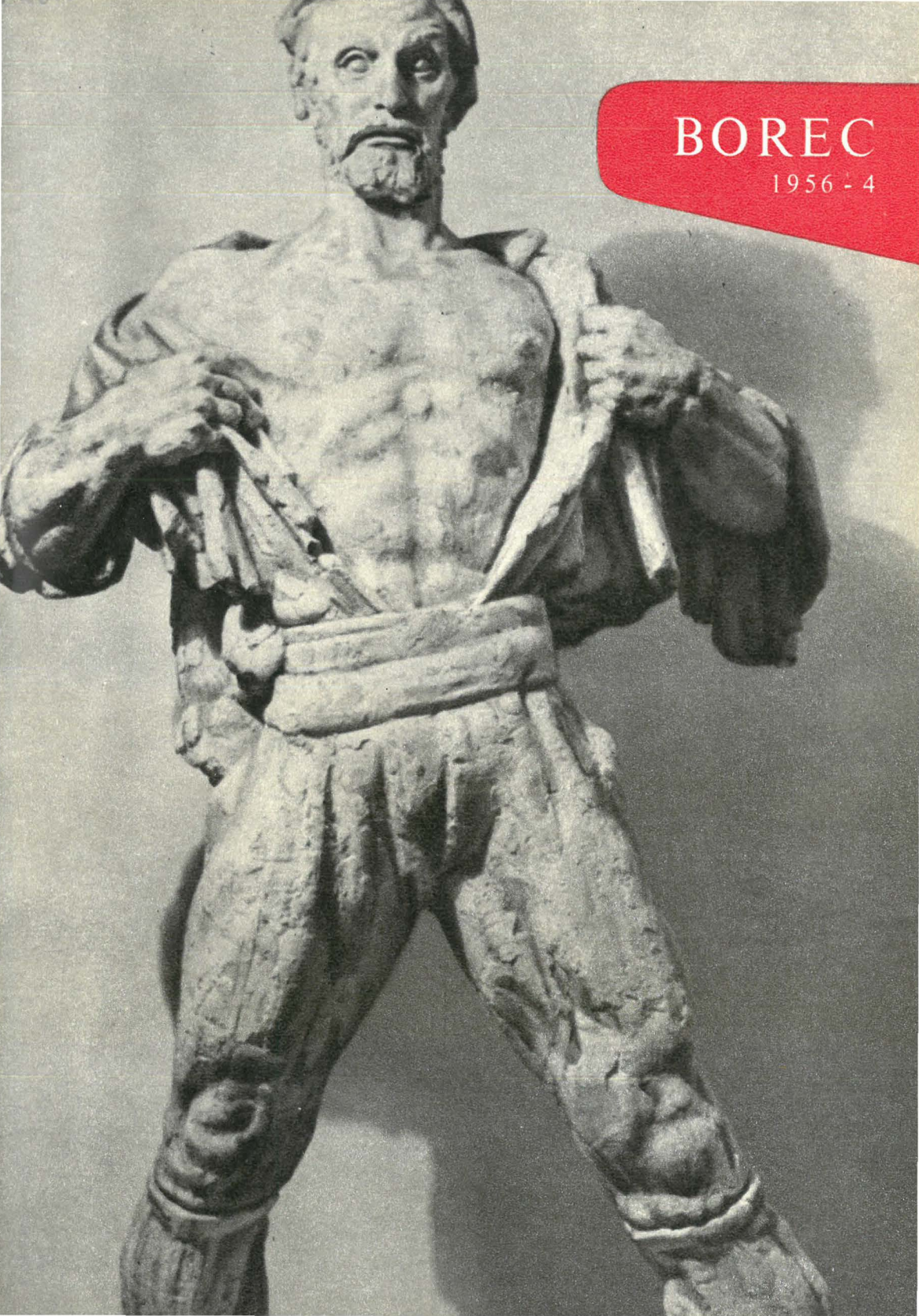

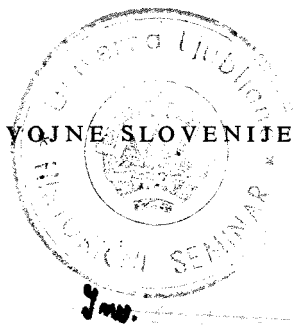

BOREC

1956 - 4

NASLOVNA SLIKA: Antun Augustinčić — detajl spomenika Šleska vstaja

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Bertoncelj-Marjan in Jože Štok-Korotan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišaji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

Narodnoosvobodilna borba — naš neizčrpni vzgojni zaklad

(Razgovor z organizacijskim sekretarjem GO SZDL Slovenije Stanetom Kavčičem)

Tovariš Stane Kavčič, organizacijski sekretar Glavnega odbora SZDL Slovenije, je na seji GO SZDL v svojem referatu o socialistični vzgoji mladine načel nekaj vprašanj, ki se posredno dotikajo tudi vzgojnih problemov Zveze borcev, poučevanja NOB v šolah itd. Glede na to smo našega priljubljenega političnega delavca naprosili za razgovor, v katerem smo skušali zajeti vsa aktualnejša vprašanja, kot o oblikah posredovanja vrednot našega osvobodilnega boja mlademu rodu ter o sodobnih vzgojnih sredstvih, s katerimi je moč oblikovati lik mladega človeka v obdobju graditve socializma. Tovariš Kavčič se je naši prošnji za razgovor ljubeznivo odzval.

Vprašanje: Današnja mladina ni rasla v pogojih starega kapitalističnega reda, niti v pogojih narodnoosvobodilne borbe. Ker pa ta mlada generacija uživa pridobitve narodnoosvobodilne borbe, nas zanima, kaj in kako posredovati tem mladim ljudem vrednote in tradicije NOB v sedanjih družbenih pogojih in obdobju socialistične graditve?

Odgovor: Predvsem se mi zdi važno, da smo si na jasnem, katere stvari in tradicije NOB želimo posredovati sedanji mladini in s kakšnim namenom. V tem pogledu se mnogokrat napačno dela. Posredujejo se predvsem samo suha dejstva, vojaške operacije, važni datumi, kraji in dogodki. Zato ni čudno, da v nekaterih šolah smatrajo kot najtežjo učno snov zgodovino narodnoosvobodilne borbe in ustavo FLRJ.

Ali pa je dejansko najvažnejše, da našo mladino seznanimo samo s suhimi zgodovinskimi dogodki in da obogatimo njeno zgodovinsko znanje v pogledu narodnoosvobodilne borbe? Ne, to prav gotovo ni najvažnejše! Narodnoosvobodilna borba je predvsem kovačnica novega človeka, njegovih novih, rekel bi socialističnih, člo-

veških in karakternih lastnosti. Partizani in borci so znanilci in ustvarjalci drugačnih družbenih, moralnih, duševnih in sploh človeških norm, misli, želja, zahtev in občutkov, kot jih je do tedaj priznavala, vzgajala in spoštovala kapitalistična družba. In predvsem to dejstvo bi moralo biti izhodišče posredovanja tradicij in vrednot narodnoosvobodilne borbe sedanjim mladim rodovom.

Če socializem ne pomeni samo razvite proizvodjalne sile, če ne pomeni samo nove tovarne itd., ampak pomeni tudi novega človeka, potem je treba tudi tega človeka vzgajati. Neizmerno laže pa je danes mlademu človeku dati samo splošni socialistični nazor, kot pa vzgajati in razviti v njem vse tiste, drobne karakterno moralne lastnosti, brez katerih pa tudi splošni nazor lahko postane prazna deklarativna ali celo špekulantska fraza.

V tem pogledu pa je narodnoosvobodilna borba naš neizčrpni vzgojni zaklad. Mi moremo z moralno etičnimi vrednotami NOB

Mladina, vključena v taborniško organizacijo, se mora naučiti čitati zemljepisne karte

neprestano vplivati in izoblikovati mladega človeka in njegovo osebnost. Pravega odnosa in skrbi za človeka, iskrenosti, tovarištva, vztrajnosti, borbenosti, iznajdljivosti, plemenitosti, iniciative, požrtvovanja, altruizma, samopremagovanja, življenjskega elana in optimizma, odgovornosti, skromnosti, koristne ustvarjalnosti, objektivnosti in še mnogo drugih pozitivnih človeških

Zbor mladinske delovne brigade v Ljubljani, pred odhodom na gradnjo proge Brčko-Banoviči, leta 1946

lastnosti, se bodo še pozni rodovi učili in vzgajali na primerih narodnoosvobodilne borbe. Zato bi moralo vse naše posredovanje dogodkov NOB biti tako, da bi iz vsakega konkretnega primera, uspeha ali neuspeha, hajke ali juriša, žalosti ali veselja, napada ali umika, poraza ali zmage, vedno izluščili njihove človeško-moralne vrednote in le-te vtisnili v spomin in srce mladim poslušalcem.

Vprašanje: Katera so področja, na katerih je moč posredovati mladini tradicije NOB? Mar samo v šolah, ali tudi povsod tam, kjer se mladina sestaja?

Odgovor: Mislim, da ni nobenega družbenega področja, kjer ne bi mogli mladini, posredno ali neposredno, v taki ali drugačni obliki posredovati pozitiven pomen tradicij in vrednot narodnoosvobodilne borbe. V šoli, pri učenju in delu, pri zabavi in razvedrilu, v ljubezni in prijateljstvu, na igrišču in v laboratoriju — povsod lahko človeške lastnosti partizanov in borcev mlademu človeku koristijo, ga vzpodbujajo in razvijajo njegove mladostne umske, fizične in moralne sile.

Vprašanje: Kakšen pomen pri vzgoji mladine, ki naj temelji na tradicijah NOB, imajo lahko filmi in literatura s tematiko iz narodnoosvobodilne borbe, obiskovanje prizorišč znamenitih borb iz NOV, izletji v partizanske kraje ter pripovedovanje spominov starih partizanov?

Odgovor: Vse to ima izredno velik vzgojni pomen. To so tudi predvsem tiste oblike vzgojnega dela z mladino, ki so najbolj neposredne, zanimive in za mladino tudi privlačne. Mislim, da se jih mnogo premalo poslužujemo; vse to se dela mnogo preveč slučajno, kampanjsko in s premalo načrtnosti in sistema. Tudi se čestokrat pri tem načinu posredovanja NOB mnogo preveč poudarja zgodovinska, kot pa moralno-vzgojna dejstva. Bilo pa bi bolj koristno in pravilno, če bi bilo narobe. Končno za vzgojo našega mladega človeka ni ne vem kako važno, ali je v neki borbi bil ubit en »makaronar« več ali manj; važnejše je za njega, da mu povemo, da je recimo v tej borbi bil tak in tak mladinec, človek, osebnost, tovariš, prijatelj, poštenjak...! Zato ne bi smeli vseh dogodkov borbe ob raznih izletih in ekskurzijah tolmačiti šablonsko in vedno na isti način. Nekatera dejstva neke borbe kaže drugače podčrtati slušateljem

Višje pedagoške šole in zopet drugače gojencem Vojne akademije. Za nekatere so važnejši človeško-moralni momenti nekega dogodka, za druge pa taktični in strokovno vojaški.

Vprašanje: Ste mnenja, da bi moral tudi naš vzgojni kader (prosvetni delavci, vzgojitelji, funkcionarji raznih društev in klubov itd.) posredovati naši mladini mnogo bolj in več gradiva o naši ljudski revoluciji in tradicijah narodnoosvobodilne borbe?

Odgovor: Vsekakor. Kar se tiče prosvetnega kadra, je seveda tu važno vprašanje šolskega programa, ustreznih učbenikov, ki jih na žalost še po desetih letih nimamo, in metode. No, toda neodvisno od tega, bi lahko večja aktivnost vseh naštetih v omenjenem smislu dala dvojni rezultat. Prvič, bi se povečal vzgojni vpliv pozitivnih elementov NOB na mladino; drugič, pa bi pedagogi in funkcionarji dobili tudi boljše in neposrednejši kontakt z mladino. Za mladino je narodnoosvobodilna borba, v kolikor ni njene dinamične in človeške duše zamorila suha sholastika, izredno zanimiva. O njej si radi dajo pripovedovati skoraj vsi »Cicibani« od 4. do 70. leta starosti. Znano je n. pr., da so prosvetni delavci-partizani med mladino zelo priljubljeni. Zakaj? Zato, ker so si svoj neposredni kontakt z mladino

Sportno udejstvovanje — pogoj za zdravo rast mladine

in njene simpatije mnogokrat pridobili z življenjskim posredovanjem NOB. Kako važni pa so za vzgojitelja njegov odnos do mladine, simpatije ali antipatije, ki jih ima pri mladini, pa menda ni treba še posebej razlagati. Bilo bi torej pametno in potrebno, da o tem vprašanju, ki ga je postavila vaša redakcija, več razmišljajo vsi prosvetni delavci, vzgojitelji, funkcionarji raznih društev in klubov itd.

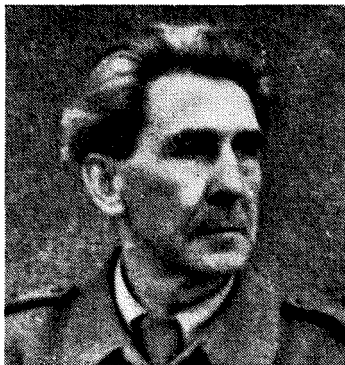
Nekaj bežnih spominov ...

(Ob petnajsti obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda)

PETNAJST let?! Saj smo šele pravkar, da tako rečem, komaj predvčerajšnjim zaključili slovesnosti v proslavo desete obletnice... In da je že petnajsta tu?

Kakor slap pada čas, nezadržno, po bliskovo. Življenje izgoreva in vrsta spominov se veča in raste kakor kup ohlajajočega se pepela.

Čudno je, kako se človek rad in s posebnim veseljem spominja ravno tistih časov, ki so bili ostre napetosti polni, razburljivi, dramatični, v nekem smislu usodni. Tako je zapisano v naši naravi in tudi v naravi stvari. Če danes pomislim na leto 1941 in na dan, ko je italijanska vojska vdrla

Ferdo Kozak, eden izmed udeležencev sestanka, na katerem je bila ustanovljena Osvobodilna fronta

v naše mesto, se mi zdi, kakor da bi mi spet vzdrgotali živci in se napeli v istem nedoločljivem, vendar zelo izrazitem vzdušju tistih ur. Živo čutim vonj takratnega razpoloženja in prav slišim govorico tiste noči, ki jo je sovražna nam vojska prvič preživljala med nami. In kakor v snu doživljam znova podzemeljsko drhtenje mesta, marš bližajočih se dogodkov, prisotnost zgodovine. Vendar se mi zdaj, v spominu, očitneje kot takrat razodeva pravi značaj takratnih najglobljih zgibov naše notranjosti. Res je, da je dve leti in še več pred tistim aprilom visel nad nami črn oblak strahu, ki nas je pritiskal k

tlom in nam je vse poglede v prihodnje dni zastrl s sencami zaskrjenosti in tudi brezupja. Ko pa je, kakor pravimo, »odbila ura«, ko so se razlile armade zavojevalcev po naši zemlji, je iz naših občutij izginil strah. Napolnilo nas je vznemirjenje in tudi nemir viharnege časa, doživljali smo zadihano razburjenje, ki se poraja iz zavesti, da se dogajajo velike stvari. Samo strahu ni bilo več. Namesto tega se je v ljudeh porodilo čudno trdno čustvo resnobne pripravljenosti, želja po nekakšnem skupnostnem ravnanju, potreba po dejstevovanju. In to je bilo znamenje dragocenega, čeprav v večini primerov samo v podzavesti dojetega spoznanja, da je namreč kar koli bolje, kakor po eni strani gnitje, razpadanje in razkroj, po drugi pa čakanje in trpno upogibanje kolena. V tem sem videl in vidim nacionalno in tudi siceršnjo dozorelost našega ljudstva; zaradi tega osnovnega razpoloženja množic je bilo to, kar se imenuje »borba«, na neki način že prisotno v teku vsakdanjih dni.

Mislim, da te ugotovitve vsekakor držijo. Seveda ne kar povprek in za vse. Držijo pa za vse tiste, katerih sodbe o naših predvojnih razmerah in obnem o nabrekliem gibanju črnih in rjavih srajc so bile trdne, prečiščene in seveda nepopustljivo odklonilne. Za vse te so bili dnevi po zlomu stare Jugoslavije kakor nosni, napeto pričakovanje vzbujajoči, čeprav je bil sedemindvajseti april še daleč.

V takem vzdušju so se z vsakim dnem jasneje oblikovali odnosi naših ljudi do okupatorjev, v takem vzdušju je potonil obraz dovčerajšnje domače oblasti v temo in pozabljenje, v takem vzdušju se je hitro spletala mreža nove organizacije, novega predstavništva naroda in ljudstva. Inicijativa pa je bila že od vsega početka v rokah Komunistične partije.

Tako sem bil komaj dobrih štirinajst dni po zlomu stare Jugoslavije obveščen o sestanku, ki da se bo tega in tega dne popoldne vršil v znani hiši pod Rožnikom. Čeme spomin ne vara, je bila tisti dan sobota. Pust, siv in dokaj hladen dan, kakršen je bil ves april. Šel sem skozi gozd in nisem vso pot nikogar srečal. Pa tudi zdolaj na cesti pod gozdom ni bilo videti ljudi. Sestanek se je vršil v stano-

vanju v prvem nadstropju in kolikor vem, ni bilo treba bogve kako dolgo čakati, da so se zbrali vsi. Od prisotnih sta mi bila nepoznana samo dva, predstavnik levega krila v Sokolu in pa tovariš, ki je prišel v imenu krščanskih socialcev. Ker so bila imena udeležencev tega sestanka že večkrat objavljena, jih jaz ne bom našteval. Pač pa se mi zdi, da doslej še nikjer nisem bral nekakšnega urejenega, natančnega popisa, kako je sestanek potekal. S tem seveda ne mislim reči, da bi bil tak popis nekaj nujno potrebnega. Vendar so se, kolikor vem, skoraj pri vsakem kolikor toliko važnem dogajanju naši ljudje, ki so, mogoče samo iz veselja do zgodovinarstva, prizadevno sestavljali raznovrstne zapisnike. Kakor rečeno, nečesa podobnega pa o sestanku, ki govorim o njem, doslej še nisem videl. No, vsekakor tudi jaz ne mislim »dvigniti zaveso«, da bi v podrobnosti prikazal njegov potek. To pa zaradi tega, ker imam občutek, da bi moje trditve ne bile povsem zanesljive. Moj spomin na tisti dan je v celoti zelo živ. Kakor bi bilo včeraj, vidim pred seboj sobo, v kateri smo se zbrali, in stole, na katerih smo sedeli. Celo odsev popoldanske sivine neba na parketu mi

NADA CAREVSKA:

Materi

*To noč pretežke sanje sem sanjala:
ležala v snegu sem vse do ramen.
Ti si nekje obupno me iskala,
jokala, klicala me venomer.*

*Kako izpod snega bi rada vstala,
se oglasila, da sem tukaj, tu.
A moja usta niso se odzvala.
Ležala sem, kot da sem iz ledu.*

*Tedaj sem v hudih sanjah zaječala.
Ob puško sem zadela se z roko.
Planila sem pokonci, trepetala ...
Teman kipel je Matajur v nebo ...*

je pred očmi. Če bi pa hotel obnoviti vrstni red in vsebino takratnih razgovorov, bi storil to brez trdnega prepričanja, da je bilo res vse tako, kakor bi zapisal. Menda je že način mojega »spominjanja« tak, da ostane v meni vse, kar je stvarnega in predmetnega, izredno živo, skoraj z roko prijemljivo, medtem ko mi v spominu vse tisto, kar je pojmovnega, kaj rado obledi. Kljub temu lahko trdim, da v pogledih in mišljenju tovarišev, ki so bili na sestanku navzoči, sploh ni bilo čutiti kakršnihkoli pridržkov glede določb ustanavljaljoče se Osvobodilne fronte, pač pa so jih vsi v popolnem soglasju sprejeli in odobrili. Prav tako tudi tehtni sklep, da se takoj pozove ves narod na oborožen odpor zoper okupatorja. Ta sklep je kot prvi od zbranih in s posebno vneto odločnostjo pozdravil zastopnik Sokolov. Zase pa vem, da je ravno beseda o oboroženem upor na svojstven način odjeknila v meni. V trenutku sem se v mislih pomaknil skoraj za trideset let nazaj v preteklost, v tisti čas, ko smo kot mladi preporodovci snovali zaroto zoper obstoj avstrijsko-ogrske države, da bi na razvalinah te stare monarhije zrasla na jugu država svobodnih, enakopravnih južnoslovanskih narodov. Ob pozivu Osvobodilne fronte na oborožen upor sem ostro začutil, v čem je bila pravzaprav »zarota« preporodovcev pomanjkljiva, v čem je bila njena slabost in zakaj je ob začetku prve svetovne vojne ostal njen učinek omejen na individualne sabotažne akcije in žrtve. »Zarota« preporodovcev je bila zarota mlade inteligence, ki pa ni imela svojega množičnega oporišča v narodu. Ljudstvo je, kot sem že nekoč dejal, malo vedelo za Preporod. Mogoče bi se bilo sčasoma tudi preporodovcem razodelo, da mora sleherna revolucionarna akcija, ki nima opore v ljudstvu, ostati le »zarotniški« poskus brez udatnega učinka. Toda začetek prve svetovne vojne ni pripustil, da bi moglo preporodovsko gibanje kakorkoli dozoreti. Poziv Osvobodilne fronte na takojšen oborožen

V tej hiši je bil 27. IV. 1941 ustanovni sestanek OF

upor pa je bil revolucionarna akcija čisto drugačnega značaja. V celotnem smislu in namenu Osvobodilne fronte, v vseh bistvenih opredelitvah njene dejstveno vsebine ni bilo čutiti tistega zarotniškega duha, ki je značilen za majhne, nase navezane krožke. Namesto zarotništva je bil naravnost mogočno podčrtan vsenarodni, vseljudski značaj Osvobodilne fronte. To je pomenilo, da si njene eksistence sploh ni bilo mogoče zamisliti brez najširšega množičnega oporišča. Torej gibanje v velikem obsegu, Osvobodilna fronta kot beseda in težnja ljudskih množic samih, nosilka njihovih lastnih želja, izraz njihove lastne volje. Prav to je dalo nacionalnim in socialnim zamisliti Osvobodilne fronte tisto čudovito moralno moč, ki je prerajala zavest ljudskih množic in je venomer prebujala njihovo vest.

Ustanovni sestanek Osvobodilne fronte ni ravno bogve kako dolgo trajal. Po končanih razgovorih smo se pričeli razhajati in sicer posamič. Vračal sem se po poti skozi gozd in tišina okrog mene je bila še večja kakor poprej. Nekako iz navade sem prisluškoval oddaljenemu šumu mesta, v mi-

slah pa sem bil pravzaprav še zmeraj na sestanku. Zavedal sem se, da sestanek ni bil nekakšno navadno posedenje in prekladanje besed. Pomenil je odločitev in je tudi že sam po sebi bil odločitev. Poslej se bo to, sem si dejal, čemur pravimo življenje, povsem izpremenilo. Mogoče bo spočetka na zunaj še prav takšno, kakršno je zdaj, vendar bo to le varljiv videz. V resnici smo že stopili v čoln in smo odrinili od brega. Nov in zelo izrazit namen je potisnil vse, kar je bilo kolikor toliko važno doslej, v ozadje. Oborožen upor — to se pravi dejanje, svoboda in odgovornost. To pomeni obenem silovit prelom z vsemi tradicijami našega prejšnjega življenja. Manifestacija žive volje, krik organizma, ki hoče živeti. Pravičnost in pravica kot enotno borbena geslo.

Počasi sem se bližal domu. Pred hišo pa sem se, sam ne vem zakaj, nenadoma domislil spoznanja, ki ga je nekoč zapisal Ivan Cankar:

»Domovina — to je borba!«

Nekoč poprej so me bile te besede skoraj osupnile. Tistega večera se mi je pa zdela njihova prava vsebina zelo blizu in povsem nezastrita.

Ferdo Kozak

Se vedno se najdejo črnogledni preroki, ki se nikakor ne morejo sprijazniti z dejstvom, da je hladna vojna v smrtnih krčih. To vztrajno trmoglavost skušajo na razne načine utemeljiti s tezami, da samo lahkoverneži govorijo o spremenjenih razmerah v sodobnih mednarodnih odnosih, da pa je resnica popolnoma nasprotna. Dopusčajo sicer, da so se morda od neke mere spremenile oblike in metode dosedanje »borbe«, vendar pa so bistvena nasprotja ostala.

Gre pač v glavnem za tiste, ki menijo, da se je mogoče z »nojevsko politiko« izogniti trezni in objektivni presoji sedanjega dokaj naglega mednarodnega razpleta, ker o tistih, ki namerno in načrtno sejejo dvome in strah, nima smisla govoriti. Slednje nepopravljive »oboževalce nove vojne« bo slej ko prej popolnoma pregazil tok razvoja, ostali bodo zgolj žalostni spomini na nevarnosti in težke odločitve, ki jih je preživil svet v skoraj desetletnem obdobju po zadnji vojni.

Zadnji čas smo priča številnim dogodkom, ki iz dneva v dan bolj utrjujejo prepričanje, da smo preko praga novega sožitja in novih odnosov. Oborožitveno tekmo že zamenjuje gospodarska tekma, v kateri bo sleherni družbena ureditev in država brez bojzani atomskega spopada razvijala svoje proizvodne in ustvarjalne sile in tako dokazala, kakšen sistem in način življenja je boljši in učinkovitejši.

John Harding,
guverner Cipra

Makarios

V ta okvir sodi tudi spoznanje, da je v lastnem interesu bogatejših pomagati gospodarsko manj razvitim, revnejšim državam. Manjšanje prepada med različnimi in preveč sitimi, med tistimi deželami, kjer še vedno prezigajo umirajo milijoni zaradi izčrpanosti in tistimi, ki se jim cedi od mize, je najbolj pereče vprašanje sodobnega razvoja v svetu. Gre za reševanje temeljnega vzrolišča mednarodnih nasprotij, saj ne more biti prijateljskega, zlasti pa še enakopravnega sodelovanja med revežem in bogatašem, če tako, čeprav morda ne najbolj posrečeno, poenostavimo to vprašanje.

Ameriški predsednik je že predlagal Kongresu, da bi izdatno povečal sredstva, ki so namenjena za dvig gospodarsko zaostalih držav. Isto stališče tudi vneto zagovarja njegov zunanji minister Foster Dulles, zlasti še po vrnitvi iz zadnje »azijske turneje«. O tem ga niso prepričali samo razgovori v posameznih azijskih prestolnicah (posebno v New Delhiju), temveč tudi na sestanku tako imenovanega pakta za Južnovzhodno

Azijo (SEATO), kjer so Francozi ob podpori tistih nekaj azijskih držav, ki so članice te vojaške zveze, poudarili, da v spremenjenih mednarodnih razmerah ne more biti več prvotno vojaško, temveč da je predvsem nujno gospodarsko sodelovanje. To mnenje je v Ameriki, kar se tiče Atlantskega pakta, nazorno razložil italijanski predsednik republike Gronchi med svojim obiskom. Gre za kvalitetno spremembo in ne samo za navadno noveliranje prejšnjih stališč.

Te spremembe so povzročili zadnji dogodki, predvsem pa XX. kongres KP SZ, ki je bil tisti člen, kateri je potegnil za seboj vso verigo. Razglasitev načel, ki poudarjajo nujnost sožitja, ne kot kratkoročne, temveč kot stalne politike, da vojna nikakor ni neizbežna, da različne poti vodijo v višji družbeni red, vse to je vsekakor v mednarodni razvoj vneslo nove in pozitivne elemente, ki so odstranili številna nezaupanja, obenem pa odprli nova obzorja. Toda XX. Kongres ni samo nakazal novih smernic, ki se bistveno razlikujejo od tistih, ki so veljale za časa hegemonistične politike Stalinovega obdobja, temveč je tudi temeljito in konkretno obračunal z nosilcem prejšnjih mračnih tendenc, ki niso izolirale SZ samo od drugih držav, temveč tudi od naprednih, socialistično usmerjenih gibanj.

Obračun s temačnim »kultom osebnosti« in z vsemi njegovimi posledicami, je vsekakor dokaz iskrenosti »nove sovjetske politike«, da jo tako imenujemo, in odraz trdne odločenosti novega vodstva, da uveljavi v notranji in zunanji politiki progresivne, zares socialistične principe. Zanikati pozitivne posledice teh sprememb pomeni ne samo tendenčno kratkovidnost, temveč v skrajnem primeru tudi poizkus zaviranja, ohranjanja in obujanja nekdanje napetosti v mednarodnih odnosih.

»Francoska pobuda« kaže, da so tudi na Zahodu trezni politiki spregledali, da po starih kolesnicah ni mogoče več naprej, da je treba marsikaj spremeniti in kar je najpomembnejše, da je treba izkoreniniti sleherni priložnost za mirno medsebojno izmenjavo mnenj in poravnavo spornih vprašanj, kar je nedvomno važnejše, kakor pa izgubljanje časa v jalovih ugibanjih o iskrenosti, neiskrenosti, zadnjih ciljih, politični strategiji, taktiki in podobno.

Sporazum o ustanovitvi mednarodne agencije za izkoriščanje atomske energije v miroljubne namene, je nedvomno spodbuden začetek za razgovore, ki bodo to leto med »Vzhodom in Zahodom«. Čeprav gre šele za okvirni sporazum, je zelo pozitivno dejstvo, da je po dolgotrajnih tajnih pogajanjih v Washingtonu prevladala zamisel, da je učinkovitejše sodelovanje v okviru OZN, kakor pa poizkusi, ki jih nekateri še vedno zelo glasno zagovarjajo, da bi ustanovili zahodni, oziroma vzhodni »atomski pol«. Pregovor, da je sleherni začetek težak, vsekakor velja za te razgovore, saj bo po tem začetnem sporazumu mnogo lažje najti skupna pota za premostitev še tistih ovir, ki so na poti do skupnega sodelovanja in iskrene in vsestranske medsebojne izmenjave »atomskih izkušenj«.

Medbesojni obiski v zadnjem času (razgovori skandinavskih državnikov v Moskvi, tritedensko študijsko potovanje sovjetskega podpredsednika Malenkova po Veliki Britaniji, kakor tudi obisk predsednika vlade Bulganina in prvega sekretarja KP SZ Hruščeva) je

nedvomno potrdilo novih metod v mednarodni politiki in bolj gibčnih stikov med Vzhodom in Zahodom.

Nesporna je ugotovitev, da so medsebojni stiki, začeni z lanskim prvim sestankom v Zenevi, prinesli skoraj vselej pozitivne rezultate, da so prispevali k zgladitvi marsikaterega nasprotja, za katerega bi sicer po redni diplomatski poti porabili mnogo več časa. Čeprav bo morda sporočilo o razgovorih lakonsko (ko to pišemo, nam podrobnosti še niso znane), bo o pravih dosežkih tega srečanja mogoče sklepati šele po njegovih posledicah.

Razorožitev, ki je na dnevnem redu skoraj tako dolgo, kolikor časa obstajajo Združeni narodi, je spet predmet razgovorov podkomiteja v Londonu. Ze lani so napovedovali, da bo prišlo za začetek vsaj do »majhnega sporazuma«, zlasti ko je SZ pristala na takratne francosko-britanske predloge, oziroma natančneje — na vzporedno klasično in atomsko razorožitev. Toda vse se je spet zapletlo okoli nadzorstva. Po drugem Eisenhowerovem pismu Bulganinu, da bi morda kazalo kombinirati njegovo zamisel o »odprtem nebu« in sovjetski načrt o suhozemni inšpekciji, pa so se obzorja precej zjasnila, k čemur je vsekakor še prispeval nov francosko-britanski načrt.

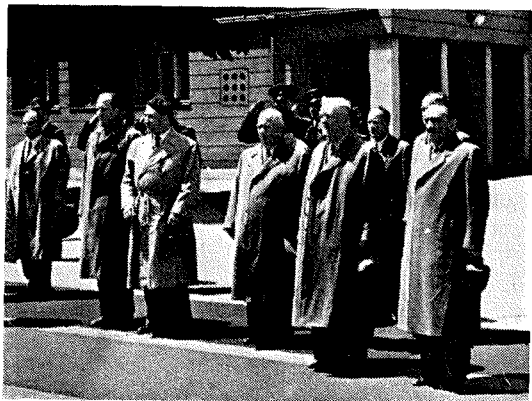
Ta predlog je nekakšna sinteza med ameriškim in sovjetskimi stališčem in ki upošteva sedanjí mednarodni položaj predvideva razorožitev po »stopnicah«. Ameriški načrt kaže, da so ZDA še vedno zelo nezaupljive, in predlaga, da bi bilo treba najprej »poizkusiti« in šele po taki preizkušnji (poizkusne cone) nadaljevati. Ko to pišemo, še niso znane podrobnosti vseh teh predlogov. To velja tudi za sovjetski načrt, ki v nasprotju z dosedanjimi niti ne zahteva celo vzporedne atomske razorožitve.

Prezgodaj bi še bilo za meritorne sodbe o vseh teh predlogih, o njihovih pozitivnih in negativnih straneh, vendar je mogoče že zdaj ugotoviti, da ni več propagandističnih pamfletov, ki so prej ustvarjali »vzdušje« na takih konferencah, temveč da se je začelo delo v treznem, delovnem ozračju, kar je vsekakor lep obet za nadaljnja prizadevanja.

P. H. Spaak,
belgijski zunanji
minister

Kriza na Srednjem vzhodu se je zadnji čas še zaostрила. Po »bojevitih izjavah« na obeh straneh nekateri že vidijo neizbežnost spopada in celo prognozirajo dneve, kdaj bi se lahko sedanje »oboroženo premirje« spet spremenilo v vroč spopad. Toda ne gre samo za znana nasprotja med Izraelom in arabskimi državami, temveč se tu nevarno križajo interesi velesil zaradi nafte. Kako preprečiti »presenečenja« in zagotoviti »varnost« dragocenim vrelcem, je nedvomno

Letos aprila sta Hruščev in Bulganin uradno obiskala Britanijo. Na sliki: sovjetska državnik ob lanskem obisku v Jugoslaviji na ljubljanskem kolodvoru

glavni namen zahodne politike. Tu pa se tudi začnejo napake. Mnogi krogi na Zahodu nočejo spregledati, kakor je zapisal znani Walter Lippman, da gre na tem področju za »zgodovinsko gibanje«, za arabski nacionalni prepoved, ki ga pač ni mogoče zajezi s kolonialnimi metodami. Odslovitev angleškega Glubb paše v Jordanu, neuspela misija britanskega zunanjega ministra v Kairu, prizadevanje arabskih držav za dosego večje enotnosti (Egipt, Sirija in Saudova Arabija), težnje po politični in gospodarski emancipaciji, so le nazoren odraz prej omenjenega gibanja.

Zahodna politika bo morala napraviti koreniti obračun z zastarelimi metodami in koncepcijami. Upoštevatí bo morala ta dejstva, če noče, da bi se v drugi obliki ponovili dogodki, kot je umaknitev iz Sueza in nedavna severnoafriška krvoprelitja. Nacionalno prebujanje arabskih držav in činitelj, na katerega je treba računati in ki ga ni mogoče ignorirati, pa čeprav gre za »petrolejske interese«.

Dramatična deportacija vodje Enosisa (grškega osvobodilnega gibanja) na Cipru, Makariosa, je nov dokaz, da nekateri še nočejo spregledati prej naštetih dejstev. Pregnantstvo vodje nikakor ne more rešiti ciprskega vprašanja. To sicer lahko za nekaj časa skrhá ostrino upora, ni pa »stalno zdravilo«. Videti je, da ni bila prepričljiva epizoda z Ben Jusefom, ki so ga morali Francozi z vsemi ceremonijami vrniti iz Madagarskarja na prestol v Rabatu. Znan pregovor je, da se zgodovina ne ponavlja, če pa se, se kot farsa. Sodeč po zadnjih dogodkih, se pomena tega pregovora ne zavedajo britanski konservativni krogi, ki posegajo za metodami, ki so bile morda učinkovite za čase Viktorijine »kolonialne renesanse«.

Meseca aprila sta našo državo obiskala dva vidna evropska državnik, in sicer belgijski zunanji minister Paul Henry Spaak in norveški zunanji minister Rikard Lange. Gre za obisk dveh prijateljev in predstavnikov držav, s katerimi naša država že dalj časa vzdržuje dobre, prijateljske odnose. Njuno bivanje v naši državi je okrepilo medsebojne vezi, obenem pa je prepričljiv primer prijateljskih odnosov ne glede na nekatere ideološke razlike, za katere nekateri še vedno trdijo, da so »železna zavesa«, ki je ni mogoče predréti.

Janko Jeri

Sudan — najmlajša država na svetu

SKORAJ 60 let je preteklo, odkar so britanske čete pri Omdurmanu, stari prestolnici Sudana, premagale fanatične dervise (muslimanske menihe). To je bila ena zadnjih velikih bitk kolonialne dobe, kolonialnega stila. Sam angleški poveljnik Gordon je moral žrtvovati glavo za zmago angleškega orožja. Uporniki so ga namreč med bitko ujeli in takoj obglavili. Toda mahdi, voditelj dervisev, je tudi plačal svoj fanatizem s smrtjo.

Vendar pa so britanske čete pod poveljstvom Kitchenerja končno zmagale in konec je bilo vseh sanj o ustanovitvi pravoverne muslimanske države na srednjem Nilu. Leto pozneje, 1899, je namreč postala Dežela črnih, Biladas-Sudan po arabsko, angleško-egiptovski kondominij. Z drugimi besedami: Sudan je prišel pod skupno anglo-egiptovsko upravo. Seveda le na papirju, saj so v tej deželi odločali predvsem Angleži. Sudanski konjeniki, ki so se prej borili proti angleškim četam, pa so stopili v službo angleške kraljice kot ponižni čuvarji reda in miru.

Z epičnim zanosom opisuje Churchill, ki se je te bitke udeležil še kot mlad poročnik angleških ulanov (konjenikov), ta krvavi spopad ob Srednjem Nilu. To je bilo leta 1898, ko se je Anglija še kopala v sijaju in razkošju, ko je Cecil Rhodes krčlil Angliji pot od Kaira do Captowna in ko v Britanskem imperiju sonce ni nikoli zašlo.

Od takrat je torej preteklo okrog 60 let. Dve novi generaciji sta se medtem pojavili na Srednjem vzhodu. Turki so se po prvi vojni umaknil z Mezopotamije, Sirije in drugih arabskih dežel, po drugi vojni pa so jeli odhajati še Angleži. Egipt je medtem postal republika, ves arabski svet pa doživlja pravi preporod, pravò renasanso.

Na Srednji vzhod je torej prišla pomlad, prava pomlad. Pozno, vendar ne prepozno. Res so se narodi Latinske Amerike prebudili že pred 150 leti, vendar pa so kmalu nato obtičali sredi pota. Bolivar je še sanjal o latinsko-ameriški federaciji, danes pa se nihče več ne zmeni za njegove ideje. Pač pa po-

staja, nasprotno, ideja arabskega sodelovanja iz dneva v dan močnejša.

Arabski svet vstaja torej iz več-stoletnega spanja spet na dan. Povsod, od centralne Arabije do Atlasa v Severni Afriki, se prebujajo arabske množice. V Alžiru, središču francoske Severne Afrike, pa že kar vre. Ni čuda, če je ta val zajel tudi Sudan. Le-ta sicer ni tipična arabska država, saj žive na jugu te dežele že črnici, vendar pa pripada Sudan arabskemu kulturnemu svetu.

Pred tremi leti se je kazalec na uri pomaknil tudi v Sudanu precej naprej. Februarja 1953 sta se namreč Anglija in Egipt sporazumela, da je Sudan že postal zrel za samostojnost. London in Kairo sta se zato sporazumela, da lahko Sudan izbira med neodvisnostjo in nasloinitvijo na Egipt. Menda ni treba še posebej poudarjati, da se je Sudan odločil za neodvisnost. Angleška diplomacija torej ves ta čas ni sedela prekrižanih rok v Sudanu! Vendar pa se v Kairu zaradi tega niso niti malo razburjali.

Med Egiptom in Sudanom je namreč toliko skupnega, toliko skupnih interesov, da se v Kairu za svoj vpliv na srednjem Nilu ne boje preveč. Usoda sama je namreč povezala obe deželi tako močno, da govore nekateri o Nilski dolini kot enoti. V Egiptu živi namreč okrog dva milijona Nubijcev, torej Hamitov s severnega Sudana, v Sudanu pa je tudi več sto tisoč Egipčanov. Po Nilu so namreč prodirali vplivi i na sever, v Egipt, i na jug, v Sudan.

Letos, prav na novega leta dan, pa je Sudan doživel svoj najsrečnejši dan v novejši zgodovini. Tega dne je namreč predsednik sudanske vlade proglasil neodvisnost Sudana. Po 57. letih skupne anglo-egiptiske uprave je tako nastala na bregovih Belega in Plavega Nila nova neodvisna država. Ze šesta v Afriki.

Zaenkrat je to najmlajša država na svetu, vendar pa ne najmanjša. Sudan šteje namreč okrog deset milijonov prebivalcev. Po površini pa bo le trikrat manjši od ZDA. Toda večji del tega ozemlja je stoodstotna puščava — Sahara. Le južna polovica, oziroma tretjina,

je dobro namočena in pokrita s tropsko vegetacijo. Sever pa je samo peščeno morje. Sever je zato precej podoben Egiptu in ostalim arabskim državam, jug pa že Keniji, Ugandi in ostalim vzhodno oz. centraloafriškimi deželah.

Vendar pa ima Sudan v primeri z ostalimi arabskimi državami to prednost, da mu vode na primanjkuje. Kaj je voda na jugu, pa ve le tisti, ki je že kdaj hodil po vročih, razbeljenih afriških tleh.

Sudan je torej, kot smo že rekli, trenutno najmlajša država na svetu. Drugo leto bo najbrž to »čast« prevzela že Malaja, za njo pa verjetno Zlata obala, na zahodni obali Afrike. Cez tri leta pa bo prišla verjetno na vrsto že Nigerija, največja angleška kolonija v Afriki sploh. Za severnoafriške dežele, ki so zdaj še pod francosko kontrolo, pa ne moremo reči nič določnega, kakšen bo njihov razvoj. Vendar pa stiska čas Francoze že za grlo. Francoska Afrika se namreč polagoma prebujajo iz svojega stoletnega spanja.

Ne samo Afrika, ne samo Arabija, tudi Srednji vzhod se prebujajo. Prebujajo pa se tudi strasti, ki so doslej ležale še nekje v podzavesti. Tipičen primer za to je prav Sudan. Značilno je, da so te strasti udarile na dan prav v trenutku, ko so se je angleške čete umikati iz Sudana.

To je že stara pesem o razvitem severu in nerazvitem jugu. Toda v Sudanu je ta razlika še prav posebno očitna, saj gre za staro nasprotje med muslimanskim severom in paganskim jugom. Torej med bojevitimi plemeni na severu in pastirskimi ljudstvi na jugu. Toda s tem še nismo pri kraju. Sever je večji, številčno močnejši, bolj organiziran, jug pa je bogatejši, ker ima več vode, bombaža, surovin.

Ni čudno, če so ta nasprotja udarila s takšno silovitostjo na dan, da so bili celo dobri poznavalci Sudana presenečeni. Ne enkrat so se že celo pojavile govorice o odcepitvi južnega Sudana, tako imenovane Ekvatorije. Torej pokrajine, ki meji na Francoski Sudan, Kenijo, Ugando in Etiopijo.

V Kartumu, glavnem mestu Sudana, seveda zaradi tega še ne obupujejo, saj se mora vsaka mlada država boriti s takimi oziroma podobnimi težavami. Tudi Maroko jim ne bo ušel, saj nasprotja med Arabci, ki so prišli na rob Atlan-

tika v sedmem stoletju, in Berberi, ki so se v Maroku naselili že davno pred njimi, še danes niso odpravljena. Francozi so namreč ta nasprotja spretno izkoriščali — kakor jih je tudi carska Rusija na Kavkazu in v Centralni Aziji. Toda ta nasprotja niso nepremagljiva.

Ni torej vse zlato, kar se svetli. Z osamosvojitvijo vsi problemi še niso rešeni. Prava preskušnja pride šele pozneje. Morda bo kdo zmajal z glavo, ko bo prebral, da je bilo v stari britanski Indiji več reda, več discipline kot pa v današnji Nehrujevski Indiji. Vendar pa je Indija v teh devetih letih, odkar se je osamosvojila, napravila večji napredek kot pa v zadnjih 30 letih pod Angleži. Morda se le še visoki buržoaziji toži po »lepih«, starih časih.

V Sudanu so torej težave takoj udarile na dan, še preden so se končali medeni meseci. Še preden se je dežela postavila dobro na noge. Zato se sudanski voditelji ne bavijo s kakšnimi »visokoletičimi«² zunanjepolitičnimi načrti kot ostale arabske države. Najprej je treba namreč urediti lastno hišo. Kje pa je torej rešitev Sudana?

V federaciji. Le v federativni obliki bi jug rešil svoje probleme in izgubil nezaupanje do severa. Jug vidi namreč v predstavnikih severa nekakšno gosposko raso, ki hoče zamenjati britansko oblast z arabsko. Tega pa se na jugu najbolj boje. Na jugu ni namreč nobenih pravih šol, nobene industrije, nobene domače inteligence. Zato so njihove bojzani delno upravičene.

Vendar je važno predvsem to, da je Sudan že šesta država v Afriki, ki odloča sama o svoji usodi. Morda ne bo odveč, če bi te države tudi naštel.

Najstarejša afriška država je nedvomno Etiopija. Njeni začetki segajo nekaj tisoč let nazaj. Za njo bi prišla Liberija, na zahodni obali Afrike, ki je že dobrih sto let na svojih nogah, čeprav je tu ameriški vpliv še danes precej močan. Za Liberijo se je osamosvojila Južna Afrika, ena najbolj bolnih točk Britanske skupnosti narodov. Po prvi vojni je prišel na vrsto Egipt, po drugi pa Libija, ki je bila prej navadna italijanska kolonija. Letos pa je stopil na to pot tudi Sudan.

Kolo zgodovine se je torej začelo v zadnjem času hitreje vrteti. Odslej namreč skoraj ne bo minilo

leto, da se ne bi ta ali ona afriška država postavila na svoje noge.

V desetih letih se bo politični zemljevid Afrike bolj spremenil kot pa v zadnjih 50 letih. Vendar pa nove ideje še niso prodrle globlje v Afriko. Tako imenovana »črna«³ Afrika še vedno spi. Res se Zlata obala in Nigerija že pripravljata na samostojnost, toda v obeh

deželah je bil muslimanski vpliv vedno močan, zlasti v Nigeriji. prava »črna«⁴ Afrika pa še vedno čaka na signal. Toda severno od ekvatorja že pihajo osvežujoči vetrovi. Ali bodo čez deset, dvajset let zajeli tudi Centralno Afriko in premaknili s tečajev sedaj še zaostala plemena? Južna Afrika je že pod njihovim vplivom.

M. O.

Prvi april - dan mladinskih delovnih brigad

Kmalu po tem, ko smo slavili desetletnico osvoboditve, slavimo že drugo desetletnico, tudi pomembno. Pred desetimi leti namreč, po prvih uspehih delovnih akcijah lokalnega značaja, se je jugoslovanska mladina lotila velike naloge: izgraditi pravo železniško progo! Prvega aprila leta 1946 so na brezpotju med Brčkim in Banoviči zaplapolale zastave, zagrmel mine... Jeseni je že peljal prvi vlak. Na petem kongresu mladine so sklenili, da se zaradi tega prvi april proglasi za dan-praznik mladinskih delovnih brigad, katerih delež pri gradnji domovine je velik. Ta dan se spominjamo tistih dinamičnih dni, ko je mladina gradila... ne samo proge in ceste, tovarne in naselja, temveč tudi in predvsem sebe, svoje značaje, kalila tovarništvo in mnoge človeške vrline, porojene med NOB, ki rastejo in se krepe samo v takih, v izrednih okoliščinah...

Na sliki: Ledina! Tod po dolini Tinje je bilo malo poti, steza... Buldožer rije dostope do gradbišča tunela Majevice. Niso gradili samo proge, temveč tudi zasilna cestišča, da so lahko tovornjaki pripeljali gradivo

»Človek ogromnega znanja ...«

(Ob tretji obletnici smrti Borisa Kidriča)

BORISA Kidriča sem videl prvič v začetku januarja leta 1943 in takrat sem z njim tudi prvič govoril. Bilo je to v Dolomitih pri Kelnacu, kamor me je pripeljal pozno zvečer komandir dolomitskih kurirjev. Mislim, da je imel takrat Izvršni odbor OF sejo. Ne vem pa, kakšen vtis sem napravil na člane IOOF in o tem nisem nikoli izpraševal. Nekdo je sicer kasneje zapisal, da je tedaj podvomil, če bom lahko uspešno opravil zaupano mi nalogo...

Ne bi zapisal teh čisto osebnih misli, če bi se namreč naš pogovor tisti večer, ki je trajal pozno v noč, ne sukal okoli katoliške cerkve na Slovenskem in z njo tako tesno povezanega klerikalizma, in če bi se še sedaj dobro ne spominjal, kako je Boris Kidrič dolgo časa in vztrajno molčal. Videlo pa se mi je, da mu ni ušla niti ena besedica... Nazadnje je spregovoril tudi on. Jasno, ostro logično kot britev in skoraj v hipu je bil ves problem slovenskega klerikalizma pred nami. Včasih sem si domišljjal, da poznam zgodovino, ker sem morda vedel veliko dejanj in dogodkov, Kidričeva analiza pa je bila zame pravo razodetje. Kidrič je suvereno obvladal tisto, kar je za pravo zgodovino najvažnejše, poznal je in znal je ločiti kaj je napredno in kaj ni, logični in nujni razvoj prvega in enako razkranjanje drugega. Odpiral se mi je nov svet, svet, katerega je lahko razumeti tudi s človeško pametjo in znanjem. Tako sem mogel reči tisto zgodnje januarsko jutro Avšiču, s katerim sva se v snegu in mrazu spenjala na Osredok, o Kidriču torej: »Človek ogromnega znanja, široke razgledanosti, izredno oster, logičen in rojen sintetik in mislec, na kakršnega še nisem naletel!« Večkrat sem potem pomislil na to svojo oceno in vem, da se nisem zmotil. Še večkrat pa sem premišljeval,

kakšne velike uspehe bi dosegel ta veliki, jasni in prodorni duh, če bi se posvetil samo znanosti.

Kmalu za tem sem spoznal drugo Kidričevo lastnost. Ne bi vedel, če bi mi ne povedal Kidrič sam, da so se takrat januarja in februarja 1943 vršili intenzivni in silno razgibani razgovori med Partijo in krščansko-socialistično sku-

Božidar Jakac: Boris Kidrič govori na zasedanju v Kočevju

pino v IOOF za dosego popolne enotnosti v vodstvu OF. Poročila s terena so govorila o nevarnih poskusih nekaterih krščansko-socialističnih aktivistov, od katerih je bil eden tudi ta, zamegliti vodstveno vlogo Partije v OF in OF zvoedeni na nekakšen vodstveni »trikotnik« s Partijo, krščanskimi socialisti in Sokoli. Tako naj bi po njihovem postala OF simpatičnejša in privlačnejša, ker da nekatere »poštene Slovence« odbija od OF samo vodstvena vloga Partije.

Ta vest nama je dala povod za dolg razgovor o Partiji. Poznal sem že »Kratko zgodovino VKP/b« in nekajkrat sem pazljivo prebral znano 4. poglavje. Priznam, da se je mojim tedanjim možganom zdelo vse to močno podobno nekakšnemu katekizmu in to sem Kidriču tudi povedal. Če bi imeli danes Kidričev odgovor v stenogramu, bi bil to verjetno ena najbolj razumljivih in preciznih razlag vsekako da zelo težkih stvari, ki so v Kidričevem odgovoru ne postale samo resnične, temveč tudi zaživele. Orjaški duh je teorijo ponazoril z življenjem in ko sva prišla do življenja, se je odkrila druga velika Kidričeva lastnost, velika lastnost humanističnega človeka. In te lastnosti sem bil najbolj vesel. Lahko najdeš na svetu globokoumne ljudi, a pravi, iskreni in dobri ljudje so redki. In moram priznati, da me je prav ta velika Kidričeva lastnost, biti človek v polnem in pravem pomenu besede, takrat in kasneje najbolj privlačevala.

Prav iz prave Kidričeve humanistične človečnosti je izvirala še ena njegova lastnost, predanost revoluciji. Ni skoraj zanj moglo biti skrivnosti, ne teoretičnih in ne življenjskih, da bi jih ne doumel in dojel njegov orjaški duh in tudi ni bilo dejanja, ki bi ga Kidrič-revolucionar ne bi bil v stanu izvršiti. Veliki ljudje streme naprej, veliki revolucionarji naprej, pa če tudi preko na zunaj skoraj neprehodnih zaprek. Iti Kidriču s Podlipoglava ilegalno v Ljubljano, splaziti se preko meje h gorenskimi partizanom ali napisati katerikoli odlok IOOF, niso bila samo dejanja, ki jih je od njega zahtevala revolucija, temveč dejanja, s katerimi je gibal, razvijal in vodil revolucijo samo.

Boris Kidrič je bil velik mislec, velik človek in velik revolucionar. Znal je ločiti resnico od zmote, mogel je vedeti, kaj in koliko človek zmore — na žalost je pri sebi delal izjemo — in zanj ne teoretično in ne praktično ni bilo nobenih zaprek, ki naj bi

Božidar Jakac: Peter Kalan
(Rog, 1943)

ustavile njegovo revolucionarno zamisel.

Niti malo si ne domišljam, da sem Kidriča poznal dobro in povsem. Globoko pa sem prepričan, da bodo veličino njegove osebnosti in globino

njegovega orjaškega dela pravilno doumeli šele znanjci. Legendarni Peter Kalan — politkomisar Glavnega štaba NOV in POS, politični sekretar OF, Boris Kidrič — duša in srce Osvobodilne fronte slovenskega naroda, Boris Kidrič — prvi predsednik slovenske vlade, Boris Kidrič — najodgovornejši voditelj našega gospodarstva po vojni, to so velike revolucionarne etape njegovega življenja do prerenega groba. A prav te etape obenem tudi veliki in temeljni kamni naše skupne jugoslovanske domovine.

Vse, karkoli je delal in snoval revolucionar Boris Kidrič, je bilo veliko. Bilo je bodisi povedano ali postavljeno v taki obliki, da nam je bilo razumljivo in da smo se zato tudi tega dela lotili. Če ga nismo vselej izvedli pravilno in tudi ne do konca, je dokaz samo to, da nam je primanjkovalo pač tiste velike sile, znanja, človečnosti, revolucionarnosti in poguma, kot je vse to imel v tako veliki meri Boris Kidrič.

Dr. Metod Mikuž

Zmaga po umiku

V spomin Ivanu Ilcu, obveščevalcu in padlemu partizanu iz Gorenje vasi

ZNAMENITO borbo pod Malo Belo Steno pri Jelenovem žlebu 26. marca 1943 se običajno opisuje in razlaga popolnoma ločeno od obsežnih operacij, ki so trajale v ribniški dolini več dni prej, že od 22. marca dalje. Borba pri Jelenovem žlebu je samo nadvse sijajni in junaški zaključek teh večdnevni borb in zmag. Mislim, da bi lahko celotno operacijo, v kateri so sodelovale vse štiri tedanje slovenske brigade, razdelili takole:

1. Prihod brigad v ribniško dolino na položaje ob vznožju Velike gore in Ravnega dola mimo Kota, Dan in Zadolja do Rakitnice, od koder se zapletejo v večdnevne borbe s premočnimi italijanskimi sila-

mi. V teku teh borb sklenejo Italijani okrog naših brigad nevaren obroč.

2. Naše brigade se pravčasno, na pravem mestu in neopazno izmuznejo iz obroča.

3. Cankarjeva in Gubčeva brigada od zunaj napadeta na en člen tega italijanskega obroča in ga uničita. (To je borba v Jelenovem žlebu v ožjem smislu.)

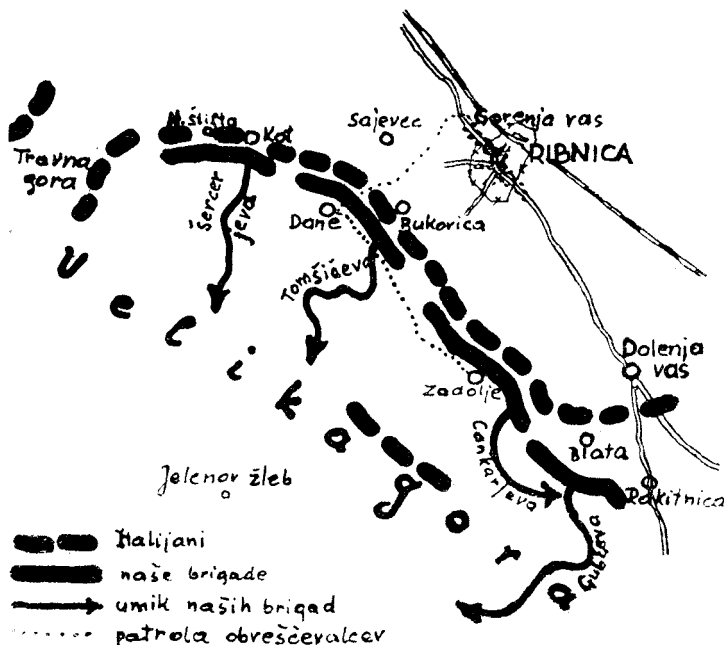
4. Vse naše brigade, zmučene od dolgotrajnih borb, se premaknejo izven območja Velike gore, kjer ostane močna koncentracija italijanskih bataljonov.

V tem članku mislim napisati nekaj spominov, ki se nanašajo na drugo točko zgoraj navedene celote. O tej odločitvi ni bilo doslej nič napisanega, čeprav smatram, da je med najpomembnejšimi v okviru tedanjih operacij.

Dne 24. marca sem prišel s skupino terenskih aktivistov tedanjega ribniško - laškega okrožja v Zadolje, kjer je bil štab Dolenjske operativne in štab Notranjske operativne cone. Ker so skupno operirale vse štiri brigade, sta bila nekako združena tudi oba štaba. Prvič sem spoznal komandanta Šaranovića in komisarja Rudija (Avblja). Domenjeno je bilo, naj se držimo v bližini štaba, da bomo lahko kot poznavalci terenskih prilik na razpolago z informacijami.

Italijani so napadali ves dan, še srditeje pa nadaljevali drugi dan 25. marca. Doživeli smo več zračnih napadov. Vsi ti boji so bili že večkrat podrobno opisani. Navedem naj le, da je bilo 25. marca popoldne nekaj časa prav kritično stanje, ker so Italijani napadali na vsej fronti, močno podprti z artilerijo in tanki. Vendar so naše brigade vse napade odbile in nagnale Italijane v sramoten beg.

Pozno popoldne tisti dan, ko so borbe prenehale, sem imel priliko v štabu cone poslušati zanimive razgovore. Milovan Šaranović je bil spričo uspehov zadnjih dni zelo navdušen in samozavesten. Zastopal je mnenje, da naše brigade, čeprav izmučene, še lahko ostanejo na sedanjih položajih preko noči in naslednji dan, da nam Italijani nič ne morejo, da bodo naše brigade v stanju odbijati vse njihove bodoče napade in obdržati vasi, v katerih so nastanjene. Z njim se je menda strinjal tudi Nande Kavčič. Odločno nasprotnega mnenja pa je bil komisar Rudi. Po-udarjal je, da so borci izmučeni, da imamo mnogo ranjenec, da so Italijani imeli doslej dovolj časa, da so vse-kakor dobili okrepitev, da nimamo v ribniški dolini nič kaj posebnega doseči od tega, kar smo že, in da je prav, če se od tu z vso vojsko umaknemo. Vsega tega Rudi ni — vsaj vpričo mene ne — zastopal z nekimi določenimi besedami, temveč je Milovanu na zelo miren in premišljen način zastavljal taka vprašanja, kazal na take možnosti in take nevarnosti, ki so komandanta morale odvracati od njegove

odločitve. Na njegovi strani je bilo predvsem razpoloženje brigadnih voditeljev in borcev sploh.

Milovan je pa kar naprej, sicer ne več zelo odločno, silil svoje in se celo spominjam, da je pripravljaval neke močnejše patrolne, ki naj bi preko noči »pripucavale« na Ribnico, kot se je izrazil, in s tem pri Italijanih delale preplah.

Kako se je ta zadeva nadaljevala, ne vem. Vem le to, da me je Šaranović čez čas poklical in zahteval dva človeka, ki bi bila sposobna, da se prebijeta skozi italijanske linije in pri naših terenskih obveščevalcih dobijo najnovejše podatke o stanju v Ribnici.

V štab cone sem poklical terenska aktivista, domačina Kostjo (Malešič Franc) in Daneta (Marolt Franc). Kostja se spominja, da je Šaranović na kratko naročil: »Javita se v Danah v Tomšičevi, da vama bodo povedali, kje bosta najlaže prišla skozi naše in italijanske linije. V dolini ugotovita, če so Italijani preko dneva in večera dobili okrepitev in kakšno. Kakšni so italijanski ukrepi do prebivalstva in kakšna je morala. Vrniti se morata čimprej, na vsak način pa še pred jutrom!«

Terenca sta zaskrbljena in s težkim srcem brez besede odšla proti Danam, se javila pri komandantu Janu in še pred mrakom krenila proti Ribnici.

Po italijanskih arhivih so imeli Italijani tisti večer dne 25. marca 1943 na liniji od Nove Štife do Rakitnice razmeščene naslednje enote: specialni bataljon črnih srajc št. 3 na sektorju Nove Štife in Kota; 71. bataljon črnih srajc na sektorju Sajevec—Ugar; bataljon I/51 »Cacciatori« na sektorju Podgora—Blata. Razen tega še tri čete v Ribnici, baterijo topov 75/18 v Ribnici, vod oklopnih avtomobilov, oklopni vlak in oddelek bele garde (MVAC).

Kljub tej vojski sta se Dane in Kostja, poznavajoč vsak grm, s prvim mrakom mimo Bukovice in Malega Sajeveca priplazila v Gorenjo vas, ki leži tik Ribnice tako, da je bilo tedaj pol vasi izven, ostala polovica pa je bila skupaj z Ribnico obdana z bodočo žico.

Oglasila sta se v stanovanju Ivana Ilca, monterja telefonskih linij ribniške pošte in našega obveščevalca. Ni ga bilo doma. Žena Anica se ni mogla načuditi, da je sploh še

kak partizan živ po takem večdnem streljanju in bombardiranju, še toliko bolj pa temu, da sta se partizana pojavila tik Ribnice. Povedala je, da je mož ves dan na pošti, da ga Italijani ves dan niso pustili izven žice in da so sploh ukinili vsak promet z Ribnico. Celo kosilo mu je morala oddati na bloku, kamor je mož prišel ponj v spremstvu italijanskega vojaka. Zveze z Ribnico torej ni.

Tedaj pa sta si partizana nekaj izrednega privoščila! Ilc je imel provizorično žico od stanovanja do pošte, ki jo je menda pred časom na lastno pest napeljal in priključil navadni poljski telefon. Žena je moža na pošto poklicala in mu naravnost rekla, da sta pri njej Kostja in Dane in da sedaj izroča slušalko Kostji. Ilc se je mojstrsko obvladal in s Kostjo govoril, kot da ima neke običajne pogovore.

Kostja ga vpraša: »Ali so Italijani okrog tebe?«

»Da!«

»Postavljal ti bom vprašanja tako, da boš lahko odgovarjal samo z da ali ne. Ali je prišlo kaj okrepitve v Ribnico?«

»Da!«

»Ali en transport?«

»Ne!«

Ali trije?«

»Da!«

In tako naprej toliko časa, da je bila pojasnjena celotna situacija. Od časa do časa je Ilc, ko so se menda Italijani od njega oddaljili, tudi lahko kaj bolj naravnost povedal, tako da je Kostja zvedel sledeče: v Ribnico so prišli na novo trije železniški transporti vojske iz smeri Ljubljane. Ogromno vojske, ogromno težkega orožja! Od vojakov na pošti je slišal klepetati, da bodo jutri napadli z vso silo z vseh strani. Ilc je še pristavil, da se mu je sedaj odvalil kamen od srca, ker je lahko to sporočil.

Ta pogovor je bil nekako okrog 8. ure zvečer.

Kostja in Dane sta čutila, kako važno je to sporočilo, zato sta se nemudoma po isti poti odpravila nazaj v Zadolje, kamor sta prišla v trdi temi okrog 10. ure. Spominjam se,

da smo šli takoj v štab do Šaranovića, kjer sta terenca podobno poročala.

Ne spominjam se točno, kdo je tedaj še bil v štabu. Vem pa zelo točno to, da je takoj za tem Šaranović dal vsem brigadam pismeno zapoved, da se krene iz sedanjih položajev ob 2. uri po polnoči, to je 26. marca pred jutrom. Spomnim se, da sem prišel iz štaba in to zbranim terenskim aktivistom sporočil s pristavkom, da je koristno kljub temu, da gremo za par ur spat, ker se ne ve, kaj bo jutri.

Danes ne morem za gotovo trditi, da brigade ne bi bile krenile s svojih položajev, če tega sporočila iz Ribnice tedaj ne bi bilo, ker je bilo tedaj splošno razpoloženje, da se krene in da se frontalne borbe z Italijani ne sprejema več. Res pa je tudi, da Šaranović ne bi bil zvečer poslal patrolje skozi zasede v Ribnico poizvedovati za italijanskimi okrepitevami, če bi že imel namero zastopiti položaj. Smelo pa lahko trdim, da pohod brigad ne bi bil odrejen že za 2. uro ponoči, kar se je potem pokazalo za izredno važno.

Sporočilo iz Ribnice je bilo presenetljivo točno, tako glede italijanskih okrepitev kakor glede napada »z vseh strani«.

NADA
CAREVSKA:

Ustreljenemu

*Komaj si zagledal se v vsemirje,
ves željan njegovih harmonij,
že se umiril vse tvoj nemir je.
Padel mlad si, poln energij...*

*Padel si, ko svet si najbolj ljubil,
daleč proč od matere, sestrá,
padel, da bi drugih ne pogubil...
Maščeval te bo, kdor te pozna!*

Iz italijanskih arhivov se namreč ugotovi, da je prišla v Ribnico 25. marca zvečer še naslednja italijanska vojska: III. bataljon 24. divizije Isonzo; specialni bataljon štev. 2 »Cacciatori« in baterija topov 152/13. Nadalje se vidi iz arhivov, da je imel že ves dan 25. marca polkovnik Siliato Leonardo, komandant italijanske borbene grupe »XXI April«, ki je operiral proti partizanom, razmeščena še dva bataljona za hrbtom naših brigad, in sicer: formacijski bataljon »Macerata« na področju Jelenovega žleba; bataljon granične straže na področju Travne gore in voj-

sko iz garnizonov Sodražica in Petrinjci na Pšeničevem vrhu (979).

Za vso to vojsko, ki je bila zadaj v zasedi, partizani ves dan 25. marca niso vedeli.

Nekako v tistem času popoldne 25. marca, ko se je v našem štabu cone v Zadolju še odvijala diskusija o tem, ali naj brigade krenejo ali ostanejo še na teh položajih tudi drugi dan, je polkovnik Siliato v Ribnici že sestavljal svojo borbeno zapoved za dan 26. marca, v kateri je odredil, da z vso vojsko, ki je že operirala ves dan 25. marca, kakor tudi s tisto, ki jo je zvečer dobil kot okrepitev v Ribnico, in z obema bataljonoma, ki sta bila za hrbtom brigad — zjutraj ob 6. uri napade z vseh strani v Zadolje, Dane, oziroma na partizanske položaje v cilju »popolnega uničenja« partizanske vojske.

Ta napad se je drugo jutro ob svitu res začel, toda v prazno! Ob 6.15 so bili Italijani že v Danah, toda partizanov ni bilo več tam. Zadnji borci Šercerjeve in Tomšičeve so že bili prehodili laze nad vasjo in so Italijani le še zadnje borce lahko »malo pošpricali«, kot se spominja Efenka (Kovačič Ivan). Cankarjeva in Gubčeva pa sta v skupni koloni, ki ji je kazal pot terenski aktivist Stane Kozina, bile že daleč na novi poti od Rakitnice proti Jelenovem žlebu.

Stanetu je tudi pripadla čast, da je kmalu nato prvi zagledal vojsko iz bataljona »Macerata«, ki je bil pod Malo Belo steno uničen.

Matija Maležič

Kurirjem TV stanic in ostalim udeležencem NOB

Na zboru kurirjev TV stanic meseca julija lani v Ivančni gorici pri Stični so bile dane pobude za zbiranje gradiva o nastanku in razvoju kurirskih poti v Sloveniji. Da bi se ta zamisel uresničila, je bil pri Glavnem odboru ZB v Ljubljani osnovan odbor z nalogo, da to gradivo zbere in uredi ter ga končno izda v zborniku, ki bo prikazal pomembnost kurirske organizacije in specifične pogoje, v katerih je le-ta nastajala in delovala.

Zato pozivamo vse kurirje in organizatorje kurirskih linij ali sektorjev, da izročijo oziroma pošljejo omenjenemu odboru fotografije iz vojnih let, dnevnike stanic, pisma, propustnice ter razne druge dokumente in zgodovinski material, ki bi jih bilo moč uporabiti za zbornik. Prav tako zaželeni so spominski prispevki o doživljajih kurirjev in padlih tovarišev, ki jih moramo iztrgati pozabi. V zborniku bo priobčeno raznovrstno gradivo od relednih stanic pa tja do opisov borb in zased, v kolikor bodo seveda prispevki številni, kar je odvisno od kurirjev samih. Kdor ni pripravljen obširneje opisati svojih doživljajev med vojno, naj odboru sporoči vsaj osnovne podatke, v kateri stanici je bil, katerih tovarišev se spominja in z nekaj besedami, kaj je doživel. Priporočamo, naj tovariši svojim spisom prilože skice poti, bunkerjev in podobno. Glede na to, da je bilo mnogo stanic uničenih — samo v zadnjih osmih mesecih nad 120 — je želja odbora, da mu sporočite imena padlih in kako so le-ti padli, s čimer se bomo skromno oddolžili njihovemu spominu.

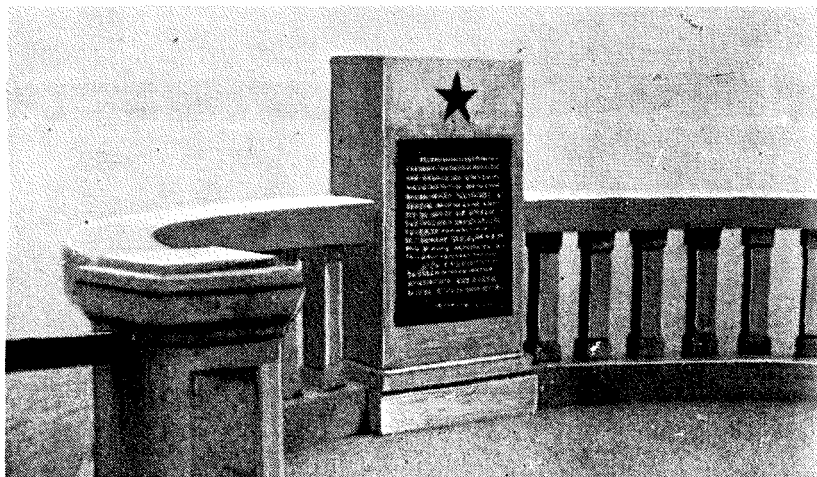
Pri zbiranju gradiva za zbornik lahko uspešno sodelujejo vsi partizani in aktivisti, ki karkoli vedo o borbah kurirjev in njihovem delovanju. Vse svoje prispevke pošljite čimprej na Glavni odbor ZB Ljubljana, Erjavčeva ulica 16, pod oznako »Kurir«.

ODBOR ZA PRIPRAVO KURIRSKEGA ZBORNIKA

Za Jadransko morje — meseca aprila 1941

»DNE 12. APRILA 1941, V ČASU VDORA FASIŠTIČNIH OKUPATORJEV V NAŠO DRŽAVO, JE TU, VZDOLŽ OBALE, KAPETAN BOJNEGA BRODA MIRKO PLEIWEISS S SVOJIMI MORNARJI UNIČIL VSE VOJNE PROMETNE OBJEKTE KOMANDE POMORSKE OBALE SELCE, DA SE JIH NE BI POLASTIL SOVRAŽNIK, ITALIJANSKI OKUPATOR.«

Zgoraj navedene besede (v srbohrvaščini) so vklesane v spominsko ploščo ob obali v Selcah (slika zgoraj), ki jo je v počastitev desetletnice jugoslovanske vojne mornarice postavil Okrajni odbor ZB v Crikvenici. O dogodku, ki ga navaja plošča, so časopisi že pisali. Vendar so bila to le pričevanja pri obeh dogodkih udeleženih mornarjev in domačinov v začetku minule vojne. Mirko Pleiweiss, bivši komandant Pomorske obale Selce, pa je odstopil naši reviji še nikjer objavljeni sestavek o tem dogodku, v katerem odkriva gnulobo in brezglavost bivših jugoslovanskih komand, ki so v najbolj kočljivem času izdali domovino. Predvsem pa avtor opisuje junaško zadržanje poštenih in zavednih oficirjev in mornarjev, ki so se kljub izdajstvu svojih bivših predstojnikov hoteli boriti do zadnjega daha.

OPOLNOČI sem bil spet v komandi v Selcu. Vrnil sem se iz Sušaka, kjer sem tega dne, bila je sobota, dne 5. aprila 1941, prek kapetana pristanišča Turine po dobro premišljenem preudarku na lastno odgovornost izdal povelje, naj nemudoma, a najkasneje ponoči evakuirajo vse brodeve v zaliv Šilo (Klimno) na Krku. Med potjo sem se ustavil v Kraljevici, da bi ugotovil, če so pripravili cementni dok tamkajšnje ladjedelnice za potopitev.

V komandi mi je pomočnik predal zelo nujno, šifrirano brzojavko iz Komande mornarice, polno nerazumljivih šifer, zaradi česar je že dvakrat zahteval, naj jo ponovijo. Glede na nujnost brzojavke niti pomisliti nisem mogel na spanje, čeprav sem ga bil sila potreben. Saj vse dni od 17. marca, odkar sem prevzel poveljstvo pomorske obrambe Selce, tako rekoč nisem spal. Po vojni je že močno dišalo. Minske za-

preke so bile položene. Razen pri Sv. Jurju, Baški in ob obali pri Kraljevici so bili vsi dohodi k obali zaprti. Flankirne baterije so bile v stalni pripravljenosti, moštvo v komandi pa s stalnimi vajami poučeno o dolžnostih v primeru alarmov. Tudi morala ljudi je bila zadovoljiva. O tem sem se lahko prepričal, ko sem jih opazoval pri polaganju minskih zasunov. Gotovi so bili pred rokom, pred moštvu iz obalnih komand južno od nas. Zadovoljno sem jih gledal, te miščaste otočane in kraške sinove z obale blizu Zadra. Njihovi pogledi so izražali pripravljenost na borbo in žrtve; med njimi ni moglo biti izdajalcev, čeprav so bili povečini iz krajev, kjer so ustaši imeli največ pristašev. Kasnejši dogodki so to v celoti potrdili.

Komanda se je pripravljala na vojno, čeprav tod ni bilo prave vojne psihoze. O dogodkih 27. marca v Beogradu sem

zvedel, ko me je prišla obiskat žena iz Maribora, ki pa sem jo kmalu poslal v Ljubljano. Razen časopisov nismo prejeli nobenega obvestila o dogodkih, ki se pripravljajo. V zmedbi, ki je nastajala, pa je bilo le težko ločiti resnico od laži. O kaki mobilizaciji sploh ni bilo govora, številčno stanje komande pa je dnevno raslo zaradi prihajanja starejših obveznikov, ki so se odzivali pozivu k orožnim vajam.

S pomočnikom sva nadaljevala dešifriranje brzojavke. Že prve razumljive besede so potrdile moje prepričanje, da lahko vsak trenutek počti. Težko je presoditi, ali je bila brzojavka nečitljiva zaradi namerne sabotaže ali zaradi slabega sprejema. Dejstvo pa je, da sva jo dešifrirala šele tik pred zoro. Brala sva: »...po sprejetih obvestilih je pričakovati nemški napad na Beograd 6. aprila zjutraj.«

Čeprav ta vest ni delovala kot strela z jasnega, nas je razburila.

Izdal sem takoj povelje za alarm. Zadnji zvoki trobente so še odmevali od skal, ko je nekdo zaklical: »Avioni!« Ugotovili smo, da niso naši, zato sem nemudoma izdal povelje za zračni alarm. Na to povelje sta ostali pri orožju le dve posadki, ena pri protiletalskem topu, a druga pri mitraljezu

»Skoda«. Vsi drugi so odhiteli v veliko skalnato zaklonišče ali pa polegali v cik-cak izkopenane rove za komandnim poslopjem. Komaj smo to storili, sta že bili nad nami dve letali, ki sta spustili nekaj rafalov iz strojnic. Vse se je odigralo tako hitro, da skoraj nismo slišali našega topa, ki je z dobro merjenimi streli pognal obe letali proti jugu.

Vojna se je torej začela. Brez kakršnihkoli napovedi, le na osnovi domnev in pričakovanja. Zahtevala je že tudi prve žrtve. Nekemu mornarju je pri obstreljevanju malega remorkerja, ki je še v mraku odplul iz Selca za municijo za baterijo pri Kraljevicu, skoraj odtrgalo nogo v gležnju, na nekem parniku, ki je pravkar priplul iz Sušaka v Šilo, pa je bilo laže ranjenih več članov posadke.

Do 10. aprila popoldan tako rekoč ni bilo nič novega. Iz Sušaka so se po mojem ukazu umaknile vse ladje in so jih zasidrali v Šilo. Vesti z bojjišča so bile nadvse razvесе-

ljive, saj so radijske postaje in posamezniki javljali o globokem vdoru naše vojske na Madžarsko in v Bolgarijo, o zasedbi Skadra, odbijanju napada na slovenskih severnih mejah in o veličastnem sprejemu naših zmagovalnih čet v Istri in Slovenskem Primorju. Srce nam je igralo od veselja in ponosa, le malokateri so bili bolj skeptični in so s strahom v očeh prisluhnili vestem o hudem bombardiranju Beograda, Zagreba in Ljubljane, ki so iznenada, nekako v četrtek 10. aprila začele prihajati na dan kot gobe po dežju.

Takoj po prevzemu dolžnosti sem komando zavaroval s stražarji, okrog katerih so se — kakor so mi javili nekajkrat — nenadoma začele smukati sumljive osebe. Ker je bilo po raznih uradnih in neuradnih poročilih obveščevalne službe pričakovati sabotaž — ustaši so bili v tem kraju zelo aktivni — sem stražarjem najstrožje prepovedal kogar koli samega pustiti v komando in jim ukazal uporabiti

orožje, če bi kdo skušal povzročiti preplah ali zmedo oziroma jih nagovarjati k izdajalskim početjem.

Na pošto sem postavil enega najzanesljivejših in sposobnejših mornarjev, rezervista Bruna Gerdoviča z nalogo, da nadzira delo in mi sporoči, če bi se kaj sumljivega pripetilo. Okrog 15. ure istega dne mi je Gerdovič ves zasopel in rdeč od razburjenja prinesel pokazat brzjavko, ki jo je prestregel na pošti. Tam je pisalo, da »se objavlja narodu vesela vest, da je po volji führerja osnovana nezavisna država Hrvatska in da se pozivajo vsi uradniki, da takoj položijo prisego poglavniku dr. Anteju Paveliću«.

Naročil sem mu, naj nikomur ne črhne o tej brzjavki, nato pa tekel k daljnopisu, da bi o tem obvestil komandanta Pomorske obalne komande v Šibeniku, ki je bil moj prvi predstojnik. Komaj sem se vrnil v pisarno, ki je bila kakih 200 m od mornariške kasarne in v radijski postaji od-

... Nagloma sem se ozrl in videl dr. Hajdina, kako se je zavrtel od leve proti desni in se zgrudil ...

dal brzovavko, je vstopil rezervni mornariški inženir Rekveni in me takole nagovoril: »Gospod kapetan bojnega broda, prihajam po nalogu zapovednika mesta Crikvenica, da vi in vaši oficirji takoj prisedite poglavniku dr. Paveliču!«

Šele tedaj sem opazil, da ima prišlec na mornariški oficirski kapi prek emblema hrvatsko kokardo. Opsoval sem ga z izdajalcem, poklical sodnega oficirja komande, rezervnega kapetana Jovanovića in mu izdal povelje za takojšnji postopek proti Rekveniju. Tisti hip pa je bil dan znak za zračni alarm in tako sem z vperjenim revolverjem na Rekvenija moral v neko iz kamnov zloženo zaklonišče nekaj korakov izza komande. Ko sem se po končanem alarmu z Rekvenijem vred vrnil v pisarno, je na mali otomani ves zasopel sedel neki starejši človek, ki se mi je predstavil kot okrajni glavar dr. Hajdin in mi v pretrganih stavkih povedal, da komandant mesta z balkona neke vile v Crikvenici nagovarja ljudstvo k pri-segi Paveliču, on pa da je pri-bežal k meni po pomoč. Če-prav sem takoj presodil nuj-nost take pomoči, sem kljub temu hotel pred izdajanjem potrebnega povelja o tem ob-vestiti in prek daljnopisa vprašati komandanta obalne komande v Šibeniku. Medtem sem od dr. Hajdina dobil po-drobnejše podatke, ki so me še bolj utrdili v prvotnem pre-pričanju. Izenada pa se je po telefonu oglasil sam »zapo-vjednik mesta« (kasneje se je izkazalo, da je to bil ustaški general Petar Kvaternik, ki se je sam postavil na to mesto s pomočjo dobro pripravljene ustaške organizacije). Sporo-čil mi je »radostno vest o osnovanju NDH«, pozivajoč me, naj z oficirji vred položim prisego poglavniku. Najodloč-neje sem odbil tako zahtevo, ko pa me je kot »zapovjednik obale« klical na odgovornost, sem s primerno kletvico treš-čil slušalko na vilice.

Odločil sem se torej sam, ne da bi čakal na odgovor iz Šibenika.

Otok Vis je že od najstarejših časov v vojaškem oziru zelo važen. Že stari Grki so bili v 4. stoletju s svojo kolonijo na Visu (stara Isa) gospodarji nad sosednjimi otoki. Razen Grkov in Rimljanov so vladali Visu Hrvati, Benečani, Avstrijci, Angleži, Francozi in spet Avstrijci. Najburnejše obdobje vojaške zgodovine Visa se je začelo z Napoleonovimi časi. Napoleon je zavladal nad Evropo in njenimi obalami, francoske čete so zasedle obale Jadrana in vse jadranske otoke, Visa pa ne. Takrat je bil ta otok v rokah Angležev in je kmalu postal veliko tihotopsko oporišče. V treh letih se je njegovo prebi-valstvo početverilo. Tekmovanje Angležev in Francozov na Ja-dranu je rodilo prvo intervencijo francoskega ladjevja, ki je konec oktobra 1810 z zvijačo priplulo v luko Visa in jo opu-stilo. Po tem napadu so Angleži otok Vis utrdili. Ko je francoska eskadra pod poveljstvom Dubordiera pet mesecev pozneje na Napoleonov ukaz odplula iz Ancone proti Visu, ji je iz pristanišča tega otoka odplula nasproti znatno šibkejša angleška eskadra pod Hostovim poveljstvom. Videč pred seboj močnejše sovražne sile, je Host izobesil na poveljniški ladji signal, namenjen njegovemu moštvu: »Spomnite se Nelsona.« V bitki, ki se je takrat razvila, je bila francoska eskadra do kraja poražena.

Po Trafalgaru leta 1805 v evropskih vodah tja do leta 1866, torej nad 60 let ni bilo večjih bitk. V boju za premoč na Jadrano med Italijo in Avstrijo pa je prišlo 20. julija 1866 do bitke pri Visu. Mnogo močnejše italijansko ladjevje pod poveljstvom admirala Persana je imelo 29 vojnih ladij, obo-roženih s 626 topovi, ki so z eno salvo hkrati bruhnili iz sebe 29.932 kg jekla. Avstrijsko brodovje je imelo 25 razmeroma manj oboroženih ladij pod poveljstvom admirala Tegetthoffa, s 530 topovi, ki so lahko z eno salvo izstrelili samo 13.120 kg jekla.

Po dolgem obotavljanju, da bi sprejel izzivanje admirala Tegetthoffa, je Persano kakor Francozi v Napoleonovih časih odplul proti otoku Visu, da bi ga zavzel. Vis je branilo 64 zastarelih topov — desetkrat manj, kakor jih je imelo itali-jansko brodovje, in vendar so baterije na otoku uspešno klju-

Izdal sem povelje, naj se pripravni oddelek komande, okrog 70 mornarjev, nekaj podoficirjev in 4 oficirji, vkrci na dva tovorna avtomobila. Prevzel sem poveljstvo nad odredom in razvrščenim mor-narjem na kratko govoril, spominjajoč jih prisega, da se bodo borili proti sovražnikom domovine. Opozoril sem jih tudi, naj uporabijo orožje na moje povelje, sicer pa le v pri-meru napada. Nato sem sedel k šoferju in dr. Hajdinu v prvi kamion in ukazal odhod. Pred Crikvenico (pred zgrad-bo, v kateri je bila, če se ne motim, zidarska šola) sem avtomobila ustavil, ponovil povelje in s čela ločil 12 mornarjev. Ostale sem pod-redil komandi poročnika boj-nega broda Pekarovića. Z dva-

najstorico in dr. Hajdinom, ki se je vtem oborožil z revol-verjem, smo odhiteli proti Crikvenici.

Bila je že temna noč. Na cesti ni bilo nikogar. Tedaj pa se je pojavila pred nami gru-ča uniformirancev, trije ali štirje žandarji brez kokard. Naperil sem revolver nanje. Zadostovalo je. Ne da bi se kdove kaj obotavljali, so iz-ročili svoje puške. Poslal sem jih Pekaroviću, ki sem mu še prej ukazal, naj mi sledi v raz-dalji kakih 100 do 200 ko-rakov.

Slutil sem, da je borba ne-izogibna, zato sem v mislih pripravljaval vse potrebno, da ne bi doživeli kakega presene-čenja. Ulice so bile tihe in prazne, le kdaj pa kdaj je da-leč pred nami hušnila kaka

otoka Visa

bovale veliki italijanski premoči. Vtem ko je Persano pošiljal svojemu ministrstvu brzoglavke: »Premagal sem jadranski Gibraltar, ne morem pa ga zasedeti, ker nimam enot za izkrcanje,« se je Vis še zmeraj uspešno branil. Poškodoval je največje enote italijanskega brodogradnje, med njimi tudi takrat najmočnejšo vojno ladjo na svetu »Affondatore«. Po dveh dneh brezuspešnih Persanovih naporov, da bi zlomil odpor na otoku, je priplulo pred Vis brodogradnega generala Tegetthoffa. Vse italijansko brodogradnjo je prenehalo napadati Vis in se razvrstilo v bojno vrsto, da bi udarilo na avstrijsko brodogradnjo. Toda Tegetthoff je z drznim napadom in manevri s šibkejšimi silami do kraja porazil Persano.

Sedeminsedemdeset let po bitki pri Visu, v drugi svetovni vojni, je ta otok spet imel pomembno vlogo v drugi fazi narodnoosvobodilne vojne. V pričakovanju neposredne kapitulacije Italije je Hitler ukazal svoji II. armadi, naj zavaruje vzhodno obalo Jadrana, kar je pomenilo, naj zasede vso obalo in otoke pred njo, torej tudi Vis. Na ta ukaz so nemške čete v šesti ofenzivi zasedle vso obalo Jadrana z otoki. Samo Vis je ostal svoboden. Takrat ga je branila 26. divizija NOV Jugoslavije. Od takrat je dobil Vis velik vojaški pomen na Jadranu: bil je zveza z našimi oporišči v Južni Italiji, prek njega smo imeli zvezo z našimi enotami na otokih in obali od Krka do Dubrovnik: postal je glavno oporišče naše vojne mornarice, bil je sedež Oblastnega komiteja KP in oblastnega NOO za Dalmacijo, pozneje pa je prišel na Vis Vrhovni štab s tovarišem Titom in Narodni odbor. Z Visa je 26. divizija že v prvi polovici leta 1944 pošiljala drzne desante na dalmatinske otoke ter ogrožala ves okupatorjev razpored in varnost na obali in na otokih. Ko je dozorel položaj za končno osvoboditev Dalmacije, so bile naše enote na Visu popolnoma oblečene in opremljene. Vis je bil močna odskočna deska, s katere je organizirala 26. divizija v drugi polovici leta 1944 več desantov na sosednje dalmatinske otoke in jih naposled osvobodila. V oktobru je prešla na obalo in skupaj z drugimi divizijami VIII. korpusa sodelovala pri osvoboditvi Dalmacije.

senca prek ceste. Iznenada pa se je pred nami pojavil neki civilist. Župan iz Selca je bil, ki smo ga takoj obstopili z orožjem v roki. Jokavo, najbrž iz strahu pred našimi pogledi, ki so bili vse prej kot dobrohotni, nam je začel zatrjevati, da ni kriv, da je bil prisiljen udeležiti se sestanka na pošti. Tako smo zvedeli, kam moramo iti. Že smo bili pri pošti. Vdrli smo v hodnik in po stopnicah v prvo nadstropje. Še ena vrata! Zaletel sem se vanje in s klicem: »Roke v vis!« planil v sobo. V njej je sedelo nekaj ljudi v uniformah, a nekaj v civilu. Nekateri so kar stali okrog mize. Bila je dolga miza, obložena s papirji in orožjem. Skočili so pokonci, ko da jih je pičil gad. Vsak odpor je bil ne-

smiseln. Moj revolver in vanje vperjene puške mornarjev so jih o tem prepričale. Z dr. Hajdinom sva nato sklenila, da ujetnike strpamo v bližnjo občino, kjer naj do nadaljnega ostanejo.

Občina je bila preko ceste. Ko sem pomiril obe poštarici, ki sta mi z glasnim jokom kazali brzoglavko, ki jo je malo prej odposlal »zapovjednik mesta« in ki je naročala, »da se šalju odmah dve motorizirane divizije protiv komandanta Pomorske odbrane Selce, koji neće da se pokori«, sem odšel do občine, da bi poiskal Pekarovića in mu naročil vse potrebno za zavarovanje občine pred napadom.

Nisem se oddaljil več kot nekaj korakov od občine — dr. Hajdin je bil korak za

menoj — ko zaslišim strele. Zdelo se mi je, da prihajajo iz občine in od morja sem. Obrnil sem se proti občinskemu poslopju. Ob zidu so stali ujetniki z dvignjenimi rokami, njim nasproti pa moji mornarji z naperjenimi puškami. Šel sem skozi ta špalir proti vratom občine, ko je tik za menoj znova počilo, nato pa je sledilo več zaporednih rezkih strelav, namenjenih moji glavi. Nagloma sem se ozrl in videl dr. Hajdina, kako se je zavrtel od leve proti desni in se zgrudil. V istem hipu sem tudi zapazil ustaše, ki so ob zidu polzeli k tlom.

Nastalo je divje pokanje, v glavnem od morja in proti morju. V akcijo so se vmešali tudi mornarji iz Pekarovičevega odreda. Pognali so se za nekim ubeglim ustašem. Okrog mene je mahoma nastal živ zid mornarjev in podoficirjev, ki so vzklicali: »G. kapetan bojnog broda, sklonite se, Vas će ubiti!« Ostal sem, kjer sem bil. Pokanje je prenehalo, mornarji so se vračali. Nosili so dva, tri laže ranjene. Trg pred občino je bil čist, tudi v sosednjih ulicah in proti obali ni bilo nikogar. Tudi vrata občine so se nenadoma odprla. Poklical sem zdravnika iz komande, še prej pa odredil prenos ranjencev, ustašev na občino zaradi zaslišanja, a mornarjev v ambulantno komando. Oba mrtva — eden je bil dr. Hajdin, a drugi samozvani »zapovjednik mesta« ustaški general Petar Kvaternik — sem izročil civilnemu zdravniku.

Odšel sem na pošto in od predstojnika, komandanta risanjskega odreda zahteval, naj v Crikvenico, kjer sem spet upostavljal red in oblast, pošlje odred vojske za nadaljnje vzdrževanje reda, ker da moram sam v komando, kjer je moje mesto. Na pošti sem spet pustil Bruna Gerdovića, da bi nadzirala tamkajšnjo službo, ker je bil poštni upravnik med ustaškimi ranjenci.

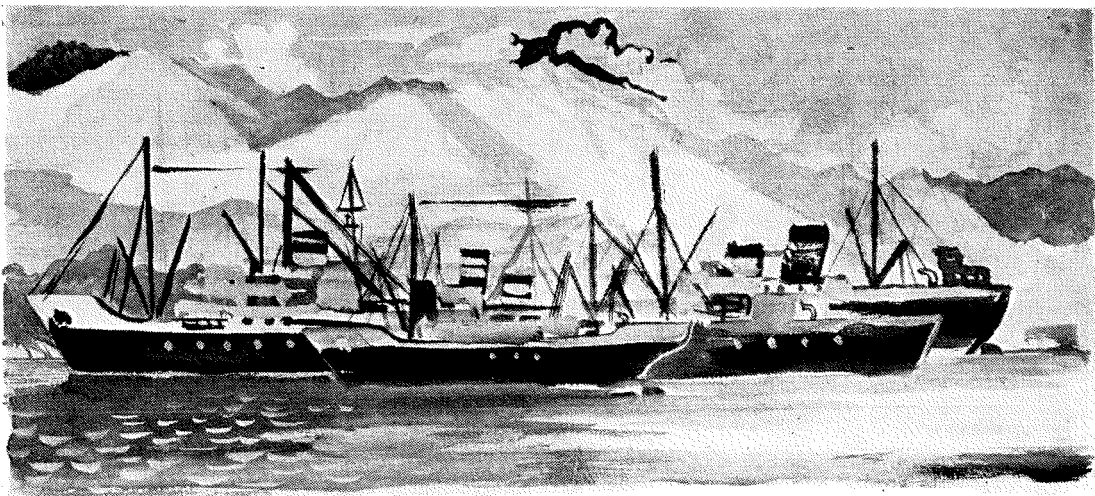
Okrog desetih zvečer sem bil spet v komandi. Pomočnik mi je izročil depešo iz Šibenika. Mehanično sem jo prebral. Naročala je, »naj ravnam po lastnem preudarku«.

... in tako sem z vperjenim revolverjem na Rekvinija moral v neko iz kamnov zloženo zaklonišče...

Naslednji dan sem po lastnem preudarku dal potopiti vse trgovske ladje, ki sem jih evakuiral iz Sušaka. (Kakor sem zvedel, so jih po osvoboditvi naši marljivi mornarji in delavci dvignili in spet ponosno plovejo pod našo zastavo.) Nato sem dal porušiti komando z vsemi kopnenimi in plovnimi objekti, čeprav mi je zadnje povelje iz Šibenika očitalo, »da po tamošnjem preudarku tega ne bi bilo treba storiti«. Po lastnem preudarku sem se ravno tako umaknil z večino posadke do Obrovca po morju, potem pa peš prek Velebita, Gračaca, Srba in Drvarja do podnožja Vlašić-planine, kjer so me z ostankom posadke, že imenovanim Brunom Gerdovičem in inženirjem Franjem Recerjem, zajeli ustaši, a nato Nemci. Obakrat smo v najtežjih in skoraj neverjetnih okoliščinah uspeli pobegniti in prek Zagreba doseči Ljubljano. Vso pot so me preganjali ustaši s tiralico, natisnjeno na plakatih, objavljali pa so jo tudi po radiu in v časopisju, obljublajoč tistemu, ki bi živega ali mrtvega pripeljal »poznatog gangstera Pleiweissa, koji je prouzrokovao tešku tragediju u Crikvenici i potopio cijelu hrvatsku flotu«, nagrado 100.000 din.

Mirko Pleiweiss,
ilustriral Marjan Amalietti

Likovniki-partizani o sebi in o umetnosti

Meseca aprila je bila v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani razstava likovnih umetnikov Iveta Šubica, Dušana Petriča, Milana Rijavca, Alenke Gerlovičeve in drugih, ki nas še posebej zanima, ker so bili razstavljalci po večini bivši partizani. Namesto ocene objavljamo v zvezi z razstavo razgovor našega sodelavca z razstavljalci-partizani o likovnih smereh, o likovni publikli, prijemih posameznih razstavljalcev in drugih osebnih ter splošnih aktualnih vprašanjih.

Koliko likovnih umetnikov izmed razstavljalcev je bivših partizanov in s katerimi deli ste zastopani na razstavi?

— Od razstavljalcev nista sodelovala v NOB grafičarka Marija Vogelc in kipar Vekoslav Bombač. Ostali smo bili vsi partizani, in to: Ciuha Jože, Gerlovič Alenka, Koren Marička, Petrič Dušan, Rijavec Milan, Šubic Ive in Vidic Janez. Šubic Ive je kot edini slovenski likovnik-prvoborec. Ciuha razstavlja 9 olj, Gerlovičeva 12 risb, Korenova 4 olja, Petrič 9 olj, Rijavec 5 olj, Šubic 8 olj in Vidic 2 olji in 7 olj na steklo.

Katerim razvojnim smerem, če se lahko tako izrazimo, pripadate? Ali je med vašimi deli zastopana — in v kakšni meri — vojna motivika?

— Mislimo, da menite s tem vprašanjem likovne smeri. Pravzaprav ni naloga slikarja, da se vnaprej opredeli za to ali ono smer. Slikar skuša najti svojemu doživetju čimbolj odgovarjajoč izraz. Velike umetniške potence bodo izrazile svoja doživetja s popolnoma novim likovnim jezikom in s tem ustvarjale nove »smeri«. To bi bilo seveda idealno, ker doživlja vsakdo življenje nekoliko po svoje, kar bi se moralo odražati na vsebini i na obliki umetniškega dela. Vendar pa je mogoča neka sorodnost med umetniškim izrazom nekaterih sodobnikov, ne da bi pomenilo to že prazno modno posne-manje. Nekateri likovniki se bodo hote ali podzvestno pri-

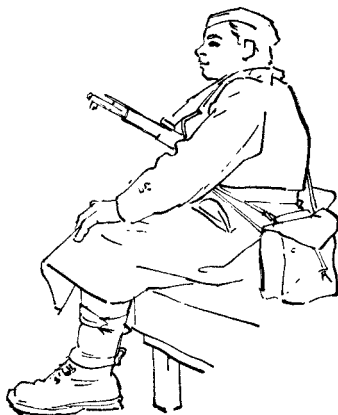
bližali tej ali oni že znani govorici in skušali izraziti svoje doživetje na doslej znan način. Kam je pri svojem delu umetnik prišel in ali se je približal že doslej znanim likovnim izrazom, naj presoja javnost. Mislimo, da je bolj kot likovna smer važno vprašanje, ali je umetnikova forma zrasla iz pristnega doživetja, ali je nerazdružna funkcija vsebine slike, plastike, risbe ali grafike, ali pa je zgolj prekopirana fasada, za katero ne stoji nič. Vojno motiviko obravnavajo predvsem slike Ivet Šubica ter deloma Jožeta Ciuhe in Janeza Vidica.

Pa naj odgovorimo še naravnost na vaše vprašanje: ob delih razstavljalcev se spominimo na marsikatero dognanje iz zgodovine umetnosti. Upamo pa, da bodo gledalci našli vključ analogijam in vplivom vsaj v nekaterih naših delih nekaj pristnega doživetja. Mogoče bodo razočarani nad raz-

stavo tisti, ki pričakujejo, da bomo kot partizani prinesli v likovno umetnost nekaj popolnoma novega. No, za umetniško delo, kot rečeno, ni odločilna samo družbeno-politična zavest, ampak še nešteto drugih faktorjev, kot n. pr. razni vplivi in doživetja, ki so se od človekovih otroških let nabirali v njegovi podzvesti, vpliv kulturnega okolja, materialni pogoji, šola, temperament in predvsem umetniška potencia.

Ali kot bivši borci sodelujete na razstavi le slučajno ali imate oziroma ste se pripravili nanjo z vnaprejšnjim dogovorom o ztr. programom?

— Naša skupina ne misli biti nekaj stalnega po številu in sestavu sodelujočih. Niti ne nameravamo združevati samo partizanov. To smo dokazali že zdaj s sodelovanjem Vogelcnikov v Bombača. Ne bi se radi zaprli v ozek krog in se oddelili s prepadom od tistih, ki niso sodelovali v NOB, ali od mlajših stanovskih tovarišev. To bi bilo nesmiselno zlasti zato, ker ista napredna politična usmerjenost še ne pomeni enotnega likovnega hotenja, kar dokazuje tudi naša razstava. Nimamo tudi enotnega likovnega programa. Že zgoraj smo omenili, da je za iskrenega likovnika umetnostna smer rezultat njegovega dela, borbe za doživetje, odgovarjajoč izraz. Če so se v zgodovini umetnosti ob prvem nastopu raznih skupin tudi pojavili kaki novi likovni programi, so bili ti že posledica ustvarjalnega dela pred prvo razstavo. Ne moremo si misliti poštenega umetnika, ki bi se še pred doživetjem in delom odločil za tak ali drugačen likovni izraz in nategoval na vnaprej izbran »izem« svoja čustva in delo kot čevljar na kopito. Zbrali smo se pač iz drugih razlogov: predvsem, ker pomeni 15. obletnica napada okupatorjev na našo deželo za nas ne samo zgodovinski datum splošno družbenega pomena, ampak tudi intimo življenjsko obletnico vsakega partizana, kar lahko umetnik najbolj svečano proslavi z javnim nastopom. Druži nas tudi težnja, da do-

Alenka Gerlovič: *Risba*

kažemo svobodo umetnostnega ustvarjanja pri nas. Po 1. 1948 se je vsidralo v nekaterih kulturniških krogih mnenje, da so politično napredno usmerjeni umetniki prostovoljno ali pod nekakšnim »pritiskom« zagovorniki stalinskih receptov za socialistični realizem in nepomirljivi nasprotniki vsakega drznejšega likovnega izraza. Potemtakem bi bile vse novejšie likovne smeri monopol krogov, med katerimi ni bivših partizanov. Ždanovščina in stalinizem sta danes tudi v kulturi diskreditirana in istočasno bi bili diskreditirani tudi tako vsi pristaši birokratskega diletantizma, če hočemo biti pravični. V prvih povojnih letih so neslavno špekulirali s socialističnimi temami mnogi drugi bolj kot nekdanji partizani. To tembolj, ker je večina likovnikov-partizanov dovršila akademijo šele v zadnjih letih. S to razstavo želimo torej dokazati to, da si svobodno in iskreno izbiramo vsebino in likovni izraz.

Med razstavljenimi deli je tudi nekaj takih, ki se približujejo zahodnim umetniškim smerem (fauvizmu, surrealizmu itd.). Zanima nas vaše mnenje: ne glede na vsebino — ali je moč forme, ki jih uporabljajo omenjene smeri, presaditi na naša tla, oziroma, če so te forme našemu človeku dostopne in razumljive?

— Dejstvo, da spominjajo nekatera naša dela na že znane likovne smeri, bo motilo nemara zlasti tiste, ki dele svet z geografskimi mejami na

progresiven in reakcionaren, na kapitalističen in socialističen. Ko smo obračunali s kominformizmom, smo obračunali tudi s takim gledanjem v politiki, gospodarstvu in drugih družbenih področjih. Kljub temu pa se včasih zgodi, da ocenjujemo razne pojave v kulturi takole: ta in taka likovna smer se je pojavila najprej na Zahodu. Ker je to teritorij razkrajajočega se kapitalizma, se odraža njegov razkroj neogibno tudi v umetnosti. Zato je ta in ta likovna smer dekadentna. Če vemo, da so po vsem svetu poleg reakcionarnih tudi napredne sile (razlika je v oblasti teh ali onih), če vemo, da skozi vse pore propadajočega kapitalizma pronica socializem in da se borimo tudi pri nas neprestano in povsod proti ostankom starega, je tako sklepanje napačno. Svet se deli v progresiven in reakcionaren vertikalno, po razredih. Vaš čas je prehodni. Njegova kompleksnost se odraža avtomatično tudi v umetnosti. Mislimo, da bo vsako pošteno sodobno umetniško delo nosilo zato pečat i starega i novega sveta, na primer poznorimska umetnost ali slike kakega Giotta, v katerih je istočasno umirala vera v boga in se porajala vera v naravo in človeka. Tu se ne da ničesar

prehiteti, kajti vkljub veri v boljšo prihodnost človeštva, ki jo nosimo s seboj in za katero smo se tudi borili, hodijo lahko največji izmed nas v najboljšem primeru le za korak pred ostalimi. S tem pa ne trdimo, da ni dekadentnega slikarstva, literature, gledališča itd. Tudi pri nas je nekaj take robe. Za dekadente ne smatramo tiste umetnosti, ki izraža pristno doživetje s še tako modernistično formo, ampak tiste izdelke, kjer je modna fasada vse, za njo pa se skriva cinizem, snobizem, pokvarjenost ali praznina. V literaturi ali gledališču javnost to lažje opazi, likovni jezik pa je našemu občinstvu manj razumljiv. Zato težje loči, ali je forma zares funkcija neke vsebine, nekega umetnikovega odnosa do sveta in življenja.

Če izhajamo torej iz tega, da naj bo umetnostna forma izraz nekega doživetja, bomo težko tako enostavno govorili o »presajanju form na naša tla«.

Na primer: Cuihine slike iz Makedonije spominjajo na makedonske srednjeveške freske in ikone. Zakaj? Cuiha slika motive iz patriarhalnega kmečkega življenja, iz življenja, ki se je sto in stoletja le počasi izpreminjalo in ki se tudi danes le postopoma umika napredku. Svatbe s starodavnimi obredi, žene v narodnih nošah. Izraziti hoče starodavnost tega življenja s srednjeveškemu podobnim stilom.

V njegovi sliki »Okupacija« izraža njegov dekorativni prijem nekaj drugega. Ljudje so nesorazmerni z arhitekturo. Figure niso povezane med seboj s kakim dogodkom, ampak stoje v arhitektonskem okviru posamič, otrple, nepremične. Cuihina podoba okupacije ni podoba nekega konkretnega dogodka, temveč izraža s temnimi barvami in nepremičnostjo figur otrplost, grozo, občutek napetosti in more ter idejnega nasilja in zatiranja svobode. Tudi njegova »Vojna« ne bi bila simbol, če bi bil konj portret določenega konja z vsemi naturalističnimi podrobnostmi, na katerem bi sedela še tako odurna, toda iz narave do zadnjih detajlov posneta figura. Surrealizem in

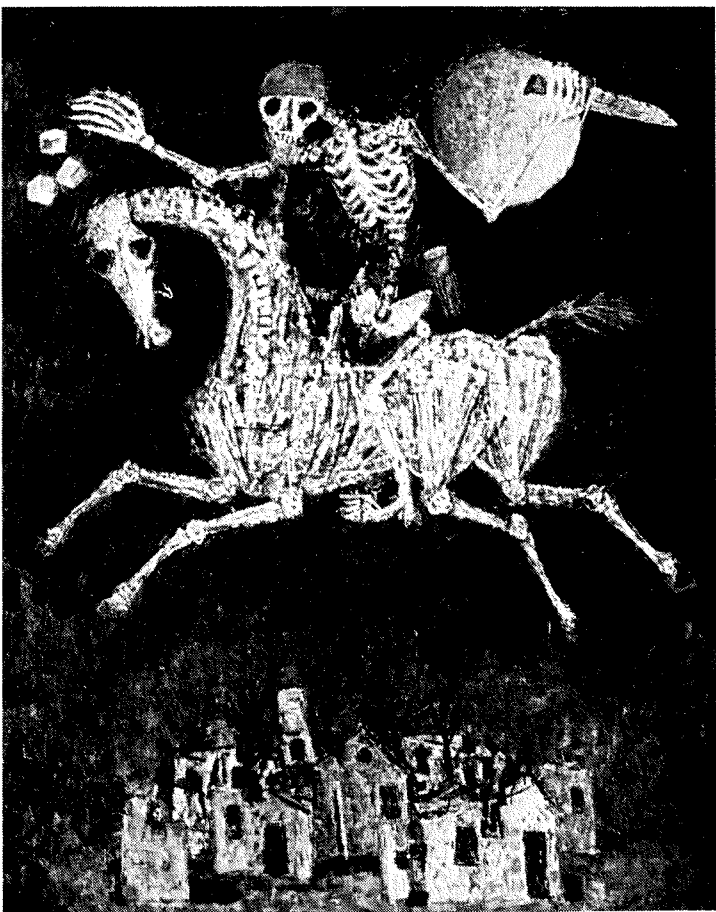
Dušan Petrič: *Portret D. Z.* (olje, 1956. leta)

bizantinski stil? Nemara, a vendarle je oblika izraz vsebine slike in umetnikovega načina doživljanja njegovega razmišljajočega temperamenta.

V nasprotju z njim je n. pr. Rijavec bolj neposreden. Fauvizem? Mogoče! Rijavec reagira neposredno, brez filozofiranja na to, kar ga obdaja. Opaža predvsem barvo stvari. Zato detajle izpušča in barvo potencira. Slika hitro, v prvem navdušenju nad motivom. Če je Ciuhi razmišljajoči način dela podoben dolgemu žaru počasnega ognja, je Rijavčev impulzivni temperament kot grmada slame, ki vzplamti ne nadoma z vsem žarom, ki jo vname vsaka iskra.

Omenili smo samo dva avtorja za primer. Presajanje form na naša tla?

Drugo vprašanje je, ali so take slike našemu človeku dostopne in razumljive. Na žalost mislim, da veliki večini ne. To pa ne predvsem po krivdi umetnikov. Umetnik med samim ustvarjalnim procesom res ne more prilagajati svojega likovnega izraza ravni občinstva, ker bi bila neiskrenost do lastnega dela, nič manjša kot afektirija modne forme zaradi večjega ugleda v kulturniških krogih in zaradi pretenzij na uspeh v tujini. Pa tudi naši ljudje niso krivi za to, da jim je sodobna likovna umetnost tuja in nerazumljiva. Če ne bi stara umetnost privlačila občinstva z zanimivimi zgodbami in lepimi modeli, najbrž tudi Tizian ne bi bil tako popularen. Po krivdi premajhne skrbi za likovno vzgojo našega ljudstva pred vojno in tudi še danes, zna le malokdo gledati in razumeti vso lepoto, ki je skrita i v starih i v modernih umetniških delih in malokdo zna »prebrati« vsebino slike, ki nikakor ni identična s tematiko. Večina zgodnje renesančnih slik ima religiozno tematiko, njihova vsebina pa je radost nad odkritjem narave, njenih zakonov in človeka kot dela narave, kar se izraža s formo. Mislimo, da ni naloga naprednega umetnika, da bi prilagajal svoj izraz zmogljivosti občinstva, ampak, da usmerja svoje kulturno-

Jože Ciuha: Vojna (olje, 1956. leta)

politično delo tako, da bo storil čim več za kulturni dvig svojega ljudstva. Konkretno: razstavljanje v vseh krajih naše dežele, tolmačenje razstav, boj za likovno vzgojo mladine, za povečanje števila galerij in javnih umetnostnih zbirk, itd., itd.

Ali sodite, da je v naši likovni umetnosti motivika iz NOB že dovolj obdelana, oziroma, kakšne so možnosti in viri za take motive? In končno: ali vas taka vsebina, seveda umetniško izražena, zadovoljuje, ali morda raje segate po drugih mirnodobnih motivih? Katera motivika vam bolj pripomore do uspeha in priznanja: vojna ali mirnodobna?

— Motiv v likovni umetnosti nima takega pomena kot v literaturi in ni identičen z

vsebino. Tudi je težko deliti motive v »vojne« in »mirnodobne«. Gotovo bo bivši partizan posegal tudi po motivih iz svojih doživetij. Toda mi nismo zgolj partizani, ampak živimo tudi v današnjem času. Zlasti neposrednejši umetniški temperament, ki reagira na doživetje takoj ali nikoli, bo zgrabil predvsem za sedanje motive. Vojnih motivov se lahko nadejamo predvsem od manj impulzivnih, razmišljajočih tipov umetnikov, kot so med nami n. pr. Šubic, Ciuha in nemara Vidic.

Kar se tiče uspeha in priznanja, ga ne bi želeli doseči samo z motiviko, ampak s kvalitetno umetniško enotnostjo motiva, vsebine in forme.

Lož in Bezuljak — 19. in od 19. na 20. oktober 1941

NAPAD enega od polbataljonov Krimskega bataljona na oddelek 156. baterije iz 17. italijanske armijske artilerijske grupe v Ložu je prvi pravi napad na sovražno postojanko v tako imenovani Ljubljanski pokrajini. Da prej ni prišlo do večjih vojaških akcij na ozemlju, zasedenem od Italijanov — z izjemo napada Mokrške čete 30. avgusta 1941 na karabinjersko postajo na Turjaku, ki pa se ni posrečil, — je mnogo vzrokov, ki bi jih na tem mestu ne naštevati. Resnica pa je, da je E. Kardelj v septembrski številki »Dela 1941« zapisal, da so se partizanske akcije »... vse do zadnjih dni omejevale na tisti del Slovenije, ki je pod nemško okupacijo ... Okrepitev partizanske akcije na teritoriju, okupiranem po Italijanih, to je druga naloga osvobodilnih sil slovenskega naroda«. Zato je razumljivo, da je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet zahtevalo od Krimskega bataljona brezpogojno začetek večjih akcij, izvedlo tudi reorganizacijo štaba in bataljona in postavilo popolnoma nov štab, ki je kmalu začel s pripravami za večjo akcijo. Narodni heroj Daki piše v svojih spominih, da se je štab najprej odločil za napad na veliko italijansko municijsko skladišče v Klancu, toda akcija ni uspela. Zato je začel pri-

pravljati akcijo na borovniški viadukt, a se je izkazalo, da je partizanov premalo in da so italijanske posadke, ki so varovalove most, premočne. Končno se je štab odločil za istočasni napad na Lož in Bezuljak. Zato je bataljon razdelil na dva polbataljona, ki sta odšla proti Ložu in Bezuljaku.

Napad na Lož se je začel 19. oktobra ob 17.30 in je trajal 40 minut. Pred napadom se je polbataljon razdelil na pet skupin in dve zasedi in vsaka skupina je imela svoj točno določeni cilj napada. Tako je polbataljon hkrati napadal ofircsko menzo, pošto, kantonma baterije, pisarno in

hleva. Največji uspeh sta dosegli skupini, ki sta napadali pošto in konjušnico, pa tudi zaseda, ki je z velikimi izgubami za Italijane preprečila njihovo intervencijo iz Starega trga. Napad je bil izvršen tako nenadoma in pripravljen v taki konspiraciji, da so partizani ujeli komandirja baterije, ki je bil s svojo družino na sprehodu, o čemer zelo zanimivo pripoveduje Daki.

Čeprav postojanka ni bila likvidirana, italijanske in partizanske sile so bile skoraj enake in Italijani so imeli vsekakor prednost, da so se pred partizanskim lahkim orožjem lahko poskrili in utrdili po poslopjih, je bil vendar napad na Lož po analizi generala Robottija odlično organiziran in to do vseh podrobnosti in »na način, ki je tako značilen za partizane: nenaden, kratak in silovit«. Brez dvoma je, da bi napad popolnoma uspel, kajti po načrtu bi se moral izvesti napad točno ob petih popoldne, ko so italijanskim vojakom delili večerjo. Ker pa je bila ta dan nedelja in so imeli Italijani za te dni drugačen kantonmajski red, je to veliko presenečenje Italijanov pri razdelitvi večerje odpadlo in vojska se je v glavnem zadrževala po svojih bivališčih.

Po končanih borbah se je polbataljon umaknil in vodil s seboj 7 ujetnikov s komandirjem baterije vred. Na italijanski strani je bilo 16 lahko ranjenih in 2 hudo, med njimi tudi podpolkovnik, ki je hotel intervenirati iz Starega trga, polbataljon pa je imel tri mrtve in pet ranjenih.

Lozje Perko: Fašistični zločin v Ložu 1941. leta

V noči od 19. na 20. oktober je drugi polbataljon napadel in pognal v zrak municijsko skladišče v Bezuljaku, katero je branil del 112. inženjerske čete. Ta napad je bil krajši, a general Robotti poroča, da je bil prav tako dobro pripravljen in da so imeli Italijani tri mrtve in sedem ranjenih.

Oba napada, zlasti pa napad na Lož, v katerem so se posebno odlikovali Daki, Šercer, Smeli, Florjan, Vala, Hodej, Žagar, Ante, Ahac, Rado, Gabrovec, Pavlica, Jovo in številni drugi, sta imela pri Italijanih zelo velik odmev. Treba je namreč vedeti, da je prav tedaj vršil general Robotti osebno veliko ofenzivo na Mokrc, kjer je hotel uničiti prav ta Krimski bataljon in točno

dne 20. oktobra je mislil z njim dokončno obračunati v Iškem Vintgarju in zato za ta dan tudi napovedal ofenzivo na to področje. A nenadoma dobi vest o napadu na Lož in Bezuljak. Robotti takoj preneha z ofenzivo; del edinic hitro pošlje proti Ložu in Bezuljaku, z delom čet pa na hitro prehajka Iško in nato tem enotam ukaže, naj nad Osredkom naredo močno zaporo, da bi se partizani ne mogli vrniti na Krim ali Mokrc. Mislil je namreč, da se bodo partizani po akciji vrnili v svoje staro taborišče. Zelo pa je bil presenečen, ko mu ljubljanski kvestor javi, da se je pojavilo okrog sto partizanov (kar je bilo seveda pretirano število) v okolici Loškega potoka. General

takoj preneha z zaporo Mokrc in s tem omogoči umik polbataljona od Kožljeka na Osredok — zbere vse svoje sile in angažira še nove in sklené partizane obkoluti in uničiti nekje v okolici Loškega potoka.

Ko so bile vse sile nared, začne general stiskati obroč okrog polbataljona, ki se je po akciji na Lož umaknil na Knežje njive, od tod na Racno goro in Petelinov vrh in od tod na Debeli hrib, kjer zapade nad meter snega in kjer ga tudi Italijani napadejo, v kolikor se niso spopadli že poprej s partizanskimi patrolami. Tu in v naslednjih dneh doživi polbataljon težke udarce. Daki zapiše: »Vsega skupaj nas je ostalo iz taborišča na Debelem vrhu še 19 tovarišev.

Ostali so bili večinoma zajeti ali pa pobiti.« (Po italijanskih poročilih, ki so le malo pretirana, je padlo 13 partizanov, 10 je bilo ranjenih, 44 pa ujetih.)

Skupina, ki se je rešila uničenju, se je prebijala preko nepreglednih gozdov in visokega snega in skušala priti v ribniško dolino. Daki piše: »Premik je bil precej težak, tako da smo vsako uro v snegu počivali... Tako je bilo vsega tega marša dva dni in dve noči.« Potem je skupina še enkrat prenočila v gozdu, zakopala orožje in se nato razdelila. En del je odšel proti Ribnici, drugi pa proti Sodražici in potem oba z vlakom v Ljubljano, kar se je takrat še dalo. Daki zanimivo popisuje, kako so jih Italijani na postaji ogledovali in si tudi šepetali: »Ribelli, ribelli«, a na srečo jih le nihče ni prijel.

Naj ob koncu omenimo še Robottijevo analizo te akcije: »Akcija mojih čet je dosegla svoj namen: uničila je ali vsaj izločila tolpo, ki je bila zapažena najprej v krimskem predelu, nato pa zasledovana in napadena na področju Debelega vrha. Ne prikrivam pa si, da se bo lahko znova obnovila z ljudmi, ki so ušli uničenju in s kadri in pristaši, ki jih množično rekrutira njihovo vodilno središče v Ljubljani ter skušala znova nadaljevati svoje delo v istem kraju ali kje drugje.«

No, general se ni zmotil, saj vemo, da prav te tovariše po veliki večini prav kmalu nato srečamo v novo nastajajočemu Kožlješkemu bataljonu nad Borovnico.

Dr. M. M.

Troje pojasnil ...

Bled, 17. marca 1956

»V ‚Borcu‘ številka 2, od leta 1956, na strani 67, pod naslovom ‚Nacistični zločinci‘, sta dve fotografiji, ki uredništvu oziroma Muzeju NO v Ljubljani nista poznani. V knjigi ‚Mučeniška pot k svobodi‘ je objavljena ista slika in je dokumentirana pod naslovom: ‚Nemci obešajo v stari graščini v Kranju, septembra 1943. leta ujetega partizana‘. Več ni znano, namreč, kdo je bil ta partizan in tudi ime ni navedeno. Toliko v vednost.«

Rezka Rus

Nova Gorica, 21. marca 1956

»V ‚Borcu‘ številka 2, leto 1956, sem opazil na strani 67 sliko, na kateri je razvidno, kako Nemci obešajo partizana. To se je dogodilo dne 20. maja 1944. leta, ko so Nemci obkolili vas Renče in v bližini pokopališča zajeli partizana-garibaldinca, po imenu Maria, doma nekje blizu Milana, ki je sodeloval v naših partizanskih enotah. Tistega dne so na trg v Renčah prignali mnogo ljudi in jih prisilili, da so morali gledati gnusen zločin, ki so ga izvršili nemški vojaki. Partizana Maria so še prej pretepli, ga zabadali z nožem in zahtevali od njega, ko je bil na oknu, naj vzklika: ‚Heil Hitler!‘ On pa je odgovarjal: ‚Viva Tito!‘ Nato so pahnili Maria iz okna, nakar je obvisel na vrvi. In vse to je bilo v pričo žensk in starejših ljudi, in vse to so Nemci tudi fotografirali. Tistega dne so odpeljali precej žensk-mladink v nemška koncentracijska taborišča. Istega dne zjutraj pa so zajeli tudi starejše moške, ki so opravljali službo Narodne zaščite. Nekaj so jih ustrelili, nekaj pa so jih odpeljali v Nemčijo, od koder se niso več vrnili.«

Milo Vižintin

Podgorje, 23. marca 1956

»V Vaši reviji številka 2, letnik 1956, sta na strani 67 priobčeni dve fotografiji, ki nista dokumentirani. Za desno od priobčenih bi Vam dal informacijo, ki bi Vam sliko mogoče le dokumentirala. Imam knjigo ‚Mučeniška pot k svobodi‘, katero je izdal 1946. leta SKZ v Ljubljani. V njej je na strani 73, slika št. 65, priobčena ista fotografija, le, da je povečana. Pod sliko je napis: ‚Nemci obešajo v Stari graščini v Kranju septembra 1943 ujetega partizana‘. Na sliki je točno razvidna hišna številka 19. Morda v tej knjigi slika ni točno dokumentirana, ali pa Vam to ni znano?«

Oton Brelih

... in naš odgovor

Ljubljana, konec marca 1956

Vsem trem, ki so pozorno prebirali naše zadnje številke, zlasti pa, ko so skušali pojasniti izvor fotografij, ki smo ju objavili v naši letošnji 2. številki z že omenjenim naslovom, vso zahvalo. Naj povemo, da smo za objavljeno fotografijo v knjigi »Mučeniška pot k svobodi« vedeli, vendar prepričani, da dokumentacija te fotografije ni bila pravilna. Tembolj smo zato veseli, da nam je tovariš Milo Vižintin poslal dokaj izčrpno dokumentacijo, ki zdaj točno pojasnjuje tudi ozadje tega nemškega zločina.

Uredništvo

Tudi meni je odleglo ...

Dejavnost sekcije bivših španskih borcev pri GO ZB NOV Slovenije se kaže tudi v pisanju spominov iz državljanske vojne v Španiji. Objavljamo odlomek iz opisa Guadalajarske bitke (od 8. do 25. marca 1937), katere so se udeležile štiri italijanske motorizirane divizije in španska divizija falangistov na eni strani, na drugi pa XI. in XII. Internacionalna ter ena Listrova in ena Campeisonova brigada. Sorazmerje vojujočih je bilo — vojaštva 3,5:1, v orožju pa 4:1, oboje v korist fašistov. Kljub temu pa je moral fašistični ekspedicijski Korpus kloniti in je 25. marca zapustil bojišče.

VRNIL sem se v štab XII. brigade. Nič posebnega ni bilo, razen, da je kaka sovražna granata počila v neposredni bližini. Telefoniram poljskemu bataljonu, ki javi, da je pri njih vse v redu. Komandant Janek me vabi v goste.

Poveljniško mesto je bilo v skalnati vrtini, ki je, nekoliko razširjena, omogočila štirim ljudem sedeti v krogu. Štabni oficir je pisal raport. Z Janekom in komisarjem greva na ogled borbenih črt poljskega bataljona. Borci in oficirji so bili večinoma politični emigranti, ki jih je vojaška diktatura Pilsudskega v lastni domovini tako preganjala, da niso imeli obstanka. Bili so večinoma komunisti. Komisar me je predstavil Poljaku, komandantu čete. Drugi oficir je bil ušel iz ječe, ko je bil obsojen na 25 let prisilnega dela, samo zato, ker je bil v Varšavi sekretar rajonskega komiteja Komunistične partije. Takih je bilo mnogo; sami dobri, zanesljivi borci. Mnogi od njih so pustili svojo kri v borbi za svobodo španskega ljudstva. V bataljonu je bilo tudi nekaj Slovencev.

Postopoma se pomikam na desno, h Garibaldincev; njihov komandant je bil podpolkovnik Randolfo Pacciardi. Ena četa je bila sestavljena iz socialistov in njih simpatizerjev. Zanje je posebno skrbel neki Pietro, ki se je tedaj mudil v Španiji. Četa se je udeleževala borbe le v nujnih primerih. Ker komandanta ni bilo, je poveljeval komisar. Pregledal sem položaje. Le-ti niso bili najboljši. Premajhne järke so izkopali! Res, med drevesi je težko kopati. Komisarju sicer moje pripombe niso bile povsem pri srcu, borci pa so to razumeli.

Bližu Garibaldincev je bil Francosko-belgijski bataljon. Tu v bližini je od časa do časa počila sovražna granata. Šrapneli so bili zelo nevarni. Morala je bila zelo dobra. Da, komandant Borsier je kaj dobro izuril svoje borce. Njegov bataljon je segel tja do reke Tajuna. Presekal je večinoma kraški svet. Ni bilo mogoče kopati järke. Branili so se za kamnito steno. Španski bajtarji so si namreč zagrajevali svet s kamenjem, ki so ga pobirali iz obdelane zemlje. 50 — 100 — 150 kvadratnih metrov revščine je bilo zagrajeno z enim metrom visoke kamnite stene. Le-te so naši borci preuredili tako, da so bili skoraj na varnem. Seveda krogle niso prodirale skozi steno, toda granata bi jo porušila.

Med Francozi so bili tudi trije Alžirci, bivši težaki v

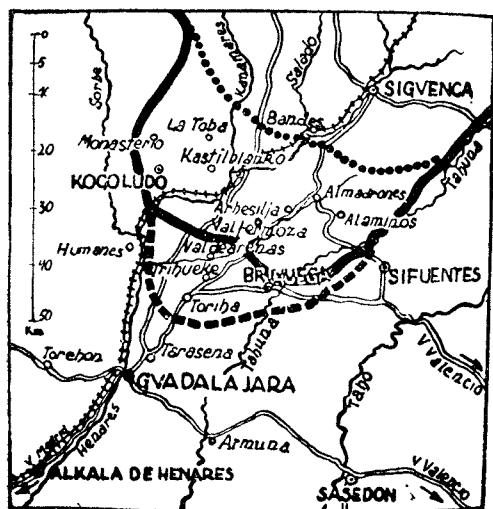
marseillski luki. Dobri in pogumni borci. Dva sta, ko sem ju videl, le še 20 ur živel. Padla sta naslednjega dne pri tankovskem napadu. Tretji, ne da bi bil kdaj ranjen, je skozi vse bitke, vedno v ospredju, odnesel zdravo kožo v Francijo.

Mrak. Temni oblaki so se zbirali na severu. Hladen veter je poganjal oblake proti jugu. Vrnem se v štab brigade. Utrujen sem bil tako, da nisem mogel niti večerjati, čeprav ves dan nisem ničesar jedel. Še en španski bataljon in en bataljon tankov sta prišla v pomoč XII. brigadi.

Drug dan ob zori zopet pokonci! Dež, ki je začel zvečer, se je bil ponoči spremenil v sneg. Za dva prsta ga je že bilo! Sneg ni v Španiji nič posebnega. Seveda, Andaluzija ga skoraj ne pozna. Tudi v Alicante, Valenciji in Barceloni ga redkokdaj vidijo. Poznajo pa ga dobro v Almanzi, Albaceti, Siguenzi in tudi v Madridu. Sredi marca pa je sneg izreden pojav. Dejstvo je bilo, da so bile mnoge noge in roke ozebljene, bodisi med našimi borci, bodisi med fašisti. Tanki kosmiči snega frfotajo v obraz. Hladen veter jih odnese proti jugu. Grem v opazovalnico. Odsek za zveze

V bližini Madrida, aprila 1937. Sredi: komandant bataljona XII. Internacionalne brigade s svojimi oficirji

Legenda: pikčasta črta — izhodne pozicije ital. ekspedicijskega korpusa 8. III.; debela črta — začasne pozicije iste ga korpusa 17. III.; kvadratasta črta — napredovanje iste ga korpusa zvečer 12. III., a se je še isti večer umaknil na prejšnje pozicije (debela črta)

nija z bataljonom Garibaldi je pretrgana. Prosim centralo, naj me zveže s njimi, ko se postaja odzove. Tudi načelnika štaba brigade opozorim. Lukinov mi naroča, naj še vedno budno pazim, da bo kmalu general prišel sam v opazovalnico. Obenem opazujem cesto Madrid—Francija.

Nekaj minut čez deveto uro zavijejo izza ovinka Almadroresa sovražnikovi tanki. Bilo jih je okrog 20. Razvrstili so se v tri vrste: spredaj večji, v sredini manjši, v tretji vrsti pa mešani, očitno rezerva. Prva in druga vrsta se postavita v bojno verigo: šest lahkih tankov vozi po glavni cesti. Trije težki na desno, po polju, medtem, ko šest težkih na levo, tako, da zajamejo tudi položaje bataljona Dombrowskega. Rezervni tanki postopoma zaostajajo. Tukaj postane položaj zelo resen. Italijani hočejo pogaziti naše vrste in prodreti dalje za vsako ceno ter otreti pot lahki pehoti. Čudno se mi je zdelo, da sovražnikove pehote ne vidim. Kam se je skrila? Bo naskočila, čim bo naš odpor strtl? Vsekakor je to težko razumljiva taktika. Tanki še niso bili 200 metrov od položajev XI. brigade, ko začne topništvo streljati nanje z neposrednim zadetkom. Tudi naše protitankovsko topništvo strelja, da je veselje. Prvi težki tank vztrepeta, se na cesti zavrti in izgine v gostem oblaku temnega dima. Po njem je bilo! Še eden se zavrti, zadet v transmisijsko verigo koles. Tam, bolj na desno, kakih sto metrov od pozicij naših Poljakov — še eden! Kljub temu tanki nadaljujejo svojo pot! Iz oddaljenega ovinka se prikažejo kamioni. Verjetno pehota. Pred njimi nekaj oklopnih avtomobilov. Tudi naši tanki so iz svojih skritih mest odprli ogenj na tanke s svojimi topovi, ne da bi se pokazali in tako povečali ognjeno zaveso, da ne bi sovražnikovi tanki prodrli. Takega silnega ognja pa ti tanki niso vzdržali! Obrnejo se in se z vso brzino oddaljijo. Borcem XI. brigade je odleglo. Tudi meni...

A. M.

je že postavil telefon, ki je vezal s centralo štab XI. in XII. brigade ter vse bataljone XII. brigade, s topništvom in tankovskim bataljonom. Komaj prispem na opazovalnico, se začne močni sovražni topovski ogenj proti našim položajem. Ura je bila sedem. 11. marca smo!

Topniški ogenj je švilgal posebno v tisto smer, kjer je bilo prejšnji dan naše topništvo. Medtem se je pomaknilo za nekaj sto metrov stran. Italijani so bili po pustem, kraškem svetu tako, da so se skale razletavale. Topniški ogenj je bil po naših položajih ves dan. Le v kratkih presledkih je utihnil, zato, da je čez 15 do 20 minut zagrmel znova. V ostalih predelih fronte ni bilo nič bolje. Po takem silnem ognju so bile seveda žrtve. Kaj pomeni vse to? Nismo mogli razumeti. So morda hoteli s tem pridobiti na času?

Z mrakom je ogenj na vsej črti utihnil. Drugi dan, dne 12. marca, ko se je zdanilo, so se sovražnikovi topovi zopet oglasili. Ogenj je trajal dobro uro. Zatem nastopajo laški tanki. Znova se oglašajo naša artilerija. Toda to pot se niso fašistični tanki ustavili, marveč so nadaljevali pot, ne glede na to, da so se trije ali štirje ustavili, objeti v gostem, po olju smrdečem dimu. Ju-

rišajo v smer proti Garibaldincem, ki napada ne vzdrže. Naši borci se umaknejo za kakih 100 metrov v gozd. Tam si izkopljejo novo obrambno črto.

Telefonično javim v štab, da so Garibaldinci verjetno odstopili, ker so sovražnikovi tanki dosegli vzhodni del gozda. Imam vtis, da niso zapustili bojišča. Lukach mi odgovori, da bo poslal nekaj španskih čet in naj po potrebi naredi novo linijo sredi gozda.

Pazljivo poslušam, kaj se dogaja v gozdu. V »simfoniji« strelav in eksplozij že razlikujem zveneči glas italijanskih strojnic »Fiat«, od bolj gostega in obenem bolj nizkega glasu naših strojnic »Maxime«, brzina katerih presega 250 strelav v minuti. Iz »koncerta« glasov se sliši postopoma še nižji ton, toda redkejši, italijanskih »Bred« in kašljajoč tenor lahkih strojnic »Louis«.

Še in še prihaja sovražna pehota proti gozdu. Telefoniram Janeku in ga opozorim na nevarnost njegovega boka. Če fašisti obkolijo Garibaldince, je nevarnost predora in slednjič — udar od zadaj. Odgovori mi, da vidi to in da je že dal povelje, naj se rezervna četa postavi v verigo od desnega boka nazaj.

Tudi Garibaldince hočem opozoriti, toda telefonska li-

»Ne grem iz čete!«

V širjenje in krepitev narodnoosvobodilne borbe v Srbiji, na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini so posegli že leta 1941 tudi številni Slovenci, ki so jih nacisti pregnali predvsem s Stajerskega v te kraje. Saj je bilo v zahodno Srbijo preseljenih do srede julija 1941 več tisoč Slovencev s Stajerskega in Gorenjskega. Vendar naši časopisi in revije o tem, kako so v tiste kraje preseljeni in izgnani Slovenci vstopali in tamkajšnje partizanske enote, kako so ustanavljali tudi posebne slovenske čete, doslej niso pisali. Naša revija je sicer v III. letniku objavila nekaj o četi »Ivana Cankarja« v Srbiji 1941, vendar razen tega doslej ničesar drugega. Z namenom, da iztrgamo pozabi tudi spomine slovenskih partizanov, ki so se borili v drugih krajih Jugoslavije, objavljamo danes enega izmed te vrste prvih sestavkov. Hkrati pa naprošamo naše bralce, da nam pošljejo podobne spomine.

DRUŽINO kamnoseka Orla iz Celja, tržaškega rojaka (njega, ženo, devetnajstletno hčerko Vesno — absolutenko trgovske akademije in petnajstletnega sina Miloša), so Nemci 1941. leta izselili v Moslavino. Izgnanstvo — to pa je pomenilo dokaj naporno delo. In ko so Orlovi v tem času hodili po vaseh okoli Garešnice, so se kaj kmalu vključili v naraščajoče narodnoosvobodilno gibanje. Poleti 1943 je sin Miloš odšel za svojim prijateljem Stankom v Moslavački odred. In tako sem Miloša in Stanka srečal na nekem mitingu v vasi Dišnik. Oba sta bilo — partizana.

*

V hladni decembrski noči 1943. leta je naša partizanska enota skupaj s tamkajšnjimi prebivalci rušila železniško progo Zagreb—Beograd med Popovačo in Kutino. Kar 6 kilometrov proge smo razrušili! Po tem opravilu smo zapuščali progo in zavzemali nove položaje... Počasi smo gazili sneg blizu proge, ko me nenadoma zdrami klic: »Stoj!« Ta klic mi je bil nerazumljiv, ker sem vedel, da so povsod okoli samo partizani. In — še ženski klic! Ko sem povedal ustrežajoče razpoznavne znake, sem po naglasu partizanke ki me je ustavila, spoznal, da ženska ni iz teh krajev... Približal sem se partizanki — na črnih laseh je tičala titovka, oblečena pa je bila v nov italijanski plašč. Ne vem, kdo je tedaj koga prej spoznal, vem le to, da je bilo najino srečanje nenadno, prisrčno. In iz ust sem glasno zaklical: »Ve-s-n-a!« Da, bila je Orlova Vesna iz Celja.

V eni sapi je potem hitela pripovedovati o domačih in o tem, kje vse je kot partizanka hodila: na Baniji, v Kordunu, v Posavini in tako dalje. Vprašal sem jo, čemu na tem mestu vsakogar ustavlja. Rekla je, da je tu ambulanta, ona pa v njej bolničarka. Najin razgovor o tem, kako ji je všeč bolničarsko opravilo in moj nasvet, naj bi šla raje za administratorko v štab, je takole prekinila: »Ne podcenjuj mojega dela. To me veseli! Iz čete pa ne grem! Nikamor ne grem!« Opazil sem, da sem jo nekoliko užalil, pa sem raje navezal pogovor na druge stvari. Ko sem čez nekaj časa stopal po snegu proti svoji enoti, sem o Vesninem vztrajanju še vedno razmišljal.

*

Najino drugo srečanje je bilo zelo kratko. Takrat smo se vračali v jutranjem mraku proti Čazmi; bilo je to po neki akciji. Vesna je bila tudi tokrat vesela in dobro razpoložena. Prav nič se ji ni poznalo, da je prehodila dolgo pot in da je med vso borbo skrbela za ranjene partizane. In tudi tokrat so mi zvenele njene besede iz najinega srečanja: »Iz čete ne grem!« Postal sem ob koloni, da bi se še pogovoril z znancem Bakaričem, komisarjem bataljona, ki je pred vojno živel nekaj let v Mariboru. Omenil sem mu, zakaj ne dajo Vesno v štab, pa me je zavrnil: »Ona sama noče iti iz čete, a tudi štab bataljona meni, da je tako prav!«

*

Proti koncu maja 1944 sem se vrnil iz Bosne in jutro me je zateklo v Čazmi. Popolno-

ma brezbrizno sem se namenil proti Dubravi, kjer je bila moja brigada. Toda moje brezbriznosti je bilo kmalu konec, ko je priletelo kakih deset »štuk« nad to mesto, v katerem je bil štab X. korpusa. Res čudno — niti ene bombe niso odvrgli tukaj, pač pa so se spustili prav nizko in začeli strašno bombardirati in mitraljirati vasico blizu Dubrave. Vedel sem, da so povsod tamkaj enote I. Moslavačke brigade in pričelo mi je postajati zelo neprijetno, tesno. Oddaljen sem bil od svojih kakih osem kilometrov in nemočen sem opazoval, kako letijo po zraku leseni deli hiš in gospodarskih poslopij. Vas je bila videti kot maketa iz škatlic. Naši so odprli ogenj na letala, toda »štukam« niso mogli do živega. Le-te so svoje razdiralno delo opravile in se vrnile proti Zagrebu. Nad opustošeno vasjo se je dvigal gost dim. Po najkrajši poti smo hiteli v tej smeri proti vasi, da bi čimprej izvedeli za posledice bombardiranja. Blizu Dubrave smo srečali prve vozove z ranjenci, bilo jih je okoli dvanajst. Vsi so bili iz četrtega bataljona, kar me je začelo obdajati z neprijetnimi občutki, ker sem vedel, da so bili v njem Vesna, Bakarič in drugi znanci. Zdravnik jih je spremljal. Silil sem vanj, da mi pove za padle tovariše in težke ranjence. Najbrž je slutil, katera izguba me bo najbolj prizadela. Zato mi je najprej imenoval mlajše borce, na koncu je pa le s težavo dejal: »Veš tudi bolničarko tretje čete bomo najbrž izgubili.« Čeprav sem že vedel, koga misli, sem ga le vprašal: »Katero bolničarko?« Grga mi je odgovoril: »Saj poznaš Slovenko Vesno iz Celja? Hudo je ranjena in leži pokrita na petem vozu. Nezavestna je.« In to je bilo tretje in zadnje srečanje z rojakinjo Vesno, daleč od doma, v partizanih. V vozu je ležala tako mirno z zaprtimi očmi, kot da se ni nič dogodilo. Na poti do bolnišnice je izdihnila... Še mnogokrat sem razmišljal o njenih besedah: »Ne grem iz čete!« In res je ni zapustila do zadnjega.

Mirko Fajdiga

Poslednje srečanje

BILA JE ENA izmed tistih dolgih jesenskih noči, ki so s svojo gosto temo prinašale mir in spokojen sen v partizansko taborišče. Ni deževalo, le mokrota je pršila iz razvlečene, nizke megle. Monotono tišino gozdnega zavetja je včasih presekala oddaljeni odmev drdrajoče strojnice, s katero je okupator preganjal strah iz žičnih ograj in zidanih bunkerjev v gluho noč.

Slišal sem, kako je stražar nekoga ustavil in kmalu za tem sem zagledal visoko moško postavo, ki je s komaj vidnim pramenom svetlobe iskala prehod med grmovjem. Trnovo grmičevje in robidovje se je oprijemalo prišleca, kot bi mu hotelo za vsako ceno zadržati korak. Ko je pristopil k ognju, je najbližjim podal roko, a ostale, kar nas je bilo na drugi strani, je z lahkim gibom glave polglasno pozdravil. S hrbta je snel karabinko, se vsedel na hlod in razširil dlani nad tlečo žerjavico. Takrat sem se bolje zagledal v njegov obraz. Kaj je sledilo, se ne spominjam. Vem le to, da je bil objem dolg, topel, nepozaben...

MIHA KLINAR:

Mačice

*Utrujeni obstali smo ob vodi,
na vrbah so že mačice cvetele;
pobožale so jih oči vesele
in že bila je lažja pot k svobodi.*

*Tako so mačice nas vzradostile,
da pozabili smo noči brez spanja,
pohode, borbe, smrt in gladovanja,
bridkosti vse ko sneg so se topile.*

*Izlajal se bo kmalu mitraljez
in mir se nad zemljó bo razprostrl...
In šel bom z njo in v gaju belih brez
življenju najinemu pot odprl...*

(Farji potok, marca 1945)

Sama sva ležala pod šotorom. Z eno roko je podvijal odejo za mojim hrbtom, z drugo se je naslanjal na komolec, a široko, mehko dlan mi je podložil pod glavo. Nenadno srečanje in toplota njegovega diha sta me vsega prevzela. Nisem vedel, kaj naj spregovorim; molčal sem in poslušal. Vsaka beseda njegovega šepetanja se mi je zdela kot melodija neke, že zdavnaj pozabljene, omiljene pesmi. O vsem mi je pripovedoval. Od najinega poslednjega srečanja je minilo že nekaj let; minil je del življenja... Včasih je utihnil, kot da v mislih blodi in išče nekaj po preteklosti in je spet šepetajoče nadaljeval, a čas je v tej jesenski noči tako hitro bežal.

Poslušal sem ga s priprtimi očmi in se bal, da mi še v temi skozi veke ne prebere nekaj, kar mi je kakor kamen že tako dolgo ležalo na srcu. Čutil sem, da ve, o čem razmišljam, da ve, kaj me peče in zakaj molčim; takrat sem si zaželel, da tudi o tem spregovori besedo. Sam nisem mogel začeti; nisem vedel, kako naj začnem. Vem, da je tudi on iskal besedo v strahu, da se že zacepljene rane zopet ne odpro. Nekaj me je stisnilo v grlu. Njegove blage, dobrohotne besede so me bolele teže, kot najtrši očitki in molčal sem dalje. Naenkrat je vendar spregovoril... »Še kot otrok si bil trmast in nepokoren. Morda včasih res nisem bil pravičen, morda te nisem vedno razumel? Tudi ko si poslednjič odhajal, sva se razšla v prepiru, brez pozdrava in brez slovesa. Drugi so mi pravili, kako si zaman iskal zaslužka in bal sem se, da te beda ne spelje na stranpota; hotel sem, da se vrneš, a tebe ni bilo od nikoder... Tudi takrat, tistega deževnega aprilskega dneva, ko si odhajal s transportom proti bojišču, se nisi oglasil. Zvedel sem, da si na postaji, iskal sem te in hotel govoriti s teboj; želel sem te vsaj videti, preden odideš. Nisem te našel, a ti bi me lahko poiskal. Ne vem, zakaj nisi hotel...«

Občutil sem, kako mi rdečica obliva lica. Laže bi mi bilo, da sem namesto tega mehkega, ljubečega očitka slišal le grobo be-

sedlo, a kaj, ko sem vedel, da z ljubeznijo izrečena beseda ne more biti ne groba ne trda. To mi je bilo najteže... Ko me je z dlanjo pobožal po lasih, sem se stresel; če bi mogel, bi najraje zajokal. Vse sem mu hotel povedati, prositi ga odpuščanja, a beseda mi je ostala med stisnjenimi zobmi.

»Nič zato! To je že zdavnaj minilo; sedaj je spet vse dobro, samo da sva na isti poti. Dobro sem slutil, kje naj te iščem, le tega nisem vedel, kdaj in kje te bom srečal. Če bi ne bil prepričan, da si nekje v gozdovih, vedi, da te na drugi strani ne bi nikoli iskal...« Utihnil je. Obujanje spominov tudi njemu ni bilo lahko. Čutil sem, da ga je še nekaj drugega gnalo, da me spomni na neljubo preteklost, na vse tisto, kar se ne sme nikoli več ponoviti. Hotel se je prepričati, če se zavedam, zakaj sem vzel puško v roke. Tega me ni odkrito vprašal, samo bežno me je opomnil na to. Vedel je, da sem ga razumel. Čakal sem, da bo spet spregovoril, a namesto pričakovane besede sem začutil le njegov enakomeren dih. Premagala sta ga utrujenost in spanec.

Previdno sem se obrnil na ležišču, popravil odejo in se stisnil k njemu. On je spal, a jaz sem se bal, da me sen ne premaga, da mi niti za trenutek ne odvzame iz zavesti njegovo toplo, tako željno pri-

čakovano bližino. Nikoli prej mi ni bil tako blizu. Včasih se mi je zdel celo tuj, trd in brez občutka. Takrat sem bil v svoji samovolji užaljen, trmast in nisem razumel, zakaj je tak. Poznal sem tudi druge; zdeli so se mi drugačni, boljši od njega. Šele kasneje sem ga lahko razumel in takrat sem uvidel, da je bil dober, najboljši med vsemi in da je njegovi trdoti bila kriva nenehna skrb za pošteno zasluženi kosček kruha. Takrat sem se hotel vrniti k njemu in ga prositi odpuščanja, a bilo me je sram pred samim seboj in tega nisem storil.

Predobro mi je ostal v spominu tisti deževni aprilski dan... Vlak je že čakal in bilo nas je mnogo, ki smo odhajali. Vsak se je od nekoga poslavljaj, a jaz sem stal sam in gledal druge. Takrat sem ga zagledal, kako se preriva skozi gnečo ob dolgi vrsti vagonov; hotel sem mu skočiti nasproti, a vendar sem obstal. Nisem hotel, da bi me videl takega, kot sem bil: blaten, v premočeni, obnošeni obleki, obut v raztrgane čevlje. Sram me je bilo, da bi me videl takšnega in — skril sem se za vagone. Šel je mimo in me ni videl... Gledal sem za njim in ga hotel poklicati, a kljub hotenju nisem imel moči za besedo. Ko se je pomešal med množico, ga nisem mogel več najti. Tistega dne sem odšel in se nisem poslovil od njega, a on me je iskal, hotel

me je vsaj videti, preden odidem in mislil je — morda ga nikoli več ne bom videl...

*

Med golimi bukovimi vejami je zaplesal veter. Debele kaplje so zdrsnile z drevesa in se z ropotom vsule na razpeto šotorsko platno. Počasi sem se oprl na komolec, z drugo roko prižgal baterijsko luč in skozi prste z ozkim snopom svetlobe posvetil v njegov obraz. Ne vem, koliko časa sem ga tako gledal in sklonjen nad njim poslušal utrip njegovega srca. Izmučen, z gosto brado poraščen in globoko naguban njegov obraz, se mi je takrat zdel lepši kot kdajkoli prej, najlepši med vsemi obrazi. Nisem se mogel več vzdržati: nagnil sem se čisto do njega in se z ustnicami dotaknil njegovih rahlo osivelih senc. Odprl je oči...

Ko sta se v motnem odsevu svetlobe srečala pogleda, me je s svojimi močnimi rokami objel in pritisnil na prsi. Tudi be-

sede ni spregovoril, le nekaj vlažnega in toplega mi je kanilo na obraz. Takrat sem spet občutil tisto, za kar sem nekoč mislil, da je bila grobost, kar mi je vse do tega trenutka bilo vedno tako nejasno, megleno. Občutil sem, da me je vedno imel rad, da je bil vedno dober, najboljši med vsemi. Zdelo se mi je, da v njegovem objemu tonem v neko prijetno, mehko pozabo...

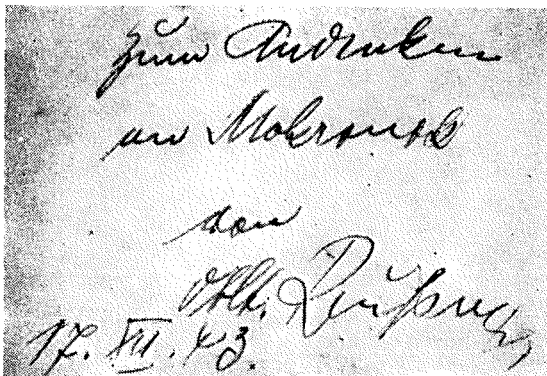
Ko se je zjutraj vračal v svojo enoto, sem ga spremil do roba gozda. Dolgo sva se poslavljala.

Gledal sem za njim ves čas, dokler ni utočil v megli, ki jo je jesensko jutranje sonce dvigalo iz planinskega jarka, in čakal sem, kdaj se bo povzpел na sosednji rob.

Kmalu sem ga spet zagledal. Videl sem, kako se je sončni žarek svetlikajoče prelomil na cevi njegove puške. In to srečanje se je trajno zarezalo v moj spomin. Takrat sem poslednjič videl — svojega očeta...

Zopet objavljamo dve fotografiji, ki nista dokumentirani. Pravzaprav, če hočemo biti točni, moramo zapisati takole: fotografija je samo ena, ker objavljamo čelno (slika človeka) in hrbtno (neko posvetilo) stran fotografije, in dalje, fotografija je dokumentirana. Na hrbtni strani je namreč napisano tole (priobčujemo le prevod iz nemščine): »V spomin na Mokronog, od oberleitnanta — (podpisa ni mogoče prebrati, op. ured.), 17. XII. 43.« Zanimiva fotografija, mar ne? Še bolj zanimivo pa bi bilo — predvsem iz zgodovinskega vidika — če bi mogli ugotoviti, kdo je človek, ki ga prikazuje fotografija. Na prvi pogled se zdi, da je človek na fotografiji partizan (ima napol civilno obleko, kapo s slovenskim emblemom in zvezdo). Če pa si fotografijo bolje ogledamo, lahko spoznamo, da ima človek, na

Partizan ali izdajalec?

videz partizan, pod suknjičem nemško vojaško bluzo, na desnem robu ovratnika pa je videti celo neke nemške vojaške našitke. Vse to vzbuja videz, da se je človek, ki ga prikazuje fotografija, skušal napol preobleči v partizana. Človek na sliki je torej lahko kak nemški vojak, ali celo nemški oficir? Uganka te fotografije pa je tudi podpis na hrbtni strani! Komu je bila torej namenjena ali darovana ta fotografija, s tem, v nemščini napisanim posvetilom na hrbtni strani? Še več! Kdo bi bil ta »oberleitnant«, ki se je podpisal samo s kratico »obl.«? Konec koncev pa — ali sta človek z brado, ki ga prikazuje fotografija in tudi posvetilo na hrbtni strani, v zvezi s kakim resničnim partizanom, ali pa je oboje le »spomin« kakega izdajalca slovenskega naroda ali pa v partizana napol preoblečenega Nemca?

Zločin nad Dragatušem ...

TRETJA pomlad v okupaciji. V Beli krajini se je bujno razbohotilo cvetje. Kakor da ni vojne. Ni se zmotil, kdor je prvi imenoval to pokrajino sončno in belo. Vsa je bila en sam cvet. Partizan, ki je tedaj opazoval s Stražnega vrha ali Maverlena dolino pod seboj, ni mogel od nje odtrgati oči. To pomlad je bila Bela krajina še zlasti lepa. Mir, ki je ležal nad njo, je zmotilo le nemško ogledniško letalo. Je nemški letalec kaj iskal, ali se le ni mogel načuditi lepoti pokrajine, ki se mu je v nizkem letu ponujala v vsej svoji krasoti in cvetju? Letalo je letelo od Semiča do Vinice, pa se spet vrnilo, zavilo proti Metliki in Drašičkim vinogradom. Krožilo je, se dvigalo in spuščalo. Rafali partizanske strojnice so ga hitro pogrnali v višave. Strojničar ga je budno spremljal in ga držal na muhi. Ko je tako nekaj časa motilo mir, se je oddaljilo proti vzhodu in izginilo za vrhovi Gorjancev.

*

Dne 26. marca 1944 je bil meglen dan. Na osojnih straneh Fridrihštajna so ležale zadnje krpe snega. Dekan Peter Flajnik je slonel na divanu, zatopljen v brevir. Zadnji čas se ni nič kaj dobro počutil, zato se je držal doma in postelje. Tako zatopljenega v molitev ga je zbudil njegov brat Vince. In ko je vstopil v dekanovo sobo, je bil videti bled in razburjen.

»Našega Janeza so pripeljali v Kočevje. Ranjen je v levo roko. Danes so ga pripeljali od Ribnice s skupino ujetih partizanov,« je povedal. Ob tej novici je bil dekan ves iz sebe. O bratu Janezu, ki je kmetoval na Hrastu pri Vinici, že leta ni bil slišal. Niti na misel pa mu ni prišlo, da bi mogel biti partizan. Dekan si je štel to v veliko sramoto. Vse mesto je govorilo, da so Nemci ujeli dekanovega brata.

»Nekaj je treba storiti,« je predlagal dekanov brat Vince.

»Stopi do župana Uršiča, je naročil dekan, »in mu spo-

roči, da moram nujno govoriti z njim.«

Župan Uršič je bil kmalu pri dekanu. Le-ta mu je na kratko razložil, kako je z bratom in ga prosil, naj stopi do ortskomandanta Gerlacha in ga v njegovem imenu prosi, da bi izpustil brata. Župan je nato dekanu svetoval, naj napiše garancijsko pismo, da se brat Janez ne bo več boril proti Nemcem. Dekan je na hitro napisal pismo.

Drugo jutro se je župan spet oglasil pri bolnem dekanu. »Gospod ortskomandant pravi, da ne bo delal nobenih izjem, pa naj bo to dekanov brat ali katerikoli drug hlapec. Boga zahvalite, gospod dekan, da bo brat ostal pri življenju,« je župan Uršič potolažil dekana. Nekaj dni zatem, ko je dekan nekoliko okreval, se je sam napotil do gestapovca Gerlacha.

»Ich kann keine Ausnahme machen!« (Ne morem delati izjem) je zarentačil gestapovec.

»Ali veste,« je vprašal besni ortskomand., »da je bil vaš brat v banditski skupini, ki nam je prizadejala hude izgube?«

Tako se je končal dekanov obisk pri gestapovcu Gerlachu.

*

Major Maier, komandant nemških in domobranskih čet v Kočevju, je sedel v svoji pisarni in pregledoval spisek ujetih partizanov. Zadovoljno si je počvižgaval, ko se je njegov pogled ustavil pri imenu Flajnik Johann.

»Tako, tako! Dekanov brat bandit?« Tako zamišljenega ga je zmotilo trkanje.

Vstopil je dekan. Vljudo je pozdravil, sedel na ponudeni stol in ponovil, kar je bil že povedal gestapovcu Gerlachu, da je bil namreč brat nasilno mobiliziran, da sam ni nič kriv, itd. Ponudil se je tudi, da prevzame za brata vso odgovornost, ker ga bo obdržal pri sebi in ga bodo lokalne oblasti lahko vsak dan nadzirale. Major ga je pazljivo poslušal in ni kazal kake posebne nevolje, ko ga je dekan prosil, naj izpusti njegovega brata.

»To bi se dalo brez nadaljnega storiti,« je celo dejal. Pripomnil pa je, da je med njim, dekanom, in vojaškimi oblastmi premalo sodelovanja.

»Vsekakor bi bilo potrebno, da tesneje sodelujemo! Korigiralo bi nam in vam!« je napeljeval major vodo na svoj mlin. Dekan se je s ponudbo strinjal. V upanju, da je le nekaj dosegel, se je poslovil.

Naslednji dan je dekan dobil sporočilo komandanta Maierja, ki ga je prinesel neki domobranski oficir. Sporočal je, da za brata Janeza ni mogel ničesar storiti, ker se je temu uprl gestapovec Gerlach. Janeza so s prvo avtokolono odpeljali v Ljubljano.

*

Jožko B. je bil mlad fant iz Vinice. Do kapitulacije Italije je obiskoval gimnazijo v Novem mestu. Bil je v krožku dijakov in dijakinj, ki so bili pod vplivom in vzgojo belogardističnega kurata, kaplana Volbanka. Ta je tedaj v Novem mestu veljal za idejnega vodjo »mladih«, usmerjenih proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Kaplanu Volbanku se je posrečilo vzgojiti nekaj fanatičnih in zaslepljenih mladincev in mladink. Eden izmed teh je bil tudi mladi Jožko. Ko je italijanska soldateska izginila, se je Jožko znašel sredi partizanskega vrvenja. Ker je bil dovolj krepak, so ga dodelili v eno izmed partizanskih enot. Niti sanjalo se mu ni, da bo kar tako na lepem postal partizan. Kaplanov nauk je pustil na njem močan pečat kljub temu, da se je hitro prepričal, da ni vse tako kot jim je na protikomunističnih predavanjih o partizanih in njihovi vojski govoril Volbank. Ni in ni se mogel sprijazniti z mislijo, da bi se boril na partizanski strani.

Jožkova enota je konec aprila krenila na položaje v okolico Kočevja. Bila je mrzla in deževna majska noč, ko je bil mladi Jožko poslan s skupino partizanov v patrolo. Bil je utrujen. Zaželel si je tople hrane in izbe. Od časa do časa je udarila kaka nemška granata. Nemci so slutili, da se v okolici Kočevja zadržujejo večje partizanske enote, zato so slepo streljali s topovi po

Dragatuš, 5. V. 1944, po nemškem bombardiranju . .

okolici. Noč je bila temna. Vodja partizanske patrle je vodil desetino po blatnem kolovozu. Naposled so se ustavili pod neko košato smreko in sklenili počakati dneva, da bi se potem razgledali. Jožko je sključen obsedel na mokri zemlji in zadremal. Začelo se je daniti, ko ga je prebudil vodja patrulje.

»Z menoj, naprej!« je ukazal.

Skupina partizanov se je uvrstila v kolono po eden. Jožko je bil zadnji. V daljavi je v svitu zore videl dve stožčasti silueti — zvonika kočevske župne cerkve in se spomnil, da je v Kočevju dekan, njegov rojak. Čedalje bolj je zaostajal in ko je patrulja urnih korakov izginila po blatni gozdni poti, je sedel in počival. Puško je nato porinil v grm, si odpasal pas in ga pokrnil z listjem. Vstal je in počasi odšel proti mestu, ki je vstajalo iz teme.

*

»Privedite tistega mladega partizana, ki je dezertiral!« je ukazal zabuhli gestapovec enemu izmed domobranskih policistov.

»V kateri brigadi si bil? Kdo je bil komandant? Kdo komisar? Na katerih položajih je trenutno brigada? Kakšno orožje ima? Katere enote so še v okolici Kočevja? Kakšne akcije nameravajo izvesti? — itd., itd.,« je spraševal gesta-

povec Jožka in si vse zapisoval. Jožko je boječe odgovarjal, vendar ni povedal vsega, ker se je zavedal, da bi lahko spravi v nesrečo tovariše, od katerih se je ločil komaj pred nekaj urami. Ko je Jožko tudi povedal, da pozna v Kočevju dekana, svojega rojaka, so ga nemudoma spustili.

Takoj se je napotil proti farovžu. Dekan ga ni poznal, zadovoljen pa je bil, ko je Jožko povedal, da je dezertiral od partizanov. Povabil ga je v sobo in ga začel spraševati o vsem mogočem, še bolj podrobno kot malo prej gestapovec. Pred njim je bil Jožko bolj zgovoren kot pri zaslišanju, kajti niti sanjalo se mu ni, da se bo zgodilo, kar se je zgodilo čez nekaj ur.

»Kje je glavna partizanska komanda?« ga je vprašal dekan.

Jožko je nič hudega sluteč povedal, da je bil pred dnevi, ko je njegova enota odhajala iz Bele krajine, glavni štab NOV in POS v Dragatušu. Na zaslišanju tega ni povedal. Ko sta tako precej dolgo kramljala, mu je dekan obljubil, da lahko ostane pri njem in počaka na avtokolono, ki bo peljala v Ljubljano.

Naslednjega dne sta se srečala dekan in major Maier. Major je vprašal dekana, kako je z njegovim bratom in se opravičeval ter obžaloval, da

ni mogel več napraviti zanj. Potolažil je dekana, da bo morda le uspel dobiti brata v Kočevje. Po kratkem pogovoru sta krenila proti farovžu. Dekan je majorju pripovedoval o mlademu partizanskem dezertarju, ki da mu je med drugim zaupal, da je glavni štab NOV in POS v Dragatušu. »Stopite z menoj!« je dekan povabil majorja.

Sla sta na farovski vrt, kjer se je tedaj mudil Jožko. Ves se je tresel, ko je zagledal Nemca. Dekan ga je pomiril in ga vzpodbujal, naj pove vse, kar mu je znanega o partizanski glavni komandi. Major je vpraševal, Jožko odgovarjal, a dekan tolmačil.

»Gut! Auf Wiedersehen!« je zadovoljno pozdravil Nemec in hitro odšel.

*

Naslednjega dne, 5. maja 1944 je bil lep dan. Ljudje so delali na polju, otroci so pasli živino po steljnikih in trobili v rogove iz zvitega lubja.

»Glejte, glejte, letala!« so vzklikali. Šest nemških »štuk« je zakrožilo nad Belo krajino. Ljudje so mislili, da so zavezniška letala. Njihov krog se je čedalje bolj ožil nad Dragatušem.

»Pada, pada!« so vikali otroci, ko je prvo letalo v poševni legi šinilo proti vasi. Strahotna eksplozija se je pomešala med brnjen letalskih motorjev. Otroci so prebledeli. Nemci bombardirajo njihovo vas! Letala so se strmoglavo spuščala, bombe so treskale, ljudje pa so brezglavo tekali sem in tja. Niso vedeli, kaj počenjajo. Vsevprek so ležala trupla, ranjenci so zapomagali, rušile so se hiše, ranjena in zbegana živina je tulila... Pred nekaj minutami mirna belokranjska vas se je v nekaj hipih spremenila v ruševine.

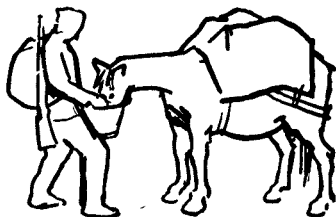
Dva mrtva in več težko ranjenih je obležalo med ruševinami podrtih in poškodovanih hiš. Osemindvajset hiš in gospodarskih poslopjij je bilo podrtih ali močno poškodovanih. Med njimi so bile tudi šola, občina, novo postajno poslopje, cerkev, šolska stanovanjska hiša, župnišče in druge. Cenilna komisija je

O albumih narodnih herojev

ZVEZA GLUHIH za Srbijo, s sedežem v Novem Sadu, je izdala albume narodnih herojev iz vseh jugoslovanskih republik. V šestih albumih je zbranih tudi 175 življenjepisov slovenskih narodnih herojev. V usnje vezani albumi so na zunaj kar čedni in zelo primerna je tudi notranja razdelitev, kjer je na vsakem listu levo slika heroja, desno pa njegov življenjepis. Za uvod je posnetek Pengovove freske »Zmagovita ljudska revolucija«, nato portret tovariša Tita in besedilo iz njegovega govora ob proglasitvi narodnih herojev. Prvega najdemo med življenjepisi narodnih herojev Slovenije tovariša Kardelja, nato tovariša Kidriča, za njima pa so po abecednem redu vsi slovenski heroji. Čudovite strani slovenske revolucionarne zgodovine se nam odpirajo, ko beremo te življenjepise! Obnavlja se nam huda in krvava pot borcev, trdnih in neuklonljivih, z njimi gremo skozi ječe in kaznilnice stare Jugoslavije, spremljamo jih v vihar španske državljanske vojne in ko okupator zasede naše kraje, jih najdemo kot voditelje upora. Mnogi med njimi omahnejo že prvo leto v smrt, mnogi med njimi pa se bijejo vsa

štiri leta, premagujejo neizmerne napore in kot bakle gore njihove luči nad glavami ljudstva v pohodu skozi temo okupacije v jutro svobode. Najlepše pri tem pa je slediti, kako se v narodnoosvobodilni borbi množici herojev, ki jih je izoblikovalo že predvojno revolucionarno delo, pridružujejo vedno novi; iz delavskih in kmečkih vrst se dvigajo neuki in preprosti, pa dvigne revolucionarni tok borbe v njih speče sposobnosti, da zrastejo v mogočne osebnosti, za katerimi gredo tisoči v borbo. Čudovita je njihova pot iz borbe v borbo, njihov razvoj od navadnih borcev do partizanskih komandantov. Najlepše pa je morda slediti skozi te življenjepise, kako so se znali ti ljudje žrtvovati, kako so znali umirati. Koliko jih je med njimi padlo, ko so krili umik svojih tovarišev ali reševali ranjene tovariše, in koliko jih je v zaporih pod rokami krvnikov umiralo tedne in tedne v najstrašnejših mukah, pa so ostali trdni in vztrajni do konca! In mnogi so med strahoto zasliševanj šepetali besede, ki jih je zapisala pred svojo smrtjo v pismu narodni heroj Malči Belič: »Rajši umrjem, nego jih pride nešteto na mojo pot. Če nekdo drug se ne usmili mojega zmučenega telesa, se ga usmili moja rodna zemlja in me sprejme in ona maščuje za dejanja, katera moram prenašati!«

Človek bi seveda želel, da bi bili ti življenjepisi obširnejši. Marsikje motijo človeka tudi nepotrebne fraze.

Franc Kotnik

Zgodovinsko so življenjepisi v glavnem točni, v kolikor so pač doslej dognani podatki. Nikakor pa ne moremo mimo dejstva, da je slovenščina v teh življenjepisih izredno slaba in človeka neprijetno dirne, ko ob maršalovi sliki bere popačen tekst: »...Kadar se daje odlikovanje in naslov narodnega heroja recimo kakem rokovodilcu...« Takih primerov je več, čeprav so besedila življenjepisov nekoliko boljša.

Drugo, kar prav tako bode v oči, je retuša slik. Nekatere slike (Lacko, Kajuh itd.) so tako primitivno izdelane, da so vse prej kot v čast ljudem, ki so jih izdelali. Škoda je, da te napake kazijo sicer lepo zamišljene in prepotrebne albume. Mislim, da se bomo morali postaviti na odločno stališče, da bodo publikacije, ki jih v slovenščini tiskajo izven Slovenije, jezikovno v redu. Saj prav ob tem primeru vidimo, kako sicer lepa zamisel ob tem izgubi na vrednosti.

F. F.

Izrečeno in zapisano...

Pred kratkim sem brala v nekem slovenskem dnevniku sledečo novico: »Dan internirancev na Borlu. Na zadnji seji občinskega odbora ZB so sklenili, da bodo na dan 22. julija praznovali — dan internirancev...« Zakaj omenjam to novico? Mnenja sem namreč, da tovariši, ki so predlagali ta dan za — dan internirancev, a tudi vsi tisti — vključno z odborom — ki so ta datum sprejeli, niso prav nič pomislili, da je 22. julij že v republiškem merilu proglašen za — dan oborožene vstaje slovenskega naroda. Sicer pa, ali ni v tem, ko so sklenili praznovati 22. julij kot dan internirancev, čutiti neko delitev...? In zakaj bi se sedaj »delili«, ko vendar organizacija Zveze borcev združuje tako partizane kakor internirance in vse ostale ljudi, ki so na kakršenkoli način sodelovali z in v narodnoosvobodilni borbi?! S. A.

ugotovila nad 20 milijonov dinarjev škode.

»...končno je obtoženi Flajnik le priznal svoje izdajstvo Glavnega štaba NOV in POS in obžaloval posledice, ki so zaradi njegovega izdajstva nastale...« je zapisano v sodbi zoper dekana Flajnika.

*

Namesto epiloga: sredi obnovljene vasi v Dragatušu stoji spomenik, posvečen vsem občanom, žrtvam fašizma iz druge svetovne vojne, med katerimi so tudi imena žrtev letalskega napada na Dragatuš 5. maja 1944. leta.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Za tesnejše sodelovanje pokrajinskih s centralnim muzejem NO

KONEC meseca marca je bilo v Ljubljani posvetovanje predstavnikov zgodovinskih in spomeniških komisij Zveze borcev ter zastopnikov Muzejev NO. Ker je to posvetovanje pomembno tako za člane ZB, ki se ukvarjajo z zgodovinsko dejavnostjo, kakor tudi za javnost sploh, bomo navedli nekaj najvažnejših rezultatov s posvetovanja in strokovnega obiska udeležencev posvetovanja v republiškem Muzeju narodne osvoboditve. Nedvomno največji uspeh je bil dosežen s tem, da so zastopniki pokrajinskih muzejev uvideli potrebo po tesnejših stikih z Muzejem NO v Ljubljani; da so nadalje spoznali, da ta muzej nikakor ne teži za koncentracijo arhivov in sploh za centralizacijo, temveč da lahko vsem sorodnim muzejem koristi tako glede izkušenj, kakor tudi izmenjave arhivov in strokovne pomoči. Ena izmed zelo uspešnih ugotovitev posvetovanja pa je bila, da Muzeji NO nikakor ne morejo biti sami sebi namen; da morajo tesno sodelovati z organizacijami Zveze borcev in čim prej upravičiti svojo družbeno vlogo. V skladu s temi ugotovitvami je nedvomno priporočilo, naj Muzeji NO iz arhivske ureditve čim prej preidejo na muzejsko ureditev, se pravi, da posamezne arhivalije ponazore s shemami, grafikoni, maketami itd., s čimer bodo obiskovalcem omogočili »čitanje« muzejev, kar je osnovni pogoj muzejev.

Precej pozornosti je razprava posvečala tudi pisanju oz. sestavljanju življenjepisov in uvodov v življenjepise. Posebej je bilo poudarjeno, da je sestavljanje življenjepisov z uvodi prvenstvena naloga zgodovinskih delavcev Zveze borcev, kronike oz. zgodovine pokrajin, občin ali krajev pa naj nastajajo vzporedno, z dolgotrajnejšim študijem, zasliš-

vanjem prič in upoštevanjem arhivov. V zvezi s tem je treba naglasiti, da so komisije, bodisi zgodovinska ali spomeniška, le pomožni, začasni organi organizacij ZB, ki morajo v zbiranju zgodovinskega gradiva sodelovati s čim večjim številom članstva. Le tako namreč lahko komisije (prek Zveze borcev kot celote) dosežejo razumevanje pri oblastnih organih, okrajnih ali občinskih odborih, kadar gre za financiranje ali sploh materialno in moralno pomoč.

Udeleženci konference so po plodni razpravi nanizali sledeče

ugotovitve

1. Zgodovinske komisije pri okrajnih odborih ZB so vse doslej vestno opravljale naloge, ki jim jih je dal Glavni odbor ZB NOV Slovenije. Pomembne uspehe so dosegle pri popisovanju padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, pri razdeljevanju »Spomenic« njihovim svojcem, oskrbovanju prekopov padlih borcev in talcev, urejanju partizanskih grobišč, obeleževanju pomembnih krajev in dogodkov s spominskimi ploščami in spomeniki, pisanju spominov udeležencev NOB, pri pisanju živ-

ljenjepisov padlih borcev in žrtev fašističnega terorja in sestavljanju občinskih kronik. Obenem so zgodovinske komisije od svoje ustanovitve uspešno zbirale arhivalije in muzealije NOB, ki so sedaj večinoma v muzejih oziroma oddelkih NOB; pri ustanavljanju le-teh so iniciativno sodelovali odbori ZB NOV.

Pri izpolnjevanju teh nalog so se pojavljale tudi razne pomanjkljivosti, ki izvirajo iz prepogostega menjavanja članov zgodovinskih komisij, pomanjkanja kontinuitete in nezadostne povezave v njihovem delu, pomanjkanja izkušenj pri tem delu in deloma zaradi nezadostnega čuta odgovornosti.

Popisi padlih borcev in žrtev fašističnega terorja so bili ponekod površno sestavljeni in premalo preverjeni, ponekod niso niti vsi popisani, zaradi česar nekateri svojci še vedno niso dobili »Spomenic«. Marsikje padli borci in talci še vedno niso prekopani in nekatera partizanska grobišča so še vedno zanemarena, dočim je vrsta grobišč, med njimi zlasti na Rabu, Begunjah, v Dragi in Urhu urejena z vso pieteto in estetskim čutom.

Sestavljalci življenjepisov so premalo izkoristili žive priče, zlasti prvoborce, kakor tudi ohranjeno dokumentarno gradivo za pravilen prikaz po-

mebnosti borcev in žrtev. Kronik je bilo dosedaj sestavljenih zelo malo in še te so pomanjkljive zaradi premajhne dokumentarnosti in nezadostnega upoštevanja vloge naprednih gibanj, zlasti KP pred vojno in med njo.

Spričo velikega števila prvoborcev in ostalih udeležencev NOB je napisanih doslej premalo spominov.

2. V osrednjem muzeju NO, v 16 doslej ustanovljenih muzejih oziroma oddelkih NOB in v 9 muzejih, ki so v pripravi, je zbranega mnogo muzejskega in arhivskega gradiva, ki pa je v večini primerov zaradi občutnega pomanjkanja strokovnega kadra, prostorov in opreme, še premalo preučeno in nezadostno urejeno. Mnogo dokumentarnega gradiva, ki spada edinole v muzeje NOB, pa hranijo še mnoge ustanove, organizacije in posamezniki.

3. Na področju ohranjanja nepremičnih spomenikov NOB je bilo opravljenega veliko dela. Urediti pa je treba vprašanje njihovega smotrnega in enotnega upravljanja.

4. Zaradi preobširnega dela zgodovinskih komisij se je lani prejšnja zgodovinska komisija razdelila v zgodovinsko in spomeniško, da bosta tako laže izvrševali svoje naloge.

Za delo v bodoče

Na podlagi teh ugotovitev so bili sprejeti naslednji

SKLEPI

1. Zaradi nove upravno teritorialne razdelitve se je tudi območje okrajnih in občinskih odborov ZB povečalo. Kakor okrajni ljudski odbori, tako bodo tudi okrajni odbori ZB predvsem usmerjevalci celotnega dela, občinski pa predvsem izvrševalci. Prav taki odnosi naj bodo med komisijami pri okrajnih in občinskih odborih ZB. Pri zgodovinskem delu morajo biti te komisije v najtesnejšem sodelovanju z muzeji in oddelki NOB.

2. Popisi padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, kakor tudi njihovi življenjepisi, so izredno važni, zato naj zgodovinske komisije v prvi

Stavba, v kateri je Muzej ljudske revolucije v Mariboru

vrsti že obstoječe popise in življenjepise izpopolnijo z izpovedbami živih prič in ohranjenim dokumentarnim gradivom. V življenjepisih padlih borcev in žrtev fašističnega terorja je potrebno prikazati celotno njihovo življenje in delo z vsemi okoliščinami tako, da je njihov lik čim popolnejši. »Spomenice« naj dobe čimprej še tisti svoji, ki jih še doslej niso prejeli.

3. Sestavljalci kronik naj za posamezne kraje upoštevajo socialno strukturo kraja, predvojna napredna gibanja z delavskimi akcijami in NOB. Čim bolj točno naj prikazujejo vlogo KP. Vsi dogodki, v katerih naj bodo navedena zlasti imena vseh, naj tečejo v časovnem zaporedju. Kronike naj se po možnosti opremljajo s slikami terena, kjer so se izvršili dogodki, s fotografijami in morebitnimi posebno važnimi reproduciranimi dokumenti.

4. Zaradi povečanja občin je treba spremeniti tudi prvotni načrt, da bi se kronike sestavljale za vsako občino. Kronike naj se odslej načeloma sestavljajo za območje krajevnih odborov ZB oziroma posameznih vasi, ki imajo same nad 50 žrtev. V predelih z majhnim številom žrtev (na primer murskosoboškem) pa naj se kronike sestavijo za celo območje sedanje občine.

5. Zgodovinske komisije so dolžne še nadalje zbirati arhivsko in muzejsko gradivo ter ga oddajati pristojnim muzejem.

6. Za uspešno delo zgodovinskih komisij je potrebno, da ima sposobne in delovne člane in da se ti čim manj menjavajo.

7. Muzeji, oziroma oddelki NOB, ki so sedaj brez stalnega uslužbenca, naj dobijo zaenkrat čimprej sposobnega vodjo. Za čim popolnejše znanstveno delo v bodoče pa naj organi ljudske oblasti omogočijo s štipendiranjem strokovno in tehnično usposobitev bodočih kadrov. Višje usposobljenemu strokovnemu in tehničnemu kadru naj se omogoči proučevanje podobnih muzejev doma in v tujini.

8. Muzeji in oddelki NOB naj vodijo kartografsko evidenco vseh spomenikov NOB na svojem terenu, obenem naj si čimprej uredijo stvarno, krajevno in osebno kartoteko muzealij in nepremičnih spomenikov.

9. Zaradi pregleda spomenikov in dogodkov na muzejskem področju, je potrebno, da se sestavi bibliografija dotičnega področja.

10. Do sedaj imajo ustrezne prostore le muzeji odnosno oddelki NOB v Ljubljani, Mariboru, Slovenjem Gradcu, Škofji Loki in v Ptuj. Naj

organi ljudske oblasti oskrbe tudi ostalim muzejem primerne prostore, zlasti velja to za Trbovlje, Celje, Brežice, Kočevje, Koper, Postojno in Kranj. Muzeje, ki so v pripravi, naj organi ljudske oblasti čimprej v skladu z obstoječimi zakonskimi predpisi ustanovijo zlasti na Jesenicah, Kamniku in Idriji.

11. V krajih, kjer niso podani pogoji za ustanovitev muzejev NOB, a so za NOB pomembni, naj se osnujejo spominske zbirke, ki so sestavni del področnega muzeja (n. pr. Čebinovo, Turjak, Žužemberk itd.).

12. Zaradi izredne vloge Ljubljane v NOB je nujno potrebno, da se osnuje muzej ilegalne Ljubljane.

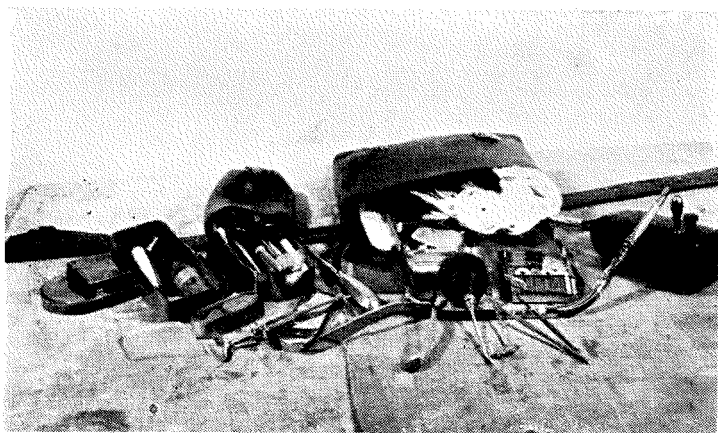
13. Zaradi enotnega znanstvenega in tehničnega dela v muzejih in oddelkih NOB, naj bodo vsi ti povezani z osrednjim muzejem NO v Ljubljani, s sosednjimi muzeji in s sekcijo NOB pri Društvu muzealcev in konservatorjev LRS.

14. Vzdrževanje nepremičnih spomenikov na terenu naj prevzamejo okrajni oziroma občinski ljudski odbori, ki že tako vzdržujejo okrajne oziroma občinske muzeje. Ti spomeniki so sestavni del muzejev in jih naj ti tudi dejansko upravljajo po svojem strokovnem osebju. Vrhovno nadzorstvo nad njimi pa ima Zavod za spomeniško varstvo LRS.

15. Zaradi izboljšanja pouka predzgodovine in zgodovine NOB v šolah, naj odgovorni činitelji poskrbe čimprej, da se napiše celoten prikaz zgodovine NOB. Odgovorni organi naj obenem poskrbe za čimprejšnjo nabavo in izdelavo sodobnih učnih pripomočkov (filmi, diapozitivi).

16. Za ostala spomeniška dela, kakor prekop borcev, ki leže še po zapuščenih krajih, urejevanje grobišč, obeleževanje pomembnejših krajev, evidenca spomenikov v čast borbi in brcem in podobno, bo skrbela novo imenovana spomeniška komisija.

17. Iz problemov, nakazanih na tej konferenci, izhajajo potreba, da se take konference sklicujejo pogosteje.

Instrumentarij partizanskega zobozdravnika

Zobotehnični instrumentarij, ki sestoji iz 117 kosov svedrov za vrtanje zob, 24 navojev za ruvanje zobnih živcev, celotne priprave za vrtanje zob na ročni pogon, priprave za dajanje injekcij, raznih zdravil in še nešteto drugih drobnih stvari, ki jih uporablja zobozdravnik, je Muzeju NOB v Ljubljani podaril rezervni major Avgust Zupet iz Ljubljane. Tovariš Zupet, po poklicu dentist, je bil maja 1942, ko je prišel k partizanom, postavljen za zobozdravnika, ki se ga partizani verjetno spo-

minjajo pod imenom Jerič. Nekaj časa je v letu 1942 delal na Rogu, nato pa je kot zobozdravnik odšel v brigade. Bil je v Tomšičevi, Gubčevi in Cankarjevi brigadi do kapitulacije Italije. Nekaj zobotehničnih potrebščin je tovariš Zupet dobil že v Rogu maja 1942, drugega pa je sčasoma dobil z rekvizicijami, kakor tudi iz pošilk, ki so prihajale iz Ljubljane. Tako je le z najosnovnejšimi orodji delal in lajšal bolečine partizanom do razpada Italije, ko si je svoj instrumentarij izpopolnil. Vse to je tovariš Zupet nosil v dveh usnjenih torbicah, ki ju je pritrdil na pas stare jugoslovanske vojske. V. L.

Stol, ki nas spominja nanjo

Dne 31. avgusta 1942 okrog 20. ure so fašisti pridrveli v tovarno »Saturnus« in tam naredili veliko racijo. V »Saturnusu« je bila tisti čas zaposlena mlada Primorka, doma iz Trsta. Zaradi neustrašnega in požrtvovalnega dela jo je Partija meseca junija sprejela v v svoje vrste. Kot mnogokje, so se tudi v tej tovarni našli izdajalci. Ta izdajalec je bila Mara Novakova. Nesreča je hotela, da je Vida prav tisti dan dobila od nekega partijskega delavca precej partijske literature in razna partijska navodila. Ko je opazila ne-

varnost, je začela največje stvari skrivati in jih tlačiti v usta, da bi jih pojedla, kar ji je tudi deloma uspelo. Nekaj pa so fašisti le dobili. Veseli svoje zmage, so začeli Vido zasliševati in zasmehovati. Nazadnje je prinesel neki fašist iz pisarne stol, ki ga je postavil poleg ograje. Nanj je morala sesti tovarišica Vida. Nato je pristopil k njej drugi fašist, da bi ji zavezal oči, kar pa je Vida odločno odklonila. Še več, vzela je iz žepa rdečo ruto in si jo privezala okoli vratu. Takoj nato je bilo slišati povelje oficirja. Odjeknila je salva in glava mlade revolucionarke je omahnila. Padla je v Ljubljani kot prva talka. Stol, na katerem je izkpravela mlada junakinja Vida Pregarc, je kolektiv »Sa-

turnusa« skrival vso vojno, čeprav se je izpostavljala fašističnim represalijam.

Saturniški kolektiv se vsako leto spominja smrti svoje Vide s kratko komemoracijo pred spominsko ploščo, kamor so tudi vsakokrat postavili stol in nanj obesili njeno sliko. Tudi Moščani so se oddolžili njenemu spominu. Ulico, ki pelje mimo »Saturnusa«, so proglasili za ulico Vide Pregarčeve. Prav tako si je nadel Vidino ime Strelska družina na Kodeljevem. Kolektiv »Saturnusa« je stol podaril Muzeju narodne osvoboditve kljub temu, da se je težko ločil od njega. Zato se mu sodelavci Muzeja iskreno zahvaljujejo za podarjeni predmet, s katerim so obogatili muzejske zbirke.

V. L.

vrsta kolonij bo v okviru okraja. Že lani in predlani so se izkazale za zelo uspešne. Po 20 do 30 otrok oziroma mladincev je priporočljivo poslati na pohode po partizanskih poteh, ki jim GO pripisuje izredno važnost. Ti pohodi so velikega političnega in moralnega pomena, saj otroci na njih prihajajo v stik s partizanskimi ljudmi, vidijo kraje, kjer so se borili njihovi starši in slišijo podrobne opise borb in pohodov, ki jim jih posredujejo stari borci, ki ponavadi tudi vodijo četo mladih »partizanov« na pohodu. Naslednje je letovanje otrok v okviru kolonij, ki jih prirejajo druge organizacije kot »Partizan«, Počitniška zveza itd. GO priporoča takšna letovanja in bo Zveza borcev za vsakega otroka prispevala običajni delež. Uveljavile so se tudi kolonije v tujini, n. pr. v Avstriji, Belgiji in Angliji, letos pa bo nekaj otrok odšlo na oddih tudi k našim izseljencem.

Pozornost je treba posvečati zlasti izbiri kadra oz. osebja za kolonije, ki se mora zavdati posebnih nalog glede na to, da otroci padlih prihajajo iz posebnega okolja in so zato potrebni pedagoške in zdravniške nege, kakor tudi politične vzgoje. Otroke padlih je vrh tega treba seznanjati s partizanskimi kraji in ljudmi, kar lahko uspešno opravijo stari borci, ki se radi odzovejo

Čim več kmečkih otrok v kolonije ZB

Konec marca je bilo na Glavnem odboru Zveze borcev v Ljubljani posvetovanje v zvezi s pripravami na letošnje letovanje otrok padlih borcev, ki so se ga poleg predsednikov ozir. članov okrajnih komisij za otroke udeležili tudi gostje, in sicer dr. Lunačkova kot inšpektorica počitniških kolonij in tovariš Zun, referent za kolonije pri Svetu za zdravstvo LRS. Posvetovanje je bilo zelo plodno, ker sta zlasti omenjena gosta posredovala organizatorjem letovanj Zveze borcev obilo praktičnih izkušenj in nasvetov glede izbire otrok, vodnikov, pedagogov, ostalega osebja kolonij in organizacije prevoza ter taboriščnih naprav.

KO JE TOVARIŠ Marjan Bertoncclj, sekretar GO ZB, uvodoma na kratko ocenil organizacijo lanskih kolonij oziroma taborenj ZB, je pohvalil mariborsko kolonijo kot najuspešnejšo tako glede organizacije, kakor tudi glede nizkih stroškov na otroka. Nato je naglasil, da mnogi okraji v kolonije ne pošiljajo zadostnega števila otrok, oziroma da pošiljajo vse premalo otrok iz kmetjskih predelov. V zvezi s tem je letos priporočil izbiro kmečkih otrok, ki niso še nikdar bili na letovanju v kolonijah Zveze borcev.

Kakor vsako leto, bo Zveza borcev tudi letos priredila več vrst letovanj predvsem glede na različno starost otrok. Zdravstvene kolonije bo tudi letos organiziral Svet za zdravstvo po zdravniških indikcijah. Otroci v teh kolonijah bodo pod stalnim zdravniškim nadzorstvom. Druge

kolonije so v režiji Zveze borcev, namenjene otrokom do 11. leta, od 11. do 15. leta in nad 15 let starosti. Tretja

Otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja iz Smarja pri Jelšah

povabilu na obisk. Zlasti pri-
ljubljeni so taborni ognji, ob
katerih borci mladim tabor-
nikom oz. letovalcem pripo-
vedujejo iz svojih spominov.
Ti ognji so tudi lahko žarišče
kulturne dejavnosti, ki jo je
moč poživiti z medsebojnim
dajanjem prireditev (domači-
ni, otroci padlih). Priporočljivi
so tudi razgovori vodnikov oz.
pedagogo v otroci, katerih
namen naj bo, izvedeti želje
mladih ljudi glede zaposlitve,
izbire poklicev itd.

Tovariš sekretar je nadalje
kritiziral težnje nekaterih
okrajev, ki bi za vsako ceno
hoteli poslati otroke na morje,
čeprav tam kolonije nimajo
niti higienskih niti prehran-
benih in drugih pogojev za
letovanje. Vrh tega kolonije ob
morju nikakor ne morejo iz-
polniti političnega programa,
saj morajo zaradi oddaljenosti
in slabih zvez opustiti obisko-
vanje partizanskih krajev,
spomenikov, da, celo obiske
borcev, ki v veliki meri pripo-
morejo, da mladi letovalci
spoznajo vzroke naše borbe,
moralne vrednote borcev in
cilje, za katere so padli nji-
hovi očetje.

Dr. Lunačkova, ki je sode-
lovala v razpravi, je organiza-
torje letovanj ZB opozorila,
naj posebno skrb posvečajo
izbiri tehničnega osebja, eko-
nomov, kuharic, bolniških se-
ster itd. V šali je dejala, da
ni dober ekonom, kdor v času
letovanja ne shujša vsaj za
tri kilograme. (Dobra kura za
debeluhe!) Glede kuharic je
rekla, naj bodo to res prave
kuharice, ne pa ženske iz dru-
gih poklicev. Zveza borcev
naj si zagotovi najboljše pe-
dagoge, ki naj jim po končan-
em delu z otroci v koloniji
po možnosti omogoči nekaj-
dnevno letovanje kot odškod-
nino za vztrajno pedagoško
delo. Bolniškim sestram, ki se
bodo priglasile za kolonije, pa
ne gre vse dneve šteti v redni
letni dopust. Dr. Lunačkova je
nadalje predlagala uvedbo ne-
kakšnega opazovalnega lista,
v katerega bi vnašali vsa opa-
žanja v zvezi z otrokovimi
lastnostmi oziroma tako ime-
novano čustveno sredino, v
kateri običajno otrok živi.
Svetovala je, naj bi se orga-

nizatorji letovanj ZB povezali
s psihologi, ki bodo lahko
obilo prispevali v poklicnem
svetovanju. Kalorične liste in
jedilnike bodo tudi letos se-
stavili zdravstveni organi v
sodelovanju z Zavodom za
napredek gospodinjstva.

Glede filmov je bila dr. Lu-
načkova mnenja, naj si jih
prej ogleda kak pedagog, ki
bo najlažje presodil, če so pri-
merni za mladino. Svetovala
je tudi, naj bi v kolonijah
češče uporabljali diaskope s
primernimi slikami, prizori iz
borb in motivi partizanskih
krajev. Glede tako imenovane
spolne diferenciacije (delitve
po spolih) je bila mnenja, da
bi pretiranost v tem smislu
bolj škodila kot koristila.
Dalje je še priporočila, naj
vodstva kolonij organe sani-
tarnih inšpekcij ne smatrajo
za svoje sovražnike, ampak za
ljudi, ki se trudijo po svojih
močeh izboljšati higiensko in
standardno raven mladih leto-
valcev. Prav tako je sodila,
naj bi inšpekcijski organi raz-
nih organizacij in ustanov
obiskovali kolonije skupaj, da
bi lahko ustvarili skupno
sodbo o ureditvi taborov ozi-
roma kolonij.

V razpravi je sodeloval tudi
tovariš Žun, ki je povedal, da
bodo tudi letos okrajem po-

slani zdravstveni listi, v ka-
tere je treba vpisati opažanja
v zvezi z zdravstvenim stan-
jem otrok pred odhodom v
kolonije in med letovanjem.
Prav tako bodo za zdravstve-
ne kolonije predpisane ambu-
lantne knjige. Osebe kolonij
bo povabljen na kratke semi-
narje tik pred začetkom leto-
vanja, na katerih bo dobilo
navodila. Dragocen pripomo-
ček bo tudi knjižica, ki jo
pripravlja Društvo prijateljev
mladine za kader v kolonijah.

Glede prehrane je tov. Žun
dejal, da bo zadostna, ker
lahko računamo na izdatno
pomoč CARE zlasti v maslu,
masti in mleku v prahu. Pri-
poročal je nadalje, naj organi-
zatorji letovanj pravočasno
javijo železnici prevoze; prav
tako naj težijo, da bodo vo-
zovi v obe smeri izkoriščeni
(s prihajanjem in odhajanjem
izmen).

Zaključki posvetovanja v
zvezi s pripravami na letošnja
letovanja otrok padlih borcev
so bili: naj člani komisij za
otroke padlih rezultate posve-
tovanja posredujejo svojim
komisijam oz. odborom; naj
do konca maja pošljejo Glav-
nemu odboru točne sezname
letovalcev s številom otrok,
številom predvidenih izmen in
predračun stroškov; v kolonije
ob morju naj gredo večidel
otroci, ki jih bodo tjakaj na-
potili zdravniki; izbire otrok
naj ne delajo šole, ampak or-
ganizacije ZB. Pri tem je
treba materam, ki potrebujejo
otroke za sezonska kmečka
dela, pojasniti pomen in ko-
rist letovanja za otroke. Na-
dalje je treba pregledati re-
kvizite in inventar (šotore itd).
Glede sanitarnih inšpektorjev
je GO mnenja, da je treba
njihove nasvete in kritike v
polni meri upoštevati.

Še nekaj podatkov o razpo-
ložljivem inventarju: kapaci-
teta šotorov za eno izmeno je
okrog 2.100, kar bo popolnoma
zadostovalo. Težiti je treba,
da si okraji z medsebojno iz-
menjavo krajev za kolonije
oziroma taborjenja prikrajšajo
težave glede prevoza in obra-
be inventarja. Vsota za kritje
stroškov letovanja na otroka
znaša 4000 din, vendar v času
posvetovanja še ni bila odo-
brena.

*Partizanska zobna ambulanta
za belokrajsko vojno področ-
je v Črnomlju 14. maja 1944.
Na stolu sedi kurir Josip Vi-
dmar, ki je padel v borbi na
Vinici februarja 1945*

V začetku marca letos se je na beograjskih ulicah pojavila kolona majhnih avtomobilov, ki je med mimoidočimi izzvala precej zanimanja. Kolona se je ustavila pred zgradbo Zveze VVI na trgu pri železniški postaji. Iz avtomobilov so stopili prvi potniki — težki vojni invalidi. Te avtomobile je iz Nemčije uvozil sekretariat za socialno skrbstvo, sredstva za nabavo pa je odobril Zvezni izvršni svet. Avtomobili znamke »Izeta« so urejeni tako, da jih je moč upravljati z nogami ali z rokami. Vhod in izhod iz avtomobila je omogočen tudi težkim invalidom: kakor hitro odpremo vrata, se odpre ves prednji del karoserije. Motor ima 12 KS (250 cm), troši 3 litre bencina na 100 km in razvija povprečno hitrost 80 km na uro. Dosedaj so uvozili 23 takšnih vozil. Avtomobile »Izeta« bodo brezplačno dobili vojaški vojni invalidi prve skupine brez nog. Namenjeni pa so v prvi vrsti težkim invalidom, ki so zaposleni, ali ki študirajo.

Svetovna federacija bivših borcev je nedavno dobila posvetovalno pravico v Svetovni organizaciji za zdravje, katere sedež je v Ženevi. Svetovna organizacija za zdravje je ena najpomembnejših specializiranih agencij pri OZN. Samo trideset organizacij je dobilo pravico do vzdrževanja zvez s to organizacijo.

Po šestmesečnemu delu posebne komisije je bilo pred kratkim v Burmi osnovano Združenje bivših borcev, ki bo vključevalo vse borce za neodvisnost države. Predsednik združenja je general Bo Hmu Aung.

Pri angleškem sodišču se je znova začel spor, ki naj bi odločil o pokojnini slovitiga lorda Nelsona, zmagovitega admirala v bitki proti Napoleonovemu brodogradu pri Trafalgarju. Ta spor traja že 9 let, odkar je (leta 1947) angleška vlada šestemu Nelsonovemu potomcu zaradi finančnih težav ukinila vojaško pokojnino po rajnem predniku.

Občinski odbor ZB v Poljanah je sklenil postaviti spomenik padlim partizanom v Dobju pri Poljanah, hkrati pa pripraviti spominski plošči v Vinharjah pri Poljanah in v Podobenem. V Dobju namreč počiva 29 partizanov, ki so padli po poljanskih gozdovih, v Vinhar-

jah pa je 22. januarja 1942 pri Muhovi hiši padlo 6 domačinov, ki so se zatekli v tamošnji hlev po dramatični dražgoški bitki. Nemci so po izdajstvu zažgali Muhovo hišo in hlev, trupla padlih pa zmetali v ogenj.

Skupina planincev in izvidnikov iz vse Vojvodine se bo v začetku julija podala na enomesečni pohod po sledovih Prve proletarske brigade. Pot je dolga 500 km.

Leta 1955 so slepi vojaški veterani Francije prejeli preko 60.943 posebnih gramofonskih plošč, tako imenovanih »knjige, ki govorijo«, s čimer se je podpora slepim veteranom v tej obliki povečala za 20% v primerjavi z letom 1954.

Od 9. do 10. aprila letos se je v Varšavi sestal Mednarodni komite bivših pripornikov iz Mauthausena. Na dnevnem redu je bilo vprašanje ureditve oziroma izgradnje grobnice v Mauthausenu in razprava o mednarodnem centru v Arolsenu, v katerem so vsi nemški dokumenti o bivših vojnih ujetnikih, deportiranih in interniranih. Ta arhiv je v Zahodni Nemčiji in ga urejuje Mednarodni komite Rdečega križa. Sestanka Mednarodnega komiteja bivših političnih pripornikov v Mauthausenu so se udeležili tudi naši predstavniki, in sicer Marjan Vioda kot član sekretariata in Siniša Katanič kot član sekcije za interniranje pri CO ZB.

Letošnji zvezni proračun predvideva večje dotacije družbenim organizacijam, a zlasti Zvezi borcev za dokončanje spominskih objektov v Drvaru, Foči in Titovem Užicu. Prav tako bo iz zveznega proračuna dodeljena pomoč za postavitev spomenikov v Mauthausenu, Dachau in El Shatu.

Občinski odbor zveze borcev v Lendavi je izdal odlok o ustanovitvi sklada za postavitev spomenika narodnemu heroju Stefanu Kovaču-Marku in prekmurski partizanski četi. V ta sklad se bodo stekali prostovoljni prispevki občanov.

Na občnem zboru Zveze borcev v Gornjem Milanovcu (Šumadija) so delegati sprejeli sklep o postavitvi spominskih vod-

njakov v Jablanici in Takovem. V Jablanici bodo zgradili tudi vodovod do mesta, kjer bo stal spominski vodnjak.

Poseben poudarek letošnjemu praznovanju »Dneva borca«, ki bo 4. julija v vsej državi, je dal okrajni odbor ZB NOV iz Trbovelj. Le-ta je skupaj z uredništvom »Zasavskega tednika« razpisal tekmovanje za najboljšo dopise, novele in črtice iz časa NOB. Določeno pa je povedano, da morajo biti vsi prispevki napisani po resničnem doživljanju dogodka. Tekmovanje traja do 20. junija letos, za sedem najboljših prispevkov pa je razpisanih 37.000 din nagrad. Vsekakor je pobuda, ki so jo dali Trboveljčani, dobra!

Zveza vojaških vojnih invalidov in Zveza borcev NOV Jugoslavije sta se odzvali pozivu Svetovne federacije bivših borcev in prispevali 80 raznih umetno-obrtnih, folklornih in filigranskih predmetov za sklad, iz katerega bodo podpirali otroška letovišča in svetovni program rehabilitacije invalidov. Vrednost Svetovni federaciji poklonjenih predmetov je 40.000 din.

Na Javorniku pri Svetini (Store) so člani Zveze borcev postavili štiri spomenike borcem XIII. udarne brigade in kozjanskega odreda, padlim v bojih z zeleni v februarju in marcu 1945. V načrtu imajo še postavitev štirih spomenikov oziroma spominskih plošč. Lani so dvakrat obiskali grobova Cvetke Jerinove in Dušana Laha na Resevni, pripravljeni pa so s prostovoljnim delom urediti več grobov mrtvih stražarjev svobodne domovine.

V Parizu je bil na sedežu Svetovne federacije bivših borcev z Redom časti komandantskega reda, najvišjim francoskim odlikovanjem, odlikovan podpredsednik SFBB in predsednik Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije, narodni heroj general Miloje Milojević. Tovariš Milojević je prejel visoko francosko odlikovanje po odloku predsednika francoske republike v začetku marca tega leta.

Na predlog organizacije Zveze borcev in SZDL je občinski ljudski odbor v Borovnici na svoji seji sprejel odlok o imenova-

nju 19. maja za občinski praznik. Tega dne leta 1942 so namreč borci-domačini iz Borovnice, Brega, Preserij in od drugod kot združena enota izvršili več akcij, mnogo vaščanov pa se je tedaj pridružil partizanskim enotam. Vrh tega bodo v Borovnici praznovali tudi 10. marec kot posebni krajevni praznik, in sicer v spomin na 16 talcev, ki so jih leta 1942 ustrelili okupatorji.

Klub »Kosmač-Klemenc« iz Ljubljane bo v »Turističnem vodniku za Ljubljano«, ki ga bo izdal v letošnjem letu, objavil razen ostalih zgodovinskih, zemljepisnih, kulturnih in gospodarskih podatkov iz Ljubljane, tudi spomenike NOB v Ljubljani ter kratek pregled razvoja NOB v Ljubljani.

V Parizu so v začetku februarja s slovesno proslavo začeli vrsto komemoracij in slovesnosti v spomin na štiridesetletnico znamenite verdunske bitke iz prve svetovne vojne, v kateri je padlo nad pol milijona vojakov. V nedeljo 17. junija bo glavna slovesnost, katere se bo udeležil tudi predsednik francoske republike, ki je sam verdunski borec.

Do nedavnega so v Vrbašu odprli 5 šolskih kuhinj, v katerih okrog 1500 učencev, večidel otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, dobiva topel obrok hrane. V vrbaškem okraju bodo v kratkem odprli še nekaj takih kuhinj, ki jih pomagajo vzdrževati Rdeči križ in druge množične organizacije.

V veliki dvorani ene izmed pariških občin so ob udeležbi predstavnikov francoskih oblasti in armade ter našega poslanika v Parizu dr. Aleša Beblerja proslavljali spomin na skupne jugoslovansko-francoske borbe med prvo svetovno vojno na Balkanu. Slovesnost je priredila organizacija »Poilu d'Orient«, katere 200 članov bo letos obiskalo Jugoslavijo.

V Gornjem Milanovcu v Srbiji je umrl v starosti 91 let nekdanji srbski zastavnik Branko Kršmanović, pripadnik Desetega pehotnega tako imenovanega takovskega polka. Nosil je zastavo skozi vojne vihrne od leta 1912 do 1918. Nosil jo je tudi prek Albanije in po Afriki ter je bil nekajkrat odlikovan. Bil je nosilec »Albanske spomenice« iz prve svetovne vojne.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Naprej ga je gnalo ...

Navada je, da v vsaki zgodbi povemo ali pa vsaj nakažemo štiri osnovne podatke: kdo, kje, kdaj in kako. V tejle zgodbi pa bo povedano samo »kako«, kajti tovariš, o katerem bo beseda, še živi; je sicer navaden, pa ugleden državlján in po pripovedovanju ljudi, ki imajo z njim opravka, vse kaže, da je mož dandanašnji osvobojen nekaterih svojih napak, ki mu jih je — tako kaže — partizansčina neusmiljeno odbrusila v takšni meri, da ne bi bilo prav, če bi ga po tolikih letih zavoljo te zgodbe dajali ljudem v zobe. Potemtakem ne bi bilo niti lepo niti vzgojno, če bi bilo v zgodbi povedano tudi »kdo«, ali pa, če bi vzdali kraj, čas in partizansko enoto, po čemer bi kake stare »sablje« pogruntale, za koga gre.

NESREČNO ODREZANI od svoje enote smo nekateri borci že tri dni in tri noči tavalí po obširnih gozdovih, toda nikamor ven nismo mogli iz njih: bila je dolgotrajna hajka — tako nekako kot v roški ofenzivi. Kamor si se obrnil — povsod sovražnik! Že tri dni smo bili tešči, oslabljeni, da smo že komaj premikali noge. Le kadar nas je sovražnik opazil in streljal na nas, le tedaj smo še nekje našli toliko telesnih moči, da smo hitreje stopili, se skrili za skale ali pa celo splezali na drevje. Nikjer trohice hrane! Do prvih hiš iz teh blokiranih gozdov pa nismo mogli.

V tej nesrečni družini smo se smilili že drug drugemu, pa tudi že vsak samemu sebi. Vendar je bil posebnega usmiljenja deležen tovariš Vidra (če je bil v partizanih res kak tovariš tega imena, naj oprostí; on ni mišljen, čitateljem

pa bo jasno, da je na tem mestu potrebno izmišljeno ime — pač zavoljo ugleda državljana, o katerem teče beseda).

Torej o tovarišu Vidri! V hajki se je znašel s trdovratno drisko — to pa je našo skupino v njenem tavanju močno dražilo, kajti vselej, kadarkoli nam je, pripravljajoč hlače na odpenjanje, kar se da milo potožil: »Tovariši, pa me počakajte, spet moram v grmovje...«, vselej smo ga morali, nesrečneža, več časa čakati.

Četrtega dne pa je Vidri eden izmed tovarišev, tisti, ki je bil živčno najbolj razdražen, zabrusil: »Le kaj, vendar, producira tvoja driska, ko že tri dni nisi ničesar noter dobil?«

»Saj to je tisto najhujše,« je tožil skremženega obraza naš tovariš Vidra. »Če imaš poln želodec, tudi ,čez dajati«

ni tako hudo. Če si pa tešč, so muke toliko hujše...«

Da, to smo vedeli, pa smo si predstavljali, da morajo biti muke tovariša Vidre res nezaslišane.

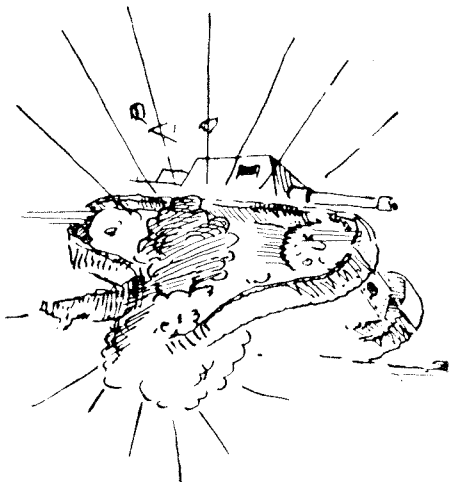
Vendar pa sva bila vsaj dva, ki sva si ob neizgovorjeni misli z očmi povedala, da je vsa ta zadeva z Vidro vendarle sumljiva.

Po prvem dnevu naše lakote smo namreč uporabili železno in častno partizansko nepisano postavo: karkoli je kdo izmed nas še imel od zadnje rekvizicije užitnega pri sebi, vse smo zložili v »kolektiv« in si nato vse nabrano po lekarniško natančno razdelili na enake dele, použili in odtlej naprej šele začeli šteti dneve prave lakote.

Kadar smo zvečer v gozdu legli k počitku — bilo je že kar hladno — smo se stisnili drug k drugemu, tako da je bila naša trojka vsa povrhu pokrita še z ogromno odejo, ki jo je imel tovariš Vidra, medtem ko sva bila pod njo ostala dva slabše oblečena tovariša pokrita tudi še s svojimi malimi odejami.

Na ta večer, po pripombi našega živčno najbolj razdraženega tovariša, ki je Vidro razžalil z opazko suma, češ da ga nima kaj »naprej gnati«, pa tovariš Vidra ni hotel več spati v najini družini.

»Če ste takšni, da se norčujete iz bolnega človeka, pa spimo vsak za sebe! Saj ima vsak svojo odejo,« je dejal.

Polegli smo torej vsak zase. Vidra si je izbral listnato kotanjo nedaleč od nas ostalih.

Ko pa sva v medli mesečini z živčno najbolj razdraženim ležala zavoljo mraza tesno drug k drugemu stisnjena, mi je le-ta tajinstveno zašepetal: »Ne zaspi! Bova nekaj videla! Pa čisto tiho ostaniva!«

Čez uro, dve, spet šepet: »Ne zaspi!«

Čez uro pa: »Pojdiva potihoma k Vidri! Jaz mu bom nalahno privzdignil glavo, ti previdno izvleci njegov telečnjak pa mu svojega podloži, da se ne bi zbudil ob dotiku svoje glave z zemljo!«

Rečeno, storjeno!

Tedaj pa je ob mesečni svečavi tovariš siknil: »Svinja požrešna — ga vidiš!«

Da ne bi začel glasno preklinjati, sem ga prekinil: »Imam prekrasno idejo!«

Po dogovoru sva nato Vidri pobrala vsebino njegovega telečnjaka, se odpeljala na bližnjo gozdno pot, nabrala debelega kamenja in ga — povitega v cunje — spet podtaknila v Vidrin telečnjak prav tako, kot je bila vložena prejšnja vsebina.

Spet sva mu s skrajno previdnostjo privzdignila glavo in mu podnjó vložila njegovo poprejšnje vzglavje. Vidrino krepko smrčanje v naslednjem trenutku naju je docela pomirilo, saj je bilo znak, da

sva akcijo resnično neopazno opravila.

Naslednje jutro smo šli, ko da se ni kaj posebnega dogodilo. Šli smo spet na otipavanje, če smo še v sovražnikovi blokadi. Seveda smo morali kmalu nazaj v sredino gozda, ker so bile sovražne zasede okoli nas še vedno na svojih mestih.

Bilo je okoli poldne, ko je nesrečnega Vidro spet »prišlo«...

»Pa me tam dol pri klaftarah počakajte — moram spet v grmovje,« je s kletvijo zabeljeno izstokal iz sebe.

Mi smo res nadaljevali pot. Pri klaftarah pa, ko smo bili sami, je bila prva priložnost, da sva z mojim »sostanovalcem« vsem ostalim razodela, kaj da sva bila ponoči napravila. Vsi so odobraval majhno »akcijo« in nestrpno čakali, kako se bo sedaj Vidra obnašal. Vidro smo nato čakali, njega pa od nikoder. Ko ga že pol ure ni bilo za nami, smo šli in preiskali grmovje, kamor je bil odhlačal. Našli ga nismo, niti naprej iskali.

»Pa ne da bi se šel iz maščevanja javit sovražniku?«

Ta misel nas je močno pretresla in zaskrbelo. Toda ni bila utemeljena. Vidra je v bistvu le bil korenina.

Mož je imel samo slabo vest, tako slabo vest, da si ni več upal pogledati svojim to-

varišem v oči. Na svojo pest je odšel v povsem novo smer, kjer je dočakal konec ofenzive in se nato podal partizanit v drugo pokrajino.

Mi preostali, docela sestradani, pa smo si zadnje dni hajke podaljšali življenje z razmeroma izdatno zalogo kalorij iz Vidrinega nahrbtnika: na enake dele smo si razdelili kak kilogram ocvirkov, pol kilograma prepečenca in — čuj-te! — še dva kilograma sira, ki pa je imel vdolbino, ko da bi ga vidra izglodala za kakim grmom...

S. B.

Krompir v »gamašah«

Ko smo bili pod Snežnikom, smo morali na zahtevo našega varčnega komisarja jesti vedno krompir v »gamašah«, kar pomeni: z lupino in zemljo vred, ki pa je bil poleg vsega še nezabeljen in neslan. Nasmehnila pa se nam je sreča, da smo ubili rekviriranega žrebca. Nekaj dni po tistem pa je bilo spet po starem: porcijo neslanega krompirja v »gamašah« s kocinasto kole-rabo. No, tako pa le ni bilo kot prej! Zakaj sem in tja je le plavala kaka »molekula« maščobe. Zato pa gre hvala našemu kuharju, ki je že po desetič prekuhalval žrebčeve kosti in ni verjeti zlobnim jezikom, da je prekuhalval svojo srajco...

Lev v vodnjaku

Ko omenjam leva v vodnjaku, boste gotovo mislili na mogočnega kralja med živalmi. Toda v zmoti ste. Gre za partizana Leva, mitraljezca 2. čete II. bataljona Cankarjeve brigade. Ko je bil namreč naš bataljon dodeljen v akcijo za rušenje proge proti Karlovcu, se je vsaka njegova enota zavarovala s patruljami, ki so križarile po progi, medtem ko so ostali borci odvijali vijake in z drogov dvigali in prevračali železniške tračnice. Nekaj sto metrov od mesta, kjer so naši rušili progo, je stala železniška čuvajnica, proti kateri se je napotila tudi naša patrulja. Mesec je sijal in mrzlo je bilo tako, da je sneg kar škripal pod nogami. Ko smo se bližali čuvajnici, smo iznenada zaslišali presunljive klice na pomoč. Niti na misel nam ni prišlo, da bi klici mogli prihajati iz vod-

njaka. Kljub temu sem stopil tjakaj. In res: zapomaganje se je znova oglasilo. Sklonil sem se nad vodnjak in zavpil v njegove globine: »Kdo je noter?« Najprej se je vrnil odmev: »Notriiii...« Nato pa se mu je pridružil še obupan odgovor: »Lev.« Lev v vodnjaku? Res, bil je glas mitraljezca 2. čete našega bataljona, Leva. »Pa kaj, za vraga, delaš v vodnjaku?« sem vprašal. »Ne sprašuj, človek!« je odvrnil Lev. »Potegni me ven!« Toda le kako? »Potegni me ven, da ne bom zmrazil,« je vztrajal. Razmišljal sem, kako je mogel pasti noter, ne da bi se ubil. Toda zgolj z razmišljanjem Levu nismo mogli pomagati. Potrebna je bila takojšnja akcija. Vodnjak pa je bil globok, pri roki pa nobene priprave za dviganje iz vodnjakov. Ponesrečenec si je sicer že sam za silo pomagal.

V vodnjaku je bil večmetrski drog, katerega se je oprijel, tako da mu je glava molela iz vode, da se ni utopil. Ponovni obupani klic nas je znova predramil. Ideje so kar same silile na dan in zagledali smo lestev, prislonjeno k čuvajnici, jo spustili v vodnjak in ugotovili, da je prekratka. Lev v vodnjaku je bil že pri kraju z močmi, mi pa vsi odreveneli od mraza in napetega pričakovanja, kdaj bodo po progi prihrumeli ustaši. Položaj je torej terjal hitre odločitve. In res: zvezali smo skupaj vsak po eno šotorsko krilo in navezali se opasače. Zasilna vrv je končno le segla do Leva in reševanje se je začelo. Toda ko je bil Lev že malone na svetlem, se je utrgalo krilo, ki je odslužilo že nekaj jugoslovanskih generacij in Lev je znova cepnil v vodnjak. Čuli smo, kako je voda z glasnim pljuskom požrla našega junaka. Toda Levu se ni dalo na »oni svet«, temveč je znova zgrabil za drog. Spremenili smo načrt: odhiteli smo namreč do naših, ki so nažagali nekaj telefonskih drogov in jim vzeli več metrov dolge žice, ki smo jih zvezali in z njimi Leva srečno potegnili iz vode.

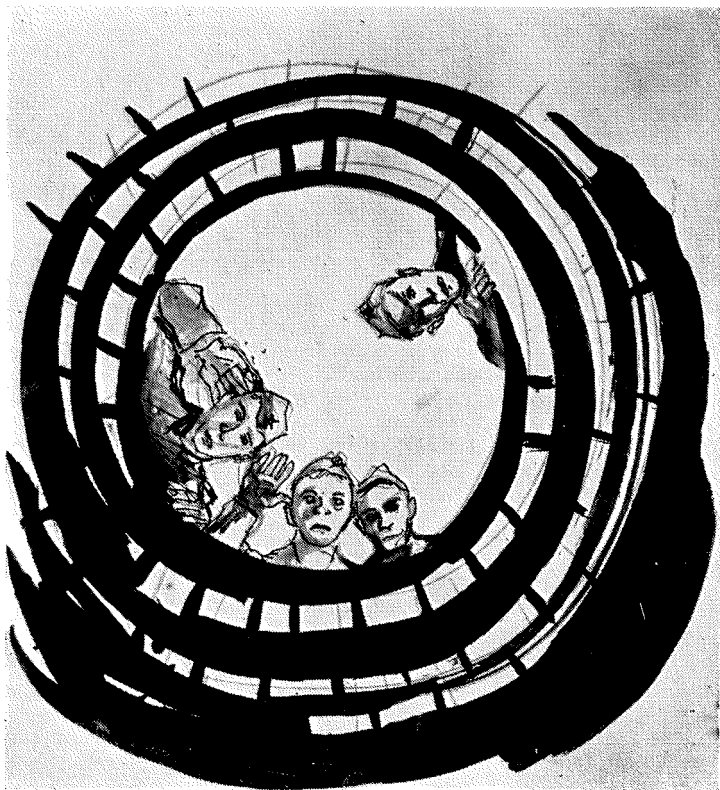
Bil je že skrajni čas, zakaj po progi je bilo že slišati ropotanje ustaškega oklopnega vlaka, ki je hotel preprečiti našo akcijo na progi. Leva je zeblo, tako da ni imel nič proti, ko jo je moker do kože ucvrl z nami čez travnike za bataljonom.

Pozneje nam je Lev (njegovo pravo ime je Andrej Cetinski-Lev, narodni heroj, podpolkovnik JLA) pripovedoval, da ga je pri rušenju proge zažejalo in je odšel k vodnjaku. Ker pa na vitlu ni bilo vrvi, je vzel porcijo in se je sklonil nad vodnjak, misleč, da je do roba poln vode. Izgubil je ravnotežje in z glavo navzdol telebnil v vodnjak.

Cez nekaj dni je bil Lev spet stari Lev, čigar mitraljez je bil strah in trepet fašistov in njihovih hlapcev.

Jože Ladiha,

ilustriral Marjan Amalietti

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Kitajska armada

Nacionalna armada Kitajske je nastajala v borbah proti Čangkajšku, v številnih ofenzivah in protiofenzivah ter v tako imenovanem »Dolgem pohodu«. Rojstvo kitajske nacionalne vojske pa pomeni tisti dan v avgustu leta 1927, ko se je vojska v provinci Kiang uprla Čangkajškovi vladi in se pod vodstvom Ču Deja postavila na stran revolucionarnih sil.

Kakor vse revolucionarne vojske, je kitajska armada doživljala poseben razvoj tako glede kadrov, oborožitve, taktike in strategije. Spčetka se je morala prilagoditi neenaki borbi proti rednim, do zob oboroženim silam Čangkajškovih vojska, dokler ni s tako imenovanim »Dolgim pohodom«, ki je vodil preko ene izmed najtežjih in zelo razčlenjenih pokrajin na svetu, prek največjih planin in azijskih rek, prišla v severno pokrajino Jenan, ki meji z velikanskimi povišinami mongolskih puščav. Dvanajst let poslej je bila ta pokrajina oporišče kitajske armade in njen center za vojaško vzgojo. »Dolgi pohod« je bil praznoprav strateški umik pred številnejšim sovražnikom, obenem pa 12.000 km dolgo pohod do baze, v kateri naj bi se armada usposobila za nadaljnje naloge. Jenan, eksotično mesto s številnimi podzemnimi votlinami, je postal prestolnica Mao Tse Tunga, idejnega voditelja kitajske revolucije. Tam je Mao Tse Tung, utemeljitelj kitajske armade, napisal tudi svoja znamenita dela, »Vojna, ki se nadaljuje« in »Nova demokracija«.

Leta 1941 je Mao Tse Tung objavil tudi učno knjigo »Strategija revolucionarne vojne na Kitajskem«, za slušatelje Vojne akademije. Ta knjiga velja kot klasično delo, ki opisuje nastanke, borbe in uspehe kitajske vojske. Njena značilnost je jasno in stvarno obeležena politična plat, ki pomeni hkrati tudi program revolucionarne vojne. Mao Tse Tung načrtava vlogo vojske, ki naj bo srčika in najmočnejše orodje revolucije. Armada obvladuje ozemlja, pomaga oblikovati zavest množic in moralno vpliva na zaledje, katerega trdnost je eden izmed, kakor jih

imenuje Mao Tse Tung, »nenehoma dejavnih činiteljev«.

Taktika in strategija kitajskega voditelja sta v mnogočem vplivali na partizansko vojskovanje drugod v svetu. Na Kitajskem je to vojskovanje, v katerem so sodelovale organizirane ljudske množice, spodkopalo kuomintanške sile, ki so bile tako rekoč brez moralne podpore teh istih množic. Poglavito Mao Tse Tungovo stališče je

Mao Tse Tung, utemeljitelj sodobne kitajske armade

bilo, ostvariti čim tesnejše sodelovanje med partizanskimi in rednimi silami. To stališče jasno odraža naslednjih šestnajst kitajskih besed: »Sovražnik napreduje, mi se umikamo; sovražnik se utrjuje, mi ga vznemirjamo; nasprotnik je izmučen, mi ga napadamo; sovražnik se umika, mi ga preganjamo.«

Ceprav mora biti duh neke revolucionarne vojaške doktrine ofenziven, je Mao Tse Tung zmeren; ne mudi se mu, ker je prepričan, da konec koncev čas dela zanj. Njegove besede so: »Nespameten bi bil tisti, ki bi hotel za vsako ceno držati ozemlje, ki je pod našim političnim vplivom, s tem pa tvegal izgubo vojne.« O svojem sovražniku

pa sodi takole: »Sovražnika je treba spoznavati tako glede njegovih slabih, kakor tudi močnih točk.« Mao Tse Tungova armada ni upoštevala samo klasičnih izkušenj, ki jih je Napoleon izrazil z reklom: »Bolje je uničiti en polk, kot deset drugih nagnati v beg,« temveč je uveljavila tudi pravilo: »Vojna naj živi od vojne.« Kitajska armada ni samo uničevala sovražnika, marveč je računala tudi na njegovo orožje in oskrbo. Na že omenjenem »Dolgem pohodu« je Mao Tse Tung govoril: »Naši arzenali so na fronti.« In res so bili, kajti z nekaj gigant-skimi obkolitvami pri Čantungu se je polastil 600.000 pušk, 20.000 mitraljezov, obilo topov, streliva, kamionov in oklopnih vozil. Mao Tse Tung je vselej priporočal potrpežljivost in skrbne priprave na sleherni podvig. Srečno roko je imel tudi pri izbiri svojih generalov. Ti so bili priljubljeni in zelo sposobni, nekateri so imeli celo višjo vojaško izobrazbo. Najznamenitejši generali so Ču De, vrhovni komandant, ki se ga je prijel ime »stari lev«, Lin Bija, ki velja za najboljšega stratega, Liu Po Šeng, izreden organizator in tehnik gibljive vojne, Čen Ji, specialist za amfibijske operacije, in drugi.

Na podlagi skopih obvestil iz Pekinga in nekoliko bolj obširnih podatkov iz tujega tiska, je težko natanko opredeliti oborožene sile kitajske ljudske republike. Vemo le, da je Mao Tse Tungova armada dokončala svojo presnovo, vključno prevzgojo določenega števila bivših pripadnikov Čangkajškovih sil, ki so prebežali na nasprotno stran zadnje mesece državljanske vojne. Prav tako je znano, da vojaški poklik do nedavna na Kitajskem ni bil posebno v čislju. Toda danes se je položaj v mnogočem spremenil. Zmagovit zaključek državljanske vojne in zelo stroga disciplina v vrstah Mao Tse Tungove armade sta namreč spet vrnila armadi priljubljenost in ugled.

Po podatkih iz Pekinga povzema, da je bila kitajska armada preosnovana tako, da so za novega načelnika generalštaba imenovali generala Su Ju, starega približno 48 let, za vrhovnega komandanta vojske pa podpredsednika LR Kitajske generala Ču Deja. Septembra leta 1954 so poklicali v vojsko okrog 450.000 novakov v starosti od

Skupina kitajskih tankistov

18 do 22 let. Kljub ogromnim ljudskim rezervam pa je novačenje zaradi ekonomskega stanja države zelo omejeno. Vojaški roki so sorazmerno dolgi, saj mora pešak služiti vojsko tri, letalec štiri in mornar pet let. Ozemlje Kitajske so razdelili na sedem vojnih oblasti (con), oborožene sile pa na 75 armad. Vsaka armada naj bi štela tri divizije, skupaj 36.000 mož. Koliko mož šteje kitajska armada, je težko uganiti, vendar je znano, da so Kitajci v korejsko vojno poslali kakih 800.000 mož, medtem ko je bilo v domovini istočasno pod orožjem še okrog 1.700.000 mož. Sedandno kitajsko armado cenijo na blizu 200 divizij, ki so jih presnovali že za korejske vojne. Divizija je taktična enota in je teoretično sestavljena iz treh pehotnih polkov, topništva in pomožnih služb, toda njena sestava se stalno spreminja. Število mož, ki jo sestavljajo, niha med 10 in 20 tisoč ljudi, kar pa je odvisno od naloge, ki ji je odrejena. Tri divizije sestavljajo armada, a dve do tri armade grupo armad. Oborožitev in oprema sta

ruskega, japonskega ali ameriškega porekla. Trenutno se Kitajci trudijo oborožitev poenostaviti. Prav tako stalno opremljajo enote s podobnim topništvom. Vsaka divizija ima 18 tako imenovanih »breztrajnih« topov 57 mm, 12 havbic 70 mm, 12 metalcev 120 mm, 54 bazuk, 24 topov 75 ali 76 mm in 12 topov protiletalske obrambe 37 ali 40 mm, tako da je topniška moč enaka moči sovjetske divizije. Vrh tega premorejo Kitajci (podobno kakor Rusi) več samostojnih topniških in oklopnih divizij in službo za preskrbo in prevoz.

Vojaški in politični poveljniki so strokovno in splošno izobraženi. Med visokimi vojaškimi poveljniki so štirje dokončali Vojaško akademijo v domovini ali na Japonskem, sedem pa jih je obiskovalo dve izmed višjih vojaških akademij v Moskvi. Drugih sedem se je udeležilo omenjenega »Dolgega pohoda«, najtežje revolucionarne preizkušnje. Vsi pa so preživeli mnogo let v borbah. Kar se tiče Ču En Laja, predsednika vlade in ministra za zunanje zadeve, je bil pred

prekinitvijo odnošajev med Kuomintangom in Mao Tse Tungom voditelj političnega pouka na Vojaški univerzi v Vanpou. Toda veliko število oficirskega kadra (okrog 70 %) nima redne vojaške izobrazbe, temveč praktično znanje, pridobljeno v narodnoosvobodilni vojni. Mnogi oficirji naknadno obiskujejo vojaške in politične akademije, v katerih posvečajo obilo pozornosti zlasti političnim vedam. Precej starešin pa so poslali in jih še pošiljajo v sovjetske vojaške akademije. Vso težo operativnih nalog, kot je n. pr. uvajanje discipline v kitajski armadi, pa nosijo podoficirji.

Velike težave v kitajski vojski povzroča izrazoslovje. Kitajci so namreč zelo raznovrsten narod, sestavljen iz mnogih plemen, ki govore na stotine in tisoče jezikov. Kitajska abeceda ima številne grafične znake za izražanje glasov, a čisto za oblikovanje misli. Uradni jezik je podoben narečju, ki ga govore na severu. Težnje kitajske vlade so zdaj usmerjene v oblikovanje enostavnejše abecede, ki naj bi bila osnova za pohod domače literature v svet. Tako n. pr. neko dokaj sveže poročilo iz Kitajske navaja, da so od 1. maja preteklega leta vsi kitajski časopisi in publikacije začeli uporabljati 75 prvih črk iz abecede, medtem ko je leta prej štela okrog 798 znakov. Teh 75 črk Kitajci najčesteje uporabljajo in jih bodo poenostavili ter prilagodili načrtu, ki ga je izdelal

Čang Kuong Ju: Oče, prepodili bomo napadalce! (ilustracija)

komite za reformo kitajskega pisane-
nega jezika. Po dosedanji praksi so
moral n. pr. vojaški instruktorji
vojakom z juga govoriti v njiho-
vem lastnem jeziku, ker teče vo-
jaška vzgoja zgolj ustno. Pred krat-
kim pa so v program vojaške vzgo-
je vključili tudi spoznavanje novih
abecednih znakov, ki se jih vojaki
uče petkrat do dvanaajstkrat na te-
den. Vsak teden se morajo naučiti
dva nova znaka. Vrh tega se kitaj-
ski vojaki uče spoznavati orožje,
uče se politike, zgodovine držav-
ljanske vojne, higiene itd.

Graditev železnic v Kazakstanu

V Kazakstanu, eni izmed južnih
sovjetskih republik, so začeli gra-
diti nove železniške proge. Dokon-
čali so že več deset kilometrov poti
od Jesilije proti Turgaju. To bo
železniška magistrala, ki jo bodo
uporabljali za prevoz žita iz pod-
ročij, ki do nedavnega še niso bila
obdelana. Prav tako bodo po njej
prevažali nekatere rudnine iz Tur-
gajske doline. Hkrati grade v Ka-
zakstanu železniško progo Kusta-
naj—Tobol, dolgo 110 km, ki bo
povezala kargandijsko z južnoural-
sko progo. Velikega pomena bo
tudi proga Tobol—Djetigavá—Bre-
di, ki bo prevažala blago s kara-
gandijske na orenburško progo.
Železniška proga od Ekibastuza do
Kulomzina bo dolga 500 km, pome-
nila pa bo najkrajšo pot zlasti za
prevoz kazakstanskega premoga
do Omska. V kratkem bo tudi
dograjena proga Karaganda—Kar-
karalinsk, dolga 400 km.

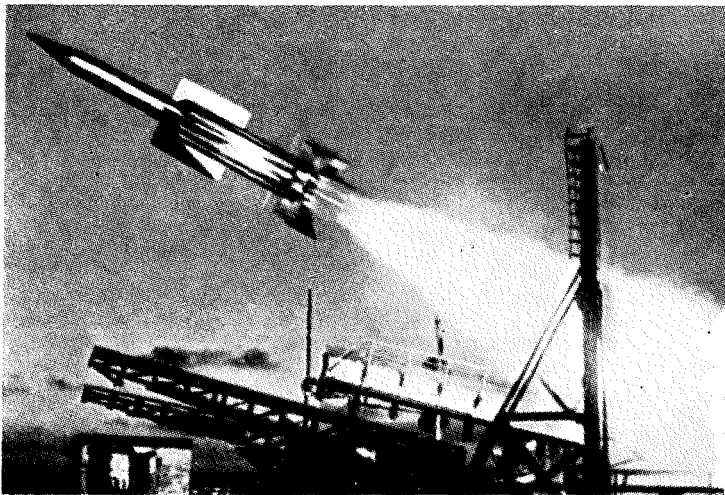
Svetovne potrebe po energiji

Na industrijski konferenci v
New Yorku so mnogo govorili o
potrebah držav po energiji. Med
drugimi se je oglasil tudi Anglež
Sir John Cockcroft, ki je razprav-
ljal o potrebah, da bi zahodno-
evropske države zamenjale obsto-
ječe vire energije z nuklearno en-
ergijo. Govornik je napovedal, da
bodo po računih slovečih ekono-
mistov konec tega stoletja svetu
potrebne štiri do petkrat večje ko-
ličine električne energije. Potroš-
nja premoga se bo tedaj povečala
od 1,8 bilijona ton na 6 do 7 bilijo-
nov ton. Od tega bo svet polovico
naravnega plina in drugih virov
porabil za proizvodnjo električne

energije, ker bodo hidroelektrarne
dajale le toliko energije, kolikor
je je moč dobiti iz 1 bilijona ton
premoga. Če bodo države upošte-
vale nuklearno energijo, bo treba
proizvodnjo premoga povečati le
za 1,5 bilijona ton. Leta 1975 bo
vloga nuklearne energije odvisna
od razpoložljivih svetovnih zalog

Prvi voden izstrelek v muzeju

*Spričo modernih vodenih
izstrelkov z veliko eksploziv-
no močjo, ki so jih uporabljali
Nemci v minuli vojni, se nam
zde predhodniki teh letalskih*

Vódeni izstrelek

cenenega goriva. Kot kaže, imajo
posamezne države dokaj slabe iz-
glede v bodočnosti, da bi zadovo-
ljile svoje potrebe iz obstoječih vi-
rov klasičnih energetskih surovin.
Tako bodo n. pr. Švedska, Švica,
Francija in Portugalska, ki imajo
še dokajšnje količine nerazvite
energije, potrošile svoje zaloge do
leta 1975, medtem ko bodo drugim
državam te rezerve pošle še mnogo
prej. Anglija je glede tega precej
na slabem, saj ima le maloštevilne
in slabe hidroelektrarne in skoraj
nič perspektiv, da bi proizvodnja
premoga porasla. Do leta 1975 bodo
Angleži potrebovali 100 milijonov
ton premoga več, kot ga porabijo
danes, te povečane potrebe pa bo
moč kriti le z nuklearno energijo,
ki ustreza energiji, proizvedeni iz
40 milijonov ton premoga letno.
Zato Angleži naglo grade prve ve-
like nuklearne elektrarne, da bi
dognali, v kakšnem razmerju bo
cena nuklearne energije nasproti
ceni energije, proizvedene iz pre-
moga. Fiziki in kemiki, zaposleni
pri reaktorjih že zdaj trdijo, da bo
nuklearna energija cenejša od
energije, ki jo proizvajajo kalorič-
ne centrale.

*naprav brez posadk kot igrače-
ke. Profesor A. M. Low, ki je
prvi v Britaniji izumil in dal
zaščititi vódeni izstrelek, prav
gotovo ni vedel, da bo njego-
va zamisel čez nekaj desetletij
strahovala njegove lastne ro-
jake v nemških zračnih na-
padih na London. Lowov vo-
deni izstrelek je doživel svoj
krst leta 1917, toda z nesreč-
nim koncem. Ko so namreč
hoteli z nekega avtomobila
spustiti projektil v zrak, se je
nenadoma raztreščil. Tako je
v trenutku propadlo nekaj ti-
soč funtov, ki pa so morali
biti žrtvovani že zaradi po-
skusa samega. Istočasno, ko-
nec leta 1917 so Angleži pre-
skusili raketo z električnim
krmilom, katere točen posne-
tek so Nemci 25 let kasneje
uporabili v napadih na angle-
ške trgovske ladje. To je bila
hkrati prva vódena raketa na
svetu, ki je letela pod brez-
žičnim nadzorstvom. Lowov
vódeni izstrelek so pred krat-
kim izročili Imperialnemu
vojnemu muzeju v Londonu.*

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Široka organizacija s privlačnimi cilji

POSLEDNJA leta v prirodi, pa tudi v raznih naseljih neredko srečujemo skupine mladih fantov in deklet, v zelenih krajih s pisanimi rutami okoli vratu. Včasih opazimo skupino šotorov na primernem travniku ob reki, poleti vidimo taka platnena naselja vzdolž vse obale, pa tudi na Gorenjskem skoraj ni naselja, da ga ne bi poživljali taborniški šotori.

Taborniška organizacija (oz. Savez izvidjača i planinki Jugoslavije, kakor imenujejo tabornike v zveznem merilu) je pravzaprav mlada organizacija. Leta 1950 in 1951 so bile osnovane prve enote in republiška združenja na Hrvaškem in v Sloveniji. Dve leti zatem so bile izvidjaške organizacije osnovane tudi v vseh ostalih republikah, razen v Črni gori, kjer so to organizacijo ustanovili lani. V nekaj letih je v vsej državi bilo osnovanih okoli 200 enot, ki imajo po zadnjih podatkih okoli 30.000 članov. V Sloveniji šteje taborniška organizacija okoli 6500 članov in zajema v svojih vrstah skoraj 2 odstotka vse mladine Slovenije.

Kje je vzrok, da se je ta mlada organizacija tako hitro razširila in da se v poslednjem času vse bolj širi tudi v industrijske kraje in na podeželje, medtem ko je v prvi razvojni dobi bila omejena bolj na mestna področja? Vzrok je nedvomno v programu, ki je sestavljen tako, da razvija prirodno težnjo mladine, ki se hoče uveljaviti, obvladovati težave, se boriti z napor. Delo taborniške organizacije je zasnovano na teh prirodnih težnjah, program pa izvaja v obliki iger in koristnega osvajanja raznih spretnosti, pri čemer je izredno važno organizirano delo v kolektivu, v katerem ima vsakdo vse možnosti, da uveljavi svoje težnje.

Že po nekaterih zunanjih znakih lahko sodimo, da je

taborniška organizacija prevzela nekatere značilnosti nekdanje skavtske in gozdovniške organizacije. To je le delno točno. Morda k takemu zaključku navaja človeka podobnost, namreč, da tako taborniki — kakor so nekdanji skavti — del svojega programa izvajajo v prirodi, na izletih, taborjenjih, pohodih in podobnem. Taborniška organizacija je izrecno vzgojna organizacija, ki hoče vzgajati tabornike v dobre člane človeške družbe, privzgjajati ljubezen do socialistične domovine, razvijati partizanske tradicije in krepiti obrambno sposobnost ljudstva. S taborjenji, izleti in s pohodi seznanja članstvo z naravnimi lepotami, pomaga medsebojno spoznavati mladino, krepí njeno enotnost, pogloblja bratstvo jugoslovanskih narodov in se bori za svetovni mir. Da bi postali člani takšni, kot smo zgoraj navedli, posebni zakoni oz. moralne norme določajo, kakšne lastnosti mora imeti, oz. si jih mora v taborniški organizaciji privzgojiti vsak, ki bi bil rad njen član. Tako

govore ti zakoni, da je tabornik odločen in vztrajen, skromen in varčen, discipliniran, delaven, preprost in ljubi naravo, pošten in govori resnico, pravičen in iskren, stremi k napredku in znanju, je dober tovariš in pomaga drugim, je veder in se veseli življenja.

Seveda pa taborniška organizacija ne bi mogla izpolnjevati svoje vzgojne naloge, če bi bilo članstvo v njej le deklarativno. Mladina hoče predvsem aktivnosti in v taborniških enotah je sleherni član vezan na redno tedensko dejavnost. Organizacijsko so člani povezani v najmanjši enoti — vodu, ki šteje največ deset članov. Ti se tedensko sestajajo in se med raznimi igrami uče spretnosti, ki so jim potrebne, da bi lahko bili taki ljudje, kakršne predvideva program in da bi bili — kakor je dejal ob neki priliki starešina Združenja tabornikov Slovenije dr. Jože Potrč — »zmožni vsakdanjega heroizma in premagovanja vsakdanjih težav«.

Prve spretnosti so, kako se je treba znajti v vsakdanjih težavah, na katere naleti sleherni otrok. Znati mora razne ročne spretnosti, zavezati si

Tabornice postavljajo šotore

Taborniki si znajo na taboru sami napraviti radijski detektor

rano, razkužiti prasko, poznati mora, kako je treba najbolj praktično urediti nahrbtnik, kako si je v gozdu mogoče postaviti zaslon iz vej, skromno ležišče, kako je treba odbrati prostor itd. K spretnostim, ki so nekaka uvodna priprava za bivanje v prirodi — postavljanje šotorov, urejevanje prijetnega domovanja pod platneno streho, — sodijo seveda tudi osnovni pojmi o naši državni ureditvi in še zlasti o partizanstvu, saj so partizanske tradicije in primeri iz naše narodnoosvobodilne borbe vzori za vzgojo in oblikovanje osebnosti mladega človeka.

Druga stopnja izkušenj in spretnosti, ki si jih pridobijo člani taborniške organizacije, so že bolj specializirane narave. Člani morajo podrobno znati značilnosti našega družbenega sistema, poznati smeri taborništva v svetu, vadijo se signalizacije, čitanja kart in risanja krokijev, prve pomoči, hkrati pa se usposabljaajo, da bi bili zmogni sami napraviti vse tiste malenkosti, ki lahko pri prirodnem življenju tako mnogo pomenijo. Seveda se pri tem uče spoznavati naravo, rastline in živali.

Pravzaprav ima taborniški program neverjetno mnogo elementov predvojaške vzgoje.

Osnovna značilnost slehernega, za obrambo domovine dobro izurjenega državljana, je nedvomno samostojnost, da se znajde v vsakem položaju. Že 13-, 14-letni taborniki znajo čitati karte, se orientirati po kompasu, po zvezdah in po drugih znakih; ena izmed priljubljenih iger so prav orientacijski teki, ko se morajo taborniki s pomočjo kart na tujem področju prebiti 5 do 10 km daleč.

Druga taka spretnost je signalizacija: morse, semafor, s piščalko, zastavicami, z dimom,

s trkanjem in še z vsemi drugimi razpoložljivimi sredstvi. To spretnost si pridobi tabornik igraje in jo neštetokrat lahko uporablja pri izletih in pohodih v prirodo.

Posebno izurjenost terja prva pomoč. Sestavljanje posameznih provizoričnih nosil, ravnanje z ranjencem, prva pomoč pri najrazličnejših nezgodah, to so elementi, ki si jih z igro osvoji tabornik, da bi lahko pomagal, kjerkoli bi bilo treba. Ta njihova izurjenost jim pride dostikrat prav. Lani je n. pr. skupina tabornikov napravila izlet k Triglavskim jezerom. Na poti je enemu izmed tovarišev postalo slabo in ni mogel več hoditi. Taborniki so se brž znašli in iz srca sestavili provizorična nosila ter na njih bolnika prenesli v dolino.

Za postavljanje dobro urejenega tabora je potrebno nešteto podrobnosti: primerna tla, bližina gozda ter pitne in rečne vode ter ureditev sama. »Kakor si boš postlal, tako boš ležal!« je trdo pravilo življenja, ki tabornika sili, da si postavi v šotoru dvignjeno ležišče, da si zna sežidati poljsko kuhinjo, higiena ga uči, kako je treba urediti vse sanitarne naprave itd.

Pri vsem tem oz. ves program navaja tabornika samostojnosti in delavnosti. Enega izmed lanskih taborov ob morju so obiskali starši enega izmed taborečih. »Pa si mo-

S III. zleta Zveze tabornikov Slovenije, leta 1955 v Ljubljani

Taborniki signalizirajo...

rajo otroci to vse sami postaviti?« so spraševali. Ko so dobili odgovor, da je ves tabor, da so vse naprave delo njihovih otrok, se niso mogli zadržati pomilovanja, češ otrok ima počitnice, pa še zdaj dela. Kako pa so bili presenečeni, ki je prišel fant domov in je prijel tudi za to in ono delo, na katero ga prej doma niso mogli navaditi. Na taborjenju je v družbi sebi enakih tovarišev spoznal delo, njegovo vrednost. Prav ta aktivnost daje mladim ljudem največ samozadovoljstva. Lani sta bila na Gorenjskem drug blizu drugega dva tabora. Prvi je bil organiziran po principu taborniškega samoupravljanja, t. j. da so si ga tehnično vzorno uredili pod vodstvom dveh starejših tabornikov sami, ga sami upravljali in sami zanj skrbeli. Drugi tabor pa so postavili odrasli za mladino, tako da so taboreči samo zložili prtljago iz svojih nahrbtnikov in se polegali po lepo urejenih dvignjenih ležiščih. Že po nekaj dneh so iz drugega tabora začeli prihajati v prvi tabor fantje in dekleta. »Tukaj je dosti lepše kot pri nas,« so izjavljali in ostajali ves prosti čas med sebi enakimi. Nekateri so se kar ponujali za razna taborna opravila. Tu je bilo tako očitno, kako hoče biti mladina aktivna, hoče, da

bi si sama nekaj ustvarila, zlasti tisti, stari nad 14 let, bi že radi bili odrasli. Namesto, da bi jih tako obravnavali, so jih v zgoraj omenjenem taboru navajali na neaktivnost, ki mladega človeka nujno zapelje v dolgočasje in razne škodljive razvade. Medtem ko so v prvem taboru znašali stroški za tritedensko taborjenje 3000 din na člana, so se v drugem povišali na 5000 din. Ob koncu taborjenja so v drugem taboru govorili: »Sreča, da gremo domov, saj je bil res dolgčas.«

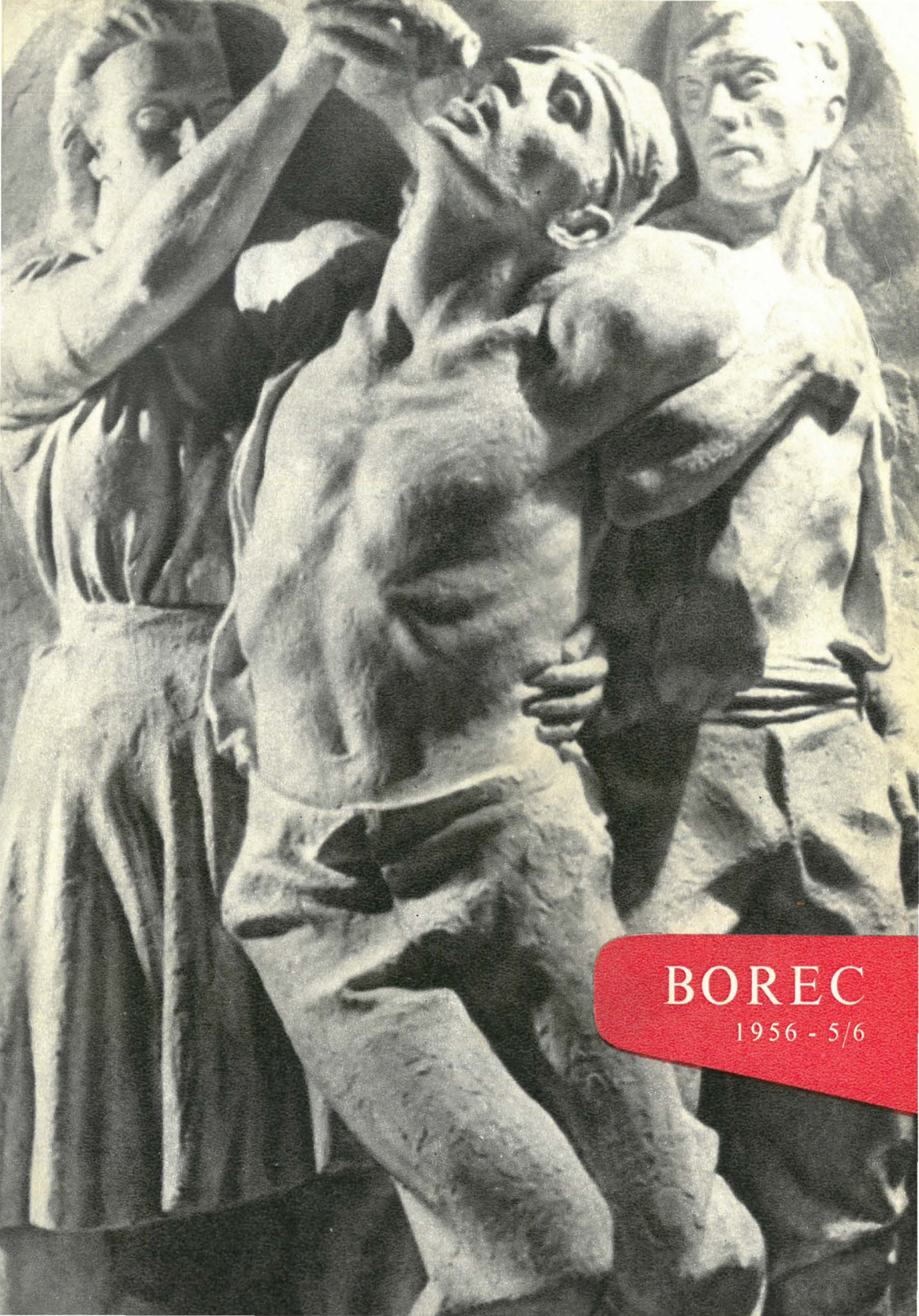
To so samo nekatere izmed značilnosti dela te vzgojne organizacije, ki povezuje koristno s prijetnim in ki oblikuje z vsestranskim razvojem

zdravega, samostojnega mladega človeka. Ker temelji njena dejavnost na tradicijah narodnoosvobodilne borbe, pa ima pri svojem delu nešteto stičišč, kjer sodeluje z organizacijo Zveze borcev, Rezervnih oficirjev, Društvi prijateljev mladine, Ljudsko armado itd. Psihičnemu in telesnemu razvoju mladega človeka primerne metode vplivajo, da se je organizacija v tem kratkem času tako razvila. Nad 1620 izletov z nad 15.000 udeleženci, nad 50 velikih taborov z 2600 udeleženci, v preteklem letu so dokaz, da je to svojstvena, mladim ljudem primerna prijetna šola življenja.

G. G.

BOREC IZ VSEBINE 4. ŠTEVILKE

Narodnoosvobodilna borba — naš neizčrpni vzgojni zaklad	145
Nekaj bežnih spominov (Ferdo Kozak)	147
Materi (Nada Carevska)	148
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	150
Sudan — najmlajša država na svetu (M. O.)	152
Prvi april — dan mladinskih delovnih brigad	153
Človek ogromnega znanja (Dr. Metod Mikuž)	154
Zmaga po umiku (Matija Maležič)	155
Ustreljenemu (Nada Carevska)	157
Za Jadransko morje — meseca aprila 1941. leta (Mirko Pleiweiss)	158
Vojaška minulost otoka Visa	160
NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI: Likovniki-partizani o sebi in umetnosti	163
PRIZORIŠČA ZNAMENITIH BORB: Lož in Bezuljak — 19. in od 19. na 20. oktober 1941 (dr. M. M.)	166
Troje pojasnil... in naš odgovor	168
Tudi meni je odleglo (A. M.)	169
»Ne grem iz čete!« (Mirko Fajdiga)	171
Poslednje srečanje (Ivan Ferlež)	172
Partizan ali izdajalec?	174
Zločin nad Dragatušem... (Franc Kotnik)	175
NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA: O albumu narodnih herojev (F. F.)	177
Izrečeno in zapisano (S. A.)	177
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV: Za tesnejše sodelovanje pokrajinskih s centralnim Muzejem NO	178
Instrumentarij partizanskega zobozdravnika (V. L.)	180
Stol, ki nas spominja nanjo (V. L.)	180
Čim več kmečkih otrok v kolonije ZB!	181
Kratke novice	183
PARTIZANSKA DOBRA VOLJA: Naprej ga je gnalo (S. B.)	184
Krompir v »gamašah«	185
Lev v vodnjaku (Jože Ladiha)	186
TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA: Kitajska armada	187
Graditev železnice v Kazakstanu	189
Svetovne potrebe po energiji	189
Prvi vodeni izstrek v muzeju	189
PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE: Široka organizacija s privlačnimi cilji (G. G.)	190

BOREC

1956 - 5/6

NASLOVNA SLIKA: Karel Putrih — detajl s spomenika na Sv. Urhu

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Bertoncelj-Marjan in Jože Stok-Korotan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišeji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 5-6 — Letnik VIII — Maj-Junij 1956

Še na mnoga leta, ljubljeni tovariš Tito!

Ko proslavljamo letos štirinšestdesetletnico življenja tovariša Tita, slavijo ta jubilej vsi jugoslovanski narodi, vse naše ljudstvo, a z nami tudi prijatelji naše socialistične domovine, svobode in socializma. Kajti beseda Tito je posebej simbol za vse tiste ideale, za katere smo dali vsi ogromno žrtev, je simbol za svobodo in našo neodvisnost, za bratstvo naših narodov in socialistične odnose v naši družbi in za velike uspehe našega ustvarjanja. Za nas, borce pomeni rojstni dan ljubljenega maršala Tita, naš skupni veliki praznik, ob katerem nam misli uhajajo v slavno minuloost, ko nas je vodil od zmage do zmage in nam vlival pogum in upanje v osvoboditev in uresničitev velikih ciljev, ki smo si jih načrtali. Z njim pa gledamo tudi bodro v prihodnost in mu kličemo na mnoga leta plodnega življenja za procvit naše domovine in za zmago socializma!

Mnogo gradiva imamo za pouk zgodovine NOB!

Naš razgovor s prof. dr. Mikužem smo začeli z vprašanjem:

Ne bi bili iskreni in pošteni do naše polpretekle zgodovine, če bi tajili, da zgodovino NOB naš sedanji mladi naraščaj ne pozna najbolje, a tudi, če bi zanikali dejstvo, da smo prav pouku zgodovine NOB posvetili nekoliko premalo pozornosti. Ne moremo sicer zahtevati od mladih ljudi tistega znanja o zgodovini NOB, če tem mladim ljudem niso dali dovolj znanja tisti, ki bi jim ga morali dati. Res je, da razna pripovedovanja starih partizanov, da izleti na prizorišča pomembnih zmag iz NOB in še razne druge neposredne in žive oblike govorjenja o NOB, dajejo mladim ljudem določeno predstavbo o NOB! Vendar je to — premalo. Zakaj vtis je, da je prav poučevanje zgodovine NOB v šolah nekoliko preveč nesistematično, rekli bi lahko, le kapljica v morju svetovne zgodovine. Nehote pa se zraven tega postavlja tudi tole vprašanje: Namreč, če naše višje šole, ki vzgajajo kader za poučevanje svetovne in zgodovine NOB, dajejo le-tem kadrom dovolj znanja, oziroma, če jih višje šole načrtno vzgoje za strokovnjake v tem predmetu. Sicer pa — o vsem tem je bilo že neštetokrat slišati pripombe, a tudi kritike na raznih sestankih ZB in drugih političnih organizacij. Resnično, ne moremo mimo tega problema! In ker pri nas tudi ni povsem jasnih predstav o tem, kako poučujejo zgodovino NOB na Univerzi v Ljubljani, dalje, kakšno vlogo ima ta zgodovina v okviru študija splošne zgodovine, kakor tudi, če je na Univerzi študij NOB samostojen predmet, ki se poučuje na samostojni katedri, smo se obrnili na prof. dr. Metoda Mikuža za razgovor o vseh teh problemih. Preden pa začnemo razgovor, naj še povemo, da na ljubljanski Univerzi ni samostojne stolice za zgodovino NOB, ampak se ta zgodovina predava v okviru splošne novejšje zgodovine na historični katedri. Večina naših ljudi je namreč prepričana, da je samostojna katedra za zgodovino NOB. Samo mimogrede: mar ni tudi tu neka pomanjkljivost...?

Od katerega leta že predavate zgodovino NOB na ljubljanski Univerzi?

— Predavati sem začel v zimskem semestru 1947-48 in to predmet: svetovna zgodovina in zgodovina jugoslovanskih narodov med obema svetovnima vojnama. Tako je zgodovina NOB samo del splošne zgodovine, ki jo morajo študentje zgodovine vpisovati kot vso ostalo zgodovino, ki se predava na historični katedri ljubljanske Univerze.

Ali se zgodovina NOB predava samo na ljubljanski Univerzi, in kakšen je načrt študija, ki ga predavate?

— Kolikor mi je znano, je bilo razpisano mesto za podoben predmet, ali celo samo za NOB na skopljanski Univerzi. Kako je s tem drugod, mi ni znano. — Predmet, ki ga predavam, razdelim takole:

Pregled obče Svetovne zgodovine med obema vojnama, vključno drugo svetovno vojno, Pregled zgodovine stare Jugoslavije, Pregled NOB jugoslovanskih narodov. Posebno podrobno pa predavam zgodovino NOB slovenskega naroda. — Večkrat je bilo že rečeno, da se ponekod predava NOB zgolj pod vidikom raznih ofenziv itd. Kdor tako predava, nima pojma o NOB, kajti NOB ni samo osvobodilna borba proti okupatorju, temveč je istočasno tudi ljudska revolucija in to v najpopolnejši obliki in obsegu. V zgodovini NOB je treba predvsem govoriti o borbi za ljudsko oblast, o elementih demokracije in socialne revolucije. Tako zgodovina NOB ne bo nikdar postala suhoparen sholastičen predmet, temveč prikaz dogodkov, ki se s svojo

revolucionarno silo razvija in spopolnjuje še danes, kajti naša socialna revolucija še ni zaključena. Seveda se lahko govori tudi o ofenzivah in, naravno, predvsem o ofenzivah NOV, saj so sestavni del naše revolucije.

Ali imamo učbenike oziroma gradivo za študij zgodovine NOB slovenskega in jugoslovanskih narodov?

— Akademski učbenik za zgodovino NOB slovenskega naroda je v tisku. Za zgodovino NOB jugoslovanskih narodov pa ga pripravlja skupaj s tovarišem Frančkom Sajetom.

Prosvetni delavci, člani Zveze borcev in drugi državljani na sestankih množičnih organizacij često poudarjajo pomanjkanje učbenikov za zgodovino NOB in sploh za poučevanje najnovejše zgodovine v srednjih in strokovnih šolah. Kaj menite o tem?

— Tudi ta učbenik se pripravlja in bo letos jeseni izšel. Sicer pa se čudim temu poudarjanju o pomanjkanju gradiva. Opozoril bi samo na nekaj izredno važnih pripomočkov: na Titov referat na V. kongresu KPJ, na obširni referat, ki ga je imel prav tako tovariš Tito ob desetletnici obstoja Jugoslovanske ljudske armade, na Kardeļjev obširni referat ob 10. obletnici OF, na Marinkov referat na drugem kongresu KPS itd. Poleg tega je izšlo v »Zgodovinskem časopisu« že več razprav, ki obdelujejo posamezna razdobja naše nove zgodovine. Omenim naj tudi veliko zbirko dokumentov, ki jih izdaja Vojno-historijski institut JLA v Beogradu. Tudi Sajetov »Beologardizem« more služiti kot izredno uspešen pripomoček. Treba je samo sesti in študirati, kajti globoko sem prepričan, da študij diplomirane zgodovinarja ali predmetnega učitelja nikakor ne sme biti končan z diplomom.

Kako gledate na muzeje NOB in kaj mislite o pomanjkanju strokovnega kadra v teh muzejih?

— Muzejem NOB, tako republiškemu v Ljubljani, kakor tudi okrajnim in mestnim, pri-

pisujem izredno važnost in pomen, kajti v njih se zbirajo in hranijo zelo važni dokumenti za zgodovino NOB. Glede pomanjkanja strokovnega kadra v muzejih NOB pa lahko rečem, da bi ga lahko omilili, ko bi imeli posebne stolice za muzeologijo, kakršne delujejo v okviru velikih univerz po svetu. Katedra za zgodovino na ljubljanski Univerzi pa vzgaja le zgodovinarje, ne pa muzealce, ker tega pač ni v programu njenega študija.

Ali se študentje zgodovine posebej zanimajo za zgodovino NOB in ali je med temi kak bivši borec?

— Študentom zgodovine NOB in moderne zgodovine sploh, povzroča zgodovina NOB precej težav, kajti zgodovina NOB pomeni popoln prelom s preteklostjo tako po vsebini kot tudi po miselnosti.

sti. Moram pa reči, da mnogi študentje radi jemljejo seminarske in diplomske naloge prav iz zgodovine NOB in da so nekateri pokazali že prav lepe uspehe.

Ali so se študentje zgodovine udeležili natečaja, ki ga je razpisal Svet za prosveto in kulturo bivšega okraja Slovenj Gradec za disertacijo, diplomsko nalogo ozir. seminarsko nalogo iz zgodovine NOB na Koroškem?

— Doslej se je prijavil samo en kandidat, in sicer znana koroška berka tovarišica Marjetka. Zeleti bi samo bilo, da bi vsi okraji po zgledu Slovenjega Gradca razpisali podobne nagrade, ker obdelava krajevne zgodovine NOB ni važna samo za tisti kraj, temveč je dragocen prispevek k zgodovini NOB vsega slovenskega naroda.

To je mož starešina in ne podrejeni

KO JE pričela druga svetovna vojna, je bil Fitzroy Maclean navaden vojak nekega škotskega regimenta. Odpovedal se je tedaj diplomatski službi in stopil v posebne udarne enote (comandose) v Severni Afriki, kasneje pa je operiral tudi v Perziji. Nekako v sredini leta 1943 ga je Winston Churchill poklical v London in mu sporočil, da je imenovan za šefa zavezniške vojne misije v Jugoslaviji. Tedaj je že bil brigadni general in dobil je ukaz, da se s padalom spusti na jugoslovansko osvobodeno ozemlje, da vzpostavi zvezo z Vrhovnim štabom naše narodnoosvobodilne vojske. Fitzroy Maclean je preživel med našimi partizani leto in pol, vse do osvoboditve Beograda. V svoji poznani knjigi »Zlata cesta« je opisal svoje življenje pred drugo svetovno vojno. Drugemu delu knjige je dal naslov »Pesek vzhoda«, v katerem opisuje vojskovanje v Severni Afriki in Perziji. Za nas Jugoslovane je najbolj zanimiv tretji del knjige »Vojna na Balkanu«. To je važen dokument naše borbe in to toliko bolj, ker je pisec kot aktiven pristaš konservativne stranke, politično celo nasproten

ciljem našega osvobodilnega gibanja, spoznal resnico o naši borbi in jo pošteno povedal vsemu svetu. Seveda nekaterih stvari ni vedel, njegovo delo tu in tam šepa in daje vtis, da se ni trudil ali hotel razumeti nekaterih dejstev. Kakorkoli že, naša borba ga je ogrela in življenje med partizani mu je odprlo novo spoznanje. Njegov opis partizanskih bojev in moral-

nih kvalitet naše vojske ga je dvignil iznad okvirja njegovega uradnega položaja. Zato je knjiga dragocen dokument naše borbe. Nič ni čudnega, če je izšla v Angliji v devetih izdajah; izšla je tudi ameriška izdaja in prevedli so jo tudi v druge jezike. Iz te knjige prinašamo nekaj odlomkov o srečanju generala Fitzroya Macleana s tovarišem Titom.

Padalo se je odprlo ob trzanju. Naenkrat sem pričel nihati, kot da visim na koncu niti, visoko nad tiho gorsko dolino... Pomislil sem, kako je prijeten hlad in svežost v primerjavi s peskom Severne Afrike. Nekje nad menoj je naše letalo, potem ko je opravilo nalogo, odletelo domov... Videl sem, kako globoko pod mano in malo vstran, gorijo ognji. Upal sem, da so pravi, kajti tudi Nemci so prižigali ognje... Tedaj sem se nepričakovano pretresel in obležal v vlažni travi. Osvobodil sem se padala... Ko sem rinil skozi živo mejo, sem se znašel oči v oči z nekim mladeničem v nemški uniformi. Nosil je ročno strojnico. Upal sem, da je to polovična nemška uniforma. »Zdravo!« sem dejal poln upanja. »Jaz sem angleški oficir.« Ob teh besedah je mladenič odvrgl strojnico in me objel... (Pri ognju je Macleana sprejel major Velebit in ga pozdravil. Odpeljal ga je preko Mrkonjić-Grada v Jajce, kjer je bil tedaj, jeseni 1943. leta, naš Vrhovni štab.)

Velebit nas je povedel preko reke do porušenega gradu na hribu. Ko smo hodili pod drevjem, se je izluščila iz mraka partizanska straža in ukazala, da obstanemo. Ko smo mu povedali geslo, nas je vodil skozi razvaline do čistine, kjer je, nagnjen nad zemljevid, v svitu trepetajoče svetilke, sedel neki človek.

Ko smo vstopili, nam je Tito stopil nasproti. Pazljivo sem ga opazoval, ker sem menil, da predstavlja ključ našega problema. Napoleon je dejal: »V vojni niso važni ljudje, temveč človek!«

Tito je bil srednje postave in skrbno obrit. Obraz mu je ožgalo sonce, lase je imel kovinastose barve. Usta so bila krepko začrtana, oči pa živah-

Fitzroy Maclean

Motiv iz Kumrovca, zgoraj novi hotel

ne in modre. Oblečen je bil v temen polvojaški plašč in vojaške hlače... Rokovala sva se in sedla.

Premišljeval sem, kakšen vtis bo napravil name ta človek, ko ga bom primerjal s komunisti, katere sem srečaval v Rusiji? Od članov Politbiroja pa vse navzdol do članov NKVD, ki so me povsod spremljali, vsi so imeli skupno potezo: strah pred odgovornostjo, ne misliti z lastno glavo, slepa pokorščina partijski liniji, ki jo določajo višje oblasti, grozno vzdusje strahu in sumničenja... Mar je Tito takšen tip komunista?

Razumljivo je, da sva morala najprej najti jezik, ki se ga bova lahko oba posluževala. Kmalu se je pokazalo, da to ne bo nobena težava: Tito govori dobro nemško in rusko, razen tega pa mi je prav rad pomagal pri mojih prvih poskusih, da bi govoril srbohrvatsko...

Nekaj mi je takoj padlo v oči: Titova pripravljenost, da vsako vprašanje prouči z vseh plati in da takoj — če je po-

trebno — o zadevi odloči. Zdelo se mi je, da popolnoma zapupa vase. Ta človek je starešina in ne podrejeni. Zame je bilo nekaj popolnoma novega — odkriti v komunistu tolikšno gotovost in samostojnost. (Ne smemo pozabiti, da je Maclean preživel v Moskvi leta velikih stalinskih čistk, ko je nad ruskimi ljudmi lebdela groza, negotovost in bojazen in ko nihče ni hotel in ni smel sam odločati. Op. ur.)

Začel sem tako, da sem mu razložil namen svojega poslanstva. Dejal sem mu, da je angleška vlada sprejela sporočilo o partizanskem odporu in da je pripravljena partizanom pomagati. Vendar, še vedno nima točnih podatkov o obsegu in značaju partizanskega gibanja. Zaradi tega me je poslala skupno z ekipo vojaških izvedencev, da bi pripravil o tem podrobno poročilo in predlagal najuspešnejši način za dajanje te pomoči.

Tito je odvrnil, da ga to veseli. Partizani se že dve leti borijo sami in brez kakršnekoli pomoči proti dokaj moč-

nejšemu sovražniku. Njihova oskrba je odvisna od tega, kar zaplenijo sovražniku. Kapitullacija Italije jim je močno pomagala. Toda najbolj potrebujejo zunanjo pomoč. Zares so v zadnjih tednih tu pa tam dobili s padali nekaj tovorov, toda na ta način so doslej prejeli le malo materiala...

Pojasnil sem mu naše težave: pomanjkanje letal, pomanjkanje letališč, ki bi ležala bliže kakor Severna Afrika, potrebe naših lastnih sil. Dejal sem mu, da bomo pozneje prenesli svoja letalska oporišča v Italijo in to bo v veliko pomoč. Predlagal sem, naj bi se medtem, kot prvi korak k izboljšanju naše organizacije, spustil pri vsakem partizanskem štabu v državi po en naš častnik, opremljen z radijskim oddajnikom. Ti častniki bi bili v zvezi z menoj in našim oskrbovalnim oporiščem ter bi lahko organizirali spuščanje opreme v soglasju s splošnim načrtom, katerega bi skupno pripravila.

Tito je takoj privolil v ta predlog. Dejal je, da mu bo to

v pomoč, obenem pa nam bo omogočeno, da bomo videli kako se borijo partizani v različnih predelih države...

Noč je minevala. Najin pogovor je počasi skrenil z neposrednih vojaških vprašanj in Tito, čigar osebna zadržanost je že zdavnaj izginila, mi je pripovedoval o svoji preteklosti. Praznine v njegovem pripovedovanju sem dopolnil pozneje... Ze sedaj mi je bilo jasno, da je to energičen, odločen in inteligenten človek. Zazdelo se mi je tudi, kar mi je bilo v veliko olajšanje, da ima smisel za humor. Čeprav je bil Tito v družbi plah (in je to precej privlačna slabost), je bil nad vse trden v svojih sodbah o bistvenih stvareh. Razen tega se je naslanjal na svojo osebno presojo, prav tako pa je bil vselej pripravljen, da pove svoje mnenje o kateremkoli predmetu, na katerega bi slučajno nanesel razgovor. Skratka, končno sem srečal komunisti, ki se ni za vsako stvar obračal na »merodajne«... Sam je bil merodajna avtoriteta... in ni se skrival v nikakršni plaš liberalizma ali »socialne demokracije«, temveč je odkrito priznaval, da je komunist... v njem sem odkril nepričakovano samostojnost v mišljenju, nenavadno pomanjkanje servilnosti...

Vojna ruši pregrade, ki v mirni dobi ločijo ljudi. Ker smo živeli med partizani, smo jih dobro spoznali, od Tita in drugih voditeljev pa do navadnih borcev, ki so bili naša telesna straža in skrbeli za nas.

Nekaj je bilo vsem skupno: velik ponos na svoje odgovorno gibanje in njegove rezultate. Zdi se, da jih zunanji svet ni neposredno zanimal. Njim je bila važna njihova narodnoosvobodilna vojna, njihova borba proti zavojevalcem, njihove zmage in njihove žrtve. Pri tem so bili najbolj ponosni na dejstvo, da niso dolžniki nikomur in da so to dosegali brez sleherne tuje pomoči. Nas so cenili že samo zaradi tega, ker smo živeli med njimi...

Njihov ponos je bil prežet z duhom samopožrtvovanja, katerega smo morali, hočeš

nočeš, občudovati. V življenju slehernega je prevladovala samodisciplina in popolno zupanje. Niso pili, niso ropali, niti ljubimkali... Nihče se ni mogel ozirati na svoje osebne želje in čustva. Toda, kljub temu s partizani ni bilo dolgočasno živeti. Le kakšni Jugoslovani bi bili, če bi bili dolgočasni!...

Tito je nadkriljeval vse v vsem. Kadar je bilo potrebno odločiti, on je odločil. Najsi so bile te odločitve vojaške ali politične. Tito je odlašal hladnokrvno in zbrano, potem ko je ocenil argumente za in proti. Jaz sem se z njim neposredno dogovarjal. Vedno sem bil lahko prepričan, da mi bo odgovoril iskreno, negativno

Tito med borci

V peti sovražni ofenzivi je bilo... Mrzla noč v planinah, po katerih so se vile kolone Desete hercegove brigade. Trudni koraki so se spotikali ob ostrem kamenju. Povsod tišina, nobenega šepeta med borci. V koloni je med drugimi stopal partizan, ki je imel ranjeno roko. Partizan, ki je stopal pred njim, si je obesil puško dokaj nemarno in nepraktično čez ramo. In tako je večkrat konec cevi udaril ranjenca.

Končno je ranjenec, zaradi bolečine, ki mu jo je vselej povečal še udarec cevi, skromno prosil partizana pred njim: »Tovariš, prosim, drži puško trdneje ob telesu.«

Le-ta pa mu je odgovoril: »Pusti me! Zdaj mi bodo pa že vsi komandirali!« In kot da se je prebudil iz sanj, se je zdrznil ter se ozrl nazaj. Za njim je namreč stopal Tito. In Tito mu je resno dejal: »Tovariš, vsak dober borec je vselej — vojak!«

*

Nikola, kurir iz Sedme banijske divizije, je nekoč prinesel važno sporočilo za vrhovnega komandanta. Tito, videč, kako je kurir Nikola izmučen in prezebel, ga je odpeljal k bližnjemu ognju in začel zbirati polena, da bi se kurir ogrel.

A kurirju Nikoli je bilo nerodno, da to dela Tito, njegov vrhovni komandant. Tito je videl kurirjevo zadrego, pa mu je zato ohrabrujoče dejal:

»Ti si izmučen in prezebel, jaz pa sem se vendarle nekoliko odpočil.«

*

Ko so 1942. leta odšle proletarske in udarne brigade v Bosansko Krajino, je v bližini železniške proge Sarajevo—Mostar počival vod zaščitnega bataljona. Po dolgem naporu in pohodu so bili borci zelo izčrpani in lačni. Eden izmed borcev se je tedaj zagledal v polno luno in zavzdihnil:

»Ko bi imel tako veliko pogačo, kakor je tale plošča...«
Tovariš Tito ga je slišal in mu dejal:

»Tovariš, potrpi! Čez pol ure boš imel pogačo!«

Kmalu zatem so partizani napadli Bradino, izgnali sovražnika in zaplenili mnogo orožja, opreme in hrane.

ali pozitivno o vsaki stvari, pa naj je bila še tako važna ali pa neponemljiva. Pogosto se nisva sporazumela, toda Tito je bil vedno pripravljen, da vsako vprašanje presodi z vseh strani...

Tudi sicer je Tito imel mnoge nepričakovane značilnosti: nenavadno razgledanost, vedno živi smisel za šalo, neprikrito ljubezen do drobne življenjske radosti, prirojeno sramežljivost v odnosih z ljudmi, kasneje se je ta pokazala kot vrojena prijaznost, močan temperament, ki je izbruhnil v jezi, obzirnost in plemenitost, ki se je odražala na mnogo načinov... Dve stvari sta mi padli v oči v tej nenavadni skupini, nad katero je bdel Tito z neko veselo dobrohotnostjo: prvič, njihova popolna vdanost *Staremu*, kakor so ga klicali, in drugič, dejstvo, da so vsi — mladi in

stari, moški in ženske, intelektualci in delavci, Srbi in Hrvati — bili z njim v gozdu že od prvih dni upora in prenašali z njim težave in nevarnosti, poraze in zmage. Ta skupna izkušnja je zrušila vse razlike v razredni in nacionalni pripadnosti in vse razlike v čudi, a skovala med njimi trajne vezi zvestobe in prijateljstva.

*

Kmalu po osvoboditvi Beograda je general Maclean zapustil svoj položaj, ker so Angleži imenovali prvega poslanika Ralpa Stevenzona. Drugi dan po prihodu poslanika Stevenzona... sem zapustil Jugoslavijo. Na poti k letališču sem stopil v Beli dvor, da se poslovim od Tita. To je bilo prijateljsko srečanje, kot so bila vsa najina srečanja, odkar sem ga neki večer pred letom in pol prvič videl pod drevjem porušenega dvorca v Bosni...

V partizanskem taborišču na Pogledu

PETNAJSTEGA decembra 1941. leta so se na Kremenjku sestale Molniška, Stiška in Mokronoška partizanska četa ter se pod poveljstvom komandanta Franca Rozmana Staneta in političnega komisarja Dušana Kvedra-Tomaža združile v 2. štajerski bataljon. Po uspešnih bojih na Tisju in Primskovem je bataljon krenil preko Kremenjka, Korinja in Dobrega polja proti Turjaku. V gozdu na Vodicah je 4. januarja 1942. leta stopila v sestav bataljona še Grosupeljska četa in tu je bataljon dobil tudi svojo končno obliko. Molniška in Stiška četa sta se združili v 1. četo, Mokronoška je bila preimenošana v 2. četo, Grosupeljska pa je tvorila osnovo 3. čete. Tako je nastala takrat najmočnejša partizanska enota na Dolenjskem, ki je hkrati bila osnova za organizacijo II. grupe odredov.

Po napadu na italijansko posadko na Turjaku, 6. ja-

nuarja 1942, se je vreme nenadoma poslabšalo. Visoko zapadli sneg in hud mraz sta primorala bataljonsko poveljstvo, da je odvedlo bataljon na tako mesto, kjer so se od pohodov in borb utrujeni borci lahko oddahnili, prezimili in se med tem časom pripravili za bodoče naloge. V noči od 8. na 9. januar je bataljon pri Šmarju prekorčil železniško progo in se naslednjega dne ustavil na pobočju Pogleda, komaj 10 km oddaljen od Ljubljane in le pol ure od najbližje italijanske postojanke na Lipoglavu.

Morda se je takrat marsikomu izbira tega mesta za partizansko prezimovališče zdela nemogoča in skrajno drzna, pa vendar so kasneje vsi dogodki pokazali, da je bila edino pravilna. Bogate izkušnje Staneta in Tomaža so v tem primeru prišle do polnega izraza. Splošen položaj, ki je narekoval tako izbiro, je bil naslednji:

1. Visok sneg in nenavadno

oster mraz sta onemogočila gibanje bataljona in večje vojaške akcije za daljši čas. Po skoraj enomesečnih pohodih in treh velikih borbah so bili borci utrujeni in potrebni odih. Vremenske prilike, ki so zavrle vojaško aktivnost bataljona, so prav tako, če ne še v večji meri, ovirale tudi snega in mraza nenavajene Italijane in s te strani ni bilo posebnega problema.

2. Bataljon je bil sestavljen iz borcev, ki so bili iz raznih krajev Slovenije ter se še niso dovolj spoznali in medsebojno povezali. Tu in tam je še prihajal do izraza lokalpatriotizem, ki ga je bilo treba nujno zatreti. Disciplina in zavest borcev sta bili na visoki stopnji, vendar pa ju je bilo treba nenehoma krepiti, ohraniti bataljon kot celoto in ga v vojaškem in političnem pogledu pripraviti za spomladanske akcije.

3. Bataljon ni imel možnosti, da bi se prek zime sam oskrboval s hrano, orožjem, municijo in ostalimi potrebščinami in je bil v tem pogledu odvisen od oskrbovanja iz Ljubljane in okolice. To je narekovalo, da mora bataljon biti prek zime na takem mestu, od koder mu bo mogoče ostvariti stalno in nemoteno zvezo s temi področji.

4. Kljub temu, da je bataljon takrat štel okoli 90 ljudi in je pomenil dokaj močno partizansko enoto, so naloge, ki so bile predvidene, zahtevale njegovo nujno okrepitev. Zaradi tega je bilo treba izbrati tako taborišče, kjer bo sta omogočena dotok novincev in njihovo šolanje.

Če iz strokovno vojaške strani ocenimo izbrani teren, je Pogled najvišji med hribi vzhodno od Ljubljane. Njegova strma, gozdnata pobočja so v visokem snegu skoraj popolnoma nedostopna za napadalca, a greben, ki vodi proti Lipoglavu, je preozek za razvoj kakih večjih sovražnih sil. Razgled sega do Ljubljane in z njegovega vrha je bila možna kontrola slehernega sovražnega premika. Grebeni Pogleda dominirajo nad sovražnimi dohodi in nudijo možnost uspešne obrambe z majhnimi

silami. Zraven tega so pa le toliko oddaljeni od Ljubljane, da jih sovražnik ni mogel doseči z artilerijo. Najbližje italijanske postojanke na Lipoglavu in v Sostrem so bile prešibke, da bi pomenile resnejšo nevarnost; vendar je njihova bližina pozitivno vplivala na dvig samozavesti borcev, na njihovo disciplino, borbenost in potrebno previdnost. Poleg tega je partizansko taborišče v neposredni bližini Ljubljane dvigalo moralo med okoliškim prebivalstvom in stopnjevalo njegov odpor proti okupatorju. Le-ta je vedel za taborišče in je bil presenečen nad toliko drznostjo. Ker pa ni vedel za moč bataljona in njegove oborožitve, znal pa je pravilno preceniti prednost dominantnih položajev okoli taborišča, se ni upal podvzeti nobenih akcij. Opustil je celo patroliranje po okoliških vaseh; njegove postojanke so živele v večnem stojanu pred nenadnim napadom.

Takoj po prihodu bataljona na Pogled so bile vzpostavljene vse potrebne zveze z Glavnim poveljstvom v Ljubljani in z organizacijo OF na terenu. Bataljon je bil tako preskrbljen s hrano, obleko, orožjem, municijo in drugimi potrebščinami. Istočasno so začeli prihajati novinci iz Ljubljane in okolice. Namesto večjih borbenih akcij je bila politična in vojaška vzgoja borcev osnovna naloga v bataljonu, temu pa sta morala biti

prilagojena tudi red in način življenja ter dela v taborišču.

Prostor za taborišče je bil izbran na zahodni strani hriba in je iz treh strani bil zaščiten pred močnejšimi vetrovi, a visok bukov gozd je onemogočal kakršnokoli opazovanje iz doline ali sosednih pobočij. Šotori so bili postavljeni v strmini in na spodnji strani dvignjeni od tal. Gosto in navzkriž prepletene veje, postlane z drobnimi smrekovimi vejicami in slamo, so nudile prijetno ležišče in skozi dobro zaprte šotore tudi najhujši mraz ni mogel priti. V vsakem šotoru nas je spalo v začetku 6 do 8 borcev, ko pa se je priliv novincev povečal, smo se morali pač malo bolj stisniti. Kuhinja je bila poleg izvira v jarku; na robovih nad taboriščem so bila tri stalna stražarska mesta, poleg tega na samem vrhu, še posebna opazovalnica proti Ljubljani. Čez dan je navadno vsaka četa kurila svoj taborni ogenj, okoli katerega se je vrtilo vse delo v taborišču, ponoči pa je dežurni taborišča skrbel le za žerjavico v kuhinji, kjer so se stražarji po zamenjavi straže lahko malo ogreli.

Delo in življenje v taborišču se je odvijalo po določenem dnevnem redu in urniku. Vse čete so se redno vrstile na različnih dolžnostih. Ena je skrbela s patrolami in stražo za varnost taborišča; druga je bila zaposlena z notranjim delom v taborišču in z donosom hrane iz doline, tretja pa je bila v stalni pripravljenosti.

sti. Dnevni delovni čas je bil razdeljen na politični in vojaški pouk. Skoraj vsak dan so bile pevske in recitatorske vaje. Sicer pa so borci počivali ali pa se ukvarjali z osebnimi opravili. Nekaj tovarišev je že po svoji naravi stalno skrbelo za smeh in razvedrilo, tako da dobre volje ni nikoli zmanjkalo. Kadar pa je deževalo in so bili borci primorani zateči se v šotore, so starejši partizani pripovedovali novincem svoja borbena doživljanja in prenašali nanje svoje izkušnje. Tudi pri delitvi hrane je bil v veljavi vrstni red. Kuhali so trikrat na dan. Vsaka četa je imela svojega kuharja, vsa kuhinja pa je bila pod komando vsem dobro znane Povha.

Bataljon se je iz dneva v dan bolj večal. Tovarištvo, morala in disciplina so se razvili do take stopnje, da ni bilo več niti enega primera godrnjanja, prepira ali česa podobnega. Vsi borci so bili kot ena družina, ki se je zdela, ko da je že leta in leta skupaj. Vsak novinec je bil sprejet z največjo pozornostjo in skrbjo in vsak se je že po nekaj dneh počutil z vsemi popolnoma domač. Pri političnih urah smo obravnavali razne politične in kulturne probleme; tu so se borci seznanjali tudi z novicami iz ostalega sveta, na vojaških urah pa so se učili ravnati z orožjem in so spoznavali osnovne vojaške vede. Vsakdo je moral znati ravnati s puško, z lahko in težko strojnico, ročnimi bombami in minami. Razen tega pa je moral vedeti, kako se opravlja stražarska in patrolna služba; kako se postavljajo zasede;

kako se napada sovražnika; kako se uporabljajo zakloni itd. Za primer nenadnega napada na taborišče je vsak borec že vnaprej vedel, katero mesto mora zasesti in kaj mora storiti. V taborišču 2. štajerskega bataljona na Pogledu skratka ni bilo vzroka ne povoda za kakršnokoli malodušje ali nevoljo!

Da bi pokazali tudi terenem in političnim delavcem iz bližnje okolice in iz Ljubljane, kakšen red, morala in disciplina so v bataljonu, in s tem še povečali zaupanje v moč in pravičnost naše borbe, je bataljon na dan 8. februarja priredil tudi proslavo v počastitev 94-letnice smrti pesnika Franceta Prešerna. To je bila prva svečana proslava v svobodnih gozdovih in je vsem ostala v neizbrisnem spominu. Po govoru tovariša Tomaža je pevski zbor pred povabljenimi zapel nekaj pesmi, sledile pa so še zborne recitacije in nastopi posameznikov. V tistih trenutkih nas je kaj malo skrbelo, če nas poslušajo Italijani s sosednjega hriba ali iz doline! V navdušenju si je vsak želel le skorajšnjega spopada z njimi.

Brez posebnih vznemirjanj je minila zima. Nekaj močnejših patrol, poslanih na Dolenjsko po orožje in municijo, je med potjo izvedlo uspele napade na italijanske avtomobile, patrole in železniško progo. Sovražnik se kljub temu, da je postajala naša aktivnost s kopnenjem snega iz dneva v dan večja, ni upal napasti ta-

borišča na Pogledu. Šele dne 23. marca, ko smo v zasedi na cesti Lipoglav—Šmarje pobili devet fašističnih miličnikov, ker so požigali po sosednjih vaseh, se je italijanska komanda v Ljubljani odločila za napad. Vsi naši položaji so bili pravočasno in dobro zasedeni. Potem ko ga je sovražnik šest ur brezuspešno napadal, se je bataljon v redu prebil skozi sovražni obroč in krenil na Dolenjsko novim zmagam naproti.

Tistega dne je bataljon že štel okoli 150 borcev. Imel je štiri čete, zraven pa še vod

težkih mitraljezov, vod za zveze in minerski vod. Razen tega pa je vsaka četa imela tudi že usposobljene bolničarje; bataljon se je preoblikoval v dobro organizirano in vsestransko sposobno vojaško enoto.

V času prezimovanja bataljona na Pogledu, od 10. januarja do 23. marca, je bilo v bataljonu: 137 političnih ur, 67 pevskih in recitatorskih vaj, 34 ur o uporabi puške, 99 ur o uporabi puškomitraljeza, 22 ur o uporabi težkega mitraljeza, 14 ur taktike in službe, 4 ure za minerje, 18 ur za bolničarje in 10 ur za komandirje in komisarje.

Ves pouk preko zime je znašal v celoti 437 ur vojaško-politične izobrazbe. Uspehi tega dela, vzgoje, reda in discipline, so se pokazali že v prvih pomladanskih dneh. 2. štajerski bataljon je postal osnovno jedro II. Grupe odredov, velika večina tistih borcev, ki so 10. januarja prišli na Pogled, pa se je razvila v komandni kader, ki je to slavno enoto z uspehom vodil iz borbe v borbo in od zmage do zmage.

Ivan Ferlež,
ilustriral Ive Šubic

Partizani — letalci

Za letošnjo proslavo 22. decembra, dneva JLA, bodo odprli prvi letalski muzej Jugoslovanskega vojnega letalstva. V muzeju bodo prikazane makete vseh tipov vojaških letal od leta 1912 do danes, razstavljeni pa bo tudi ves vojaški material, nanašajoč se na letalstvo (tistine, vojne trofeje, fotografije). Razumljivo je, da bo muzej prikazoval tudi razvoj letalstva v času NOB. Naj omenimo, da je bila prva lovška eskadra NOV Jugoslavije sestavljena 22. aprila 1944. Partizanske enote pa so imele dvojce letal že leta 1942 (prvo letalo je pilotiral 21. maja Franjo Kluz, drugega pa Rudi Čajevac, ki je padel 2. julija 1942). — Z namenom, da se spomnimo 21. maja, dneva Jugoslovanskega vojnega letalstva, hkrati pa prikažemo kratek in nepopolen razvoj letalstva v času NOB, priobčujemo naš članek.

PO KAPITULACIJI Italije je NOV Jugoslavije osvobodila razsežno ozemlje, tako tudi skoraj vse dalmatinske otoke. Zavezniki so prodirali na sever Italije. Vrhovni štab NOV in POJ je že septembra 1943. leta izdal povelje, da se zberejo iz vseh enot borci in oficirji, ki so po svoji stroki letalci.

Tako se je tudi v Sloveniji zbrala precejšnja skupina par-

tizanov-letalcev. Iz Drag pri Metliki so odšli na dolgo in nevarno pot. Hodili so večino-ma ponoči. Ustavili so se v Jajcu, kjer je bila ustanovljena »I. vazduhoplovna baza NOV«. Zaradi VI. ofenzive se je letalska baza preselila v Livno, kjer pa je doživela hud napad. Padel je komisar letalstva in precej zbranih partizanov-letalcev. Preživeli letalci so se ponoči vkrcali blizu

Trogira v Dalmaciji in se odpeljali na osvobojeni otok Vis. Odtod so se z malim parnikom odpeljali v Bari v Italiji. Tu so zavezniki naše borce in oficirje strpali v taborišče Carbonari, kjer so bili tudi četniki. Šele po odločni zahtevi partizanov so jih premestili v posebno taborišče.

Piloti so odšli na trening v Afriko. Iz Taranta so se odpeljali z ladijskim konvojem v Aleksandrijo v Egiptu. Iz Aleksandrije so se piloti odpeljali v Benino pri Bengaziju.

Mnogi letalci (piloti, mehaniki) so tukaj po nekaj letih ujetništva ali partizanstva sedli v letala. Skoraj nihče pa še ni letel na modernem letalalu (za takratne pojme), ki je letelo s hitrostjo 500 do 600 km na uro. Saj takih letal v bivši Jugoslaviji skoraj niso imeli. Učiti so se morali hitro, zakaj klicalo jih je bojišče v Jugoslaviji. Žal je trening zahteval tudi tri smrtno žrtve. Iz Benine so se tečajniki-piloti odpeljali v Salufu pri Suezu na bombardersko-raketni tečaj. Tu so naši piloti sprejeli tudi letala tipa »Spitfire« in »Hurricane«, enosedežne lovce, ki so jim dodali naprave za prevoz raketnih bomb.

Vsa enota, sedaj že eskadrila, je v bojnem redu odletela proti Evropi. Na tej dolgi poti so bile edine postaje letališča, kjer so napolnili letala z bencinom, vodo in oljem. Odleteli so iz Šalufe, spustili pa so se v Suez, Marsa-Matruhu, Tobruku, Benini, Misurati, Mar-Bel-Aršu, Tripolisu, na otoku Malti, v Catanii in Tarantu. Nazadnje so pristali na letališču Termoli

Od tod so začela letala z rdečo zvezdo na krilih letati nad Jadranom. To se je zgodilo sredi avgusta leta 1944. Eskadrila je uničevala sovražno ladjevje in obalne utrdbe. Kmalu pa je bil Termoli že predaleč od bojišča. Zato se je eskadrila preselila na otok Vis. Takrat so se Nemci umikali iz Grčije. Beograd je bil že osvobojen in Nemci so se morali umikati po bosenskih in hercegovskih cestah. Letala so jim bila vsak čas za petami. Rušila so mostove, mitra-

ljirala ceste in kolone, uničevala vlake itd.

Nato je prešla v ofenzivo IV. armada. Eskadrila je sodelovala pri osvoboditvi Mostarja in Hercegovine, nato pri enomesečnih bojih okoli Knina, v bojih za Bihač, Reko in Trst. Še pred začetkom ofenzive se je preselila z Visa na letališče blizu Zadra v Dalmaciji, kjer je ostala do konca vojne.

V eskadrili je bilo vedno okoli 30 pilotov. Od teh jih je bila skoraj polovica Slovencev. Mnogi med njimi so imeli za seboj posebne zgodbe, preden so prišli do partizanov. Bežali so iz ujetništva in koncentracijskih taborišč, nekateri celo večkrat. Drugi so se odpovedali lagodnemu življenju v zavezniškem zaledju in so vstopili v NOV, kjer so jih čakali tudi boji. To posebno velja za mehanike, med katerimi je bilo skoraj 80 % primorskih Slovencev, beguncev iz italijanske vojske.

Zaradi svoje borbenosti je eskadrila uživala med zavezniki velik ugled. Njen kolektiv je bil spojen med seboj s čvrsto vezjo zavestne in tovariške discipline. Nikoli ni bilo treba pilotov prepričevati, da je treba nekam leteti. Vedno je bilo dovolj prostovoljcev za še tako nevarno akcijo. Novince so brž obrusili, da so pozabili na morebitne dotedanje škodljive in slabe navade. Ob koncu vojne je imel vsak pilot povprečno okoli 100 borbenih akcij oziroma poletov.

Prebivalstvo v zasedeni in že osvobojeni Jugoslaviji je dobro poznalo svoje letalstvo.

Miha Klinar:

Večer

*Mrak se vpleta med jesensko drevje,
v krvi zarje jezera blestijo,
voda pada v šumu čez pečevje,
naše misli v novi čas zoriijo ...*

*Z mrakom spuščamo se tja v dolino.
tiho in neslišno skozi hoste ...
Bratje, nosimo vam domovino,
z nami skupaj jo ljubili boste ...*

Dobili so naziv »titovci« ali »štrekarji«. Posamezni piloti so namreč imeli »piko« na sovrážne vlake. Borci NOV in kasneje JLA pa so vedeli, da se lahko na svoje tovariše letalce vedno zanesejo. Nikoli se ni zgodilo, da bi letalci I. lovske eskadrile prišli na cilj prezgodaj, prepozno, ali pa da bi zmetali bombe kar tjavdan. Tudi okupator in njegovi domači hlapci so s strahom govorili o »tieflicherjeh«. Njihov obstoj ni samo vnašal mednje paniko, ampak je tudi demantiral njihove propagandistične izjave, češ da je »partizanstvo« obsojeno na propad, da ga zavezniki ne priznavajo itd.

Piloti in poveljstvo I. lovske eskadrile pa so v letalsko taktilko vnesli nove izkušnje, podobne tistim, ki jih je boj jugoslovanskih narodov vnesel v splošno vojaško znanost. V zračnih bojih, spopadih in napadih so obdržali tisto, česar so se naučili na tleh še kot partizani. Izkoristili so vse dobre lastnosti letalstva: hitrost in oborožitev za doseg ciljev, za uničenje sovražnikovih žive sile. Uporabili so mnoge zvišaje, nenadoma so prileteli izza hriba, iz oblaka ali s sončne strani, udarili in izginili. Letali so navadno tik nad zemljo, tako da sovražnik pogosto ni imel časa uporabiti svojega protiletalskega topništva. Včasih so bili sicer prisiljeni napadati naravnost, v čelo, toda le redkokdaj in tedaj so to napravili s silovitim pogumom, kot partizani ob proboju iz obroča.

Franjo Jež

Nedvomno so bili sklepi XX. kongresa KP SZ eden izmed glavnih činiteljev, ki je »sprostil« mednarodni položaj, premostil »zastoj«, ki je bil rezultat neuspelega drugega sestanka v Ženevi, obenem pa odprl nove perspektive in s tem ustvaril možnosti za rešitev odprtih vprašanj.

Zastoj v sodobnem mednarodnem dogajanju namreč ne pomeni samo tichejan na mestu, temveč nazadovanje! Ta resnica je bila nazorno razvidna iz komentarjev, ki so obravnavali takratni položaj in ki so ga skoraj vsi ocenjevali kot »poženevsko ohladitev«, še več, korak nazaj k »hladni vojni«.

O posledicah XX. kongresa bo še mnogo razpravljanj v svetu. Toda že zdaj je mogoče ugotoviti, ne samo zaradi pozitivnega notranjega procesa v SZ in vzhodnoevropskih državah (čiščenje »malih kultov osebnosti«, obračunavanje s starim, uveljavljanje leninističnih metod dela in vodstva, razpust kominforma), da pomenijo prelomnico, ki dejansko pomeni začetek novega obdobja, ko je SZ združila dušek oklep stalinistične hegemonistične politike, ki je nujno vodila v izolacijo, hromila napredne težje in gibanja ter namesto ustvarjalne, prožne marksistične analize, vsiljevala omejeni despotizem, blokustvo in vse tisto negativno, kar se je izrodilo iz hladne vojne.

BULGANIN IN HRUŠČEV V LONDONU

Obisk prvih sovjetskih državnikov v britanski metropoli ne pomeni samo začetek kvalitativno spremenjene diplomacije, temveč je konkreten odraz novega pojmovanja mednarodnih odnosov, ki ga zagovarja sedanje sovjetsko vodstvo. Obisk sicer ni dal senzacionalnih rezultatov, vendar to nikakor ne pomeni, da imajo prav tendenčni pesimisti, ki so takoj po zaključku razgovorov govorili o polomu, o nepremostljivih nasprotjih itd. Naivno bi bilo namreč pričakovati, da si bosta SZ in Velika Britanija zdaj naenkrat padli v objem, po vsem, kar se je v njunih odnosih zgodilo po koncu zadnje vojne.

Kakor že pred obiskom je tudi zdaj jasno, da v Londonu in Moskvi različno pojmujejo mnoga mednarodna vprašanja, da zagovarjajo različne načine za rešitev spornih vprašanj. Teh razlik ni mogoče zgladiti z enim podpisom na papirju, to je lahko le posledica dolgotrajnega procesa, v katerem iz malih raste velik, obsežen sporazum.

Vse to pa ne more zmanjšati pozitivne strani teh razgovorov, ki je v tem, da se obe veselili strinjata, da je sožitje nujno, da bi bilo reševanje nerešenih vprašanj z vojaškimi metodami usodno, da bosta obe državi spoštovali in se ravnali po načelih OZN in da bi bil sporazum o razorožitvi temeljnega pomena. Res, gre za deklarativne ugotovitve, nič ni konkretnega, kakor zlobno pripominjajo kritiki, vendar je napredek že v tem, da se obe strani strinjata v vzrokih sedanjih nesoglasij, kar krepi upanje, da bosta našli tudi načine za konkretno reševanje spornih vprašanj. Nedvomno je prvi in najtežji korak storjen, nezaupanje se je zmanjšalo, stališča so se razbistrila — to pa pomeni napredek, ne da bi se pri tem vdajali kakim iluzijam!

Predsednik britanske vlade Eden je po končanem obisku izjavil, da so bili to najdaljši razgovori v njegovi diplomatski karieri, kar je razumljivo, saj je bil dnevni red izredno obširen — od srednjevzhodne zaostritve, razorožitve, trgovine, kulturnih stikov pa do medsebojne izmenjave znanstvenikov in študentov.

NAŠ RAZGLED

»EMBARGO« IN TRGOVINSKA IZMENJAVA

Ni zgolj slučajno, da so se britanski časopisi, komentirajoč sovjetski obisk, najdlje ustavljali prav pri mikavnih ruskih ponudbah za povečanje trgovinske izmenjave med obema državama, ki je zdaj več kakor minimalna. Zakaj?

Britanski gospodarski krogi so že nekajkrat opozorili na dejstvo, da bi bilo mogoče »ozdraviti« britansko plačilno bilanco in olajšati gospodarske tegobe z razširitvijo trgovinskih vezi s Sovjetsko zvezo in vzhodnimi državami. Sovjetski časopisi so tik pred obiskom mnogo pisali, da se Velika Britanija in SZ med seboj gospodarsko dobro dopolnjujeta, da bi SZ rada kupila v Angliji stroje, ladje, razne tehnične naprave, pa tudi predmete široke potrošnje. O teh perspektivah je obširno govoril Hruščev ob obisku industrijskega velesejma v Birminghamu. Toda vse te načrte je prekrizal »embargo«, se pravi prepoved izvoza strateških surovin in izdelkov v države za »železno zaveso«. Ta »strateška črna lista« je precej široka in zato zelo omejuje možnost trgovinskih izmenjav. Hruščev je menil, da bi po tej »embargijski logiki« lahko proglasili tudi maslo za »strateško surovino« in pripomnil, da pač ni mogoče oživeti trgovine, če bi ponujala Britanija Sovjetski zvezi samo slanike, Sovjetska zveza pa bi izvažala v Anglijo rake. Sedanji položaj je absurden. Na nadaljnji razvoj vprašanja bodo gotovo odločilno vplivale težave v MacMillanovem ministru, kjer ne teče vse gladko, saj je za britanske otoke povečanje izvoza življenjskega pomena. Čeprav se je Eden med razgovori še, kakor je mogoče sklepati po dosedanjih komentarjih, zelo držal washingtonskih opozoril, vendar ni verjetno, da se bo lahko britanski prodajalec dolgo upiral ruskemu kupcu, zlasti še, ker je žep prvega precej prazen.

»Embargo« namreč ne hromi samo gospodarske odnose Velike Britanije, temveč vseh zahodnih držav, celo Adenauerjevo Nemčijo, ker si vsi žele povečanja trgovine z vzhodnimi državami in Kitajsko. V Washingtonu bodo morali slej ko prej popustiti, ali pa najti svojim zahodnim zaveznikom druga tržišča, kar je praktično nemogoče. O tem je bilo zadnji čas že večkrat govora, vendar so se Američani vselej spretno izognili odločitvi. Toda v obdobju, ko celo Dules priznava, da se bo moralo sodelovanje v Atlantskem paktu razširiti tudi na druga področja, ker ni več vojne nevarnosti, je razumljivo, da je liberalnejše obravnavanje tega vprašanja več kakor nujno.

Sodelovanja med Vzhodom in Zahodom namreč ni mogoče omejiti le na medsebojno izmenjavo umetniških gostovanj, ali pa »športnih« prireditvev, temveč neizbežno mora temu »uvodu« slediti tudi »oživitve« na gospodarskem področju, kar lahko ustvari solidno podlago tudi za zboljšanje političnih stikov.

RAZOROŽITEV

Posebno pozornost so na britansko-sovjetskih razgovorih posvetili razorožitvi, kar je razumljivo, saj je prav takrat zasedal v Londonu podkomite petih. Ameriški predstavnik v tem podkomiteju, Stassen, je imel več razgovorov s sovjetskimi državniki, za katere so na obeh straneh poudarjali, da so bili koristni, čeprav ne bodo prinesli takojšnjega rezultata.

PO SVETU

Razorožitveni komite se je razšel brez sporazuma, čeprav je tudi na tem zasedanju prišlo do napredka pri zbliževanju stališč. Kakor je znano, so bile med delom podkomiteja predložene tri resolucije, in sicer: francosko-britanska, ameriška in sovjetska. Med vsemi je precej stičnih točk in je vsaj na videz možnost za sporazum odprta. Toda delikatno vprašanje razorožitve ni mogoče obravnavati ločeno od ostalih spornih vprašanj. Uspeh na tem področju je bolj kot v drugih vprašanih odvisen od krepitve medsebojnega zaupanja in zboljšanja celotnega ozračja v mednarodnih odnosih. Ne glede na dejstvo, da še vedno obstajajo precejšnja nasprotja, kar se tiče nadzorstva (nihče nima rad, da bi mu drugi gledali v spalnico, kakor je

*Hallvard Lange, norveški
zunanji minister*

izjavil Hruščev v Londonu), vendar je utemeljena ugotovitev, da objektivni pogoji za sporazum dozorevajo.

Gre namreč za osnovno dilemo — ali nadaljevati z oboreževalno tekmo, kar pomeni, da bi slej ko prej prišlo do vročega spopada, ali pa se sporazumeti! »Teorije«, da je mogoče ohraniti mir z ravnotežjem v oborožitveni tekmi, ni mogoče jemati resno! Ostaja torej le en izhod — sporazumeti se o razorožitvi, kar ne bi samo olajšalo sedanje težko breme astronomskih izdatkov, ki jih požre oboroževanje, temveč bi nedvomno prispevalo k še večjemu razmahu proizvodnih sil in seveda s tem tudi omogočilo resne pobude za zmanjšanje prepada med bogatimi in revnimi državami.

Tudi londonski razgovori so se ustavili pri dilemi, ali se je treba najprej sporazumeti o razorožitvi, ali pa o nemški združitvi, pri čemer vztrajajo zahodne velenosti, natančneje povedano Velika Britanija in ZDA,

že od prvega ženevskega sestanka. Po zadnji pobudi iz Pariza, ki ne postavlja tega osrednjega vprašanja več tako togo, temveč meni, da se je mogoče skozi perspektivo razorožitve učinkovito lotiti tudi drugih spornih vprašanj, so mnogi pričakovali, da bodo tudi v Londonu odstopili od tega »železnega vrstnega reda«. Pričakovanja so bila zama. Toda vztrajanje pri starem, ki ga podpira Washington, zlasti pa še z obema rokama Bonn, je nerealno, saj je nedvomno mnogo manj možnosti, da bi se na primer do zob oboroženi orjaki sporazumeli o združitvi Nemčije prej, kot pa »razoroženi trgovci«, ki bi miroljubno tekmovali na gospodarskem in drugih področjih.

»SREDNJEVZHODNA NAPETOST«

Tudi to vprašanje je bilo na dnevnem redu londonskega pomenka. Sporočilo o razgovorih se omejuje na ugotovitev, da bosta obe strani podprli akcijo OZN. To je bil kompromis med britansko zahtevo, da vzhodne države prenehajo pošiljati orožje na Srednji vzhod, in sovjetsko zahtevo, da London razpusti bagdaski pakt. Že pred tem pa je Sovjetska zveza pokazala, da se strinja z akcijo OZN za pomiritev tega »eksplozivnega« področja, nasprotuje pa enostranskim, zgolj zahodnim ukrepom.

Ko to pišemo, je videti, da je poslanstvo generalnega sekretarja OZN uspelo in da bo doseglo vsaj prekinitev ognja in stalno množičnih se prask na izraelsko-arabskih mejah. To naj bi bil prvi korak na poti k širšemu sporazumu, ki pa bi moral objektivno upoštevati vse činitelje: da ni mogoče izbrisati izraelske države, da je treba najti rešitev za sto tisoče arabskih beguncev in seveda ne na zadnjem mestu, da je treba spoštovati nacionalni prepoved arabskih držav, predvsem pa dejstvo, da imajo prizadete države odločilno besedo pri reševanju sedanjega spora, ne pa mogoče lastniki bogatih naftnih vrelcev na tem področju.

TRADICIONALNO PRIJATELJSTVO

Za belgijskim in norveškim zunanjim ministrom ter delegacijo belgijske socialistične stranke smo imeli minuli mesec v gosteh tudi predsednika Svetovne federacije bivših bojevnikov, ki se je deset dni mudil v naši sredi. Ob zaključku svojega obiska je predsednik federacije Albert Morell poleg ugodnih vtisov poudaril pomen obiska predsednika Tita v Franciji, ki bo po njegovih besedah manifestacija enotnosti in prijateljstva vseh, ki so se minulo vojno borili za iste cilje, obenem pa pomemben korak h krepitvi že tradicionalnega prijateljstva, ki veže našo državo s Francijo.

Izraz »tradicionalno« je treba pojmovati v pravem smislu te besede, saj so se narodi Jugoslavije in Francije že v dveh vojnah borili ramo ob ramo proti istemu sovražniku, pri čemer se ni skovalo samo bratstvo v orožju, temveč plemenito prijateljstvo, ki ima globoke korenine v težnji obeh narodov po svobodi.

Obisk našega predsednika v Franciji je nedvomno dal novo vsebino temu staremu prijateljstvu, poleg tega pa bo nazoren dokaz ne samo možnosti sožitja, temveč ustvarjalnega, prijateljskega in iskrenega sodelovanja med dvema državama, ki imata sicer različne politične nazore in družbene ureditve, vendar isti skupni cilj — ohranitev in utrditev mira!

J. Jeri

Borba za izvajanje italijanske ustave v ospredju

Kakor je naša javnost zvedela iz časopisov, je italijanska A.N.P.I. za letošnji šesti april sklicala kongres v Milanu, na katerega je povabila tudi predstavnike organizacije Zveze borcev NOV Jugoslavije. Delegacijo ZB NOV je vodil član Predsedstva ZB NOV Jugoslavije, predsednik Zveze borcev NOV Slovenije, tovariš Maček. Izkoristili smo to priložnost in tovariša predsednika naprosili, naj nam pove nekaj značilnosti s kongresa v Milanu.

»Kongres,« je dejal tovariš Maček, »je potekal v duhu enotnosti italijanskih partizanov, čeprav je čutili med njimi politične razlike. A.N.P.I. sestavljajo levo usmerjeni partizani, ki pa so na kongres povabili bivše partizane ne glede na politično prepričanje. Kljub temu je bil kongres utelešena težnja za akcijsko enotnostjo. Še več: delegati so naglašali, da je možna tudi organizacijska enotnost. Ugotavljali so — in to zelo ognjevit, kakor znajo le južnjaki — da se akcija prav zaradi političnih grupacij razblinja, čeprav bi partizani zaradi skupne ogroženosti morali biti enotni. Hkrati je bilo videti, da težnja za enotnostjo bivšim borbem ni tuja, ampak da je njena uresničitev v prvi vrsti odvisna od vodstev.«

Ko je govoril o udeležbi tujih delegacij oziroma gostov na kongresu, je dejal, da je pogršel tržaške partizane, medtem ko so Goričani poslali svojega zastopnika. Od tujih delegacij so bili na kongresu navzoči Rusi, Poljaki, zahodni in vzhodni Nemci, Avstrijci, Francozi in Jugoslovani. Vseh delegatov je bilo okrog 850 in so bili izredno dobro razporejeni, borbeni in disciplinirani.

Kongres je potekal v dveh dvoranah, ker vodstvo A.N.P.I. ni uspelo dobiti ene same dvorane. Najemnine so namreč lastniki dvoran navili, da bi tako onemogočili partizansko zborovanje. Kongres je kljub temu zasedal. Vzdušje je bilo kar se dá domače, organizacija dobra, a ne toga.

»Trenutno,« je nadaljeval tovariš predsednik, »so v Italiji v pripravi številni procesi proti bivšim partizanom. Referat, kakor tudi večji del razprave, so te diskriminacijske procese obsojali. Kot neosnovan so navajali tudi proces proti pripadnikom Briško-beneškega odreda. V zvezi s tem je treba dodati, da je A.N.P.I. navelo veliko število znanih italijanskih advokatov, ki bodo antifašiste branili. Referat na kongresu je tudi navajal, da bivših partizanov italijanske sodne oblasti ne morejo preganjati niti po nekdanjih, niti sedanjih zakonih.

Na kongresu je bilo tudi nekaj prisrčnih prizorov. Potem ko sta govorila dva partizana,

do nedavnega zaprta zaradi antifašističnega prepričanja, sta se prebila skozi nabito polno dvorano do naših delegatov in jih navdušeno pozdravila. Navdajal ju je ponos, da sta se udeležila antifašistične borbe v naših enotah in tega ponosa nista zakrivala svojemu vodstvu.

»Sicer pa,« je dejal tovariš predsednik, vodstvo A. N. P. I. je bilo do nas korektno in zelo ustrežljivo.«

Kakšne probleme so načenjali na kongresu?

»Bivši italijanski partizani se spopadajo s prosveto glede poučevanja osvobodilne borbe v šolah. Učitelji in profesorji namreč odklanjajo takšno poučevanje. Prav tako odklonilno stališče nasproti partizanstvu zavzemajo književniki, ki trdijo, da takšna tematika še ni dozorela, da terja časovno distanco itd. Socialni problemi so do neke mere urejeni, toda ne za vse. A.N.P.I. ima v svojem sestavu oddelek, ki zbira socialno problematiko in jo predlaga vladi v reševanje. Osnovni problem, značilen za italijansko politično življenje sploh — na kongresu pa je dobil obliko nekakšne osnovne zahteve — pa je zahteva po doslednem spoštovanju in izvajanju italijanske ustave, ki jo vladajoči ljudje kršijo. V takšnem duhu so bili tudi napisi na stenah v dvorani. Borba za izvajanje ustave je torej osnovni postulat italijanskih naprednih gibanj sploh.«

»Kaj naj vam še povem?« je zaključil tovariš Maček. »Da smo s kongresa odnesli zelo ugodne vtise in da nam je godilo, ko nas je vsakikrat, kadar so omenili Jugoslavijo, nabito polna dvorana delegatov pozdravila z burnim ploskanjem. Nezaupanje in nespornost se umikata skupni govorici, ki jo antifašisti ne glede na jezik in narodnost najdejo zmerom in povsod, kljub sencam iz preteklosti. Ta govorica je na kongresu v Milanu izražala željo za mirom in sodelovanjem.«

Prijateljske vezi z Norveško

KONEC aprila se je kot gost naše države v Beogradu mudril norveški zunanji minister dr. Hallward Lange, ki se je tako odzval povabilu sekretarja za zunanje zadeve Koče Popovića, naj obišče Jugoslavijo. V naši državi je bival teden dni in so mu priredili več toplih in pristrčnih sprejemov. Med drugim je dr. Lange na povabilo Inštituta za mednarodno politiko in gospodarstvo v dvorani Srbske akademije znanosti predaval o sodelovanju nordijskih dežel. V čas obiska norveškega državnika v Beogradu sodi tudi pismo predsednika Zveze borcev NOV Jugoslavije A. Rankovića predsedniku republike Josipu Brozu-Titu, v katerem tovariš Ranković v zvezi z nedavnim sklepom Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije izreka hvaležnost in priznanje norveškemu državljanom, ki so med zadnjo vojno pomagali jugoslovanskim internirancem v nacističnih taboriščih na Norveškem. Ker to pismo naglašja prijateljstvo in zavezništvo med Jugoslavijo in Norveško, skovano že med minulo vojno, sodimo, da ga mora objaviti tudi naša revija. Pismo, naslovljeno na predsednika republike Josipa Broza-Tita, navaja, da sta se protifašistično razpoloženje norveškega naroda in odpor proti tuji fašistični okupaciji manifestirala tudi v moralni in gmotni pomoči norveških državljanov našim internirancem. To pomoč so Norvežani našim ljudem izkazovali često v zelo težavnih okoliščinah in je zaradi tega mnogo norveških državljanov prišlo v koncentracijska taborišča, v katerih so mnogi ostali do konca vojne. Ker imajo prebivalci posameznih mest in krajev na Norveškem, v bližini katerih so bila koncentracijska taborišča, ter posamezni norveški državljani neposredne zasluge za pomoč našim internirancem, predlaga tovariš Ranković, da bi bilo treba te zasluge vidno in primerno priznati. »Spričo vsega tega,« nadaljuje tov. Ranković, »je Centralni

odbor ZB NOV Jugoslavije sklenil predlagati, naj predsednik Federativne ljudske republike Jugoslavije izda listine o hvaležnosti in priznanju takšnim krajem na Norveškem ter spomenice o hvaležnosti in priznanju zaslužnim norveškim državljanom.«

Pismo nadalje poudarja, da so norveška vlada in organizacije Zveze borcev in Rdečega križa izrazile pripravljenost, sodelovati z našo organizacijo pri sestavi dokončnih predlogov. Centralni odbor ZB NOV bo prevzel obveznost, da maršalu Titu predloži imena krajev in norveških državljanov, da bi jim z listinami in spomenicami izrekli zahvalo in priznanje. Predsednik republike je sprejel predlog Zveze borcev in zato je Centralni odbor ZB NOV naročil slikarju Djordju Andrejeviću-Kunu izdelati listine in spomenice o hvaležnosti in priznanju norveškemu mestom in zaslužnim državljanom. Predsednik Zveze borcev NOV Jugoslavije se je nadalje pismeno zahvalil Zvezi borcev Norveške za pomoč in sodelovanje norveških organizacij borcev ter Rdečega križa.

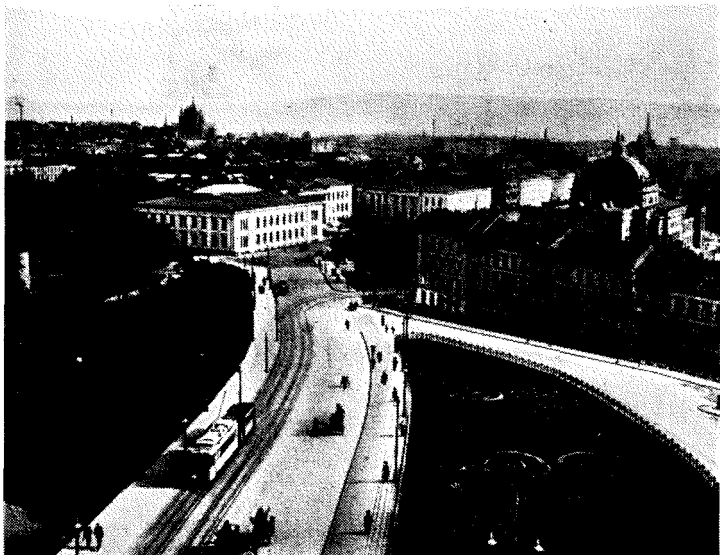
Nacisti so od aprila 1942 internirali na Norveškem okrog 4500 ujetih partizanov in drugih domoljubov iz Srbije in Hrvatske.

Pismo tovariša Rankovića je v naši javnosti naletelo na odobravanje. Zlasti v Srbiji in na Hrvaškem, kjer je precej preživelih internirancev iz bivših nacističnih taborišč na Norveškem, so ugodno sprejeli odločitev Zveze borcev, da bo s spomenicami in listinami dala priznanje norveškim mestom in državljanom za pomoč, ki so jo v najhujših časih med vojno izkazovali našim državljanom.

V zvezi s tem priobčujemo tudi nekaj fragmentov iz spominov bivšega interniranca na Norveškem, Ljuba Mladjenovića, ki opisujejo pristrčne stike med Norvežani in jugoslovanskimi interniranci v drugi svetovni vojni.

*

Junija 1942. Bilo je še jutro, ko so nas začeli po tridnevni vožnji z ladjami izkrcavati na neznano celino. Skozi jutranjo meglo smo videli obrise velikega mesta, v neposredni bližini pa obrise ladij, stojećih v pristanišču. Nihče izmed nas ni vedel, kje smo, ne kam nas peljejo. Med divjo in besno hajko smo hiteli po premičnih ladijskih stopnicah na kopno.

Oslo, glavno mesto Norveške

Z gumijevkami in puškinimi kopiti so udrihali po nas. Čakali so nas esesovci z brzostrelkami. Komaj je napočila jutranja zarja, smo odšli skozi neznano mesto. Ropot lesenih cokel je dramil njegove prebivalce iz jutranjega sna. Ljudje so gledali skozi okna ali izza zaves ta čudni spreved izčrpanih in neznanih ljudi.

»To so Titovi banditi,« so pojasnjevali nemški stražarji redkim radovednim meščanom. Po mestu se je razširila vest, da je prispela skupina ujetih jugoslovanskih partizanov. Tedaj pa je pusta, mirna ulica v predmestju nenadoma oživel in se spremenila v pravo sprehajališče. Meščani so prihajali zlasti popoldne. Nekdo v množici je dvignil roko in nam pokazal s prsti znak V.

»Victoria!«

Nemci so odganjali ljudi iz te ulice, pa jih niso mogli pregnati. Namesto pešcev je kar naprej hitela mimo nas kolona fantov in deklet na biciklih in nam mahala z rdečimi robci. Neznani meščani so nam postali nenadoma prijatelji, neznano mesto pa nekam toplo in pristrčno. Torej smo prišli v prijateljsko deželo.

Bil je Bergen, mesto v južni Norveški.

*

To so bila prva srečanja z Norvežani. In takšnih pristrčnih srečanj je bilo mnogo tudi v drugih mestih daljne dežele. V Bergen so privedli 4500 Jugoslovancev in jih razdelili na 17 taborišč. V vseh mestih, koder smo hodili, so nas prebivalci toplo pozdravljali. In daleč na severu v laponskem

mestecu Karasjoku, je starka Kristjen Juhanessen Svinang, ki ni nikoli ničesar slišala o Jugoslovanih, skrila dva, leta 1942 pobegla interniranca, ju nahranila in oblekla ter jima pokazala pot na Švedsko. Še zdaj se ju spominja in ljubosumno hrani njuno fotografijo. Sosedje ji pravijo zdaj »srbska mati«. V vasici Boten je bila njena hiša najbližje taborišču. Zdaj je tam eno izmed mnogih pokopališč, kjer je pokopanih 1900 Jugoslovancev. Vsako jutro gre starka na te grobove in jih neguje.

Dobrodušni »striček Rigos« v Korgenu se je ves izčrpal, ko nam je pomagal. Od ust si je odtrgal tudi zadnji kosček kruha in ga dal nam. Munse-na Benonija so aretirali zaradi stikov z nami in ga izgnali v koncentracijsko taborišče. Drugi so nam pošiljali hrano, vesti s front in gradivo za politično delo. Leta 1943 so iz taborišča Falstad, oddaljenega od meje kakih 200 kilometrov, pobegnili trije Jugoslovani. Norvežani so jih spravili na Švedsko. Ko je eden izmed njih zgrešil pot, ga je neki Norvežan sprejel in skrival tri dni, potem pa ga je prepeljal čez mejo in izročil švedskim oblastem.

Na hribih Štjerne v srednji Norveški stoji še en spomenik prijateljstva. Tam stoji lesena koliba, ki so jo Norvežani zgradili za pobegle Jugoslovane. Pravijo ji »srbska hiša« V njej je neko zimo več pobeglih internirancev pet mesecev čakalo na pomlad, da bi pobegnili čez mejo. Trije Norvežani so jih čuvali in hranili, drugi pa so jim pri tem pomagali.

tem izpostavljenem koščku zemlje borili za obstoj.

Pred nekaj dnevi je bila Kristina obveščena, da ji bo zaupna oseba prinesla nekaj novih naslovov stanovanj za ljudi, ki so v ilegali. Sporočila je znak, kdaj bo prihod k nji brez nevarnosti: odmašena steklenica na oknu.

Z občutkom sproščenosti in neizrekljivega, s podzavestnim drhtenjem pomešanega veselja, ki jo je prevzel vselej, kadar je začutila, da prihaja k nji zaupen človek, je Kristina pohitela k vratom.

Zunaj pritličnega stanovanja velike stanovanjske hiše sredi mesta je stala neznana tovarišica. Nepoznanje pa je trajalo le nekaj sekund: dvoje pomembnih besed in zlitje pogledov je zadostovalo, da sta se spoznali globlje, kot bi se mogli kdaj prej s poplavo besed.

»Ti je znano znamenje?« je vprašala Kristina.

Tovarišica je z naglim pogledom še enkrat preletela vežna vrata in stopnišče, nato pa neslišno vstopila v dolgo predsobo in s tihim, a odločnim glasom dejala: »Je!«

»Kadar bo na oknu zamašena steklenica, ti ni treba prihajati!«

»Prav!« je odvrnila tovarišica in razgledujoč se po predsobi vprašala: »Ima stanovanje še kak izhod?«

»Skozi kopalnico na dvorišče. Toda to je ograjeno z visokim zidom. Za beg bi ne bilo pripravno. Pa saj ne bo treba, upajmo,« je z grenkim nasmehom pojasnila Kristina.

»Upajmo,« je ponovila tovarišica in sedla na zaboj poleg vrat v kopalnico. S spretimi gibi je začela odpirati skrite predalčke svoje ročne torbice. Iz njih je jemala tanke, na drobno preganjene lističe, na katerih je imela zabeležene začetne črke imen ljudi in ulic in hišne številke. Razločno je izgovarjala naslove, kot bi imela pred seboj solarčka, ki si težko kaj zaopnmi.

»Pet novih stanovanj imam,« je govorila. »Zapomni si imena, izpisati jih ne smeš, ni varno! Kot vidiš, tako ne odgovarjajo črke pravim imenom ljudi in ulic! To je le za

Ilegalno stanovanje

POZVONILO je na tak način, da je Kristina precej vedela: zunaj pred vrati ne stoji navaden človek. — Tiste dni je bilo nujno, da si imel neprestano napete vse čute in si takoj zaznal vsako še tako neznatno spremembo. V hipu je bilo treba dojeti in analizirati sleherni pojav, četudi je bil na videz povsem nepomem-

ben, kajti šlo je za življenje. Ne le za lastno ali za življenje človeka, ki je stal pred vrati s prav takšnim napetim pričakovanjem, kot tisti, ki mu je hitel s previdno naglico odpirat. Tudi ni šlo le za življenje tistih, o katerih bosta govorila, ko bo prestopil prag, temveč za življenje našega in vseh naših narodov, ki so se na

mojo orientacijo. Ti si lahko drugače pomagaš!»

Kristina je ponavljala za njo imena, ne da bi odmaknila oči od torbice in od rok, ki so imele za njo opraviti. Imela je občutek, da tisto, kar tovarišica odpira in zapira, ni navadna torbica, temveč dragocena, živa stvar, roke tovarišice pa so kakor roke spretne kirurga, ki z odločnimi gibi rešujejo človeško življenje... Vsak listič pa je pomenil več kot življenje enega samega človeka. Ko je tovarišica oddala zadnji naslov, je vstala in s previdnimi koraki odšla proti izhodnim vratom, kakor bi pričakovala, da je zunaj nekdo, ki preži nanjo. V tistih dneh smo živeli kakor v pasti, neprestano na preži, da se iznenada ne izproži skrita vzmet in se past zapre. Pa ni bil toliko strah pred smrtjo, ki je ljudem tesnil diha — za velike cilje so bili pravi ljudje že od vsega začetka pripravljene dati svoje življenje — kakor skrita bojazen, da bi mogle do blaznosti stopnjevane muke izma-

ličiti človekovo notranjo podobno in ga pripraviti do tega, da bi se za kak mrtvi, neprireditveni trenutek spozabil. Da si mogel neprestano paziti na neštete pasti, si moral imeti jeklene živce. Kristini se je zdelo, da ima tovarišica celo smehljaj jeklen; v njem je bil izražen ves napor njenega dela, o katerem ni nikoli govorila. Pred izhodnimi vrati je obstala in Kristino ponovno opozorila: »Za naslov, ki sem ti ga dala nazadnje, se najprej pozanimaj! To je naslov mlade pianistke, ki so ji pred nekaj dnevi zaprli sorodnike in se je zato odločila, da bo delala za nas. Stanuje v vili svojih staršev, kjer bi bil kak naš človek zelo varno spravljen. Ime je novo in zato tudi varno. Geslo kot sem že rekla: »Prišla sem po note Beethovnovne sonate op. 111'. Odgovor: »Pred tremi dnevi sem jih posodila.«

Kristina je neslišno zaprla vrata za tovarišico in si v duhu začrtala pot, po kateri pojde do označenega naslova. Prijetno ji je bilo ob misli, da

bo do večera že lahko obvestila dobro ji znano ilegalko, ki so ji bili zadnje dni policisti stalno za petami, da ima zanjo varno zavetje. Najprej se je napotila v nasprotni konec mesta in se kakor po opravih ustavljala pri nekaterih svojih znancih, nato pa je šele ob nastopajočem mraku krenila v jugozahodno predmestje. Preden je stopila v vilo, si jo je od vseh strani dobro ogledala; od treh strani jo je obdajal vrt, ob četrti strani pa je stala slepa stena precej velike stanovanjske stavbe, tako da je lahko neopazno vstopila vanjo.

Potrkala je v prvem nadstropju, kot ji je bilo naročeno. Odprla ji je starejša ženska, trdega in odločnega obraza in jo za nezaupanjem ogledovala. Kristina je odrinila vrata in nepovabljenost vstopila v mračen hodnik. »Rada bi govorila s profesorico glasbe!« je rekla.

Še preden je ženska premislila, kaj naj ji odgovori, so se na spodnjem koncu hodnika odprla vrata in v svetlobo, ki je padala iz njih, je Kristina zagledala majhno, debelušno in še mlado žensko, pravo nasprotje tiste, ki ji je odprla. S plašnimi očmi je pogledovala k njima in z mehkim izraznim glasom vprašala: »Mama, kdo je prišel?«

Kristina je stopila k nji in tiho, da jo je samo ona lahko slišala, spregovorila: »Prišla sem po note...«

Pianistka jo je potegnila v sobo in zaprla vrata za njo. S tresočim glasom je rekla: »Pred tremi dnevi sem jih posodila.« Nato se je malone opotekla h klavirju in se sedla na stolček pred njim. S komolci se je naslonila na rob klavirja in si z lepimi dolgimi prsti za nekaj trenutkov pokrila oči.

Kristina se je razgledovala po sobi, podobni miniaturi koncertni dvorani in prevzemal jo je občutek, kakršnega ima popotnik, ki je zašel in se iznenada znašel v čisto neznan pokrajini. Bolj kot ženska, ki je brez besede slonela pri klavirju, jo je zanimala soba. Zdela se ji je čudovita, naravnost pravljica: globoki naslanjači obkrožajo črn, mar-

mornat kamin, ob visokih oknih vise težke stranske zavese, med njimi je kot dih tanka tkanina in skozi njo pro-seva prva večerna zarja, po stenah otožne slike iz davnih časov, po katerih blede, nezna-ni kipi in in visoki neprižgani svečniki, sredi sobe težka pre-proga in na njej velik kon-certni klavir.

»Sedite, prosim!« je zasliša-la Kristina proseč glas, ki jo je iztrgal iz razmišljanja. »In ne zamerite mi moj strah. Še nikoli v življenju nisem imela opraviti s takšnimi stvarmi.« »S kakšnimi stvarmi ven-dar?« jo je Kristina začudena vprašala.

»S tako nevarnimi.«

Kristina se je nasmehnila. »Ne bojte se!« ji je rekla, »Čisto neopazno bo prišla k vam tovarišica, ki že več noči ni v miru zatisnila oči.«

»Rajši bi pomagala z denar-jem, z živem, z obleko...« se je izgovarjala pianistka in se v zadregi oklepala težkega svečnika na klavirju. »Stano-vanje ni moje, nisem še go-vorila z očetom.«

»Kaj pa z materjo? Ona je videti odločna!«

»Seveda je, toda zadnjo be-sedo ima le oče.«

»Dve proti enemu...« se je pošalila Kristina. »Obrazložite mu za kako resen primer vas prosimo. Tovarišica vam ne bo v nadlego, inteligentna je.« Kristina je težko dala takšno pojasnilo, inteligen-ten ali ne, to nič ne šteje, a je mislila, da bo zaleгло.

Pianistka je gladila klavir in oklevala. Tale instrument je menda vse, čemur se zna približati, je z jezo pomislila Kristina in se že hotela po-sloviti, ko so se iznenada od-prla vrata in je v sobo vsto-pila mati.

»O čem govorita?« je vpra-šala zapovedovalno.

»Saj veš, mama...« je za-čela hči in ji pojasnila, kaj želi Kristina.

»Zelo pozno je že!« je do-stavila Kristina, »nikamor drugam se nocoj ne utegnem obrniti, komaj da bom tova-rišico še lahko pred policijsko uro privedla do vas. In obveščena sem bila, da je soba pri vas dogovorjena stvar!«

»Moj mož je že star in ne mara presenečenj,« se je opra-

vičevala gospodinja, »nisva ga še pripravili do tega, da bi pristal. Toda, če je tako, kot pravite, jo le pripeljite, do tega časa nama morda le uspe...«

Po preteku dobre ure sta Kristina in ilegalna delavka stali pred vrati predmestne vile. Kristina je potrkala z dogovorjenim znamenjem. Dol-go sta stali in trkali, ne da bi se kaj zganilo v hiši.

»Imam občutek, da sva pri-šli zaman!« je z mrkim gla-som spregovorila ženska, ki je iskala zavetja.

Kristina ni odnehala in je trkala brez prestanka, dokler nista zaslišali mehkih stopinj na hodniku. Tanek žarek luči je obsijal vrata, pred katerimi sta stali. »Vidiš!« je šepnila Kristina.

Vrata so se brez šuma od-prla. Pred njima je stala hiš-na gospodinja in s čudno iz-premenjenim glasom dejala: »Obžalujem, moj mož ne do-voli!«

»Kam sedaj?!« je malone za-kričala Kristina in ponovno je zaslišala zbežan glas, ki je še nekolikokrat ponovil: »Obža-lujem...«

Na cesti je ilegalka obupno vzklíknila: »Čutim, da ne bom živa učakala konca vojne!«

»Ne izgublaj živcev!« jo je hrabrila Kristina. »Pojdi z menoj!«

»Pa ženska v vaši hiši, ki so jo zaprli in me dobro pozna?! Ji zaupaš? Jaz ne!«

»Nocoj bo morda še vzdr-žala!«

»Ne bo, čutim, da ne bo!«

Kristina je molče hitela za tovarišico. Tesnobno so odme-vali njuni koraki po praznih ulicah. »Kam hitiš? Kam poj-deš nocoj?« je Kristina nepre-stano izpraševala.

Ko sta pretekli že nekaj pota, je ilegalka z mirnim, že prisebnim glasom odgovorila: »Premišljam!«

Na temnem križišču sta se razšli. Vsaka je hitela v svojo smer. Kristina se je še enkrat ozrla. Tovarišica je bila že daleč, izginjala je v ulici, ki vodi v južni del mesta. Za zadnjimi hišami se je v da-ljavi naslanjal Krim na nočno nebo...

Štefanija Ravnikar

Pavla Rovanova:

Mati in sin

*V izmučeno staro, ubogo srce
udarila temna ji je bolečina,
ko je med kopico mrličev spoznala
— edinega sina.*

*O, vedela je, da je zvest domovini,
saj njena mu roka je kazala pot,
kako le skoz borbo in kri se prebije
k svobodi naš rod.*

*Ob njej je rohnela zdaj tolpa zbesnela,
njen smeh jo je pekel in suval v obraz.
Pogoltni plameni so kočo objeli
v strahotni ta čas.*

*»Tvoj sin je bandit!« so kričali morilci
in silili vanjo, se kruto režali.
Odtrgali so jo od dragega trupla
in v ogenj zmandrali.*

*Zgorelo je materi ubogo srce.
Skoz dim zasijala je luč — domovina.
S krvavim obrazom molče poljubila
je mater in sina.*

Košarica jabolk

(List iz invalidovega dnevnika)

STRMA je bila pot, težke stopinje... In strnje me je grabilo za mahedravo obleko in škrbasto kamenje se mi je nerodno kotilo izpod nog.

Rekli so mi, da se vračam v življenje. Pet tednov sem prebil v temačnem prostoru zasilne partizanske bolnišnice, kjer je bila

tišina in potrpljenje prva in zadnja zapoved dolgih dni in noči. Tišina, potrpljenje... Kadar sem v bolečinah in žalosti zakričal, je brz prihitel k meni bolničar, mi popravil ležišče in začel — mirno zroč skozi črno obrobjena očala — izgovarjati ti dve zopni besedi. In moral sem ga ubogati. Jaz, ki sem še nedavno, kadar je šla brigada skozi vas, korakal z mitraljezom na rami v prvih vrstah in prepeval s takim glasom, da so me skoraj pri vsakem oknu iskale oči mladih deklet, polne sonca in skritega hrepene-nja... Jaz, ki sem bil v bojih podoben hudourniku, neugnanem v vihnem hotenju, da pomete nesnago s strmih bregov in po vsej sili ugladi pot do sončnih, s polji pokritih nižav... Jaz, ki sem neustrašno rušil z žicami obdane bunkerje in vdiral v sovražna gnezda, dokler ni prišel tisti nesrečni dan...

Tistega dne, v tistem zgodnjem jutru je spet pretrgala tišino peklensko vroča muzika našega orožja. Bunker na desni, bunker na levi, bombe, mine, rakete, mitraljezi... Ko je utihnil prvi bunker, me je vsega prevzela neugnana prešernost, da sem

silil naprej in kričal, kolikor mi je dalo grlo... vrag vedi, kakšne besede so mi bruhale iz ust, toda vsaka beseda je bila izraz plameneče želje, da bi se ponovno maščeval za očeta, ki je lačen umrl v smrdljivi baraki internacije, in za sestro, ki so jo spomladi zverinsko ubili, ko je sadila rože na partizanskih grobovih. (Našel sem jo v grmovju, ležečo na zemlji, ki je bila še tako mrzla, da je komaj popila njeno vročo, mlado kri; obleko je imela na prsih raztrgano; na levici ji je manjkal prst, ki so ji ga že po smrti odrezali z zlatim prstanom vred.) Naprej! Na juriš!

Gadja zalega! Branili so se, kakor da jim čedalje bolj raste apetit po našem svincu. Splazil sem se na rob, da bi se približal bunkerju, da bi vrgel bombo skozi njegovo lino. Komisar Janez me je svaril, pa ga nisem poslušal. In tedaj me je speklo, ko da se mi je vsa desna stran spremenila v žarečo plamenico... Nato tišina, mir... Odplul sem nekam, ko da se je skalnata zemlja spremenila v tiho šumeče valove...

Komisar Janez, nikdar več me ne boš videl jurišati... In vi, tovariši, ki ste tolikokrat vihrali za menoj — ko bi zdaj videli mojo desnico, ko bi razgalil pred vami desni del telesa, bi se obrnili stran s tihim, pomilovalnim nasmehom. V bolnišnici so me zakrpali, a desnica me še boli in visi z mene kakor odžagana veja, rama pa mi

je povešena kakor strohnela brv, ki škripalje v vetru in trepeče pred bremenom.

Rekli so mi, da se vračam v življenje. Dokler so mi neprestano govorili o njem, je bilo že še, tolažil sem se in sam sebi sem se zdel močan v potrpljenju. Zdaj pa, ko sem se v to življenje vračal, se mi je zdela čedalje bolj žalostna njegova podoba, čedalje bolj je temnelo sonce nad mano. Rad bi pomahal dekletom v pozdrav in se jim nasmehnil, rad bi tovarišem stisnil desnico, a ne bom je mogel stisniti, kaj šele, da bi prijel za puško, za mitraljez!

Strma je bila pot, težke stopinje... Napotili so me v vasico, kjer da je štab komande mesta. Ko sem se prikrivil na vrh klanca, sem začutil, da me noge komaj še nosijo in da mi mrzel pot obliva obraz. Slab sem bil. In tudi lačen, ker že od zjutraj nisem jedel. Pred mano je ležala vas med požetimi njivami in nizkimi, s smrekami pokritimi hribočki. Tako mi je bilo, da nisem vedel, ali naj grem naprej, ali naj se skrijem in obsedim v goščavi, ali naj se obrnem in odtavam v neznane dalje. In vendar sem šel naprej, opirajoč se na debelo leskovo palico. Vse je bilo tiho, le pasji lajež je odmeval z nekega dvorišča.

Ko sem prišel do vasi, sem krenil na stransko pot, ker mi ni bilo do tega, da bi me ljudje gledali. Zavil sem na neki vrt, kjer so na gosto rastle košate hruske in jablane. Počasi sem krevsal po travi, tedaj pa je nedaleč stran, nekje na cesti zabrněl motor — in to brnenje je moje nerodne stopinje prikovalo k tlom, ker mi je takoj šinilo v glavo: bržkone je v vasi sovražnik. Jaz pa slab, betežen, brez mitraljeza... Naj pustim, da me ujamejo? Ne, ne, življenje je vendarle več vredno! Več kakor smrt v njihovih krempljih!

Ozrl sem se naokrog — nihče me ni videl. Planil sem, kolikor hitro sem pač mogel, k živi meji, ob kateri je rasla jablana z dolgimi, do tal segajočimi vejami. Noge me niso hotele več držati — sesedel sem se, legel sem vznak na tla in s široko odprtimi ustmi lovil sapo. Ne vem, kako dolgo sem ležal. Bil sem skrit, ker me je vsenaokrog obdajalo gosto vejevje. Stegnil sem levico... oh, tako blizu so visela nad mano zrela, živordeča jabolka! Nenadoma se mi je zazdelo, da se mi oddaljujejo, da migljajo nekje daleč, daleč, žareča kakor čisti ru-

bini... in naposled, da me dvigajo nežne roke, da me neso v višave...

Ko sem se zbudil, je bil že skoraj mrak. Zazdelo se mi je, da med vejami nekaj šumi — tam se je nekaj premikalo, tam so zrle vame oči, ki so se prešerno smehljale. Niso bile oči sovražnika, ne oči partizana; bile so oči mladega dekleta, obkrožene z bujno rastjo kostanjevočrnih las. Sedela je na veji, obirala jabolka in jih polagala v predpasnik.

Še vedno sem ležal in še vedno se je smehljala — in ta pristrčni smehljaj na mladem obrazu je bil kakor mana s čudežno zdravilno močjo.

Ko sem se dvignil, mi je pogled zdrsnil na travo — glej, poleg mene je stala košarica zrelih, živordečih jabolk.

»Natrgala sem ti jih, a buditi te nisem hotela,« je rekla, ko je zlezla z drevesa.

»Psst,« sem se ustrašil. »Ali ni sovražnik v vasi? Slišal sem brnenje motorja.«

»Ne, to je partizanski motor. Zaplenili so ga pred nekaj dnevi. V naši hiši je komanda. Že dolgo ni bilo sovražnika v vasi.«

Moči so se mi nenadoma spet začele razlivati po telesu in na lice mi je po dolgih dneh spet zlezel nasmeh.

In bolečina v roki? Bolje, mnogo bolje... Hvala ti, neznano dekle!

Ko sem potem odšel v spremstvu deklice v hišo, sem se spet srečal z znanimi tovariši. Bili so veseli in so me spraševali, kako je z mojim zdravjem; jaz pa sem se z njimi vred smehljajal in odgovarjal:

»Bolje, mnogo bolje...«

France Slana: Na juriš

Hitler — slika tiranije

PRED DOBRIM letom je novinarsko podjetje »Zadruka« v Beogradu izdalo nad 700 strani obsegačo knjigo **»Hitler, slika tiranije«**, ki jo je v angleškem jeziku napisal Alen Bulok. Knjiga je bila v naših knjigarnah zelo redka, zato so nedvomno tudi redki, ki jo bolje poznajo. Toda vsi, ki so jo prebrali, so prav gotovo prepričani, da čas, ki so ga porabili za branje, ni bil potrøšen zaman. S tem seveda ni rečeno, da morda odobravajo vse, kar je pisec nakopičil na tolikih straneh, da vse avtorjeve konstrukcije drže, predvsem pa njegova teza o moči Hitlerjeve osebnosti in pomenu njegovih sposobnosti. Kljub vsemu pa so iz knjige lahko marsikaj spoznali, kar jim je bilo doslej prikrito.

Na tem mestu ne more biti naša naloga, da bi, čeprav na kratko, podajali vsebino knjige, ki bi jo zaradi izredne debeline bilo vsekakor težko, pač pa želimo opozoriti na nekatera dejstva, ki jih je pri branju knjige dobro imeti pred očmi.

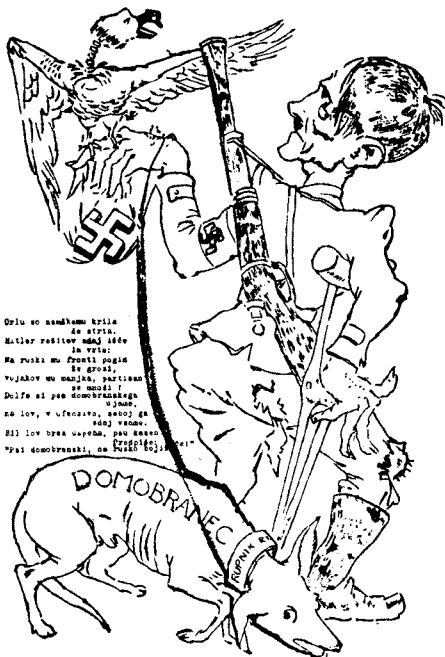
Avtor knjige je v predgovoru sam opozoril, da osrednji problem njegovega razpravljanja ni svetovna zgodovina, ne Nemčija, ne nacistični režim v Nemčiji, temveč nositelj nacistične Nemčije, Adolf Hitler in njegova osebnostna moč. Hitler je zato centralna figura avtorjeve knjige. Njega prikazuje od rojstva do sentimentalne smrti na vrhu kanclerske palače v Berlinu ob koncu druge svetovne vojne. Vse drugo je šele potem navezal nanj. S tem je seveda razvil svoj idealistični koncept zgodovinskega razvoja. Hitlerju je priznal izredne talente, nedvomno več in večje, kakor jih je v resnici imel. Njegova teza je tudi, da je Hitler izvajal neprimerno večji vpliv na sredino, iz katere je izšel, kakor je on sam bil rezultat in produkt te sredine. Seveda je tak nazor zmoten! Kajti jasno je, da fašizem oziroma nacionalsocializem v Nemčiji ni bil

produkt Hitlerjevega genija, temveč rezultat revanšistične, militaristične in junkersko-imperialistične Nemčije, ki je bila poražena v prvi svetovni vojni. Hitler sam je bil predvsem orodje tendenc tistih sil, ki so se čutile prizadete zaradi poraza v letu 1918. Na to po-

Navedena dejstva nam Hitlerjev »genij« seveda kažejo v drugačni luči, kakor je avtor sodil pri opisu o vlogi Hitlerjeve osebnosti v obdobju nacistične Nemčije.

Toda prava vrednost Bulo-kove knjige ni v njegovem pojmovanju Hitlerjeve osebnosti, temveč v gradivu, ki ga je uporabljal za svoje razlage in vestno citiral. Pisec nam namreč pravi v uvodu: **»Nisem**

Ivan Belač:
Hitlerjeva karikatura
(»Glas
svobode«, glasi-
lo XIV. divizije,
št. 2)

Opis po nemškem izviru
in avtorju.
Hitler rešitelj naših ljudi
in sveta:
Na ruski mu fronti pogibe
in grozi:
»Vojakov mu majhke, partizan
se muči i
dolže si pa domobranca
v južni,
na lov, v učenstvo, našoj ga
svoj vama.
Zil lov opa uredba, po vsem
»Vsi domobranca, na Nacisti«

vezanost morda ne kaže nobeno dejstvo bolj kakor način, kako je Hitler leta 1933 prišel na oblast. Hitler ni vlade prevzel s kako parlamentarno večino, niti se ni vlade polastil s silo, temveč se je na kanclersko mesto prismukal skozi zadnja vrata, ker so ga buržoazne sile po posebnem predhodnem sporazumu postavile na vlado, ko je število njegovih volivcev že začelo znatno padati. To, kar je Hitler prinesel svojega, so bile predvsem nadvse brutalne metode pri načinu vladanja, ki pa so buržoaznim silam gódirle, ker so mislile, da bodo njihovi zakulisni iniciatorji z njimi strli moč socialne demokracije in Komunistične partije.

imel namena niti da rehabilitiram niti da obtožujem Hitlerja. Ako se ne morem sklicevati na objektivnost sodnika, si tudi nisem privzel vloge tožilca, najmanj pa vlogo branilca. Kolikor bi nekatere mojih razlag bile sporne, temelj je čvrst in zasnovan na dejstvih, ona pa govore zadosti.« S temi besedami je skušal avtor nase pogledati objektivno. Za nas imajo največjo vrednost besede zadnjega stavka. V njih je po našem mnenju izražena prava vrednost njegove knjige. Avtor je namreč resnično nakopičil neverjetno bogastvo dejstev, ki se pa ne nanašajo samo na Hitlerja osebno, na njegovo povezavo z militarističnimi,

imperialističnimi, revanšističnimi itd. elementi, temveč bolj na obratne smeri in še na mnogo mnogo drugih dogodkov, ki nič manj ne zanimajo ljudi po širnem svetu. Da so nakopičena dejstva reproducirana vestno in objektivno, nimamo nobenega razloga dvomiti.

Zaradi nakopičenih dejstev, zaradi opisov položaja v Nemčiji in njenih odnosov do drugih, predvsem evropskih držav, je in bo Bulokova knjiga dragocen zaklad informacij o dolgi vrsti važnih dogodkov in procesov v dobi nacistične moči v Evropi. Ob branju te knjige nam ponovno stopajo pred oči dogodki, ki so pred in med vojno tako silovito pretresali svet. Ob njej ponovno doživljamo krizo Češko-slovaške, Poljske, napad na Norveško, Belgijo, Nizozemsko in Francijo, italijansko vojno v Grčiji in Afriki, sovjetsko-nemški pakt in nemški napad na Sovjetsko zvezo. Ponovno ožive v nas zgražanja nad politiko nacistične Nemčije (to

je zadnja teritorialna zahteva Nemčije!), nad njihovo idejo življenjskega prostora na škodo drugih narodov, nad njihovimi koncentracijskimi taborišči, nad ubijanjem milijonov nedolžnih ljudi, itd.

V dolgi vrsti najrazličnejših navedb se je Bulok dotaknil tudi Jugoslavije, vendar so vrstice, ki se nanašajo na Jugoslavijo, po našem mnenju preskromne, tako da se o Jugoslaviji v tej dobi moremo mnogo bolje informirati iz razne druge literature, ki pa ji seveda kritičnosti prav tako ne moremo odrekati.

Ce se ob koncu še enkrat ozremo na pomen Bulokove knjige v splošnem, moramo reči, da je zaradi obilice dejstev, ki jih je avtor nakopičil, velika vrednost knjige predvsem v tem, da v eni knjigi nudi bralcu informacije o dogodkih na izredno obsežnem območju. To pa more biti bralcu, ki si želi veliko znanja na čimbolj strnjenem prostoru, samo lepo priporočilo za knjigo.

F. B.

ko so nam pomagali razrešiti Črnomalčani sami. Zbrali so se okrog naših vozil in nam naročali, naj ne pustimo ustašev v njihovo mesto. Bilo je kot na dlani: ustaši siliijo čez Kolpo in prodirajo proti sruco osvobojenega ozemlja, Črnomalju. Ljudje so pripovedovali, da na svoji poti požigajo in koljejo, kogar pač zalotijo. V Črnomlju je bilo vse preplašeno. Naš prihod pa je prebivalcem spet vlil poguma. Dobesedno zasuli so nas s cigaretami. Nato je bil odhod in že smo se peljali v neznano. Ni nam bilo treba dolgo čakati, kajti kmalu smo naleteli na ustaše. Poskakali smo z avtomobilov in se zapodili proti njim. Še preden pa se je prva vrsta partizanov spoprijela z njimi, že so se pogнали v beg. Dvakrat sem poskušal postaviti minomete, toda ni bilo prilike, da bi spustili mednje kako mino v pozdrav. Še pred nočjo smo ustaše pognali čez Kolpo. Hudo so nas srbele pesti in kar sprijazniti se nismo mogli, da je bilo vse končano tako rekoč brez boja. Žal nam je bilo, da smo morali zapustiti Suho krajino, kjer je divjal krvavi ples. Hoteli smo se pognati za ustaši in komandant Janez je videl našo bojaželnost. Vprašal nas je, če smo pripravljeni ustaše napasti v njihovi postojanki, na kar smo takoj pristali.

Drugi dan popoldne je brigada že korakala proti Pokuplju, ustaški postojanki v neposredni bližini Karlovca.

Z minometi nad Pokuplje

V ZAČETKU leta 1945 je bila XVIII. divizija v Suhi krajini. Razmestila se je na položaju Hinje—Zvirče—Zagradec—Lopata—Male Lašče. Nemci so sklenili divizijo obkoliti s treh strani in so se pomikali proti Suhi krajini iz Kočevja preko Starega Loga, iz Strug proti Zvirčam in iz Novega mesta preko Žužemberka. Brigade XVIII. divizije so se ta čas vztrajno borile. Borbe so trajale nepretrgoma nekaj dni. Četrty dan borbe, ko je 8. brigada držala položaj na Hinjah in Ratjem, je okrog petih popoldan prejela ukaz, naj se nemudoma odpravi v Črnomelj. Še isto noč okrog enajste ure se je brigada premaknila proti Črmošnjicam. Tam smo dobili hrano in se oskrbeli s strelivom. Posebno zadovoljni smo bili borci iz voda minometalcev, ker nismo imeli niti ene mine več, zdaj pa smo jih prejeli kar dve sto. Okrog desete ure

dopoldan smo se naložili na avtomobile in se odpeljali v Črnomelj. Toda tudi tam se nismo dolgo mudili. Čudili smo se, zakaj so nas potegnili iz Suhe krajine, kjer so naše enote bile hude boje, na varno osvobojeno ozemlje. To ugan-

Baterija minometalcev 8. brigade XVIII. divizije v borbi z ustaši pri Kolpi, januarja 1945. Z desne proti levi: Miško Mohor-Brane, komandir in Stane Žagar, njegov namestnik

Med potjo smo zvedeli, da se teh ustašev vse boji. Povedali so nam, da je že trinajsta hrvatska brigada poskušala uničiti to postojanko, vendar brez uspeha. Postojanka je bila zelo utrjena, imela pa je tudi to prednost, da so jo varovali neštevilni bunkerji in postojanke Ozalj in Karlovac. Vrh tega je Pokuplje ležalo na ravnini, malo dalje pa sta bili še dve postojanki, Duga resa in General-stolp.

Po dveh urah smo se primaknili na streljaj. Ura je bila skoraj dve po polnoči in preostali sta nam le še kakšni dve uri do napada. Na ravnini nas dan ni smel zalotiti, zato je komandant Janez nemudoma ukazal, naj bataljoni začno postojanko obkoljevati. Prvi bataljon je krenil z leve strani do reke, tretji je obkolil ustaše z desne, drugi pa je prodiral čelno. Nas, minometalce, so postavili kakih 600 do 800 m zadaj za drugi bataljon, na glavno cesto. Tu je bil tudi komandant Janez s štabom. Skrbelo me je, kako bodo delovali minometi v temi. Nič se ni videlo. Zaradi bližine postojanke pa sploh nismo smeli posvetiti. Najmanjša napaka bi torej lahko povzročila, da bi mine padale po naših namesto po ustaših. Svojo bojazen sem zaupal komandantu, ta pa mi je odgovoril: »Delaj, kakor sam najbolje veš!« Treba se je bilo odločiti. Zlezel sem v obcestni jarek, se pokril s plaščem čez glavo in prižgal dve vžigalici. Tako sem naravnal smer in daljavo. Čez kakih deset minut je bila baterija nared, kar sem javil komandantu. Mirno noč je pretrgala močna eksplozija več min hkrati. Srce mi je zastalo, kati bal sem se, da mi sporoče: »Umril si svoje ljudi.« Beseda mi je šla nerada z jezika, toda ko sem skočil k telefonu in poklical Miča, da bi mi javil, kako so padle mine, nisem več okleval. Drhtel sem in lovil sapo. Po daljšem presledku mi je odgovoril glas preko žice: »Odlično padajo, samo...« Dalje nisem poslušal, ampak sem šel javit komandantu, kako sem opravil svojo nalogo. Tačas je komandant že sam videl, jak in kako so

opravile mine. Žarečega obraza se mi je približal, tedajci pa — čuj nekaj močnih zaporednih pokov — bila so bržčas letala in med borci je završalo. Toda brnenja ni bilo slišati in to nas je potolažilo.

Zdelo se nam je, da je vse skupaj le utvara, da smo eksplozije lastnega orožja oziroma streliva zamenjavali za letala. V noči dajejo eksplozije okrepljen odmev. Moji minometi pa so neprestano bruhali

Albert Morel v Jugoslaviji

Med uglednimi tujimi gosti, ki so meseca aprila obiskali našo državo, je bil tudi g. Albert Morel, predsednik Svetovne federacije bivših borcev. Albert Morel ni postal predsednik SFBB slučajno, temveč kot trikrat ranjeni borec iz prve svetovne vojne in član francoskega gibanja odpora v Normandiji za časa Petainove vichysjske Francije. Še preden je postal predsednik SFBB je bil g. Morel dolga leta na podobnih položajih. Že leta 1925 je prevzel predsedstvo Komisije za mednarodna vprašanja pri Združenju bivših francoskih borcev, ki ga je obdržal do leta 1939. Leta 1932 je predsedoval Mednarodnemu kongresu bivših borcev na Dunaju.

Za minule vojne, ko ga je kvizlinška vichysjska vlada odstranila iz Ministrstva bivših borcev, kjer je služboval od l. 1927, se je aktivno udeležil odpora v Normandiji. Po osvoboditvi je spet zastavljal svoje sile za ustanovitev UFAK, Francoske unije bivših borcev, ki se je kmalu razvila v najpomembnejšo skupino francoskih bivših borcev. Junija 1946 je dobil nalogo, da prouči možnosti za osnovanje mednarodnega združenja bivših borcev, kar je pravzaprav povzročilo ustanovitev sedanje Svetovne federacije bivših borcev. Na ustanovni skupščini SFBB leta 1950 v Parizu je bil nato Morel izbral za prvega predsednika, kar je še danes.

Za neutrudno delovanje in korist bivših borcev je predsednik Morel prejel več odlikovanj. Med drugim je bil na predlog predsednika republike FLRJ leta 1955 odlikovan tudi z Redom jugoslovanske zastave. Vrh tega je prejel tudi več najvišjih francoskih odlikovanj. Kakor je znano, se je g. Morel zadržal v Jugoslaviji več dni in se je kot gost udeležil tudi III. kongresa Zveze borcev NOV Srbije.

Utrinki iz Muzeja NOB v Beogradu

*»Volim, što sam videla
sve ono o čemu sam čula
od moje učiteljice. Naš na-
rod je hrabar i voli slobodu
iznad svega.« — Vesna
Spasenič, učenica.*

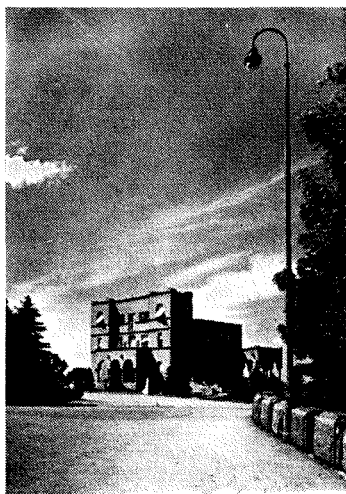
ogenj. Potem je skozi noč za-
oril dolg: »Hura!« Bataljoni so
se pognali na juriš. Iz daljave
se je bližal jek mitraljezov,
pušk in brzostrelk, ki je trajal
kake četrt ure, nato pa je spet
bilo vse tiho. Nismo vedeli, kaj
se dogaja spredaj. Da bi padla
postojanka, je bilo malone ne-
verjetno. Stekel sem h koman-
dantu, ta pa je pravkar dajal
ukaze vsem komandantom ba-
taljonov, naj nagloma zbero
ranjence in plen ter odhite na
zbornno mesto. Končal je z be-
sedami: »Ne ostanite dalje v
postojanki!«

Torej, postojanka je padla.
Natovorili smo minomete na
mule in odšli na zbornno mesto.
Še nismo napravili dve sto
metrov, ko smo dobili »po-
zdrave« iz Karlovca. Topovi so
nas spremljali skoraj eno uro.

Veselili smo se zmage. Ven-
dar je kanila grenka kaplja
v naše veselje, ko smo zve-
deli, da je na bojišču obležal
Mičo, komandant drugega ba-
taljona. Imeli smo tudi pet
ranjenih. Toda njihova smrt
je bila maščevana že z našo
zmago nad ustaši v Pokuplju.
Le maloštevilni sovražniki so
se rešili smrti, mnogi pa so
končali v reki, kjer jih je na
gosto kosil Branetov mitraljez.
Med potjo smo slišali, da so
ustaši bežali v samem spod-
njem perilu in tako skakali v
reko. Na ramenih borcev pa
sta se lesketala dva nova mi-
traljeza, en težki mitraljez,
dvanajst pušk, en minomete-
lec, nekaj tisoč kosov streliva
in drugo. Zasegli smo tudi 14
glav živine in pet konjev. Ko
bi imeli več časa, bi bil plen
nedvomno še večji. Ljudje so
nas z veseljem sprejemali.
Hvaležni so nam bili, da smo
uničili zloglasno postojanko, ki
je strahovala prebivalstvo in
ropala. Hiteli smo po kamniti
poti strmo v breg, da bi čim-
prej dosegli slovenski breg
Kolpe. Komandantu Janezu se
je tudi odvalil kamen od srca,
kajti če ne bi uspeli, bi odgo-
varjal za podvig, ki se ga je
lotil na lastno roko. Namesto
graje pa je v 8. brigado prišla
vest, da Glavni štab Slovenije
izreka pohvalo in priznanje
enoti, ki je z drznim napadom
uničila ustaško postojanko Po-
kuplje.

Mirko Mohar-Stane

NA ŠTIRIH velikih mar-
mornatih ploščah so vkle-
sana imena vseh jugoslovans-
kih herojev narodnoosvobo-
ditelne vojne. To je v vstopni
hali muzeja. Poleg so v vitri-
nah redki in navidez nepo-
membni predmeti, ki jih je
slučaj ohranil. Čisto navadne
stvari: neka vezenina, ročno
delo Marije Bursac, orožje Jo-
vana Radovanovića-Jovaša,
Vasilija Gačše in Milana Sta-
nivukovića, kravata Ljube
Šerčerja, opanke Janka Čme-
lika; navadne stvari navadnih
ljudi.

Pogled na Avalo pri Beogradu

Postopoma iz sobe v sobo
nas vodi pot po muzeju. Kot
da bi potovali skozi čas, ki je
že zgodovina. Ni več oken in
snega na kalemegdanskih po-
bočjih, vse te slike, skice in
predmeti so se zgrnili okrog
nas v temen koridor in vse
doživljamo ponovno, trenutke
borbe, tega velikega časa, ki
se je pričel že tam, kjer Rade
Končar sedi s svojimi stav-

kovnimi tovariši na trati nad
mestom. Stavka je uspela! In
hkrati potuje Stojadinović v
Rim, Milano, Berlin, stiska
roko Ribentropu, prisostvuje
fašistični paradi... »Grof
Ciano v Jugoslaviji« piše
»Vreme« prvega marca 1939,
»Srečanje Stojadinović : Hit-
ler,« piše isti list osemnajste-
ga januarja 1938... in poleg
vseh teh velikih slik o veliki
sramoti so v vitrini težki in
rahlo z njo prekriti okovi iz
Mitrovice in »drobiž« iz po-
licijskih arhivov: mrzlično
iščejo Kardelja; njegova in
Leskoškova slika je razposla-
na vsenaokrog, iščejo Marin-
ka, Tomšiča...

Iščejo tiste, ki so izdali to
številko »Proleterja«, številko
iz leta 1940, polno protesta
proti politiki vlade in dikta-
turi. Zraven je zapisnik ses-
tanka o razgovoru predstavi-
nikov študentske zveze z
Mačkom. Študentje so mu od-
krito in naravnost povedali
kaj mislijo o vladni politiki
in da so revoltirani zaradi ne-
davnih napadov žandarmerije
na ljudstvo. Maček je odgo-
varjal ostro in samozavestno:
»Šta hoče taj radni narod!?!«

Dozoreval je čas: pred nami
je skrbno izdelan policijski
seznam o osebah, ki so odšle
v Španijo in se borile na str-
ni republikancev proti pora-
jajočemu se fašističnemu zma-
ju. Tu so imena 511 oseb s
popolnimi podatki in še 21
imen, o katerih je policija ve-
dela samo to, da so v Španiji.
Zraven je »Proleter« številka
37/38, v kateri pozivajo vse
člane, da sodelujejo v boju za
svobodo španskega delovnega
ljudstva...

Morda bo kdo dejal, da to
ne spada v muzej NOB? Toda
vse to so korenine, vse to je
žerjavica, ki je ob pričetku
vojne zagorela. Padle so bom-
be, mimo slik zrušenega Beo-
grada stopamo kot pod neke
temne zavese, kot da vsi ti
plameni niso samo na slikah,
temveč da vse gori, da je kri
povsod... Pavelić se pozdrav-
lja z italijanskim generalom,

Vojne trofeje pred Muzejem NOB v Beogradu

»Nedjelja« piše 27. travnja 1941: »OBNOVLJENA NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA!« Pred nami leži še en sramotni akt: fotokopija listine trojnega pakta, kjer je poleg treh »osnih« podpisan še dr. Ante Pavelić. Maček sporoča vsem članom HSS, naj sodelujejo z novimi oblastmi...

Minili so prvi dnevi in vse se je zrušilo kot nežna hišica iz kart. Vrhovna komanda armade kraljevine Jugoslavije je 19. aprila poslala vsem enotam sporočilo:

»Sklenjeno je premirje med kraljevino Jugoslavijo in silami osi. Prvi dan premirja je 18. april od 12. ure dalje. Premirje je sklenjeno pod naslednjimi pogoji: 1. s podpisom pogodbe o premirju mora jugoslovanska oborožena sila brezpogojno kapitulirati in bo odpeljana v vojno ujetništvo. Poveljniki

vseh enot se morajo v smislu te pogodbe javiti pri najbližjih nemških oficirjih...«

In poleg tega je velik zemljevid z mnogimi črtami in barvami, ki pokrivajo in trgajo državno telo Jugoslavije. Okupacija je bila izvedena totalno in razkosanje neprekosljivo; malo je takih primerov v zgodovini! Posebej je označena, n. pr. še nemško-italijanska demarkacijska črta, ki deli »samostojno« NDH na dva dela v liniji, ki poteka približno od Zagreba, mimo Sarajeva do Priboja na Limu. Prav tako je posebej označeno postopno razširjanje bolgarske okupacije nad »samostojno« Srbijo...

In temu porazu, tej »novi ureditvi« in sili vseh sosednjih držav leži nasproti v vitrini majhen, neznaten časopis: Prvomajska številka »Proleterja«, tista majhna iskra, ki se je združila s srci in želja-

mi vseh ponižanih in užaljenih ljudi, ki so vsak sam pri sebi že davno sklenili, da se bodo uprli...

Pot nas vodi dalje; pred nami je Stevan Filipović v Valjevu govori zbrani množici. Začelo se je! Maketa Ribnikarjeve vile — v njej se je sestal CK KPJ. Tekst partizanske prisega. Dokumenti glavnega štaba: prvi bilteni... starinske puške, dvocevke... In velik lepak v cirilici, morda eden najstrašnejših dokumentov, kar jih je v muzeju:

SAOPŠTENJE:

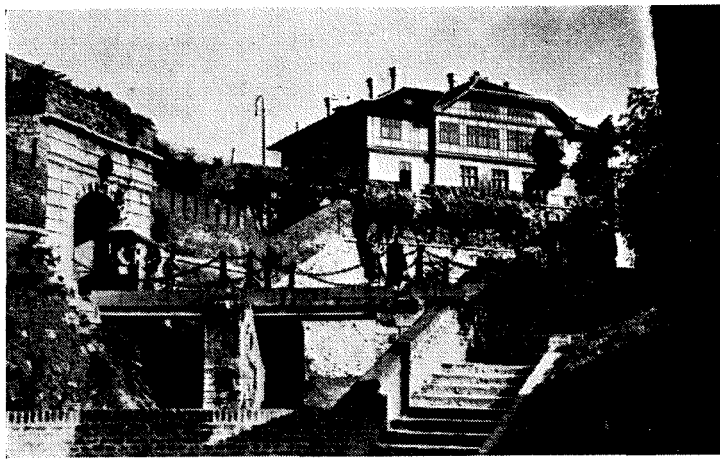
Vojni zapovednik sapštava: u selu Skeli jedna komunistička banda pucala je na nemački vojni avtomobil.«

Dalje navaja obširneje, da so za ta prekršek krivi prav vsi vaščani, ki niso hoteli Nemcev obvestiti, zato je odločeno:

»SELO SKELA JE SPALJIVANJEM SRAVLJENO SA ZEMLJOM!

Oni muški stanovnici sela čije je saučestništvo utvrđeno, streljani su. Pedeset komunista obešeno je na licu mesta!«

Kot odmev doni refren tega plakata: vojni »zapovednik« sporoča, sporoča... Le korak naprej in spoznamo, da niti tako hude represalije niso vzele ljudem vere in poguma. Kdo je skoval te sulice, kdo je vrezal peterokrako zvezdo v držaj teh vil, in te stare puške, so to relikvije iz časa kmečkih uporov? Ne, motimo se, to je partizansko orožje iz leta 1941, orožje prvoborcev... Vse polno je dokumentov o akcijah, vse polno je časopisov, lističev, okrožnic partizanov, a tudi okupatorjev, ki si nervozno sporočajo o naraščajočemu valu upora. Tu je tudi zemljevid z vrisanim osvobojenim ozemljem leta 1941: jedro v Bosni in Hercegovini, manjša osvobojena ozemlja pa so tudi v Sloveniji, Vojvodini, Srbiji in Makedoniji. Na področju Jugoslavije je takrat delovalo 64 odredov, 5 bataljonov, 5 čet in štiri grupe...

Sredi kalemegdanskega obzidja stoji poslopje Muzeja NOB v Beogradu (desno zgoraj)

Vse polno je slik in dokumentov o teh prvih uspehih, ki so v ljudeh dvignili zavest, da je boj mogoč in da je vredno kljubovati, da se mora kljubovati. Na sliki je prvi partizanski tank, ki ga je Sava Kovačević s svojimi dečki v novembru 1941 zaplenil Italijanom. Mnogo je še orožja, znanih slik iz osvobojenih Užic s prvo kolono ujetih Nemcev, slik s streljanja v Kragujevcu dne 24. oktobra 1941... Radio postaja »KRIČAČ«, ki je delovala v Ljubljani v prvih dveh letih okupacije in zraven še tiskarna iz Makedonije, s katero je nastisnjen leta 1943 spev Venka Markovskega »Partizani«.

Med množico dokumentov je zanimiv list, ki predstavlja falsificirano potrdilo, ki je mlademu Loli omogočalo ilegalno delovanje:

»Ravnateljstvo melioracionih i regulacionih radova. Zagreb, 21. siječanja 1942. Ovim se uredovno potvrđuje, da je g. Petrić Ivan tehničar ovog urada, te da mora putovati na izmjeru Bosuta...«

Tu je zastava prve proleterske brigade in nekaj slik, ko jo Tito predaja borcem. Sploh je fotografski material v muzeju zelo številen in dobro izbran. V veliki večini so to znane slike iz NOB, ki so

bile objavljene že v številnih publikacijah, a tu, povečane in v tem okolju zažive pred nami v neki čisto otipljivi konkretnosti, kot bi to ne bila slika, temveč se vse to prav zdaj dogaja pred nami.

V sobi smo, ki je posvečena začetkom jugoslovanskega vojnega letalstva in vojne mornarice. Na sliki je Rudi Čajevac, mrtev v ruševinah letala, s katerim je v maju 1942 bombardiral Banja Luko in so ga Nemci sestrelili. Zraven so tudi bombe, ki so jih takrat izdelali na Kozari in prva zastava partizanskih mornarjev. In še: maketi prvih partizanskih plovnih objektov, čoln »Pionir« in ladje »Partizan I« iz Podgore. Vidimo tudi dokumente literarnega delovanja med NOB: originalni rokopis Vladimirja Nazorja »S partizani« in prvi ilegalni tiski: Kulenović — Stojanka majka Knežepoljka, Bor — Raztrganci, Racin — Beli mugri...

In kot bi se v veliki naglici pred nami zvrstili vsi dogodki iz IV. ofenzive, kot bi vse atmosfere tistih bojov vzkliče iz teh redkih predmetov in slik, iz te strgane nosilnice za ranjence, iz slike boja v Prozoru, prehoda preko Neretve in nekega pisma:

»Prvoj diviziji: Ranjene smijete ostaviti tamo. Mi ćemo ići daleko. Treba ih prebaciti preko Mliništa u Glamočko

polje. Naredite, da se to odmah izvrši. Sa vašim maršem požurite. Koča bi trebalo doći prije ovom radi dogovora. Ja se nalazim blizu. TITO. 3. II. 1943.«

In peta ofenziva! Mnogo orožja in predmetov so našli po vojni na kraju, kjer so divjali najbolj ogorčeni boji med to ofenzivo. Najbolj ilustrativni so veliki zemljevidi, v katerih je vrisana najprej situacija 15. maja, to je koncentracija sovražnih sil pred ofenzivo. Tu je še zemljevid proboja na Sutjeski in proboj celotne ofenzive.

Mnogo je še dokumentov! Maketa napada I. čete bataljona »Bude Borjan« 25. maja 1942 na italijansko kolono pri Obrovcu, kjer je bil ubit Vezio Orazi, prefekt zadarske province...

Da, a sedaj je pred nami že drug dokument, pisan v italijanščini: dokument o kapitulaciji italijanskega garnizona v Splitu.

Vsa soba je posvečena drugemu zasedanju AVNOJ. Pred nami je maketa stavbe, kjer je bilo to zgodovinsko zasedanje, faksimile dokumenta, s katerim se tovariš Tito proglašja za maršala in velik zemljevid vojnega položaja med zasedanjem, ko je bila osvobojena že dobra polovica jugoslovanskega narodnega ozemlja in je NOV imela 8 korpusov, 26, divizij, 93 brigad in 108 drugih enot. Slede v naslednjih sobah skice bojov v Makedoniji, mnogo slik in končno zemljevid borb za osvoboditev Beograda.

V zadnji sobi so številne zmagovalne zastave naših brigad in na tleh v obroču tankovske verige zastave premaganih. Nad vsem pa dinamičen kip zmagovalke z zvezdobakljo v roki: **svoboda je izbojevana!** In čisto na koncu, v majhni sobici, kjer je knjiga vtisov, kjer so številke sovražnikovih izgub na našem ozemlju, je tudi slika poražene nemške vojne sile, ki skrušeno koraka v vojno ujetništvo. Kosmati, razočarani obrazi »nadjudi«...

D. Kade

Tanča gora leta 1942

Ze lani je na eni izmed svojih sej uredniški odbor naše revije sklenil razširiti krog naših sodelavcev tudi na druge naše republike. S tem namenom smo navezali stike tudi z nekaterimi biušimi borci na Hrvaškem. Med njimi je Branko Žutić, direktor »Školske knjige« v Zagrebu, ki se našim bralcem predstavlja s sestavkom o bitki pri Tanči Gori. V programu sodelovanja je Branko Žutić najavil tudi nekaj člankov oziroma reportaž o značilnejših borbah hrvatskih partizanov z ustaši. Med temi je tudi opis zloglasne ustaške ofenzive proti partizanom v Slavoniji, ki jo je vodil sam »poglavnik« Ante Pavelić. Prepričani smo, da bodo naši bralci z zanimanjem sledili dogodkom iz zgodovine NOB hrvatskega naroda, ki jih bo za revijo »Borec« oblikoval naš zagrebški sodelavec Branko Žutić.

ZA NAMI JE ostalo Kalje, sedež občine, s pošastno osvetljenimi državnimi zgradbami, ki so gorele, a malo prej bile sovražniku za oporišče. Visoke plamenaste bakle so razsvetljevale začetek našega napornega pohoda iz Žumberka čez Abatovo goro, tja proti slovenskemu Orehovcu blizu Krke, z druge strani Gorjancev. Dolga je bila kolona nad 1000 partizanov četrte kordunaške brigade in bataljona »Jože Kraša« žumberaško-pokupskega odreda, ki so te noči, 14. septembra 1942, odšli iz Žumberka proti Sloveniji. Odločitev o premiku teh enot v Slovenijo je bila ta večer. Istega dne zjutraj se je namreč iznenada začela sovražna ofenziva na osvobojeno ozemlje Žumberka. Prvi napad je bil namenjen bolnišnici slovenskih partizanov iz krškega odreda pri vasi Proseke, ki so jo zaradi večje varnosti namestili na žumberaškem ozemlju. Nato je en bataljon Kordunašev napadel sovražnika pri Novem selu, osvobodil nekaj ujetih slovenskih partizanov in opravil s kakimi petnajstimi ustaši. Sovražnik je v bolnišnici poklal 24 hudo ranjenih slovenskih partizanov, ki niso mogli zbežati, in ujel nekaj drugih, ki so ščitili bolnišnico.

V Orehovcu je bil ustanovljen skupni operativni štab četrte brigade in žumberaško-pokupskega ter krškega odreda, ki je začrtal cilj prve etape skupnega pohoda: izvir Gosposdična nad Gaberjem, tik pod Sv. Gerom, najvišjim grebenom Gorjancev (1175 m). Pohod se je začel 16. septembra ob šestih zvečer in je trajal vso noč.

Huda noč. Po presekanem, kamnitem pogorju Gorjancev se je kolona pogosto trgala. Zdaj so jo že pomnožili borci iz krškega odreda, s katerimi je narasla na 1200 mož. Med njimi je bilo 50 ranjencev, ki jih je bilo treba nositi. Samo nekateri so se vozili. Tema gluhe noči je še manj prodirna v stoletnem gozdu. Dež moči obleko in kamnite pre-

pade brez steza. Kdaj pa kdaj se opoteče eden izmed četvorice, ki na šotorskih krilih in na nosilih prenaša težkega ranjenca in tedaj se zamajejo vsi. Polglasno stokanje ranjencev in nosačev se staplja s šumom dežja. Zgodi se tudi, da se prevrne voz z ranjenci. Škripanje z zobmi in tiho ječanje segata sèm, nato pa med trumo prevrnjenih ranjencev spet nastane olajšanje, kajti voz se premakne z enoličnim škripanjem. Mirno in vdano se premaknejo vpreženi voli, ki jih gneča in ječanje ranjencev ne zbegata. Vtem ko se kolona odmika, se nam misli vračajo nazaj. Kako je bilo lepo eno noč pred tem v Orehovcu, mali slovenski vasi! Topla večerja v prijaznih slovenskih domovih pod Gorjanci ob električni razsvetljavi! Že dolgo nismo kaj takega doživeli, mi, Kor-

dunaši. Naše vasi so že dolgo tega požgali.

Mesece trajajoče borbe v opustošenih domačih krajih, nato dolg, naporen pohod brigade prek Kolpe, čez sovražno ozemlje streljaj od Zagreba, tja v Žumberak. Zatim neprestane akcije: napad na Jastrebarsko, Samobor, Ostriž, Ozalj, železniško progo Zagreb—Karlovac... V srcu Hrvatske, blizu najmočnejšega sovražnega oporišča, Zagreba, je bilo treba razplamteti ljudsko vstajo. Tako dolžnost je naši brigadi naložil Glavni štab NOV Hrvatske.

A zdaj, glejte, smo prispeli v bratsko Slovenijo. Tudi tu divjajo boji. Italijani že od 16. julija neprestano napadajo slovenske partizanske enote na področju »Ljubljanske pokrajine«. General Robotti s tremi armadnimi korpusi (V., XI. in XXIII.), ki štejejo nad 75.000 vojakov, zaman poskuša uničiti močno in dobro organizirano osvobodilno gibanje in ponovno upostaviti okupatorsko kontrolo na ozemlju pokrajine, ki je bila z izjemo večjih mest malone vsa osvobojena. V tem času so kljub ogromni italijanski premoči

peli partizanski mitraljezi v ljubljanskih predmestjih.

Ko je četrta kordunaška brigada čez Gorjance vdrla v Slovenijo, je ravnokar tekla šesta faza italijanske ofenzive. (Vseh faz je bilo enajst, te pa so imele še nekaj podfaz.) Divizija »Cacciatori« je od dne 12. septembra operirala na področju severozahodno od Novega mesta in je 12. sept. dosegla pri tem mestu reko Krko. Že 23. septembra pa je ista divizija s pomočjo nekaterih delov divizije »Isonzo« nadaljevala vnaprej pripravljeno VII. fazo ofenzive, ka-

Ivan Goran-Kovačič:

(Odlomek 10. speva)

Jama

ŽRTEV, KI SO JI FASISTIČNI RABLJI IZTAKNILI OČI, PREREZALI GOLTANEC IN PAHNILI K DRUGIM ZAKLANCEM V JAMO, JE OSTALA ŽIVA. PONOČI, KO SO KLAVCI ODSLI, SE ŽRTEV-SLEPEC IZVLEČE IZ JAME PA GOLTA ROZO IN TRAVO OD ŽEJE IN LAKOTE. POČIVA V TRAVI IN...

Nenadoma mi sapa duh smodnine
prinese s pogorišč vasi domače;
ta vonj mi drage obudi spomine
na krste, smrti, svatbe, na trgače;
na vse, kar je življenje posejalo,
na vse, kar je pod srpom smrti palo...

Zdaj pa iz gozda, ko z gora plazovi,
zamolklo zabobni. Regljajo streli.
Žvižganje krogel, stokanje, glasovi,
zgubljeni siki drobcev po globeli.
O, boj divja! Naš maščevalec vstal je!
Radost prešine me, burna ko zdravje.

Vzplamtijo v srcu rodna mi ognjišča
in slednja žila se napne v osveti
krvi prelite. Kot bi stal sred blišča
Svobode sonce ves moj mrak razsveti.
Za duhom smoda iz vasi zgorele
sem planil tja, od kjer začul sem strele.

Tam ste našli me, ko sem ležal v strani,
junaki, bratje! Mi roké podali.
In peli ste. Ko svit, ki jutro znani,

tere namen je bil očistiti Kočevski Rog, čeprav so to področje Italijani že nekajkrat »očistili«. S to fazo ofenzive je Robotti prikril priprave za veliko ofenzivo na Gorjance, ki naj bi bila kmalu za roško.

Točno po predvidenem načrtu se je začela tudi ta, VII. faza ofenzive. Toda z vdorom četrte kordunaške in z njenimi operacijami v Beli krajini so bili prekržani Robottijevi računi: ofenziva se je nepričakovano končala.

Spustili smo se z Gorjancev v nižino. Operativni štab je

18. septembra v vasi Maline odločil, da bosta bataljon »Jože Kraš« in krški odred ostala na področju tega odreda, četrta kordunaška pa naj prenese svoje ranjence v bolnišnico na Kočevskem Rogu, potem pa začne operacije v Beli krajini, v pasu za železniško progo. Morali smo 19. septembra zjutraj prečkati železniško progo Karlovac—Ljubljana med Semičem in Črnomljem. Italijanske čete so varovale progo, zato smo sklenili, da bomo šli čeznjo neopaženi pred zoro. Zaradi ranjencev smo se hoteli izogniti

borbi, razen tega pa smo hoteli sovražnika presenetiti šele s prvimi ofenzivnimi akcijami v Beli krajini. Toda v nočnem pohodu skozi gozd se je kolona pretrgala še preden smo dosegli progo. Tako smo se zakasnili in se pojavili na široki čistini okrog proge šele po svitu. Progo smo prečkali ob belem dnevu med predoroma, ki stojita zelo blizu skupaj Semiča. Italijanski vojaki, ki so varovali vhode obakraj predorov, so zapazili impozantno kolono partizanov in so se po pravilih vojne službe pritajili, ne da bi oddali en

Ivan Goran Kovačić — pesnik, partizan — je bil rojen leta 1913 v Lukovdolu v Gorskem Kotarju. Ze zelo zgodaj se je pričel ukvarjati z literaturo, predvsem z literarno teorijo, ki jo je zelo vestno študiral. Napisal je tedaj tudi zbirko povesti pod naslovom »Dani gnjeva« (»Dnevi gnjeva«). Pri njem opazimo dokaj močan vpliv slovenske literature, ki jo je Kovačić zelo dobro poznal. Konec leta 1942 sta odšla z Vladimirom Nazorjem k partizanom na osvobojeno ozemlje. Toda v bitki za Sutjesko so četniki Gorana ujeli in ga v vasi Vrhnici pri Foči umorili. Poemo »Jama« je napisal Kovačić takoj po prihodu na osvobojeno ozemlje, v treh dneh. Vsebina je popolnoma resnična, vse te stvari mu je pripovedoval neki mož, ki se je slučajno rešil... Kratka vsebina: ujetnikom ustaši iztikajo oči in jih mučijo, prebodejo jim uhlje in skoznje napeljejo žico, da jim ne bi kdo ušel. Nato so vse poklali in jih vrgli v kraško jamo. Nanje so polili apno. Nekdo pa je slučajno ostal živ, sicer slep in ranjen, a se je le izkopal iz jame-groba in v gozdu so ga našli partizani. Poema »Jama« je sinteza vsega njegovega ustvarjanja, to je krik človeštva in strašna obsodba zla, hkrati pa je to ena izmed najboljših in najlepših umetniških formulacij narodnoosvobodilne borbe. Delo je napisano v naglici in avtor ni imel časa, da bi vsak detajl umetniško tako izdelal kakor je on to znal, toda to prav nič ne zmanjša vrednosti poeme, ona ostane krik po maščevanju, krik optimizma v strašnem in skrajno brezupnem vzdušju. — Objavljamo odlomek 10. speva (prevedel prof. Severin Šali) in dva osnutka za ilustracije, ki jih je za slovenski prevod oskrbel akad. slikar Bogdan Borčič.

svetlobe širne zalijo me vali.

Pa sem dejal: Da niso to ukane?

Le kdo je pel, in kdo obvezal rane?

Pa glas mehak začujem: »Partizani!«

in nežna dlan poboža moje čelo.

»Počij, tovariš; saj ste maščevani!«

Molče za glasom stegnem roko velo,

dotipljem vrat, lase in mehko lice

in puško, bombo borke in — zdravnice.

Zajokal sem; še zdaj ihtim in hlipam.

Samo še s srcem, samo z grlom jočem:

solce čez nož so stekle. V temo tipam,

ne vidim vas, in vendar: v borbo hočem.

Ah, nimam sil, moj glas prehaja v stoke;

pa tako rad bi zgrabil puško v roke!

Kdo ste? Od kod? Ne vem. Toda ogreva

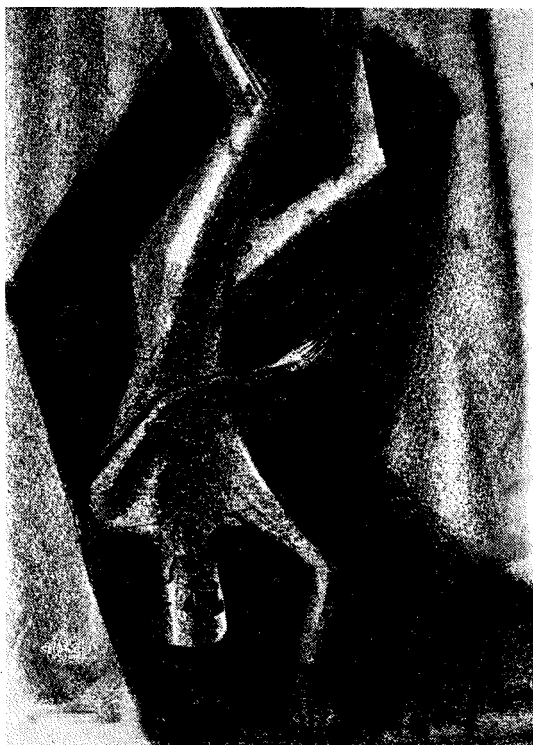
me vaš sijaj. Prepevajte! Saj čutim:

zdaj res živim, čeprav me smrt preveva.

Svobodo sveto, maščevanje slutim...

Pogled mi vrača vaša pesem glasna;

ko ljudstvo silna je, ko sonce jasna!

sam strel. Bili so srečni, da smo jih pustili pri miru. Toda sovražnik je tako zvedel za naš prihod.

Iste dne smo dospeli v planinsko vas Škrilje, tedanji sedež štaba belokranjskega odreda. V dolini pod nami so migotale električne luči v Semiču. Že naslednji dan sta I. in III. bataljon odšla v napad na Italijane, ki so se mudili v vinogradih pri Mavrlenu, drugemu bataljonu pa je bilo naročeno, naj pri Dragatušu postavi zasedo neki italijanski zasedi, ki naj bi se vračala po cesti iz Vinice. Vendar ti bataljoni niso naleteli na sovražnika.

Namera brigade, da bi se po mesec dni trajajočem vpadu v Slovenijo vrnila na Kordun, se je razblinila. Nismo se mogli vrniti, ne da bi udarili po sovražniku, ki smo ga lahko tako rekoč tipali. Vrh tega nismo mogli pustiti slovenskih tovarišev samih, ki so se že več kot dva meseca tolkli s štiridesetkrat številnejšim in močno oboroženim sovražnikom. Preveč smo bili nestrpni, da bi čakali na slučajni spopad. Hoteli smo napasti Italijane nekje v njihovem oporišču.

Odločitev: II. bataljon naj se 21. septembra loti utrjene rudnika Kanižarice in njegove posadke, prvi in tretji bataljon pa naj naslednji dan napadeta topniške položaje nad Črnomljem, kjer se je vgnezdila posadka s 4 topovi. Prvi so se nam napenjale od ponosa, če smo pomislili, da bi se brigada s svojega enomesečnega pohoda skozi Žum-

berak in Slovenijo vrnila na Kordun z zaplenjenimi topovi. Italijane bi to moralno in vojaško prizadelo, belokranjski ljudje pa bi dobili zadoščenje za prestane muke.

Rudnik Kanižarica je bil utrjen z nadzemnimi bunkerji, v katerih je bilo kakih 50 Italijanov. Kljub temu so naši borci prodrli v glavno stavbo rudnika in jo zažgali. Napad na artilerijske položaje nad Črnomljem pa ni uspel. Ko so se partizani razvijali v strelce, je neki borec po nerodnosti sprožil puško, s čimer je sovražnik zvedel za naše name-re. Prostovoljno se je sicer javilo 25 jurišačev-bombašev, da bodo napravili odprtino v bodeči žici, skozi katero bi prišli do topov. Toda ko je padel nepredvideni strel, so Italijani začeli z raketami osvetljevati ogroženi prostor okrog žice, ki se je prepletala v dveh gostih vrstah. Hkrati so začeli iz rovov streljati proti mestu, kjer so jurišači rezali žico. Imeli smo le ene škarje, zato je bil po eni uri borbe dan znak za umik. Če bi še silili skozi žične zapreke, bi nedvomno utrpeli prehude izgube.

Medtem ko je tekel napad pri Črnomlju, je ena četa III. bataljona razrušila železniško progo med predorom pri Semiču in postajo Rožni dol. Vlak z 20 cisternami nafte je iztiril; uničena je bila vsa kompozicija z lokomotivo in tovorom.

Dne 22. septembra se je drugi bataljon po samostojnih akcijah odpočival na robu gozda nad Breznikom. Okrog osmih zjutraj so stražarji opazili kak kilometer daleč, onkraj doline, prihajati iz gozda kolono, ki se je v teku razvijala v strelce. Z daljnogledom ni bilo moč videti, da li so to naše ali sovražne enote. Tudi na naše dajanje signalov z zastavicami niso odgovarjali. Ko pa so se nam približali na 500 m, smo slišali povelja in klicanje znanih nam kordunaških imen. Nasproti smo jim poslali patroljo, ki nam je po naročilu komandanta brigade poročala o položaju.

Prvi in tretji bataljon sta se vračala iz neuspelega napada

prejšnjo noč pri Črnomlju. Kar iznenada zapazita na cesti iz Črnomlja proti Vinici premik neke italijanske avtokolone s 7 kamioni, sanitetskimi vozovi in 2 motocikloma. Kolona se je počasi premikala, spremljalo pa jo je 70 vojakov na vozilih in 50 vojakov v predhodnici, ki se je pomikala 2 km pred kolono. Ko je sovražno kolono zapazil I. bataljon, ki je bil na čelu naše kolone (III. bataljon se je zakasnil zaradi ranjencev iz borbe pri Črnomlju), je začel naglo streljati in je Italijane na odprtem polju, pri kamionih prisilil k borbi. Takoj so sprevideli, da so v zelo težkem položaju, medtem ko smo mi celo v premoči, in so se kakor krdele spustili v beg po blagi strmini proti vasi Tanča Gora. Pričakovali so, da nam bodo z dominantnih položajev izza vaških hiš lahko nudili močnejši odpor. Toda tudi naši borci so bili hitri tako z nogami, kakor tudi z naglimi ukrepi. Razvila se je prava pravcata tekma, kdo bo prvi prišel do vasi. Čeprav so bili Italijani znani zlasti kot borci hitrih nog, so to pot odpovedali. Naši so bili prvi v Tanči Gori. Italijani so se hitro obrnili in se sklenili v širokem krogu okrog avtokolone. Čez nekaj minut so se vkopali kot krti. Šele okrog devetih je nastala prava borba. Iz II. bataljona je prihitelo v pomoč I. bataljonu 110 borcev. Ostalih 70 borcev II. bataljona je postavilo zasedo sovražni predhodnici pri Dragatušu. Kakor hitro pa so zaslišali za seboj strele, so napravili ovine in pritekli na pomoč borcem, ki so se ravno spustili v juriš na avtokolono.

Treba je priznati, da so se Italijani vražje upirali. (Ujetniki so nam po končani bitki objasnili prave razloge tega svojega trdovratnega odpora: oficirji so jih nalagali, da partizani ubijajo ujetnike z nečloveškim mučenjem.) Držali smo jih dolgo prikovane z ognjem v oddaljenosti kakih 100 m. Neusmiljeno so trošili strelivo. To pa je bil tudi naš namen, da jih namreč stremo ob čim manjših lastnih žrtvah. Toda odlašanje Kordunašem ni bilo povšeči. Predvidevali

smo tudi, da avtokolona lahko dobi iz bližnjega, komaj 5 do 6 km oddaljenega črnomaljskega garnizona, pomoč. Spustili smo se v nekaj manjših jurišev, da bi sovražnika čim bolj oslabili. Zadnji juriš je bil že v kasnih popoldanskih urah. Fašiste smo uničevali z nožem in bombami. Neki Italijani, ki jim je ostalo le še par nabojev, so puščali partizane na nekaj metrov, potem pa so streljali po njih. Ko pa se jim je partizanski nož na puški smrtonosno približal, so vžgali zadnjo bombo in legali nanjo, da jih je raznesla. Plen je bil bogat: 4 težki in 1 lahek mitraljez, 3 puškomitraljezi, 1 lahki minometalec, 68 pušk in mnogo streliva, ki je ostalo na kamionih.

Po bregu smo se vračali v Tančo Goro. Za nami je osem visokih stebrov gostega dima, ki so se dvigali iz zažganih voz, javljalo italijanskemu garnizonu v Črnomlju, da je bitka končana. Šele tedaj so prve granate (iz neosvobojenih topov preteklo noč) začele udarjati v Tančo Goro. Pozno, prepozno!

Kmalu se je vrnil tudi tisti del II. bataljona, ki je postavil zasedo italijanski predhodnici pri Dragatušu. Z njim je prišlo 18 italijanskih ujetnikov. Sovražna predhodnica se jim je izmaknila, ponudila pa se jim je druga ugodna priložnost za borbo. Iz Vinice je okrog 100 Italijanov hitelo v pomoč napadeni koloni pri Tanči Gori. Toda naleteli so na našo zasedo. Italijani so se dolgo izmikali, zato je borba trajala do sedmih zvečer.

Zgoraj, na hribih nad Tančo Goro, nas je pričakalo veliko kmetov. Umaknili so se le-sèm, boječ se borbe v vasi. Krepki, dolgi stiski stotine bratskih rok. Do solz ganljivo srečanje!

Čez nekaj dni nas je pohvalil tedanji politkomisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, Ivan Maček-Matiža.

Armadni general Mario Robotti, komandant XI. armadnega korpusa, pod čigar strahovlado je ječala »Ljubljanska pokrajina«, je po tej bitki,

28. septembra, začel novo, VIII. fazo svoje brezkončne ofenzive. Namen te ofenzive je bil, uničiti partizane v Beli krajini. Namesto, da bi končno že začel dolgo nameravano ofenzivo na Gorjance, ga je ta naša protiofenziva prisilila, da je glavni udar ofenzive usmeril na jug, vse do Kolpe. Tedaj je namreč poleg udarcev, ki mu jih je prizadejala četrta kordunaška pri Črnomlju, moral sprejeti tudi borbo Tomšičeve in Cankarjeve brigade, ki sta se spoprijeli z Italijani pri Mirni Gori in Planini.

Po naštetih bitkah so borce četrte kordunaške sprejeli v vaseh Topli Vrh in Bistrica, kjer so se dva dni oddihovali. Dne 25. septembra pa je brigada krenila iz Bistrice na jug proti Kolpi, prek katere se je pri Zdihovem pod Vinico napotila na hrvatsko stran. To

je bilo 26. septembra proti eni uri ponoči.

V naši koloni je hodilo 18 bosopetih Italijanov. Zdihovali so pod težkimi mitraljezi, ki so bili pred nekaj dnevi njihova last in so nas neprestano spraševali, kje je vendar Kordun. Zdelo se jim je, da je ta kraj na koncu sveta. Njihove odrte pete so bile naše maščevanje za mnoge opustošene belokranjske vasi, skozi katere smo se pomikali in so zrle v nas s slepimi okni, zapuščenimi hišami in mrtvimi polji. To je bila naša osveta za sadje, ki se je prezelo vsipalo z drevess in s svojim sokom prepojilo tla, da bi naposled tam segnilo, ne da bi ga kdo obral. To je bil okvir žalostne slike ovenelega cvetja na razbitih oknih opustošenih slovenskih hiš, ki ga ni več zalivala jedra dekleška

Branko Žutić

KDAJ SO PRVIČ UPORABILI ZAZIGALNE BOMBE? Leta 479 pred našim štetjem, se pravi pred 2434 leti, so Perzijci napadli grško mesto Platejo. Tedaj so Grki napadale obsuli s neko zažigalno tekočino, ki je Perzijce tako prestrašila, da so se v neredu razbežali in si nikdar več niso usodili napasti Plateje. To novo grško orožje, sestavljeno iz lahko topiljivega asfaltnega olja, nafte, žve-

ŠE NE VESTE?

lastili Arabci, ki so »grški ogenj« uspešno uporabljali proti križarjem v Siriji, Palestini in Egiptu. Način uporabe so Arabci spopolnili, tako da so ogenj na sovražnika metali s raketami in v obliki zažigalnih bomb s posebnih metalcev-katapultov. Pri napadu na egiptčansko mesto Fustat so Arabci uporabili velike količine grškega ognja, blizu 20.000 zažigalnih granat in 10.000 raket, ki so Fustat spremenile v pravo pravcato plamenico. Naziv »raketa«, ki so ga prvi uporabili Arabci, se je kmalu prenesel v Italijo, pozneje pa se je razširil po vsej Evropi.

ZA FRANCOSKE ŽRTVE V DRUGI SVETOVNI VOJNI? Francija je izgubila v II. svetovni vojni 600.000 prebivalcev. Od septembra 1939 do junija 1940, ko je kapitulirala, je padlo 92.000 francoskih vojakov. V kasnejših bojih francoskih čet zavezniki je padlo 58.000 Francozov. V nemških in italijanskih taboriščih je umrlo 40.000 internirancev. V nemških koncentracijskih taboriščih je umrlo naravne ali nasilne smrti 60.000 francoskih političnih priporikov, 100.000 francoskih Židov in 100.000 francoskih prisilnih delavcev. Francosko ilegalno gibanje je izgubilo 20.000 pripadnikov. 40.000 Elzačanov, ki so jih mobilizirali v nemško vojsko, pa se ni vrnilo. Civilno prebivalstvo v Franciji je imelo 150.000 žrtev, od teh 60.000 ob letalskih napadih, 60.000 jih je umrlo za posrednimi ali neposrednimi posledicami bojev v Franciji, 30.000 pa so jih Nemci ustrelili ali pobili.

ZA PODATKE O PRVEM PADALU? Prvo padalo v zgodovini je uporabil Sebastian Lenoirmand leta 1783. Tedaj je namreč skočil s padalom z laboratorija v Montpellieru v Franciji. Dve leti kasneje je Jean Pierre Blanchard spustil z nekega balkona psa v padalu. Ko je to preizkusil tudi sam, si je zlomil nogo. Prvi je uspešno skočil s padalom iz balona André Garnerier 1797. leta.

DA SO BEOGRAJSKO TRDNJAVO na Kalemegdanu zgradili Avstrijci po zavzetju Beograda

Slavolok
»Evgenija Savojskega«

leta 1718? Staro trdnjavo so tedaj porušili in zgradili novo po najmodernejših fortifikacijskih načelih maršala Vobana, slovitega francoskega inženirja. V Dolnjem mestu pa je polkovnik, inženir Nikolo Docaste, sezidal znani »Slavolok zmake Evgenija Savojskega«, pri katerem so ga Avstrijci leta 1739 ustrelili, ker je Turkom izročil načrte nove niške trdnjave. Dela na beograjski trdnjavi so trajala od leta 1718 do 1740, ko se je trdnjava predala Turkom.

DA SO V SRBSKI UPORNIŠKI VOJSKI oficirji, topničarji, bobnarji in trobentarji nosili rusko uniformo, vojaki-pešaki pa narodno nošo s črno kapo, na kateri je bila trobarvna kokarda? Že 1. 1803 pa so srbski pešaki v Beogradu dobili popolno uniformo, kapo z rdečo kokardo, temne bluze z rdečimi ovratnikom in vezjo na rokavih ter zlatimi gumbi. Hlače so bile temno modre z rdečimi našivi. To je bila že izvirna srbska uniforma. Da so uporniki imeli uniformo lastnega kroja, je videti tudi po portretu kapetana srbske vojske Jakova Jakšića, ki jo hrani Narodni muzej v Beogradu. Na

Prva srbska vojaška uniforma

tem portretu, ki poleg portreta Karadjordja in drugih pomeni edino sliko, izdelano za časa Prve vstaje, je kapetan Jakšić naslikan v oficirski uniformi, ki ni niti ruska niti avstrijska. Nobenega dvoma ni torej, da so že tedaj srbski vojaki imeli uniforme lastnega izdelka.

ZA ITALIJANA, KI SE JE BORIL V SRBSKI VOJSKI? To je bil Garibaldijev bojni drug Jakov Zgorelino, ki je formiral »Italijansko legijo« in se na čelu nje 1. 1876 prišel boriti za svobodo malega srbskega naroda. V bojih na Drini proti Turkom se je ta legija junsko zadržala. Po končani srbsko-turški vojni je bil Zgorelino za hrabro vodstvo legije in pomoč srbskemu narodu odlikovan z najodličnejšim odlikovanjem, s Takovskim križem. Vrh tega so Srbi odlikovali njega in nekaj njegovih borcev z zlato in srebrno medaljo za hrabrost, imenovano po Obiliću. Zgorelino je bil tudi imenovan za častnega podpolkovnika srbske vojske. Umrli je v Livornu 1. 1879.

Grška eksplozivna bomba iz pečene zemlje

pla in smole, so poslej Perzijanci nazivali »grški ogenj«. Navodila za sestavljanje »grškega ognja« so držali v največji tajnosti. Grški ogenj se je kot orožje kmalu pojavil tudi na morju. Njegova učinkovitost je ostala nezmanjšana: povzročal je silno eksplozijo in gost dim. Plamena ni bilo mogoče pogasiti z vodo. Nasprotno, voda ga je še razplamtevala. Edino s peskom so ga lahko za silo zmanjšali. Zaradi teh lastnosti so Grki svoje »bombe« imenovali »pur sutomat« — »ogjenj, ki se sam giblje«. Grki so svoj ogenj uporabljali na dva načina: s pomočjo črpalk in posod iz zemlje, napolnjenih z opisano tekočino. Črpalke, predhodnice kasnejših metalcev, so imele odprtino s posebno napravo, v katero so mahlili počasi zgorevajoče predivo, prepojeno z eksplozivno mešanico. Grški ogenj je vseboval tudi ogljik v tekočem stanju, smolo in soliter, zato so imele posode iz zemlje, napolnjene s to zmesjo, učinek prave bombe. Pozneje so na osnovi grškega ognja, potem ko so utekočinjeni ogljik zamenjali z ogljem v prahu, dobili smodnik. — Znano je, da so Grki svojemu »ognju« pripisovali veliko važnost in da je grški vladar X. stoletja naše dobe, Konstantin Porfirogen zapretil s smrtjo kaznijo vsakemu svojemu podniku, ki bi formulo za sestavo ognja izdal sovražniku. Toda kljub temu so se te tajne po-

Jerihovi

JERIHOVA Jera je sedela na klopi pri peči, smukala iz kodelje predivo in enakomerno gonila nogalnico kolovrata. Njen globoko zamišljen obraz, ki ga je osvetljevala od lesenega stropa viseča petrolejka, je bil preprečen z neštetimi skrotovičenimi brazdami, ki so govorile o prestanem trpljenju. Živel je od tega, kar ji je dalo nekaj prgišč zemlje. Pred vojno se ji ni bilo treba tako ubadati. Njen mož ter sina Rudi in Bine so tesarili v gozdovih in zaslužili zase, zanje in deloma za dva najmlajša, za Ivana in Pavleta. Prvi se je tedaj učil v Loki za kovača, najmlajši, Pavle, pa za mizarja v bližnjem trgu. Potem pa je prišla vojna in razplamenel se je osvobodilni boj. Ona, Jera, in vsi njeni, razen Pavleta, so podprli ta boj. Nekega dne sta padla njen mož in najstarejši sin Rudi. Medtem ko sta po naročilu partizanov gradila nekje v hosti podzemski bunker za tehniko, so ju iznenadili beli in ju ustrelili.

Mesec dni nato je Jera nesla v trg partizansko pošto. Na poti je naletela na bele. Preiskali so jo, našli pošto, jo odgnali v trg in izročili Lahom. Ti so jo izgnali na Rab. Ko se je na pol živa vrnila, se je zaklela, da se ne bo nehala boriti proti fašistom in njihovim hlapcem, dokler ne bodo oboji uničeni.

Toda med slednjimi je bil sedaj tudi Pavle. V trgu, kjer je delal in živel, je imel prijatelje, ki so ga zvalili med domobrance. Ostala dva sina, Bine in Ivan, pa sta bila pri partipanih. Bine je bil v neki brigadi, Ivan pa kurir na karavli, ki je bila nekje v hostah onkraj reke. Skoraj vsak tretji večer se je na javko grede oglasil doma. Morda se tudi nocoj oglasi...

Jera je nenadoma dvignila glavo in pri-sluhnila. Pred hišo je bilo slišati v blato vgrezajoče se stopinje. Malo zatem sta stopila v sobo kurirja nekega odreda, ki sta se že nekajkrat ustavila pri Jerihovih. »Dober večer, mama!« sta pozdravila.

Mama! Vsi partizani, ki so jo poznali, so ji rekali mama, Jerihova mama. In v resnici: vsem je bila kakor mati, vsem je pomagala kolikor je le mogla. Vsakemu je dala nekaj, čeprav sama ni vedela, od kod pravzaprav

jemlje, da še vedno nekaj najde. In če ne bi imela več niti drobtine kruha in niti kaplje mleka, bi še vedno lahko dala nekaj: prijazno, materinsko toplo besedo, ki je utrujenemu partizanu zalegla bolj kot lačnemu kruh in žejnemu mleko.

»Dober večer!« je odzdravila in počasi vstala. »Usedita se. Sta lačna? Joj, otroka moja, kako sta mokra! Posušita se, Vane, Ivo!«

»Dober večer, mama,« sta pozdravila

Ivo! Ni se več spomnila, da se imenuje Vid. Ni se spominjala imen vseh tistih, ki so že šli skozi njena vrata. Koliko jih je bilo! Če bi jih preštela, bi jih bilo več kot za eno brigado. Več! Že dve leti prihajajo in odhajajo. Pridejo enkrat, dvakrat, potem odidejo in se ne vrnejo več. Nato pridejo drugi, nepoznani, vprašajo, kje se najlaže pride čez reko, ki teče streljaj pod njeno hišo, ali kaj drugega in si odpočijejo. Tudi njim postreže s čimer more in jim pove, kar jih zanima; sicer pa nikogar ne sprašuje, od kod in kdo je. Nji so vsi enaki, vse enako ljubi in vsi jo imajo radi kakor svojo mater. Ker pa ima toliko sinov, se ne spomni njihovih imen in često jih zamenjuje: Tine postane Tone in Tone Miha...

»Ne utegneva,« je rekel Vid in vzel iz nahrbtnika nekaj pošte. »Mama, saj boste izročili tole kurirjem s karavle?«

»Bom, kajpak da,« je dejala, vzela pošto in odšla iz sobe. Vrnila se je z dvema latvicama toplega mleka. »Nata, pogrejšta si želodec! Kruha nimam; jutri ga bom spekla,« je rekla kot v opravičilo.

Kurirja sta stoje izpila mleko, se zahvalila in odšla v deževno noč.

Jera je stopila k peči in se usedla na klop, roke je položila v naročje, glavo nagnila na toplo peč in se zamislila. V trudnih možganih so se ji motale in cefrale vsakovrstne misli... Pada, že tretji dan ne prestando pada... Ubogi fantje! Kdo ve, zakaj ni še nikogar s karavle... Morda pa le pride Ivan... Včeraj je bil Bine star sedemindvajset let. Kdo ve, če se je spomnil na to? Kdo ve, kje je bil včeraj in kje je danes? Vsak dan padajo... In Pavle? Kaj vse je storila, da bi ga pregovorila! Rajši takoj pogine, je rekel, ko da bi šel k partizanom...

Tako razmišljanje so ji pretrgali koraki pred hišo. Popravila si je naglavno ruto, si začesala s prsti sive lase in prisluhnila.

Vstopila sta Ivan in še neki kurir. Pozdravila sta, vrgla mokri šotorski krili, s katerima sta bila ogrnjena, v kot, odložila puški in nahrbtnika ter se usedla k peči. Od mokrih hlač in čevljev se jima je cedila deževnica.

Povedala sta, da sta se dolgo mučila s čolnom in da bi bila kmalu utonila, ker je reka zelo narasla in deroča, tema pa ko v rogu.

»Reveža!« je sočutno vzdihnila Jera. »Pa zita, da ne utoneta.«

Ivan je molče zmignil s rameni in si s palcem otrnil z obrvi dežno kapljo, ki je pripolzela s kape.

»Pa tudi belih se morata paziti,« je povzela. »Zdaj prihajajo iz trga patroljirat tudi na to stran reke.« Odšla je in se vrnila z dvema latvicama mleka. »Kaj pa oné?« je vprašal Ivan in segel po mleku.

»Je še vedno v trgu. Včeraj je bil doma. In veš, kaj je rekel? Rekel je, da bo povedal svojemu komandantu, da se tu ustavljajo partizanski kurirji. Pomisli, Ivan! Da te ni sram že samo misliti na kaj takega, sem mu rekla. Šel si med tiste, ki so ti ubili očeta in brata in prizadejali toliko slabega meni, zdaj pa bi rad priklical novo nesrečo nad našo hišo? Kje si s pametjo, nesrečnik? Če se ne spametuješ in slečeš te umazane

cunje, nisi več moj sin. Tako sem mu povedala.«

Nastala je tihota, ki jo je motilo le popuhavanje vetra in škrobotanje dežja. Čez čas je Ivan spregovoril: »Ljudje njegove vrste so zmožni vsega, vem. Pavletu so vrage zmešali pamet tako, da utegne storiti vse, kar mu ukažejo. Bodimo previdni, mati!« Vstal je in vzel iz nahrbtnika nekaj pisem in literature. »Tole, mati, nesite jutri zjutraj Marti v Loko.« Jera mu je izročila pošto, ki sta jo pustila ona dva kurirja in jima voščila srečno pot.

*

Nekega večera je bilo med pošto, ki sta jo prinesla kurirja, tudi Binetovo pismo. Pisal je, da je zdrav, da pa je že drugi dan v bojih z belimi. Pismo je zaključil s pozdravom in obljubo, da bo prihodnjič pisal kaj več. Jera je povsila pismo in se zamislila. Mislila je na tega svojega sina, ki ga je neznansko ljubila. Neprestando se je bala zanj, a prav tako neprestando je verovala v njegovo srečno vrnitev. Potem bo skupno z njim in Ivanom začela živeti novo, lepše življenje.

Ko je zdaj hotela vtakniti pismo v ovoj, je zagledala v njem droben listek. Vzela ga je v roke in brala: »To pismo smo našli pri Vašem sinu, ki je junaško padel v boju z belimi. Slava mu! — Svarun, komandant...«

Jeri se je zameglilo pred očmi, omahnila je in izbruhnila v pretresljiv jok.

*

Naslednji večer se je Ivan spet oglasil doma. Dolgo sta z materjo govorila o Binetu in obžalovala njegovo smrt. Prisegel je, da se bo odslej še bolj boril proti tistim, ki so mu ubili brata. Pred odhodom je povedal, da so beli izsledili, kje prihajajo on in njegovi tovariši prek reke, zato so morali poiskati nov prehod nekje bolj na desni.

»Tam nas morda ne bodo izvohali,« je zaključil.

Tisti mah se mu je zazdelo, da se je nekdo odtihotapil od okna. Planil je iz hiše in se ozrl po obližju. Nikjer nikogar. Morda pa je bil samo prisluh, je rekla Jera, ki ni bila slišala ničesar. Ivan se je pomiril in odšel s svojim tovarišem na zvezo.

*

Tri večere po tem je prišel domov Pavle, oblečen v domobranca, oborožen z nemško

»Obstal je pred mrtvo materjo, ki jo je obsevala brleča luč.«

brzostrelko. Jera ga je nekaj časa motrila s prezirom, potem pa trdo vprašala: »Kaj iščeš?«

»Domov sem prišel pogledat. Mar ne smem?« je še vprašal.

»Ti nimaš več doma. Izdal si ga, prodal, nesrečnež! Rekla sem ti, da mi nikar ne hodi več pred oči takšen, kakršen si. Izgini od tod, sicer te bo nagnal Ivan, ko pride sem,« je dejala s silnim gnevom.

Pavle, ki je še vedno stal pri vratih, jo je nekaj hipov srepro gledal, potem pa je dejal počasi, s prizvokom poroga in škodoželjnosti: »Če ima priti nocoj, potem ne bo naganjal nikogar več od tu.«

Jera je zastrmela vanj. Iz teh besed je vela strašna grožnja. Obšla jo je zla slutnja. Kaj, če je bil oni večer pod oknom in je slišal, kar je povedal Ivan, nato pa izdal svojim?

»Ti si jih izdal?!« je naenkrat kriknila

»Jaz ne vem ničesar,« je odvrnil z zaničljivim namrdkom in odšel.

Drugi dan je zvedela, da so beli iz zasede ubili Ivana in njegovega tovariša v hipu, ko sta hotela s čolnom prek reke. Njuni trupli je odnesla reka in ju niso našli več.

*

Dva tedna zatem... Zdaj je vsak večer prihajala k Jerihovim kurirka Marta in prevzemala pošto od kurirjev. Ta večer je ni bilo, zato je Jera vzela pošto in odšla proti Loki, oddaljeni kake pol ure. Vsa skrušena od novega udarca, ki ji ga je zadala Ivanova smrt, se je počasi vlekla proti vasi. Spotoma je nenehno mislila na Ivana in na Pavleta, ki je bil sokriv njegove smrti.

Ko se je takole zamišljena približala vasi, je iznenada priletel iz teme rafal... Ko se je zdanilo, so ljudje našli Jero v mlaki strjene krvi. Odnegli so jo v mrtvašnico in ugibali, kdo naj bi jo ubil.

*

Dva dni je ležala v mrtvašnici. Ves ta čas so beli iskali Pavleta, ki je izginil brez sledu. Drugi večer je pritapal na pokopališče in obstal pred mrtvo materjo, ki jo je obsevala brleča luč. Bled, brez kape, razkuštran, z brzostrelko visečo na prsih je stal ob mrtvaškem odru in bolščal v mater z zblojenim pogledom. Videl je njene osteklenele oči, njen izkravavljen obraz, njene voščene roke, njene strahotno razmesarjene prsi in nekaj robov pisem, ki jih je nosila v nedrih in jih je rafal dumdumk domala razcefral.

Ni mogel prenesti pogleda na vse to; zamižal je in povesil glavo. Zdaj je bolj kot prej začutil vso težo svojega zločina. V podzavesti se je zaman opravičeval, da ni vedel, da je mati. Ne njo, Marto je nameraval. Ukazali so mu, naj ubije Marto, pomotoma pa je ubil mater...

Naenkrat se je okrenil in zbežal s pokopališča. Ko je pritekel do grmovja za pokopališčem, je nenadoma začul rezki: stoj! Ni vedel, da so njegovi, ki ga čakajo v zasedi, da bi ga ujeli kot dezerterja. Bil je prepričan, da so partizani. Tedaj se je divje pogнал v nasprotno smer. Tisti mah se je iz teme usula svinčena ploha. Zadet v hrbet je omahnil, a se je hipoma dvignil in hotel teči dalje, toda naslednji trenutek se je zgrudil s prerešetano glavo...

V Dobrnič na kongres

STAL sem na straži ob reki Krki, skrit za gostim leskovim grmom. Tik pod mojimi nogami je peljala cesta iz Soteske proti Žužemberku. Deset metrov pod njo je tiho tekla Krka. Prav nič ni motila opoldanske tišine. Le kdaj pa kdaj se je začelo kratko frfo-tanje kril. Copasti pondirek se je spreletel nad vodo, zarisal brazdo po površini in spet obsedel na njej negibno kot prej. Na drugi strani reke se je dvigalo strmo, z gozdom poraslo pobočje Pogorelca. Listje na drevju je že rumenelo. Košček neba nad Sotesko je bil sinje moder, kot je to lahko samo ob lepih, zgodnje jesenskih dneh. Čeprav je bilo poldne, je sonce viselo čisto nizko med Pogorelcem in metalo temne sence po gladini reke.

Poglej, če že kdo nese kosilo!« je iz stražarske kolibe za mojim hrbtom zavpil Milan, ki je pravkar očistil puško.

Zdrznil sem se. Čisto pozabil sem, da sem na straži. V trenutku mi je skozi misli zle-tela vrsta očitkov: »Kakšen stražar si!? Stražar, ki se pre-daja sanjam, namesto da bi napeto opazoval po cesti in sledil vsakemu šumu. Čisto si pozabil na vsa opozorila ko-mandirja, ko nas je pošiljal na stražo!«

»Zdaj ni čas za očitke! Po-zornejši moram biti!« sem si dopovedoval. Pogledal sem po cesti proti Soteski. Izza ovinka, nekaj metrov proč, ni bilo nikogar. Naprej proti Soteski je cesto zakrival nizek gozd. »Nikogar še ni!« sem odgo-voril.

»Presneti kuhar!« se je jezil Milan. »Nobene točnosti ne pozna!«

Še trikrat mi je naročil, naj pogledam, če že prihaja ko-silo, preden so se izza ovinka zaslizali koraki. Na naše za-čudenje so namesto enega, prišli trije — brez kosila. Po-slani so bili, da prevzamejo stražo. Mi pa se moramo takoj vrniti v četo.

»Menda nekam odpotujete!« je pristavil eden od njih.

»Tako se govori! Sicer pa je že zadnji čas! In kam gremo?«

je hitel Milan, ki ga je no-vica veselo presenetila. »Mora že biti kaj posebnega, ker vas ne pošiljajo tja,« je odgovoril sam sebi.

Pravzaprav smo bili novice veseli vsi trije. Biti tri dni na mestu, je bilo partizanu do-volj. V tem času se je odpočil, opral in očistil perilo in bil je spet nared. Mi pa smo bili sedaj že dvajset dni nepre-trgoma v Soteski.

Milan je bil odhoda s straže vesel še zaradi nečesa. Spet bo videl četno komisarko Dragico!

Nepriзнana, neizpovedana in skrbno zakrita ljubezen je bila to. Dragica zanjo ni vedela. Opazil jo je v Milanovih očeh le skrben opazovalec, na po-litičnih urah, ki nam jih je držala Dragica.

Življenje v zaščitenem bata-ljonu Glavnega štaba Sloveni-je je bilo sicer kar prijetno, vsestransko in skrbno organi-zirano in niti ne dolgočasno. Poleg stražarske, smo oprav-ljali še kurirsko službo, od časa do časa pa so iz bataljona od-hajale patrulje na razne stran-i, najčesteje kot spremstvo članom ali skupinam iz Glav-nega štaba. Očividno je nekaj podobnega čakalo tudi nas.

Tvoj najstarejši in edini sin...

Kim Malthe Bruun je imel 21 let, ko so ga 6. aprila 1945 ustrelili esesovci v Københavnu. Je eden izmed tistih 500 danskih rodoljubov, ki so jih nacisti obsodili na smrt in ustrelili med drugo svetovno vojno. Kim je padel, a nam je zapustil pisma, ognjevito dokumentacijo o tem, kako je ljubil življenje in je zaradi njega tako drzno in junaško pogledal smrti v obraz. Bil je obsojen na smrt, ker so ga ujeli na čolnu, s katerim je iz Švedske vozil orožje za danske ilegalce in diverzante.

PISMO IZ JEČE... »Da, gestapovci bi morali iti z me-noj v gozd kot drvarji, samo za nekaj časa. Morda bi se za nekaj trenutkov kaj spremenilo v njih? Ne za stalno, ker so narejeni iz druge snovi. A vendar toliko, da bi za trenutek začutili in videli veliki svet, ki jih obkroža, tako brezmejno bogat, a katerega ne morejo razumeti. Ali so sploh kdaj videli luno, ki se zrcali v mirnem gorskem jezeru, ali so kdaj čutili veter, ki diha preko gozdnega travnika in se topi ob jezerskem bregu...?«

*

ŠE ENO PISMO IZ JEČE... »V temni celici, kjer re-šetke rišejo svoje črte v kvadrat mesečine na steni, sem jih videl. Štirje možaki so sedeli na pogradu in se pogovar-jali. Vsak je imel svoj ideal in svoje ideje, vsak svoje pre-pričanje. Imeli so različne značaje, poglede in mnenja. Razumel sem, da nam še precej manjka, da bomo postali svoboden narod. Svobodni morda bomo, toda — se bomo sami osvobodili? Pripadniki našega naroda imajo lastna,

Po kosilu smo se javili v komandi čete. Sprejela nas je komisarka Dragica.

»Vrnili ste se. Prav! Sedaj se takoj pripravite za pot. Obujte se, podstrižite, preoblecite in očistite obleko. Raztrgan ni menda nihče? Točno ob dveh pridite z nahrbtniki in orožjem pred komando, da vas pregledam. Z vami gre Bosanac.« Bosanac je bil desetar, komandir oddeljenja. Ime Bosanac so mu nadeli zato, ker je bil doma iz Bosne. Pred vojno je, malone še otrok, z bosanskimi konjički prevažal metre po slovenskih gozdovih. Ko se je prvič srečal s partizani, je odšel z nji-

mi. Nekoliko se je že navadil slovenščine, a kljub temu ga je vsaka beseda izdajala, da ni Slovenec.

Točno ob dveh nas je Bosanac poravnal v vrsto in javil komisarki, da smo pripravljeni. Bilo nas je deset. Ko nas je pregledala in ugotovila, da smo »fantje od fare«, kot je dejala v šali, se je postavila pred nas. Bila je za glavo in pol manjša od nas, drobna in nežna, stara osemnajst let. Nikoli nisem opazil ali slišal, da se ji je kdaj kdo od partizanov iz čete uprl ali ji naspotoval. Morda smo jo cenili in ji bili poslušni prav zaradi njene telesne šibkosti,

čeprav je tudi kot komisarka bila do nas vedno skrbna in pravična.

»Odhajate na pot,« je pričela, »zaradi katere vas kot ženska zavidam, pa ne morem z vami. Upam, da boste vse te dni dostojni imena partizan in da o vas ne bom nikoli slišala nič slabega. Vodite računa o ponašanju in zunanosti! Pazite tudi na konje, ki gredo z vami. Vaš nadrejeni za ta čas je tovariš Bosanac. On vam bo tudi povedal, kam greste in kaj bo vaša dolžnost.« Obrnila se je proti Bosancu: »Krenite!«

Spustili smo se od skupine hiš pri cerkvi po pobočju, mimo gradu proti cesti, kjer nas je čakal voz. Zlezli smo nanj, položili nahrbtnike pod sedeže, puške pa stisnili med kolena. Voznik, partizan je pognal. Konji so potegnili in se spustili v lahek dir. Gumijasta kolesa so neslišno drsela po cesti.

»Tako ne bo slabo potovati! Kam le gremo? Dragica nas zavida za našo pot, ker je ženska, in prav zato tudi ne more z nami. Čudno!« smo vrtali v mislih. Toda spraševal glasno ni nihče. Kadar je bilo nekaj konspirativnega, se o tem ni poizvedovalo.

Na pol pota med Žužemberkom in Dobravo smo kakih petdeset metrov desno od ceste skoraj vsi hkrati opazili zajca. Veselo je mahljal z ušesi. Voznik je ustavil in vsi hkrati smo dvignili puške. »Čakajte!« je pokroviteljsko zamahnil z roko Bosanac. »Streljal bom samo jaz, da nam večerja ne uide.« Bosanac je o sebi trdil, da je dober strelec. Zajec nas je medtem opazil. Prenehal je mahljati z ušesi, dvignil glavo in zvedavo gledal proti nam. Prav nikakega strahu ni kazal do Bosančeve puške, ki se je že usmerila nanj. Bosanac je potegnil za petelina. Konji so se vzpeli na zadnje noge, da jih je voznik le težko obdržal, zajec pa je še vedno nepremično zrl proti nam. Potem je bil teh »špasov« sit. V treh lepih sekondah je izginil za grmom, medtem ko je Bosanac spet hitel polniti puško.

»Pohiti, Bosanac, pohiti! Večerja gre v grmovje!« ga je zbedel Milan. Bosanac je stis-

samonikla mnenja, pogum, da vedno pred vsemi to povedo in ne izražajo le svoje okolje, mnenje okolja. Predstavljajte si samo, če bi bilo tako, kakšna bi bila Danska sedaj!«

*

PISMO MATERI Z DATUMOM 4. APRIL 1945 ... »Vem, da si močna in da boš vzdržala, toda to ni dovolj. Moraš razumeti! Sem le majhen človeček in kmalu bom pozabljen, toda ideja, življenje, navdih, ki me je prežemal — to bo ostalo. Povsod ga boš srečala: v pomladnih gozdovih, v ljudeh, ki hodijo po teh poteh, v ljubečem nasmehu. Srečala in našla boš vse to, kar je zame imelo veliko vrednost, ljubila boš to in me ne boš pozabila. Hodil sem po teh poteh, katerih ne obžalujem, nikoli nisem izdal tega, kar je bilo vedno zapisano v mojem srcu. Nisem star, ni treba da bi umrl, a vendar se mi to zdi čisto naravno, preprosto. Samo nasilen način preplaši človeka v prvem trenutku. Malo časa je in ne morem dobro pojasniti vseh stvari, povem le to, da je moja duša do dna mirna. Rad bi bil neki Sokrat, toda ne tako brez občinstva. A vendar sem miren kot on in si želim samo to, da bi me razumela. ... Zanimivo je takole pisati to pismo, ki bo ostalo za vedno. Vsaka beseda bo ostala, nič se ne bo dalo popraviti, prečrtati, spremeniti. ... Vidim, kako bo šel tok dogodkov pri nas doma in vem, da je imel ded vedno prav. A pomni — to pomnite vsi —: ni naš cilj, da bo potem vse tako, kot je bilo prej, pred vojno. Naš cilj je, cilj mladih in starih, da ne zgrade enostranski, temveč čisto človeški ideal, ki ga bo vsak čutil za svojega. To je velika stvar, ki jo žejno čaka naša domovina in ki jo vsak najmanjši sin podeželja spoštuje in se je veseli, je del nje, se bori in dela zanjo ... Končno ona, ki je moja. Pomagaj ji videti, da so še zvezde na nebu in da sem jaz bil samo le miljni kamen. Pomagaj ji, da bo nadaljevala; samo ona lahko postane zelo srečna ... V veliki naglici — tvoj najstarejši in edini sin — Kim.«

nil puško med kolena in velel pognati. Vesele debate o hrabrem zajcu pa se ni udeležil...

Tik pred Dobrničem je velel vozniku ustaviti. »Tovariši!« je pričel. »Jutri in pojutrišnjem bo v Dobrniču I. kongres antifašističnih žena Slovenije. Mi smo poslani nanj kot predstavniki borcev. Kaj več ne vem niti jaz. Ostalo bomo izvedeli šele v Dobrniču.«

V vasi se je Bosanac takoj javil organizacijskemu odboru. Ko je prejel navodila, je voznika s konji in vozom poslal k hiši, ki nam je bila odrejena za prenočevanje. Da bi šli takoj spat, je bilo še prezgodaj, saj je bil še dan. Zavili smo v gostilno sredi vasi.

V gostilni je bilo zbranih že nekaj tovarišic, delegatk. Najstarejša med njimi nas je, ko smo vstopili, povabila k svoji mizi. Poleg nje je sedela le ena tovarišica, mlado dekle, in zato je bilo ob veliki mizi prostora za nas vse. Prisedli smo.

»Kam ste namenjeni?« je poizvedovala tovarišica.

»Tja, kamor ste namenjene najbrž tudi ve,« je odvrnil Bosanac in se zvito nasmehnil.

»Torej bodo tudi partizani na kongresu?« se je nekoliko začudila tovarišica.

»Da, to kar nas vidite tukaj.«

Naročila je pol litra žganja za nas. Bosanac se ji je zahvalil. To je bila dovolj velika

merica za nas, zato sami nismo naročili ničesar.

»Veseli sva, da vas vidiiva!« je nadaljevala. »Saj vso pot iz Ljubljane nisva srečali menda nobenega partizana. Presneto ste dobro maskirani! Ze sva mislili, da se bova morali vrniti v Ljubljano, a da se niti partizanov ne bova mogli pošteno nagledati. Zato si bova vas sedaj nekoliko ogledali!«

Potem je pripovedovala o potovanju iz Ljubljane, o skrbi, ki sta jo imeli zaradi prehoda preko žice, o težavah pri prehodu Ljubljance in o naporni poti do Dobrniča. Bila je vesela in zgovorna kljub naporom, ki jih je prestopala pretekle dni.

»Od kod pa ste vi? Iz katere brigade? Če to ni vojna tajnost?« je nadaljevala.

»Tega ne bosta izvedeli, tovarišica, kakor tudi mi najbrž ne, kako se imenujeta vidve,« ji je odvrnil Bosanac. Tovarišica se je nasmehnila.

»Kdo neki sta?« smo vrtali v mislih. »In kako nevarno, dolgo pot sta napravili!« Čutili smo vse večje spoštovanje do njiju, zlasti do starejše. Pri teh letih ne more vsakdo na tako pot. Šele po osvoboditvi, ko sem bil že v Ljubljani, sem izvedel, kdo sta bili. Zihlerlova mati in Mica Pezdirjeva iz Rožne doline.

Drugi dan zjutraj se je pričel kongres. Po uvodnem pozdravu z zastavo, ki ga je izvirila naša desetica, smo prisostvovali referatom in diskusiji. Dvorana je bila zasedena do zadnjega kotička.

Naslednjega dne je prišel na kongres tudi major Jones, vodja angleške misije pri GŠS. Kongres je preko njega postavil zahodnim zaveznikom ostro zahtevo za drugo fronto.

V enem od odmorov sem srečal na hodniku nekdanjo sošolko Cirilo. Vesel sem bil srečanja, saj se že dve leti nisva videla. Bila je terenka v okolici Trebnja. Poznal sem še nekaj drugih delegatk, med njimi Šobarjevo mamo iz Lazov. Še vedno je bila potrta. Pred meseci ji je padla najmlajša hči Milka. Toda čakala jo je še nova žrtev. Nekaj mesecev kasneje ji je pod Gorjanci padla druga hči.

Dalj ko je trajal kongres, večje spoštovanje smo čutili do vseh teh žena. Vsaka od njih je prispevala nemajhen delež k NOB: nekatere od njih na vodilnih mestih v organizaciji, druge kot terenske delavke na osvobojenem ali pol-osvobojenem ozemlju, tretje za žico, v stalni nevarnosti za svoje in življenje svojih najdražjih. Teden dni in še več so se nekatere prebijale skozi žice in zasede, da so prišle na kongres. Pot nazaj bo enako huda, morda še težavnejša. Kdo ve, kaj jih čaka doma? Morda doma več ne bodo našle otrok? Morda nad hišo vse te dni visi gestapovsko oko in čaka, kdaj se bodo vrnille? Vse to so vedele, ko so odhajale na pot, toda šle so kljub temu. Zato, ker so vedele, da bi bila brez njihovega dela NOB enostranska, nepopolna in neuspešna.

Polde Štukelj

Pojasnilo

Za fotografijo, objavljeno v 3. številki letos na strani 128, nam je poslal tovariš Janez Zontar iz Kranja tole pojasnilo, oziroma je takole dokumentiral omenjeno fotografijo (fotografija namreč ni bila dokumentirana): »Fotografija prikazuje štab in štabno patrolo Kokrškega odreda. Slikano v Zgor- ni Kokri poleti 1944, na pohodu proti Kokri.«

Šarlovo premišljevanje na straži

STRAŽAR Šarl je prisluškoval škripanju oddaljujočih se razvodnikovih korakov, dokler niso zamrli. Da, z razvodnikom sta bila že enainštiridesetega skupaj v bunkerju nad Logatcem. Čakala sta laških granat in napada — pa je vse prej razpadlo... Na, pa se po dveh letih spet najdeti pri partizanih...

Razgledal se je. Torej v tisto smer je Vivodina, semkaj razsvetljeni Ozelj, bolj zadaj Karlovac. Končno se je zasukal, da je opazil za seboj sij v daljavi, ki je Jastrebarsko, če ne sam Zagreb. Nekaj korakov pred menoj je gozd. Eno oko bo bedelo nad njim. Sam pa tudi ne bom stal ko strel vod na samem. Puška? Bombe? Z levico je prijel za pas obešene bombe in z desnico se je preveril, če je puška v redu. Poiskal je še kritje ob drevesu. Zlagoma in brez naglice je teptal sneg; škripajoča belina se je udajala. Obstal je zbran in priseben in stal ko soha, izpostavljen nočnemu mrazu, vse bolj prodirajočemu skozi usnje in redko blago do telesa, vajenega tolikih tegob vročine, mraza in dežja, tepeža in oskrunjevanja. Saj je njegovo življenje — prerivanje za žarkom sonca in skorjo kruha, ki mu ga je daljna zemlja kaj skopo dajala...

Daljna zemlja! Njegova domovina? Je? Ni? Je to njegova domovina, za katero se zdaj vojskuje? Kje je njegova domovina? Tu, od koder so njegovi starši — ali pa je sin tiste zemlje, kjer se je rodil in kjer je oče globoko pod zemljo jedel črn kruh, zabeljen s premogovim prahom, s poljskimi in francoskimi kletvami? Res je, da je slovensko govorico slišal doma in pri nekaterih, kamor sta ga oče in mati ob nedeljah vodila s seboj, a od tega je že dolgo. V šoli, na ulici in pri delu je slišal francoski in toliko drugih jezikov, da ni vedel, katera govorica sploh je. Nešteto jezikov je bilo pri delu na Maginotovi liniji... Betonirali so pet metrov debele stene. Tisto nabijanje pod ne-

nehim nadzorstvom, da bi jih nemške granate ne prevrtale, da ne bi Nemci skozi luknje kakega vruga spustili... Takrat je z dela njega zmanjkalo. Zaprl so ga, češ da ni odslužil francoske vojske. Tedaj se je izgovarjal, da je jugoslovanski državljan. Preostal mu je le izgon v Jugoslavijo ali vstop v tujsko legijo...

Afrika...! Tujska legija... Številka brez imena si bil pet let, niti človek ne! Svoboden

človek najmanj. Kako tepen si bil, mučen, ponižan. Dolgo je trajalo, da si se mogel odkupiti — če si šel leč s seržantom. Pfuj!

Boben! Trobenta! To dvoje in kazni so nas vodile proti jugu, vedno bolj proti jugu; proti razpaljeni Sahari smo rili. Kam? Kdo ti bo povedal? In voda!... Nekoč nam jo je letalo prineslo, zaokrožilo je nad nami, odvrгло nekaj, kar je padalo in nad odvrženim tovorom se je že razpelo padalo, ko so nas obsule svinčenke. Streljanje s te, streljanje z one strani je povzročilo, da vode nismo dobili, čeprav

smo one pregnali in sod za-segli. Ali smo ga mi ali so ga oni prestrelili? Preluknjan je bil in brez vode mi in oni.

Po sedmih mesecih pohoda smo se vrnili v mesto. Sedem mesecev pohoda, pet mesecev zaledja... In to, kar smo doživljali? Legionarji, legionarji in spet legionarji, ki imajo eno leto za seboj, ki imajo dve leti, ki imajo tri, štiri leta za seboj. Vsakih je manj in manj. Za nas so zgrajena tista naselja. Šel sem, kot so me drugi poučili, kupit na trg ženo. In potem v nakazanem družinskem stanovanju! Kaj bi

je bil eden takih. Tako sem mu povedal... Ampak v noge me zebe. Šarl, giblji, giblji! Začel je teptati z vse večjo naglico. Kot stope v mlinu. Kaj, kako se reče vasi, sem vprašal oni dan? Verdun. No, da ga najdeš tudi na Dolenjskem! Kako daleč narazen se dva kraja enako imenujeta! Kaj vse se le v svetu ponavlja, najde v dvoje. Sicer pa: Verdun v Franciji — Verdun na Dolenjskem, Šarlov je več ko preveč, Smihel sem, Smihel tja, Šentvid nad Ljubljano — Šentvid pri Stični in pravili so, ko sem se začel zanimati

glavo, med zvermi podnevi in ponoči, med kačami in komarji ponoči. V tišini so nas razporedili. Dim smo opazili... Naprej! Bobni... trobente... tek skozi goščo... Pred nami vas okroglih prišiljenih koč... Tekanje domačinov, golih, črnih... Skopo so zaropotale soše. Tu, tam se je kdo opotekel in poglel, da se je gladka črna koža svetila v soncu. Vpitje, jok. Uh, to vpitje; naše in njihovo. Pa se je le kdo okrenil, napel lok, zabrnela je puščica. Vedeli smo, da te ne reši noben zdravnik njenega pika. Naprej!... Polna telesa,

obujal spomine!... Po petih mesecih jaz v legijo, ona nazaj k očetu. Če sem jo še kdaj videl? Ne več. Jo je že drug med tem kupil. Kaj? Da, če ima otroka, ga vzame država.

Ha! Tako sem pripovedoval takrat nad Logatcem temu radovednemu razvodniku. Če se po petih letih še marata in če se še najmeta, lahko lastnega otroka vzameta iz državnega doma in ga prepiseta na svoje ime, vendar v Francijo moreš le ti; ona ne, a otrok tudi ne. Če se izkažeta mati in tvoj otrok vredna Francije, smeta v Francijo. Pierre Laval

za podobna imena, da je Šentvidov, Šmartnov, Šentjurjev po Slovenskem več. Koliko je Slivnic in celo Kočevij ali vsaj Hočevij!

Joj, kako si mrzla, puštica moja! Da se pilepi koža k mrzli cevi! Zlo bi bilo, če bi se kaj takega pripetilo. Hitro bi bilo po meni. Oprezujoč se je ozrl proti gozdu, obšel s pogledom obzorje, se celo zasukal in tipajoč s pogledom razločeval drevje.

Kje sem že prej ostal? Zgubanič! Je čelo in za hip priprl oči. Aha! Povedali niso nič, kam rijemo pod soncem nad

že mlahava telesa, napeta koža, uvela koža, brade neobrite, drgetajoči, drhteči med nemirnimi, divjimi pogledi, sovražnimi pogledi, a tudi na smrt preplašenimi, pa tudi radovednimi, začudenimi, nič boječimi pogledi. Začudenost nad nenadnim pojavom ogenj sipajočih belih ljudi... Čulo se je vabeče hihitanje. Domačin se je iztrgal in skočil mednje. Z zamahom je pobil žensko. Legionarji so suroveli. Tedaj je rezko povelje preprečilo pripravljajoče se ugodno vzdušje. Dve besedi smo sopeč dojeli: »Lepra, lues.«

Moške posebej, ženske posebej, otroke posebej... Zdravnik si je natikal gumijasti rokavici. Druge za drugim smo obračali pred radovednim zdravnikom. Včasih je dal z roko drugačen znak. Zdaj šele so legionarji odkrivali razliko. Tiste z odprtimi ranami posebej. Vse staro, bolešno, iznakaženo, vse, kar ni kazalo popolnega zdravja, so hitro ločili in odgnali iz naselja. Zaropotal je soša. Polili so mrliča in jih zažgali. Odbiranje je šlo odslej hitreje od rok. Vojaki so se umirili. Niso več drgetali. Le vzklikanje ni ponehalo. To pa je bilo izraz razburkanosti. Vsakega domačina so opleskali z razkužilom. Suvali smo moške v vrsto in jih navezali za eno roko na dolge drogeve.

Po odhodu žensk, katerih vrsta zaradi nekaterih otrok v naročjih ni bila več tako enolična, se je začelo uničevanje naselja. Kakor da bi kdo legionarje preganjal, tako so hoteli. Vleklo jih je za navezanimi ženskami... Nihče ni smel v koč, nihče ničesar pobrati, niti se dotakniti česa,

kar je bilo še pred uro last črnih domačinov. V naglici so polili koč z bencinom in zažgali. Iz nekaterih plamenov se je začelo tuljenje tistih, ki se zaradi bolezni ali starosti niti premakniti niso mogli. V Franciji bi ne mogli koristiti, zato naj gredo za tistimi, ki so malo stran dogorevali.

Odpoklicali so zasedo in se napotili za kolonami sužnjev, za katerimi se jim je neverjetno mudilo. Razvodnik je bil takrat radoveden, potem pa ogorčen. Kam so jih vodili drugam kot v neko izpraznjeno razkuženo naselje, v katerem od prejšnjih stanovalcev ne duha ne sluha več ni bilo. Ženske so naselili drugod, moške drugod, otroke v otroške domove. Vsi pa so delali na plantazah. Gospodje lastniki plantaž, so postali lastniki črnih sužnjev. Saj o tem svet ne bo izvedel. Če pa, tedaj bi se izgovarjali: »Črno na belem je tu pogodba z njimi.« »Čemu pa legionarji z njimi?« »Prosim, ne žalite me! Varno ni bilo, pa so prosili vojsko za spremstvo. Z vami se ne pogovarjam več. Sploh ne bom

več odgovarjal.« »Tudi obleke jim ne daste?« bi rekel humanist. »Obleka! Smešno! Odklonili so jo, da bo večji zaslužek.« »Da, njihov ne.«

Za kako življenje sem se tedaj boril in vlačil po Sahari. Čudno, da mi kdo v lice ni pljunil! Nekateri legionarji so se ustili, da so utegnili tisti mah na skrivaj z dekleti kaj več doživeti, kot samo tisto z rokami vsem na oči. Iz zavisti porojeno laganje je šlo v klasje. Bahananja na pretek, da je šlo z ženami hitreje, nevarjena dekleta pa da so morali posiljevati. Pa so se ti in oni hvalili nad užitki. Če je sploh kaj bilo! Kje bi se neki spomnil!...

»Stoj!«

Več senc se je ob Šarlovem vzkliku povleklo nazaj v hosto. Že je ležal. Škljoc! je škrtnil zapirac in strel je prepiral tišino zvezdne noči. Iz nasprotne strani je plenilo, še preden se je odmev vrnil. Iz vasi se je slišalo tekanje, ki ga pa Šarl ni slišal več. Niti ni usteignil dokončati pravde o svoj domovini...

Hinko Vilfan

France Filipič

Slovo ...

Ilustriral Marjan Amalietti

KO SO JI POLOŽILI otroka v naročje, je vztrepetala. Burno ga je pritisnila k sebi in slabotna od prestanih muk, prizadetih ji v zaporu, se je opotekla, da jo je paznica prišla za laketa in jo posadila na stol v kotu. Policist, ki je mater pripeljal, je odšel iz sobe in paznica se je obrnila vkraj, da bi bila mati z detetom sama. Na dvorišču so že vse pripravili za streljanje talcev. Zgodilo naj bi se ob petih, zdaj pa je bilo nekaj minut čez četrto. V tiskarni so že dotiskali lepake s tridesetimi imeni talcev; med njimi je bilo tudi ime matere, ki se je zdaj poslavljala od svojega, komaj nekaj mesecev starega otroka.

»Ti detece moje, sinek moj ljubi, majhno moje, majčkeno moje zlato...« Iz kota so prihajale pridušene, a naglo in strastno izgovorjene besede. Mati je privijala svoje

dete k sebi, ga dvigala in drgnila svoje lice ob otrokovo, ga poljubljala na ustka in se ga v trenutkih tako krčevito oklepala, kakor bi v tem poslednjem hipu, preden ji ga bodo za vedno vzeli, bila z njim še enkrat tako eno samo bitje kot tedaj, ko ga je nosila pod srcem. Čez čas pa se je pomirila; nekolično se je vzravnila, dete ji je ležalo v naročju in zrla je vanj in kakor nikoli doslej je videla, kako modre so njegove oči, kako lepo okroglo čelo ima in kako veliki so že rjavi kodrci na njegovi glavi. Ko je tako zrla vanj, se ji je v prsih razmikala vsa tesnoba zadnjih tednov in vse trpljenje v zaporu. In muke okrutnih zaslišanj so se umaknile kakor plašne sence pred temi svetlimi otroškimi očmi...

Otrok je bil preplašen od burnega ljubkovanja in njegovo drobno zardelo ličce je izražalo nezaupnost. Bil je pač zelo

majhen in vse te tedne, kar so njegovo mamico zaprli, je ni več videl in mu je bila tuja. Njej je bilo hudo. Saj si je njuno svidenje predstavljala drugače. In prav narahlo in nežno se mu je pričela dobrikati. »Spoznavaj me vendar, ljubi moj,« mu je šepetala, »jaz sem, tvoja mamica, mezinček moj mali.« A dete ni razumelo njenih besed. Pripravljalo se je k joku in kотиčki ustnic so mu zlezli navzdol. »Ne, nikar ne jokaj, nikar povestiti ustec, ne, ne!« je hitela, sama prav tako blizu joku kakor njen otrok. S prsti svoje roke mu je poščegetala bradico in mu dvignila kottičke trepetajočih ustec. In glej — detetu je nežni dotik tako ugajal, da je napelo usteca in se zasmejalo. Mater je preplavil topel val radosti. »Saj sem vedela, da se me ne bojiš, kajne? Mamice se otročiček ne sme bati!« Ko je videla, kako otroku ugaja, je še in še ščegetala njegovo bradico in ga vzpodbujala: »Še majčkeno se mi nasmej! Tako, da, tako. Saj ne boš

imel nikoli več prilike nasmejati se svoji materi. Nikoli več!«

Kakor z nožem je zarezalo vanjo. Nikoli več! Solze so ji navrele na oči in kakor da bi hotela zadušiti ihtenje, se je pritislila k detetu in skrila svoj obraz v odejo, ki je v njo bil otrok zavrit. Dete pa, že od ščegetanja udobrovoljeno, je zdaj planilo v glasen nebrzdan smeh, mahalo s svojimi rokami in klicalo: »Ta, ta, ta, ta!« Mati je ihtela, a dete je grabilo za njenimi lasmi, njegove peščice so ujele pramen las, trdno se ga oklenile in pričele na vso moč vleči.

Mati je ob tej otroški igri polagoma prenehala jokati in ko je detece za spoznanje popustilo v svoji igri, mu je šepnila: »Le vleci, detece, vleci! Le igray se s svojo mamico. Ko bi vedel, kako to dobro dene...«

Da, kakor to dobro dene, čuti detetovo telesce ob sebi, čuti bolečino, ki jo povzročajo otroške ročice, zavedati se, da zares, prav zares pritiska svoje dete k sebi, da to ni samo privid, ki si ga je v ječi tolikokrat klicala predse v tistih mračnih urah, ko se je obupana in omamljena vračala od zaslišanj v celico, ko so tresnila težka vrata za njo, ko je slepa od muke in bolečine tipala ob hladnem, raskavem zidu. In vendar ji je takrat že sam privid vlival vedno novih moči in brez misli na tega svojega malega otroka morda nikoli ne bi prenesla vseh izsiljevanj in bi govorila, kakor je v dežju udarcev masikdo spregovoril.

Dete ni vedelo za njene misli. Brezskrbno se je igralo, vleklo za materine lase, klicalo in se smejalo in bilo nadvse zadovoljno. To je trajalo toliko časa, da se je utrudilo in tedaj je izpustilo mamine lase in obležalo čisto mirno...

Mati se je polagoma umirila, dvignila glavo in si popravila lase. Bilo ji je laže, ko se je izjokala, in zamišljeno je spet uprla oči v otrokov obraz. In ko je tako gledala vanj, se je pričel spreminjati in iz njega se je oblikoval drug obraz, starejši, fantovski, skoraj moški. Bil je podoben temu drobnemu, nežnemu, a vendar povsem drugačen. Vzplaval je k njej, strnil se je z njo in nenadoma ni bil več samo obraz še ves zastrt z zaveso. A glej, nevidna roka je odgrnila zaveso in prikazal se je strm breg, posajen s trsjem, pod vrhom majhna zapu-

ščena viničarija, za njo pa gozd. Pred viničarijo jasa z nepokošeno travo. Na njej stoji ona s komaj nekaj tednov starim detetom na rokah. Od gozda k hiši vodi ozek kolo-voz. Poletno sonce je visoko in sveti na kolovoz in ona gleda proti gozdu, kakor da nekoga od tam pričakuje. Res, iz gozda se oglasi klic. Zdaj uzre nekoga, ki se odluči iz mraka pod drevesi in gre naglo proti njej. Visok fant v vojaški suknji in s puško na rokah. Njen fant, partizan, oče njenega otroka.

»Ti!« mu je od daleč kliknila, »pazi se, videli te bodo od spodaj!«

»Stopi noter!« ji je ukazal ves zadihani in šel mimo nje v viničarijo. Pohitela je za njim in zaprla vrata. Stal je sredi kuhinje in še vedno držal puško v roki.

»Kaj se je zgodilo?« ga je vprašala. Ona sama je sedla, utrujena od poroda in otrokove teže.

»Ne, ne utegnem, odhajamo!« ji je rekel in se sklonil nad otroka. »Tovariši me čakajo v gozdu, samo poslovit sem se prišel.«

»Odhajate?« je tiho ponovila pri sebi, kakor da ne ume in čez obraz ji je švignila tema. Toda ko se je domislila, da ne bo več v bližini njega, ki se je ob njem čutila vedno tako varno, se je vzravnala in kliknila: »Vzemi me s seboj!« Prijela ga je za roko, ki je držala puško.

»Saj veš, da ne moreš z nami,« ji je odvrnil in jo z drugo roko pobožal po laseh.

»Vzemi me, prosim te, tako se bojim ostati tukaj sama. Gospodar venomer pošilja otroke sem gor, da oprezujejo okrog hiše in že dvakrat sta bila tu orožnika in spraševala za partizani. Prav gotovo slutijo, da hodite sem.«

»Odpravljamo se daleč. Kako bi hodila z nami takšna, z malim otrokom, slabotna? Morda se kmalu vrnemo in tedaj pojdeš z nami.«

»Ne, zdaj me vzemi s seboj, ljubi moj. Saj bom hodila, vse napore bom prenesla, nič vam ne bom v napoto, samo nikar me ne pustite tukaj njim izročeno na milost in nemilost. Prosim te.«

Ko je videla, da je vse zaman, je utihnila. Fant jo je poljubil, pobožal otroka in odšel. Obsedela je v kuhinji in mračne slutnje so se podile skozi njene misli.

Negotovost in občutek nevarnosti sta jo oklepala z grozečim obročem.

Več kot leto dni so že prihajali partizani k njej. Nikoli doslej ni pomislila na nevarnost. Niti tedaj, ko se je vse tako nenavadno začelo...

Ko je izbruhnila vojna, je njen fant služil kader. Takrat še pravzaprav ni bil njen fant, čeprav ga je že imela rada. Všeč ji je bil že, ko je bil še skoraj otrok. Občudovala ga je, ker je bil tako močan in se ni nikomur dal in je bil vedno dober do nje. Bil je bajtarski sin, hodil je k njenemu gospodarju na dnino in skupaj sta delala zdaj na polju, zdaj v vinogradu. Rad se ji je nasmehnil, rad jo je pobožal, jo včasih tudi povlekel za kite in kdaj pa kdaj prišel v viničarijo, kjer je živela z bolno teto, in tedaj kaj postoril okoli hiše. Ob razpadu so ga ujeli in odpeljali v Nemčijo.

Neke noči je potrkalo na njeno okno. Teta ji je pred nedavnim umrla; bila je sama. Sprva se ni hotela dvigniti. Brez diha je prisluškovala. Ko jo je poklical, je kakor brez uma planila k vratom in mu odprla

in toliko, da se mu ni vrgla v naročje. Vstopil je ves premražen in razcapan in rekel ji je, da je ušel iz taborišča, da se skriva in da že tri dni ni jedel. Prosil jo je, če se sme samo za trenutek uvesti.

Poisкала je kruh in našla tudi nekaj mesa. Ko se je najedel, se je kakor nehotе naslonil ob steno in zaprl oči. Nasmehnila se mu je in všeč ji je bilo, da mu je domače pri njej. A že v naslednjem hipu je kriknila, zakaj zamajal se je, omahnil na tla in nezavesten obležal pred njenimi nogami.

Ko se je zavedel, ga je z muko položila na posteljo. Bil je dva dni in dve noči pri njej. Nato je odšel. Ko se je čez mesec dni vrnil, je pripeljal še tovariše s seboj...

»Ta, ta, ta, ta!« Dete jo je vzdramilo iz misli. Dete se je odpočilo in z napetim izrazom na licu je čakalo na to, da se bo igralo naprej. Mati se je zdrznila in kakor splašene ptice so se razbežale njene misli. »Ta, ta, ta, ta!«

»Seveda, ta, ta, ta!« mu je mamica spet govorila. »Le kregaj se, tvoja mamica se je zamislila, kar pozabila je nate! Le primi za laske, le primi, pa povleci!« Dete je res zagrabilo za lase, vleklo je zanje in vedno živahneje je klicalo svoj: ta, ta, ta.

Pomislila je, kako čudno, da dete ce venomer goni samo: ta, ta, ta, ta, ko je vendar znano, da je otrokova prva beseda: »Mama.« Da, mama, mama...

Ali si ni od davna želela, ali ni živela v njej, kakor sen in hrepenenje, dediščina rodov mnogih mater, tista najslajša, najnežnejša beseda na svetu: »Mama?« Nalaho je prišla otroški ročici in ju odtrgala od svojih las. Dete je bilo začudeno. »Tako, sinek,« mu je dejala, »sedaj boš priden in ne boš več govoril samo: ta, ta, ta, temveč boš rekel svoji mamici: mama!«

Dete je nekajkrat zatriprnilo z očmi, nejevoljno, ker se ni moglo več igrati, skušalo si je oprostiti ročice izpod materinih dlani in je prav ježno zaklicalo: »Ta ta ta!«

»Ne, norček moj, reci mi vendar mama!« Približala mu je obraz in prav počasi, razločno in močno poudarjeno je še enkrat rekla: »Mama!«

Dete ce jo je napeto opazovalo, kakor da ji hoče prebrati izgovorjeno besedo z ustnic, našobilo je ustnice in skoraj bi bilo reklo »Mama« — pa se je v zadnjem hipu pre-

mislilo in je reklo hitro in mnogokrat zaporedoma: »Ta, ta, ta, ta!« Razočaranje je kakor slana leglo materi na srce. Bila si je svesta, kako naglo naglo odhaja čas in bolj kakor česar koli v življenju, se je zbala, da nikoli ne bo od svojega deteta čula sladkega klica — mama. Ničesar si ni več želela, samo to je bilo zdaj še važno, samo to se je moralo izpolniti, pa bo šla lahko pogumno v smrt. Stisnila je dete, kot bi hotela izžeti iz njega besedo, ki jo je čakala in strastno in vroče šepetala: »No, reci mi mama. Glej, vsak hip me bodo odtrgali od tebe. Reci svoji mamici — mama. Reci...«

Na hodniku so se oglasili koraki. Takoj nato je rezek moški glas zaklical njeno ime. Zganila se je in vstala. Paznica je stopila k njej. Ona pa je moledovala: »Reci mi mama, reci mi mama, sinek ljubi!«

Vrata so se odprla in policist je stal na pragu. »Heraus!« je zarjovel. Nato pa, videč, kako se mati ločuje od svojega otroka, dodal nekoliko manj osorno: »Gremo, gremo, čas je!«

»Dajte mi otroka!« je velela paznica.

»Reci mi mama. Reci, sinek, mama! Laže bom umrla, če mi boš rekel mama!«

»Zganite se vendar!« je zaklel policist in snel puško z rame, da bi sunil ženo s kopitom. Mati pa je še enkrat pritisnila dete k sebi in dete je še enkrat zagrabilo za njene lase in zavreščalo: »Ta, ta, ta...!« Ni več prosila, samo vsa njena notranjost je nenehno in še žejno pričakovala, da se bo prav v tem zadnjem trenutku izpolnila njena želja. A dete je znova na ves glas zablebetalo: »Ta, ta, ta...!«

Ko so koraki na hodniku utihnili, je nastala popolna tišina. Paznica je z otrokom na rokah ostala v sobi. Dokler tam spodaj ne končajo, ne more nikamor. Otrok je bil truden, ležal je mirno in zaprl oči.

Minute so počasi polzele...

Tedaj se je z dvorišča oglasilo ostro povelje, takoj nato so zaprasketali streli in grozen krik je presekala ozračje. Dete ce se je streslo, odprlo oči, se hotelo dvigniti, stegnilo roke proti tolstemu pazničinemu vratu in prestrašeno zakričalo:

»Mama, mama!«

Tista, ki so ji veljale te besede, pa je tedaj že ležala na tlaku dvorišča — krvava in mrtva.

Zatišje pred viharjem

BLIŽU je bila roška ofenziva. BV Kočevju je čakala ukazza popolna italijanska divizija, v Moravi pa se je nastanilo 1500 okupatorjevih vojakov. Vrelo je vsepovsod. Toda samo vrelo. Kasneje se je izkazalo, da so se na Kočevskem Italijani počutili varne. Hkrati so se odločili začeti ne na Kočevskem, kjer z motorizacijo ne bi prišli nikamor, ampak s črnomeljске strani, od koder so kmalu zatem začeli »česati« Rog in njegove komaj prehodne gozdove. Ofenziva na Krimu je tačas že tekla. Usodni dogodki so bili torej pred vrati, vsak najmanjši podatek je bil dragocen.

In v tem zatišju, ki je napovedovalo nevihto, marsikateri partizanska enota na Kočevskem ni natančno vedela, kaj se pripravlja. Štabi so terjali podatke, bataljonski starešine so poizvedovali, obveščevalci so stikali za poročili. Toda, kamor si stopil, povsod je bil okupatorski vojak. Stare zveze s terenci in aktivisti so iznenada začele odpovedovati, bodisi da so jih Italijani odvedli, ali pa jih držali pod strogim nadzorom. In v takšnem položaju se je znašel tudi vodja patrolje prve čete kočevskega odreda, ko je štab zahteval podatkov. Sprva je bilo zelo razširjeno mnenje, da bodo Italijani pritisnili s hrvatske strani, zato je bilo v prvi vrsti treba izvedeti, kakšne so njihove namere, kakšna je njihova moč in oborožitev. Najbližja večja italijanska postojanka na hrvatski strani je bila na Skradu. Štela je kakih 200 mož, ki so se tam nastanili predvsem zaradi električne centrale, ki jim je za silo povečala udobje. Z žičnato mrežo je tedaj še niso obdali. Sicer pa so se utrdili po vseh predpisih, pri čemer pa po svoji stari navadi niso zane-marili udobja. Tako so v neko stavbo, v kateri je bila menda prej krčma, namestili brivnico, zraven pa še kantino, ki je s svojimi zalogami žlahtne kapljice pomagala lajšati bridkosti na tujem borečih se junakov.

In v to hišo je nekega dne proti koncu julija 1942 stopil neki možiki, ki je bil po vsem videzu dalj časa na poti. Zahteval je brivca, da mu pobrije goste ščetine, ki so se nabrale na licih. Razumel je le nekaj italijanskih besed, toda kljub temu sta se s frizerjem kmalu sporazumela. Razgovor, ki je tekkel med njima, se je razvijal po laškem okusu, od kod je, kaj dela, če kaj plešejo na slovenski strani in če imajo v Slavskem Lazu, od koder je bil kosmati popotnik, kaj dosti brhkkih »sinjorin«. Da se takega blaga na Slovenskem, zlasti pa v Slavskem Lazu, ne manjka, je odgovoril, le priti je treba na drugo stran in stvar se bo uredila. Harmonikarja da bo on sam preskrbel, dekleta tudi, pa tudi za pod zob bi se dalo pripraviti kakega piščančka ali ocvrta jajca.

Ko sta se že čisto zblížala in je kazalo, da bo »barbiere« zdaj zdaj objel svojega gosta, je njuno ljubeznivost prekinil

prihod nekega mrkogledlega marešala. Podoba je bila, da je Lahu civilist v pumparicah, ki mu ščetine pogledujejo iz-za močno namiljene brade, sumljiv, kajti od zadaj ga je tako zavzeło opazoval, da se je skoraj nagnil nadenj. Samotisti, ki je že kdaj z bombo v žepu sedel na brivskem stolu v laški postojanki, nekaj ur pred tem pa zajemal močnik iz partizanske menažke pod kako smreko na Stružnici, ve, kakšen strah je užil gost v laški brivnici na Skradu, ko ga je nezaupljivo ogledoval temnogledi marešalo. Kosmati popotnik namreč ni bil nihče drug kot Pavle, vodja patrolje 1. čete bataljona kočevskega odreda, ki je prišel na Skrad k nekemu terencu po podatke in orožje.

K sreči se je marešalo spustil v pogovor z novodošlim vojakom, ki je načel spet priljubljeno temo o ženskah in hrani in nevarnost se je za las odmaknila. Tačas je Pavle že v mislih obnovil načrt, ki si ga je zamislil ob vходу v brivnico: odviti bombo, jo zalučati med Lahe, pognati se skoz

vrata v sadovnjak in prek nje-
ga v hosto, ki se je širila ne-
daleč od postojanke. Roko je
še zmerom držal na bombi,
obraz pa je ostal negiben. Bri-
vec je izkoristil marešalovo
zamaknjenost v pogovor in
je polglasno nadaljeval raz-
pravo s svojim gostom. Kje je
moč priti čez Kolpo, kajti do
mosta se mu ne zdi pešačiti.
Od osem ur izhoda bi tako
ostale le tri ali štiri ure za
ples. In kdor veliko »kamina-
re«, ta nič dosti »ballare« in
»fare amore«, je dejal hrupno
se smejoč posrečeni šali. Pri
tem je v ogledalu kazal jezik,
hoteč povedati, da pešpot iz-
muči. Da, da, je odgovarjal
Pavle, če si utrujen, je »poco
amore«. Toda kdor je pame-
ten, lahko pride čez Kolpo z
brodom ali navadnim čolnom.
In zmenila sta se, da bo Pavle
pripravil čolnarja, dekleta,
jajca... Treba je le priti! Vi
samo »venire«, mi pa vse »fa-
re«, kot je treba.

Brada je bila slednjič obrita,
marešalo pa tako zatopljen v
pogovor, da se je Pavle izmuz-
nil iz brivnice brez vsakih ne-
prilik. Poiskal je terenca. Ta
je bil zelo previden in nekoli-
ko preplašen, ker so Italijani
že stikali po njegovi hiši. Sled-
njič je prinesel od nekod lov-
sko puško, mavzer in pištolo,
vrh tega pa Pavletu še postrel-
gel s podatki. Zvedel je, da
se Italijani že grupirajo, da se
pomikajo proti Bosiljevem in

da vse kaže, da bodo ofenzivo
začeli z belokranjske strani.
Na Skradu je bila posadka
okrog 100 mož.

Nato se je Pavle odpravil
nazaj v hosto. Lovsko puško
je razstavil, cev vtaknil v
hlačnico pumparic, pištolo v
žep, a mavzerico pod pazduho.
Tako otovorjen je šel mimo
stražarja, ki mu je zaželel
srečno pot in mu priporočil,
naj se ogiblje partizanov.

Ko je prišla nedelja, so v
Brodu ob Kolpi, kjer se je
Pavle zmenil za sestanek s
svojim brivcem, čakali v zase-
di partizani. »Barbieri« je hi-
tel na čelu svoje družbe lju-
bezni nasproti. Žvižgali so in
peli, dvignili brodarja in že je
zaplul po Kolpi čoln na slo-
vensko stran. Toda čolnar še
ni dodobra pomočil vesla v
vodo, ko je iz zasede zapokalo
in zagrmelo. Čolnar je ročno
skočil v Kolpo, Italijani pa so
se kot vrtuljka motali po vodi,
dokler jih niso pogoltnili va-
lovi in skriti podvodni tokovi,
ki so tudi za prostovoljne ko-
palce na Kolpi pogosto usodni.

Takšen je bil epilog Pavle-
tovega popotovanja na Skrad,
ki se je končal z grajo koman-
dirja, češ počemu je tvegaj
življenje, da se je pritihtapil
v italijansko posadko. Toda
koristi tega tveganega podviga
so bile kot na dlani: bataljon
je zvedel, da bodo Italijani
vrgli glavnino sil na Rog z be-
lokranjske strani in ne iz kra-

jev ob Kolpi. In če je to vedel
bataljon, je vedel tudi odred,
so vedeli tudi štabi drugih
partizanskih enot. Za to so
poskrbeli terenci in kurirji, ta
tajna in čvrsta vez med voj-
sko in ljudstvom in med parti-
zanskimi enotami.

Jože Bartol
Ilustriral France Slana

Nova knjiga

Založba »Rad« v Beogradu
je pred kratkim izdala knjigo
»Skrivnosti vohuna Nješkina«,
katere avtorja sta Nine Opa-
čić in Ranko Petković. Avtor-
ja govorita o ljudeh — sode-
lavcih raznih obveščevalnih
služb, ki so imeli razpredene
svoje niti na jugoslovanskem
ozemlju in to pred zlomom
stare Jugoslavije, v času faši-
stične okupacije in med na-
rodnoosvobodilno borbo. Mno-
ga imena v knjigi so sicer
izmišljena, vendar so bile
osebe v tistem času vohuni
in po vojni tudi kaznovani.
Glavna oseba v knjigi je ruski
belogardistični emigrant Boris
Nješkin, ki je sodeloval z vse-
mi mogočimi obveščevalnimi
službami, celo z gestapom v
okupiranem Beogradu, hkrati
pa tudi z organizacijo sovjet-
skih rodoljubov, ki je sodelo-
vala na strani NOB. Osnovni
podatki o teh obveščevalnih
službah in sodelavcih so res-
nični, prav tako tudi dogodki.

Borba pri Blatnem klancu

Kadarkoli me je pot vodila preko Trebelna, sem se ustavil ob kupu razvalin na Kosučju, majhni planoti, kjer se nehalo gozdovi Blatnega klanca. Ko sem šel tam mimo zadnjikrat, se je po razvalinah že vzpenjalo robidovje, raznovrsten plevel pa se je razrastle med podrtim zidovjem. Da, požgani ostanki so se spremenili v zaraščeno kamnito gomilo. Tuj popotnik ne bo vedel, zakaj in kdaj je nastala ta gomila. Tisti pa, ki ve za dogodek, se bo na tem mestu s spoštovanjem ustavil ... In od vsega, kar je bilo nekoč na tem mestu, stoji zdaj samo stara jablana, ki je bila tedaj prestreljena in obžgana, a ni usahnula.

PRIJETNO pomladno sonce je že zahajalo, ko je po poti nad starogorskimi vino-gradi korakala četa partizanov... Se preden je kolona mladih borcev utonila v senci gozda na Blatnem klancu, se je zadnji izmed njih ozrl in v pozdrav pomahal ljudem, ki so okopavali bližnji vinograd. Prej veseli obraz pa se mu je nenadoma zresnil. Skočil je na rob poti in se pozorneje zagledal med trtje. Neka senca se je sumljivo hitro spuščala po bregu in se izgubila med grmovjem v jarku.

Kolona se je ustavila. Trije borci so se ob robu vinograda spustili v jarek in dolgo oprezali za pobeglo — nezanko. Zaman so jo iskali. Ko so se čez čas vrnili, je četa zopet nadaljevala pot... Mogoče se je ženska prestrašila oboroženih ljudi? Mogoče se ji je mudilo domov? Mogoče... pa saj ni vredno razmišljati o vseh vzrokih, ki lahko žensko nanežejo v beg.

Tisti večer se je četa še enkrat vznemirila. Ostro povelje je naenkrat zaustavilo korak borcev. Njihove roke so v istem hipu že same od sebe zdrknile k orožju in ga pripravile za strel. Toda to ni bilo potrebno. Iz grmovja ob kolovozu so se dvignile tri oborožene postave in se s partizanskim pozdravom veselo priključile čelu kolone. Kmalu zatem je četa vkorakala v dobro pripravljeno taborišče, kjer so jo z radostnim obudovanjem sprejeli borci Dolenjskega bataljona. V tišino pomladne noči je kmalu polglasno zadonela partizanska pesem.

Polnoč je že minila, ko se je vrh sosednjega pobočja nenadoma zasvetil. Ozek sij oddaljenega žarometja je kakor dolga, ogabna tipalka obsvetil

vinograde, se nekajkrat potegnil vzdolž poti, zdrknil preko zidanic in končno ugasnil. Tam ni mogel ničesar odkriti in nihče se zaradi tega ni razburjal, le pesem je takrat utihnula. Ko se je čez čas še nebo prekrilo z nizkimi oblaki in ko je začel rositi pomladanski dež, se je četa v tišini pripravila na odhod, se poslovila od borcev, ki so ostali v taborišču in odšla v noč. Na robu gozda, pri prvi domačiji, se je zopet ustavila.

Nihče ni budil gospodarja; utrujeni borci so si želeli le skorajšnjega počitka. Gosto temo je nekajkrat prerezal slepeč blisk, a nekje, daleč za hribi, je votlo zabobnel od-

mev grmenja; dež se je močnejše ulil. Nekdo je odprl škripajoča vrata lesenega poda, razgrnil kup sena in kmalu je bila vsa četa pod streho. Kakih deset borcev je leglo v listnik pod podom, ostalih trideset pa se je stisnilo na podu in se pokrilo z odejami. Dež, ki je škralbljal po strehi, je s svojim šumljanjem še pospešil spokoje, prijeten sen...

Ob hišnem vogalu, ogrnjen v šotorsko krilo, je slonel Tone in oprezal v temno noč. Kdo ve o čem je razmišljal? Tisto noč je za kazen moral prvi na stražo; predolgo se je zadržal v neki zidanci, a če je človek za kazen odrejen, da čuva druge, ki v tem času mirno spe, res o marsičem lahko razmišlja. Take misli so vedno utrudljive...

Ko je čez čas prenehalo deževati, se je pomaknil od hišnega vogala in sedel na tnilo pod podnim ostrešjem. Oprezanje v temo je utrudljivo in oči postanejo boleče, svinčeno težke... Saj ne more biti ničesar hudega, če jih malo pripre — si je morda mislil Tone — in kdo neki bi hodil v tej

»... kmalu ni ničesar več slišal in nikoli več ni odprl oči...«

»...Kogo je od strani udaril po sovražniku in nam omogočil umik...«

temi po teh gozdovih? Itali-jani? Ne! Ti prav gotovo ne! So strahopetci... In končno, saj v temi tako ni mogoče ničesar ugledati, s priprtimi očmi se pa še bolje sliši... Nekaj časa se je še boril z utrujenostjo, končno pa je vendarle popustil.

Tone, ki je bil tisto noč na straži, kmalu ni ničesar več slišal in nikoli več ni odprl oči...

*

Vrata lesenega poda so se nenadoma s truščem odprla. Sunkoma sem se prebudil in v jutranjem mraku zagledal pri vhodu nekoliko temnih senc. Ena izmed njih se je široko razkoračila in v naslednjem trenutku z regljajočo strojnico zakosila po podu. Prvi mah sem mislil, da je vse skupaj le sen, ko pa so zunaj zadrdrale še druge strojnice in ko je dolgi rafal izdolbel veliko luknjo v leseni steni, sem se zavedel stvarnosti. Videl sem Joba in Staneta, kako sta planila pokonci in s svojimi strojnicami odgovarjala. Nekdo izmed nas je zalučal bombo skozi odprta vrata na

dvorišče in za njo še nekaj drugih. Sence na vratih so se zamajale in zrušile. Med nepretrgano drdranje strojnic in grmenje bomb se je pomešal na dvorišču še krik ranjenih sovražnikov.

Pri vratih na podu ni nihče ječal. Klavsov Jože, Belšakov Slavko, Tomo in Čas so bili pokošeni že ob prvem rafalu in niti vedeli niso, kaj se je zgodilo. Gato je bil ranjen v roko, Plavi v nogo in glavo, Lada je krogla oplazila pod kolenom. Ob nepričakovanem in silovitem odporu se je sovražnik za trenutek zmedel. To nam je zadostovalo, čeprav je bil to le prav kratek trenutek. Vsi smo se naenkrat zavedeli, da je le s hitro in odločno borbo mogoče rešiti ranjence, orožje in življenja. Nihče ni obupaval in tudi tisti, ki jim je bila ta borba prvi ognjeni krst, so se borili kot vsi ostali. Med vsemi je le eden odvrnil orožje in strahopetno zbežal — komandir čete, ki je s svojo nepremišljenostjo zakrivil vso nesrečo.

Na spodnji strani poda nas je nekaj polehlo po ilovnatem

dvorišču in odprlo ogenj v kakih petdeset korakov nad nami oddaljeno živo mejo, iz katere so sikali ognjeni jeziki sovražnih strojnic. Ko je Stane s svojo strojnico zdrdral odgovor, je ognjeno žrelo v živi meji prenehalo bruhati, takoj za tem pa se je z vseh strani vsula nova toča krogel. Po prvem presenečenju, v katerem je pretrpel precejšnje izgube, se je sovražnik znašel in odprl ogenj z vsem svojim orožjem.

Strel od strela ni bilo več moči razločiti. Dolgi rafali so orali po razmočeni ilovici in z blatom polnili oči. Pričeli so grmeti še sovražni trombloni; svinec se je kakor dež razsul nad nami. Tudi zdanilo se je že in položaj na nezavarovanem, ravnem dvorišču, brez kritja, je postal nemogoč. Stane je v nepretrganih rafalih tolkel po sovražniku; Zmago mu je polnil in podajal okvire s strelivom; ostali trije so pomagali s puškami. Vedeli smo, da smo ves sovražni ogenj obrnili nase, zavedali pa smo se tudi, da moramo vzdržati, dokler se ostali ne umaknejo,

dokler se ne rešijo ranjenci in orožje.

Vsa borba je trajala le nekaj minut, a zdelo se mi je, da je že dolgo od prvega strela. Preko čistine pod nami so se poganjali zadnji borci proti globokemu jarku. Zdenka je že pri prvem skoku prerezal mitraljezni rafal; Miklič je obležal sredi čistine. Vsi drugi so bili že na varnem in bil je zadnji čas, da se umakne še nas pet. Takrat se je nad nami razpočil tromblon in Stanetova strojnica je nenadoma utihnila... Drobna, skoraj še otroška roka šestnajstletnega Zajčevega Staneta je počasi zdrsnila z orožja, s prsti krčevito zagrebla v zemljo in potem sunkovito zamahnila po zraku. Obrnil se je na hrbet in z zadnjo močjo zaklical Zmagu, naj prime strojnico. Ostal je negiben...

Zmago se je priplazil do orožja in vsul po sovražniku dolge rafale. Takrat se je iz jarka oglasila še ena naša strojnica. Kogo je iz strani udaril po sovražniku in nam preostalim omogočil umik. Lado in Zmago sta se zadnja prikobalila v jarek.

Brez besed smo oprtali strelivo, puške, dve strojnici in pomagali ranjenemu Ladu na noge. Tam, kjer jarek zavija proti Radni vasi, smo krenili v pobočje Blatnega klanca.

Dolgo ni nihče ničesar spre-

12. aprila 1942 na pokopališču v Trebnjem — borci z Blatnega klanca, padli v boju 11. aprila 1942. Med padlimi so: Jože Klavs iz Zaloga, Slavko Belšak iz Polja, Tone Velepč iz Vevč, Franci Košenina iz Zagorja, Stane Zajc iz okolice Moravč, Poglajen-Tomo iz Šmartnega pri Litiji, Miklič-Donav iz okolice Grosuplja, Čas iz Oslice pri Muljavi, Mizarc iz Zg. Slivnice pri Grosupljem in Zdenko z Viča (brat Oskarja, komandirja 3. čete III. Štajerskega bataljona)

govoril. Tu in tam je še kaka krogla zabrenčala visoko med vejevjem, a kmalu je tudi to utihnilo, šele ko so čez čas pod Radno vasjo spet zaregljale strojnice, je nekomu ušla le suha psovka skozi stisnjene zobe. Takrat sta padla še dva borca. Že prej ranjeni Košeninov Franci in Mizar iz Slivnice sta naletela na zasedo in obležala pri samotnem mlinu.

Utrujeni od nadčloveškega napora smo se ustavili na vrhu Debenca. Tam, kjer se nehajo gozdovi Blatnega klanca, kjer je tisto jutro padlo deset naših tovarišev, se je valil oblak gostega, črnega dima. Domačija na Kosučju je gorela in v njenih plamenih je zgorelo še dvoje življenj: gospodarja in gospodinjso so razkačeni fašisti zvezali in ju živa vrgli v goreči dom.

Nekdo med nami se je takrat spomnil ženske, ki je pretekli večer bežala iz vinogradov. Bila je — izdajalka...

*

Od takrat so minula že dolga leta. Ko v pomladnih dneh ovije cvetoče robidovje svoj trnov venec okoli kamnitih ostankov požgane domačije, tudi stara, prestreljena jablana potrosi po njih drobne listke svojega rožnatega cvetja. Človeku se zazdi, kakor da bi tudi ona hotela na ta način počastiti spomin na junaško tretjo četo Tretjega štajerskega bataljona, ki je 11. aprila 1942. leta vzdržala herojsko borbo z dvema tisočema italijanskimi fašisti.

Ivan Ferlež,
ilustriral Marjan Amalietti

Na Blatnem klanecu padli partizan Slavko Belšak, borec 3. čete III. Štajerskega bataljona

Na Vranji peči

SPRVA Črt niti verjel ni, da je brat mrtev. Ko pa je z obrazov razbral, da govori komandant resnico, si je z rokami zakrill obraz in zbežal na konec vasi.

Bratova smrt ga je tako potrla, da tudi prijateljem, ki so ga skušali tolažiti, ni odgovarjal. Hotel je biti sam. Sedel je, buljil v travo; svet okrog njega je zamrl. Z motnimi očmi je preko štajerskih hribov pogledoval proti Zasavju, od koder je prišel v partizane. Prijatelji so hodili mimo njega po prstih, kakor da bi prišli kropit mrliča. Tri ure že z nikomer ni spregovoril niti besedice.

Nenadoma je vstal, stopil v štab in povedal komandantu, da bo odšel na bratov grob. Ni mu branil. Črt je poiskal borca, ki je ponoči pokopal brata. Z njim je odšel k svojemu vodu in povedal borcem, kam bodo šli.

Pot je bila dolga in strma. Črt je vso pot priganjal borca, naj stopi hitreje. Bil je tako siten, da je začel borec godrnjati.

Bukov gozd, skozi katerega so hiteli, se je polagoma redčil. Med drevjem se je svetlikala dolinica, ki je prehajala v golo, strmo pobočje. Z roba gozdiča so zagledali na hribu cerkvico. Bila je cerkvica na Vranji peči.

Prišli so na pokopališče, majhno, zapuščeno, le tu in tam kak grobo obdelan kamen. Črt je zagledal nov grob. Ostra bolečina se mu je zarežala v srce. Stopil je h grobu in padel na kolena. Močno telo je trzalo v sukovitih krčih. Nenadoma je začel z rokami razgrebati svežo prst. Delal je z ihto, grlo mu je stiskala bolečina; hotel je še enkrat videti brata. Kopal je, ne da bi pomislil, kaj dela; kopal je, ker se mu je zdelo, da mora kopati, da pač mora nekaj početi. Borci, ki so obstali nekaj metrov za njim, so se spogledali. Utihnili so, pozabili na utrujenost; strmeli so v vodnikov hrbet in solze so jim prišle v oči.

Mežnar, suhljat, sivolas možak, ki je tiho kakor senca prišel na pokopališče, je obstal pri borcih. Z grozo je opazoval parizana. Šest križev je že nosil, a še nikdar ni videl, da bi kdo razgrebal sveži grob. Črt je izkopal že pol čevlja globoko jamo; grebel je počasneje, dokler ni naposled od-

nehal. Nekaj časa je strmел v grob. Potem je pogledal okrog sebe. Nejasno je razločil obrise partizanov. Zdelo se mu je, da je še nekdo drug pri njih, ki ga ni poznal. Počasi je vstal in stopil k njemu. Spoznal je mežnarja; zdelo se mu je, da to ne more biti nihče drug kot mežnar.

»Ali veš, kdo je tukaj pokopan?« je trdo vprašal.

Možak je prestrašen odkimal.

»Ti ne veš... Ti sploh ne veš, kaj se po svetu godi. Ždiš na tej pečini, povsod pa padajo mladi ljudje... Sam si bil mlad in si se bal umreti... Strah te je bilo, ali ne? Tale, ki pa je tu pokopan, se ni bal; niti smrti se ni bal... Moj brat je. Ali zdaj razumeš?«

Možak je prikimaval.

V dolini je zadrdrala strojnica. Mežnar se je zdrznil. Počasi se je obrnil in pogledal v dolino.

»Zakaj se bojiš?« je zavpil Črt.

Zazdelo se mu je, da bi v teh časih nikogar ne smelo biti strah. Ljudje umirajo,

padajo in se ne boje. Mežnar pa je bil prestrašen. Črt je gledal moža, ki je drhtel; v njem je besnela jeza. Spomnil se je zvonov.

»Pojdi, zvoni z vsemi zvonovi!« je kričal mežnarju.

Starcu so tanke roke še bolj zadrhtele. Odprl je usta, kakor da bi hotel nekaj reči, a si je zadnji hip premislil. Strmel je v partizana in skušal z njegovega obraza uganiti, če misli zares.

»Ali ne boš zvonil?« je zavpil Črt in snel puško z rame; nastavil mu je cev na prsi.

Mežnar je s trdimi nogami stopal proti zvoniku. Še zmerom je pomišljal. Pogledoval je mastne, opolzke vrvi, gledal je vozle. Na glavni vrvi, na tisti za veliki zvon, jih je bilo šest — šest križev. Vsako desetletje je dodal enega, da bi tako vedel, koliko je star. Kako težak je včasih zvon, je pomislil, zame, ker bom zvonil, in zanj, ker bo slišal njegov odmev. Najbrž, ne, zagotovo ni pobožen, le bolečina v njem je tako velika, da se je spomnil zvonov. Tudi mežnarja je nenadoma zbolelo. Prijel je za četrti vozle in potegnil. Ko je zvon nekajkrat zanihal, je zgrabil peti, šesti vozle... Potem je z večšo roko — bil je mežnar štirideset let — potegoval za vse štiri vrvi in zvonil z vsemi zvonovi.

Črt je snel titovko. Roke so mu padle ob telesu kakor mrtve. Zvonovi so otožno doneli, on pa je strmel v sveži grob...

»Brat, ti moj brat... nikdar več ne bova skupaj.« Drobní, neurejeni spomini so vreli v njem. »Drobec granate, majhen, preklet kos jekla... čisto majhen... Zakaj si mi govoril: 'Mene krogla ne bo zadela!' Tako brez skrbi si mi to rekel, da sem ti skoraj verjel... Ni te zadela... Pozabil si na granate in Nemce, preklete... Granata, majhna in — konec... konec...! Ničesar več ni. Zate je vse umrlo... Ko bi te lahko vsaj še enkrat objel, ko bi ti lahko povedal, kako sem te zmerom imel rad...«

Spomnil se je brata, majhnega, živega fanta, kako ga je prvič peljal v curek. Voda se je objestno penila, bila je podobna mleku. Zaplaval je, brat pa ga je začel prositi, naj ga vzame s sabo. Položil ga je na široko desko in potisnil. Brcal je, kričal in tudi ko je zdrsnil z deske v vodo, se ni prestrašil. Vsi so se čudili: tak drobiž pa se ničesar ne boji... Spomnil se je, kako so se v gmajni

igrali jezdece. Dvignil je brata na rame in zdirjal z njim proti drugemu paru. Največkrat sta z bratom podrla nasprotnika že v prvem zaletu, le redkokdaj pa so ju nasprotniki spravili na tla... Spomnil se je... vsega se je živo spominjal...

»Črt, gremo,« je zaklical mitraljezec. »V dolini se naši dajejo z Nemci.«

Črt se je zdramil. Pogledal je mežnarja, ki je še zmerom zvonil z vsemi zvonovi. Šele zdaj se je spet zavedel, kje je.

»Poslušajte, stric,« je rekel možaku in ga prijel za roko. »Naj vam nikdar ne pride na misel, da bi tale grob prekopali. Tule imate uro za lon.«

Mežnar mu je vrnil uro.

»Tudi brez nje grob ne bo pozabljen,« je rekel.

Črt je pomignil partizanom. Še enkrat je pogledal grob, potem pa je zavil po stezi v dolino. Partizani so mu v razmahu sledili. Streljanje v dolini je naraščalo.

»Gremo naravnost?« je vprašal borca in pokazal z roko v smer od koder so slišali streljanje.

»Naravnost,« so vsi odgovorili.

Črt je stopil s steze na travnik. Počakal je mitraljezca in mu vzel šarca.

»Odslej boš ti moj pomočnik!« je rekel.

Hiteli so! Na Vranji peči pa je mežnar še zmerom zvonil z vsemi zvonovi...

Ni prepozno za pomlad

KO smo vstopili, je počival v ležalnem stolu, s knjigo na kolenih. Mišice na obrazu so mu rahlo vztrepetale. Oči so zadobile začuden, vprašujoč izraz.

»Prišli smo...«

»Glej ga, ti si?« se je vzradostil, ko je zagledal prvega. »Ivan! Nisem si mislil, da bom kaj takega učakal.«

Dolgo, dolgo, mu je tresel roko. Tačas se je zrinil v malo kuhinjo tudi Jože, ki je bil dotlej stal med vrati. Bolnemu so se oči na mah zaiskrile. Nekaj ga je stisnilo v grlu, ko je vzkliznil: »Čakaj, da se spomnim... Ti si...«

Med radost je kanila kaplja obžalovanja, nemočnega protesta proti izdajalskemu spominu.

»Imena ti ne vem več. Toda glavo stavim, če nisi bil vedevejevec. In, potrpi no, da ti povem, v katerem bataljonu si bil. Bil si, bil si... v tretjem bataljonu,« je dodal z zadoščanjem.

Jože mu je pomagal: »Pavle so mi rekli v partizanih. Zdaj sem pa Jože.«

Od veselega razburjenja so se mu začele tresti roke. Noge, negibno prepognjene v kolenih, so nemo počivale na podnožniku. Ohromelost. Živčna bolezen kot posledica partizanskih naporov...

Za nami je prišla v kuhinjo žena, učiteljica enorazrednice. Dobra, srčna žena. Več let mu že stoji ob strani. Pravzaprav mu je vse: žena, družabnik, tovariš.

»Veliko vas je tod bivših partizanov. Gotovo te obiskujejo.«

»Tega še nisem doživel!«

»Morda kdo iz vaše organizacije?«

»Iz organizacije...?« Grenak nasmešek se mu je prikradel v koticke ust.

»Vsakdo ima dovolj skrbi sam s seboj!«

»Kaj lepega bereš?«

»Dumasa, Tri mušketirje. Kaj težjega tako ne prenesem.«

Pogovor je zastal. Zaradi tovarišev, ki imajo dovolj skrbi sami s seboj in zaradi bolečine, ki se nam je vsem zarezala v srce. Beseda ni mogla na dan, ker smo tudi sami prišli pozno. Čutili smo se krive zaradi Mihe, ki je negiben ležal v stolu in zaradi mnogih drugih, ki jih ne obiskujemo.

Žena nam je natočila ruma. Vedela je za našo stisko. Vdana, razumevajoča ženska. Tri leta bedi nad njegovim zdravjem. In uči. Razdaja se otrokom tam zdolaj, v šolskem razredu, in možu, kateremu mora nadomestovati noge.

»Ste se pripeljali z avtomobilom?«

»Da, z avtomobilom...«

Nemirno se je zganil. Podobna je bila, kot bi se zganile tudi noge. Toda noge so bile negibne. Le zdelo se nam je tako.

»Ali bi me hoteli,« je oklevajoče dejal, »odpeljati k frizerju. Lasje so mi že tako zrastle...«

»Da, da, seveda,« smo zaživelj.

»Žena,« je rekel veselo, »obuj me, prosim, in obleci. Gremo!«

Prijela ga je z lahkoto, kot bi ne bil tridesetletni mož, in ga odnesla v sobo. Kmalu je bil oblečen in v avtomobilu. Zdaj je bil čisto drug človek, živahnejši in zgovornejši.

»Kdo bi si bil mislil,« je ven in ven ponavljal in tolkel Jožeta po rami.

Ko smo se pripeljali in trg, smo prehiteli dva voza svatov. Ženin je bil s harmonikarjem na prvem vozu, a nevesta na drugem. Star običaj, ki velja do poroke. Harmonika, vriski, smeh. Miha, ki smo ga posadili na prvi sedež v avtomobilu, je veselo zaukal.

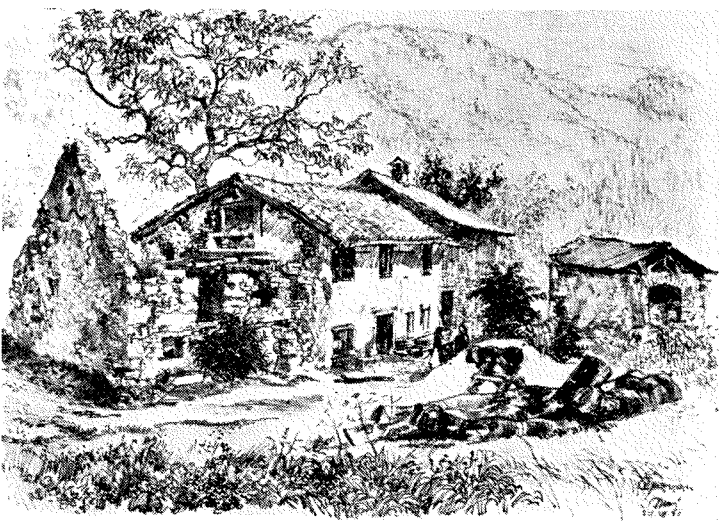
Potem ko so ga v brivnici ostrigli, je hotel v gostilno. Tam so svatovali. Bila je ena sama zmešnjava nog, ki so potrkavale po zvokih polke. Ko je nevesta z ženinom priplesala mimo Mihe, ji je ta, pazljivo loveč ravnotežje v stolu, pridržal roko.

»Glej, ti si, Miha,« je rekla rahlo začudeno. Zadihano je vprašala: »Si nas prišel pogledat?«

»Da, pogledat,« je odgovoril, potem pa se obrnil k omizju, da bi nam vsem po vrsti natočil vina.

»Zapojmo!« je velel s prijetnim tenorjem in začel: »Kosec koso brusi...«

Harmonikar jo je ubral za nami. Potem smo spet utihnili

Dore Klemenčič-Maj: Čepovan — hiša, zdaj delno obnovljena, ki so jo Nemci zažgali v zadnji ofenzivi leta 1945

in k Mihi so prihajali kmetje in se z njim pristrčno pozdravljali. Zdaj Miha ni bil tisti vase zaprti partizanski invalid, ki smo ga videli v kuhinji nad šolo, človek s hromimi nogami. Ko je sedel tako za mizo, sredi vriskajočih svatov in med tovariši, s katerimi je nedavno, pred leti kot partizan delil dobro in slabo, je bil eden izmed družbe, ki se je pogovarjala in zabavala. Zdaj ni bilo videti, da mu noge ne služijo, niti ni bilo videti, da so mu sploh prenehale kdaj služiti. Vsi so se pogovarjali z njim, ko da malo prej ni čemel v tisti kuhinji nad šolo, v ležalniku, ampak kot s človekom, ki je z njimi prišel z dela ali od doma, da se razvedri.

Zakasnili smo se pozno v večer. Ko smo ga v temi pripeljali domov in ga skoz vežo nesli proti stopnicam, smo zadel v nekaj trdega.

»Moj voziček,« je smeje se, brez grenkega prizvoka dejal Miha.

Svatje, ples, avtomobil, voziček. V pičlih dveh ali treh urah. Miho pa je bolezen nacenjala več let...

Ko smo se poslovili, je bila deseta ura. Od jezera sem je dišalo po močvirski travi. Dišalo pa je tudi po pomladi. Vsem nam je odleglo in nismo se čutili krive. Občutka krivde ni bilo več, čeprav smo malo prej sklanjali glave, ker nam je bilo nerodno zaradi kasnega obiska. Spoznali smo, da ni nič prepozno, kakor ni bilo prepozno za pomlad, ki se je tiste dni s plahimi koraki, zadržana od zime, bližala z gora, s polj in poniklega jezera.

Tistega večera smo vsi slutili pomlad. Veseli smo je bili, ker jo je Miha slutil z nami. Toda naše veselje je bilo skajeno zaradi tistih, ki Mihi in sebi kratijo razgled, da ne vidijo več jezera, ne gora in širnih polj in ne ljudi, ki žive v tem prostranstvu. Za takšne ljudi ni letnih časov, ni drugih stvari mimo njihovih lastnih skrbi. Prikrajšani so za vse, kar je v ljudeh najlepšega: ne opazijo več lepote in ne znajo je deliti z drugimi. Kdor pa je tako bogat, da ne vidi samo sebe, ampak tudi druge, nosi pomlad vedno v srcu!

N. Ž.

Izrečeno in zapisano ...

Na zahtevo osnovne organizacije Zveze borcev Turjak in občinskega odbora ZB Velike Lašče je moral zapustiti svojo župnijo župnik-kaplan Joško Klemenc, ker je žalil otroka, katerih oče je bivši partizan. Zaradi te žalitve se je kaplan Klemenc zagovarjal pred Okrajnim sodiščem v Kočevju, ki ga je na osnovi dokaznega gradiva obsodilo na tri

Nikolaj Pirnat: Mati z otrokom (1943, iz gonarške skicirke)

mesece zapor. Kakor je znano, je Klemenc proti koncu lanskega leta otrokoma partizanskega borca, nosilca spomenice 1941, Purkat Franca-Čopa iz Turjaka pri Janežičevi hiši v Turjaku, ko ju je vprašal po imenih, rekel, da bi moralo biti osemletni Nataša ime »Sultan«, a šestletnemu fantku »Reks«. To jima je namreč rekel zato, da bi ju zaničeval, ker nista bila krščena. — Ta nesramna žalitev je med ljudmi na Turjaku in v okolici izzvala silovito ogor-

čenje in so pričakovali, da bo kaplan za svoj prestopek prejel temeljitejšo kazen, še zlasti, če pomislimo, da je kaplan žalil otroka zato, ker je njun oče partizan.

*

Nedavno so Andrej Jančar iz Laz pri Robu, Rado Zakrajšek iz Podhojnega hriba št. 10 in Jože König iz Podhojnega hriba št. 5 na Kureščku pri Zapotoku s kamnom razbili spomenik padlega borca Jožeta Kališčnika, premaknili podstavek na spomeniku in vrgli na tla peterokrako zvezdo s Triglavom. Pri tem so napravili škode za 15.000 dinarjev. Dalje so tudi na spomeniku talca Videta Ganonija napravili nekaj škode, ker so metali vanj kamenje. Zraven tega so na ostale spomenike napisali nedostojne besede. Očividno je, da gre za popolnoma vandalsko dejanje, ki ga ne moremo drugače označiti kot sovražen odnos do zgodovinskih spomenikov, posvečenih padlim partizanom in talcem. Zaradi kaznivega dejanja, ki je domačine, a zlasti svojce padlih zelo razburilo, so bili vsi trije skrunili predani Javnemu tožilstvu.

V. D.

*

Ko sem se lani ob razpisu okrajnih odborov ZB za študij na srednjih strokovnih šolah hotel priglasiti za srednjo ekonomsko šolo, so mi na Okrajnem odboru ZB v Celju takole odgovorili: »Šola se bo začela, za stanovanje pa naj se vsak briga, kakor ve in zna«. Pripomnili so še, da stanovanje v mestu dobi lahko le tisti, ki ima zveze ali poznanstva. Tudi za štipendijo da naj se poteguje vsak sam v podjetju. Mnenja sem, da to ni prav, oziroma da je celo krivično za nekdanjega borca in invalida. Stanovanja seveda nisem našel in je tako padlo v vodo moje šolanje, katerega sem se zelo veselil. Mnenja sem, da bi morali kandidati za navedene šole dobiti stanovanja, kakor tudi štipendije, ker bodo sicer pravico do šolanja praktično imeli le tovariši iz sre-

dišč, kjer te šole delujejo, medtem ko bomo ljudje iz podeželja za šolanje prikrajšani. Poglavlje zase je tudi višina štipendij: saj je nemogoče živeti s štipendijo 8000 din ločeno od družine, ker to dosti-krat ne zadošča niti za skupno življenje. J. D. *

Meseca aprila je bila v Kočevju okrajna konferenca Zveze borcev, ki se je je udeležilo okrog 70 delegatov in več gostov iz Glavnega odbora ZB NOV ter OK ZKS in OLO. Iz poročila, ki ga je imel sekretar OO ZB tovariš Zagar, je razvidno, da je v okraju Kočevje 49 osnovnih organizacij z blizu 4000 člani. V zvezi s tem je treba omeniti, da to število nikakor ni in ne more biti zaključeno, ker je še mnogo bivših borcev in aktivistov, ki niso včlanjeni v Zvezi borcev, čeprav imajo za to vse pogoje. V razpravi so delegati poudarjali, da se premalo skrbi posveča vzgoji otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Okrajni odbor ZB je lani štipendiral 275 dijakov v mesečnem znesku od 3 do 6 tisoč dinarjev. Skupna vsota štipendij je znašala 9 milijonov dinarjev. Socialno ogroženi člani so lani prejeli pomoč v znesku 940.000 din.

V zvezi s člankom: »O trajnosti spomenikov, posvečenih narodnoosvobodilni borbi«, objavljenem v letošnji 2. številki »Borca«, želim povedati

tole. Resnično, vseč mi je bil. Ob tem pa sem se spomnil, kako prav bi bilo, če bi katera izmed slovenskih knjižnih založb izdala brošuro, v kateri bi objavili vse spomenike na področju LR Slovenije, ki so bili postavljeni v spomin na NOB. Še več! Objavljene naj bi bile fotografije spomenikov, hkrati pa tudi, kdo je spomenik napravil (arhitektonska ureditev, kiparsko delo) in zaradi katerega konkretnega dogodka v NOB je spomenik postavljen (morda: borba z okupatorji, kraj, kjer so streljali talce, ali podobno). Zdi se mi,

Ive Šubic: Ilustracija

da bi bilo treba v tej brošuri objaviti tudi eventualne napise na spomenikih, najsi bodo to verzi ali drugačna posvetila (naj ob tej priliki omenim, da se mi zdi pobuda »Borca«, ko objavlja v telošnjih številkah napise na spomenikih NOB, zelo na mestu!). Menim sicer, da bi bile z izdajo take brošure o spomenikih NOB dokajšnje tehnične težave, zlasti zaradi tega, ker se vedno postavljamo nove spomenike. No, in tudi finančne težave bi bile, priznam. Ker pa vem, da bi bila taka brošura zelo koristen pripomoček našim učiteljem pri pouku zgodovine NOB, bi kazalo te težave premostiti. Če ne drugače, pa bi morda revija »Borec« priobčevala fotografije in ostale podatke spomenikov NOB na področju Slovenije?

L. B.

Ali ne znajo drugačnih koračnic?

Letošnja prvomajska parada v Ljubljani je bila, kakor parade v minulih letih, veličastna. To velja zlasti za vojaški del parade. Ostalemu delu parade pa je po mnenju neštetih ljudi nekaj manjkalo, in sicer dobrih godb. To se je poznalo tudi v koraku nekaterih enot. Strumno koračenje je namreč precej odvisno od tega, ali enota sliši godbo — če ne drugače, vsaj po zvočniku.

Čudno pa je tudi to, da je ena izmed godb — tista, ki je spremljala gasilske enote — igrala mimo slavnostne tribune stari »Castaldo marš«, po katerega zvokih so korakali še cesarski bataljoni. Ne glede na to, da njeno igranje ni bilo kdo ve kako ubrano, se nam upravičeno vsiljuje vprašanje: mar ta godba ne zna igrati drugih koračnic? Mar ne bi bila za tako slovesnost primernejša kakšna domača koračnica? Saj imamo vendar nešteto pesmi iz časov narodnoosvobodilnega boja, za tak praznik zelo primernih, po katerih taktu je moč odlično korakati. V enajstih letih po osvoboditvi bi se jih lahko že vsaka godba naučila!

F. Š.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Nekaj smernic za pisanje življenjepisov žrtev NOB in kronik

Kakor smo že poročali, je bilo konec marca v Ljubljani posvetovanje zgodovinskih in muzejskih delavcev NOB, s katerega smo v minuli številki priobčili tudi nekaj najvažnejših smernic in sklepov. V tej številki naše revije pa objavljamo nekaj kritičnih izvlečkov iz referata tov. Eda Turnherja, ki se dotikajo pisanja življenjepisov padlih borcev in žrtev fašizma, kakor tudi pisanja spominov in kronik. Podobno kot tokrat bomo tudi v naših prihodnjih številkah v izvlečkih seznanili naše bralce z drugimi važnimi problemi, ki se jih je v svojem referatu dotaknil tov. Edo Turnher, kot n. pr. z razvojem in kritično analizo muzejev NO. Pričakujemo, da bo to tehtno gradivo iz zgodovinske dejavnosti Zveze borcev marsikaterega našega bralca spodbudilo k pisanju, k sodelovanju in izmenjavi mnenj v naši reviji.

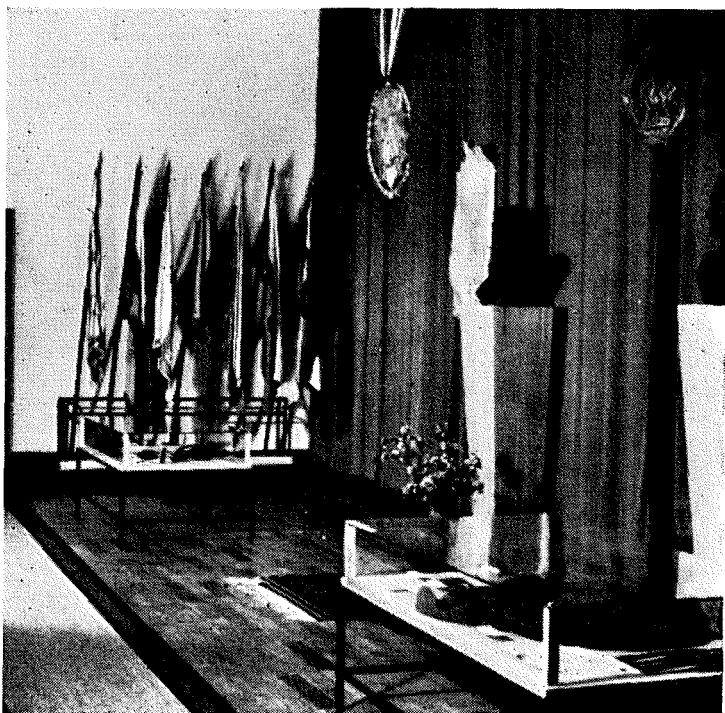
VELIKOPOTEZNA zamisel, porojena pred štirimi leti, da bi namreč vsaka občina dobila v usnje vezano »Spominsko knjigo«, ki naj bi vsebovala kroniko dogodkov iz NOB in življenjepise tamkajšnjih žrtev z njihovimi slikami, zelo počasi napreduje. Okrajni odbori Zveze borcev pošiljajo Glavnemu odboru kljub pogostim pozivom le poredkoma gradivo za »Spominske knjige« v preverjanje. Pa še ta material mora komisija zaradi raznih pomanjkljivosti in netočnosti navadno vračati. Trenutno je pri Glavnem odboru v korekturi le 9 izmed 137 občinskih kronik. Za 38.756 evidentiranih žrtev je prispelo le 11.119 življenjepisov. Vprašanje je tudi, koliko tega gradiva bo primerneza za »Spominske knjige«.

Večina dosedaj napisanih kronik je pomanjkljivih na dokumentarnosti. Kronisti zelo pogosto posegajo tudi v dogodke iz drugega terena, opuščajo pa bistvene stvari iz domačega okolja, ali pa jih zelo medlo prikažejo. Pogosto pogrešamo v kronikah imena ljudi, zlasti komunistov in drugih aktivistov, ki so bodisi že pred vojno ali med njo odločno posegli v domače dogodke, vplivali na razpokoženje ljudi, na razvoj in delovanje OF, LMS in AFŽ v tistem kraju itd. Seveda je pisanje kronik po preteku deset in več let zelo zahtevno. Naloga kronista je namreč, da beleži dogodke ob njihovem nastajanju.

V našem primeru pa gre za kronike, ki morajo nastajati le po zaslišanju še živih prič iz tega časa in na podlagi ohranjenega objavljenega arhivskega gradiva, objavljenih ali neobjavljenih spominov, člankov, razprav itd. V nekaterih primerih manjkajo pri kronikah podpisi sestavljalcev.

Kakor pri kronikah je ugotovljenih več pomanjkljivosti tudi pri življenjepisih. Med zelo neprijetne napake moremo šteti primere napisanih življenjepisov takih ljudi, ki ne le da niso bili pristaši OF, temveč so celo aktivno delovali proti NOB. V ostalem naj poudarim, da je vsebina življenjepisov često zelo skopa in ni malo primerov, ko so podani le rojstni in smrtni podatki. Mislim, da s takimi življenjepisi ne delamo krivice le naši zgodovini, temveč da s tem žalimo tudi spomin padlega borca. Po vsem tem se zdi, kakor da žrtev padlega borca ni toliko vredna, da bi se potrudili poiskati vse tiste podatke, ki stvarno prikazujejo njegov celotni lik.

K pisanju življenjepisov bi dal še naslednje pripombe: poleg rojstnih podatkov je treba napisati, v kakšnem okolju je žrtev živela doma,

Muzej NO v Ljubljani — soba herojev

Muzej NO v Ljubljani — ena izmed razstavnih dvoran

kako so vplivali nanj šola, cerkev, delavnica, družba oz. društvo, ali se je vključil v okolje in se mu podredil, ali se je osamosvojil in postal revolucionar. Nadalje je treba opisati njegov značaj in temperament, ugotoviti njegovo razmerje do sočloveka (radodarnost, sočutje itd.), ugotoviti je treba tudi njegovo razmerje do življenjske stvarnosti: kako je reagiral na okupatorjev prihod, na delo domačih izdajalcev, zakaj je šel v borbo, kako se je v borbi udeleževal, ali je bil borec, organizator, ali je bil samoiniciativen, kako je padel itd.

KRONIKE NAJ BODO IZČRPNE

Kaj je pravzaprav kronika? Kronika je dnevnik dogodkov, ki jih naniza kronist v časovnem zaporedju brez kakenga kritičnega vrednotenja; brez kritičnega vrednotenja zato, ker v kroniki nimamo niti časovne niti delovne perspektive, kajti kronika podaja zgolj dogodke, kakor jih kronist vidi ali sliši. Nadalje mora vsak kronist vedeti, da ne moremo dogodka nikdar dovolj točno zapisati, ker ne more vsega videti in slišati. Zaradi tega pa moramo stremeti, da je to, kar podaja, čimbolj izčrpno. Čim točneje je treba določiti kraj, kjer se je kaj

zgodilo, kdo je bil tam, navedsti osebe z imenom, poklici, funkcijami itd. Pri stvarni opredelitvi je važen čas in popis dogodka, ki mora biti tak, kakor če bi ga gledali na filmskem traku.

Seveda je pisanje kronik sedaj, ko je minilo od dogodkov, ki jih hočemo opisati, že toliko let, zelo težavno, kar je bilo že poudarjeno. Zato bo moral kronist poleg zasliševanj uporabiti vse, kar je bilo med borbo že zapisanega. To gradivo po večini hranijo muzeji NOB, zlasti mnogo ga je v osrednjem muzeju NO in drugod. Tam bo kronistom gotovo vselej na razpolago. Ob tej priliki naj opozorim, da so malone vse slovenske šole napisale svoje kronike iz NOB; prepisi teh so v šolskem muzeju v Ljubljani. Ta material pa mora seveda brezpogojno priti pred uporabo v roke strokovnjakom, da ga prevzamejo in ugotove, če je zgodovinsko zanesljiv. Da bodo kronike čim bolj pestre in zgodovinsko verodostojne, naj se opremijo tudi s skicami tistega terena za razna obdobja, nadalje s fotografijami, po možnosti z umetniškimi risbami na osnovi fotografij in pripovedovanj ter končno z reprodukcijami važnih dokumentov, ki se nanašajo na isto področje.

SPOMINSKE KNJIGE IN SPOMINI

Po prvotnem načrtu naj bi dobila vsaka občina svojo spominsko knjigo in s tem svojo kroniko. Ker pa so se z novo upravno razdelitvijo občine zelo povečale, svojci in domačini žrtev NOB pa si gotovo žele knjigo žrtev NOB imeti čim bližje, naj bi se upošteval v tem oziru naslednji predlog: občine z majhnim številom žrtev, kot n. pr. murskosoboska, naj bi imele kroniko za vso občino in »Spominska knjiga« naj bi se hranila na sedežu občine. V vseh drugih občinah naj bi se napisale kronike za območja posameznih krajevnih odborov Zveze borcev NOV oziroma za vse tiste vasi, katerih število žrtev presega 50; te vasi naj bi dobile tudi lastne spominske knjige. Če se sprejme ta predlog, bi za vsa tista območja, za katera se namerava pisati kronika, pa tudi za vasi, morali imenovati zgodovinske podkomisije, ki bi prevzele nalogo napisati te kronike in življenjepis. Vendar je treba to misel presojati le kot predlog, vtem ko naj se organizacije ZB o tem posvetujejo in ukrenejo, kar se jim zdi najboljše.

Zgodovinska komisija bi morala skrbeti, da bi udeleženci NOB napisali spomine. Skrb za to naj prevzamejo muzeji oziroma oddelki NOB, v kolikor se jim zdi potrebno, da z njimi izpopolnijo prikaz NOB na svojem področju. Glede zbiranja spominov in zapisa celotne zgodovine ljudske revolucije pa se na predlog predsednika Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije, Ivana Mačka snuje posebna, širokopotezna akcija, ki bo organizacijsko zajela vso Slovenijo in bo za izvedbo svojih načrtov razpolagala z vsemi potrebnimi sredstvi.

Ostalo delo bivše zgodovinske komisije naj bi prevzela na novo upostavljena spomeniška komisija; ta komisija naj bi torej skrbela, da se prekoplje še zadnje borbe, ki leže po zapuščenih grapah in gozdovih, da se uredi še preostala zapuščena grobišča, da se le-ta ne-gujejo, pri tem pa naj se po-

služi tudi zakona o varstvu grobov borcev, padlih v NOB in žrtev fašističnega terorja. Po tem zakonu so ti grobovi pod posebnim javnim varstvom; za njihovo vzdrževanje in varovanje morajo skrbeti občinski ljudski odbori. Spomeniške komisije naj nadalje skrbijo za obeleževanje pomembnejših krajev in objektov s ploščami in spominskimi kamni, vodijo naj nadalje kartoteko spomenikov s fotografijami, ki jih postavljamo v čast borbi in borcev. Sicer pa naj bodo te komisije v pomoč muzejem NOB zlasti pri evidentiranju spomenikov NOB in pri drugih omenjenih nalozah.

Edo Turner

Sestanek v Varšavi

Delegacija Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije se je meseca aprila udeležila varšavskega sestanka Mednarodnega komiteja bivših internirancev iz Mauthausena. Na tem sestanku so predvsem razpravljali o graditvi spominske grobnice v taborišču Mauthausen, kamor naj bi bili prenešeni posmrtni ostanki internirancev, ki so jih uničili v tem zloglasnem taborišču. Od približno 200.000 internirancev je bilo namreč v tem taborišču zločinsko pokončanih nad 122.000 žrtev iz raznih dežel Evrope, med nji-

Vteturirana številka na roki — tudi to je bila ena izmed oblik poniževanja ljudi v nemških koncentracijskih taboriščih!

Aleksander Ranković, predsednik CO ZB NOV Jugoslavije, ko je lani ob odprtju Muzeja NO v Ljubljani vpisoval v knjigo vtisov. Za njim: dr. Marjan Breclj, podpredsednik Izvršnega sveta LRS

mi tudi 12.867 jugoslovanskih internirancev, v glavnem iz Slovenije in Srbije.

Poleg spomenikov, ki so jih že postavile posamezne države, katerih prebivalci so bili odpeljani v taborišče, in sicer Sovjetska zveza, Poljska, Francija, Italija in Jugoslavija, je mednarodni komite internirancev sklenil vidno označiti spomin na padle in pokončane žrtve s skupno spominsko grobnico, ki bo postavljena v samem bivšem taborišču. Mednarodni komite je tudi predložil načrt grobnice v obliki stražarskega stolpa, ki naj bi simboliziral taboriščno atmosfero in uničevanje žrtev v krematoriju. Naša delegacija pa je izrazila resne pomisleke v zvezi s to koncepcijo, v kateri bolj ali manj prihaja do izraza mistično-religiozni moment, ki ne bi mogel označevati svrha borbe

antifašistov, in obenem predlagala, naj bi bodoči spomenik v večji meri simboliziral sodobne težnje za mednarodno solidarnost in borbo za mir. Spominska grobnica naj bi po naši zamisli obiskovalcu tudi vzbudila vtis obsodbe metod, ki so se jih posluževali nacisti v tem in drugih taboriščih. Jugoslovanska delegacija je s tem svojim predlogom v glavnem prodrila. Zategadelj bodo tudi arhitektom iz raznih dežel omogočili, da bodo lahko predložili arhitektonsko rešitev v duhu našega predloga. Bržkone bodo tudi naši arhitekti sodelovali pri reševanju tega vprašanja.

Na sestanku v Varšavi so razen tega razpravljali tudi o kaznovanju vojnih zločincev iz tega taborišča, ki se danes svobodno sprehajajo po Zapadni Nemčiji. Med temi so najbolj zglasni Rudolf Brand, šef Gestapa, ki je izdajal ukaze za uničevanje antifašistov, in dr. Klausberg, ki je na interniranih delal medicinske poizkuse.

Ob koncu varšavskega sestanka so vsi udeleženci obiskali zloglasno taborišče Osvijencim - Auschwitz, kjer so še ohranjeni dokazi nečloveškega uničevanja nad 4 milijonov žrtev.

Marijan Vivoda

Iz izkušenj mariborske kolonije

LETOS poleti bodo otroci padlih borcev že četrtrič razpeli šotore na taborjenjih Zveze borcev. Četrtrič se bodo odpravili v planinske kraje, v znamenite partizanske vasi naše ožje domovine in na morje, da bi se tam navžili zraka, sonca in prirodnih lepôt, ter se spoznali z ljudmi in kraji, koder so se borili in padli njihovi starši. Le še mesec ali kaj nas loči od začetka taborjenja in kolonij Zveze borcev. Zato bomo skušali v pričujočem sestavku prikazati življenje in delo ene izmed lanskih kolonij, ki je s pestrim dnevnim redom in programom izletov učinkovito zaposlila otroke, tako da so se vsi po vrsti neradi vrnili domov. To je bila mariborska kolonija otrok padlih borcev v Rovinju, ki je taborila pod šotori. Naj priпомнимo, da ta kolonija ne more služiti za idealen vzorec vsem taborjenjem, ker so pogoji skoraj povsod različni. Navajamo jo le zato, ker je bila ena izmed najuspešnejših tako po organizaciji kakor tudi po nizkih stroških letovanja na otroka. Oskrbni dan na otroka je namreč znašal nič več kot 228 din.

Ze meseca marca, torej skoraj tri mesece pred začetkom taborjenja, so odpotovali nekateri tovariši iz Okrajnega odbora ZB NOV Maribor in

starešina tabornikov v Rovinju, da bi tam v dogovoru z MLO rezervirali taborni prostor. Leto ni bil najbolj idealen, vendar je bil najboljši, kar se jih je dalo v Rovinju dobiti. Gozdiček, določen za taborjenje, je bil dovolj velik, da je bilo v njem moč postaviti taborišče za 200 do 250 ljudi, kot je bilo predvideno. Tabor je bil blizu železniške postaje, na prostor pa je bilo moč z nevelikimi stroški napeljati vodo, elektriko in plin. Dovoz v tabor je bil ugoden, prav tako preskrba z živili, ker je v Rovinju dobra trgovska mreža. Tabor je bil blizu bolnišnice, kar je ustrezalo v primerih, ko je bila potrebna zdravniška pomoč. Tabor je imel tudi slabosti. Bil je preblizu cest in železnice, zaradi česar je bilo precej hrupa, dvigal pa se je tudi prah. Lepega kopališča ni bilo. Obala in morsko dno sta bila kamnita in skalnata. Vendar je bilo to kopališče v Rovinju najprikladnejše.

Pred začetkom taborjenja je Okrajni odbor ZB NOV pripravil tehnično opremo, kot šotore, posodo, plinski štedilnik, nakupil in pripravil je slamarice, rjuhe, odeje, športne rekvizite itd. Hkrati je tekla priprava otrok na taborjenje. Otroke so evidentirali, zdravniško pregledali in obvestili o odhodu. Nato sta mese-

ca maja odpotovala v Rovinju dva člana Okrajnega odbora, da bi se prepričala, če je prostor v resnici zagotovljen, in stopila v stik z oskrbovalnimi viri. Uredila sta tudi vse potrebno za postavitev tabora in prihod otrok. Dne 8. julija je Okrajni odbor odpremil v Rovinju en vagon blaga (lesa, šotorov itd.), 11. junija pa še tovorni avto z ostankom blaga in ljudmi, ki so postavili taborišče. Med temi je bil vodja tabora, manjkala pa nista tudi radiotehnika, ki sta ozvočila tabor in pomagala napeljati elektriko. Taborišče so postavljali dva dni. Nekaj tovarišev se je vrnilo 12. junija v Maribor, ostali pa so pripravili vse potrebno za sprejem otrok, ki so prispeli v prvi izmeni 22. junija. Sprejem je bil slavnosten. V prvi izmeni je letovalo 178 otrok padlih borcev.

OPREMA, SANITARNE NAPRAVE, REKVIZITI

Kuhinja je bila zgrajena iz neoskobljenih desk in pokrita s strešno lepenko. Imeli so 4-metrške deske, ki jih niso rezali, tako da so jih po uporabi lahko ugodno prodali. V kuhinjo so napeljali plin (za plinski štedilnik), vodo in elektriko. Pod v kuhinji je bil lesen. Skladišče je bilo zraven kuhinje. Razen vodovodne pipe v kuhinji je taborišče premoglo še dve vodovodni pipi in prho. Vodni odtok je bil urejen. Zraven umivalnice so uredili toaletni šotor za ženske in dekleta. Tabor je imel štiri stranišča. dvojne ženskih, dvojne moških. Uporabljali so še troje stranišče za strežne osebe v šoli in uredili še eno moško stranišče. Izkopali so več jam za odpadke in smeti, primerno oddaljenih od taborišča. Odpadke so sproti pokrivali z zemljo. Stranišča so večkrat na dan čistili in razkuževali. Taborišče je štel 44 šotorov. Ob polni zasedbi je bilo prostora za 212 otrok. Ležišča so bila dvignjena 30 do 40 cm od tal in pokrita s slamaricami. Vsak otrok je imel dve rjuhi in eno odejo. Za garderobo je bil določen en šotor. Taborišče je

bilo razsvetljeno. Radioamaterski klub v Mariboru je dal OO ZB ves radiotehnični material za ozvočenje, v taboru pa je bila v zadovoljstvo uka-željnih mladcev tudi radiood-dajna UKW-postaja, prek ka-tere je vsak vodstvo tabora dvakrat dnevno v radijski zvezi z Mariborom. Med šport-nimi rekviziti naj naštejemo dve mreži in tri žoge za od-bojko, dve nogometni žogi, dve žogi za waterpolo, dve zračni puški, en disk, šest ša-hov itd. Rekvizitov bi potre-bovali še več. Tabor je pre-mogel tudi lično knjižnico.

ORGANIZACIJA TABOR-JENJA

Ob prihodu v tabor so bili otroci razporejeni na vode po starosti in spolih. Na čelu vsakega voda je bil vodnik (vodič). Vsak vod je imel svoj zborni prostor. Vodiči so bili bogati z znanjem in izkušnja-mi. Pedagoški kolektiv se je večkrat sestajal in sproti ure-jal probleme, ki so se pojav-ljali. Bili so tudi sestanki z vodiči, na katerih so razprav-ljali o napakah in ukrepih za izboljšanje tabornega življe-nja. Poleg tega je tabor imel referenta za higieno, kultur-nega in športnega referenta. Ob jutranjem zboru je bil prevzem dežurstva. Dežuren je bil celoten vod, ki je tisti dan skrbel za red v taboru, za rekvizite in se izmenjal na nočni straži. Tabor je imel tudi de-žurnega vodnika, ki je bil na-

mestnik taborovodje za tisti dan. Vstajanje je bilo ob 6.30 ali 7. uri, spanje pa ob 21. uri. Jutranja telovadba je bila skupna. Pospravljanje šotorov so nadzirali taborovodja, de-žurni in bolničarka. Po zboru je vsak vod opravil svoje delo (čiščenje stranišč, pomoč v kuhinji itd.). Nato so vodi z vodiči odšli na kopanje, izlete v mesto, na obiske v druge tabore itd. Pri večernem zboru so bili pohvaljeni posamezni vodi, nekateri pa tudi odliko-vani. Ob tabornem ognju so otroci nastopali s točkami, peli pesmi ali poslušali pripo-vedovanje prvoborcev iz NOB. Vrstile so se tudi deklamacije in šaljivi prizori. Vodi so čes-to šli na izlete v bližnjo in daljnjo okolico Rovinja. Ogle-dali so si tudi Rovinj z mu-zejem, akvarijem, ladjedelnico, Crvenim otokom itd. Obiskali so tudi Pulj z vsemi zname-nitostmi tega mesta, med ka-terimi je omeniti zlasti sloviti Amfiteater. Videli so tudi Fa-žano in Brione. Zanimiv je bil tudi ogled Tobačne tovarne in tovarne ribjih konzerv. Prva izmena je imela srečo, da se je v zalivu pred pristaniščem zasidrala vojna ladja »Galeb«. Taborno vodstvo je zaprosilo kapitana, da je tabornikom dovolil ogled ladje, ki so jih mornarji z motoriko peljali k ladji. V taborišče je nato pri-šla delegacija oficirjev, ki je preživela nekaj prijetnih uric v pogovoru z otroki padlih to-varišev.

V programu taborjenja v Rovinju so bili nadalje še pla-

valni tečaji, ki so izredno uspeli, dalje tečaji za vodnike, za učitelje plavanja itd. V času taborjenja je bilo prire-jenih več tekmovanj, tako ša-hovski turnir, kros, plavalne tekme in tekme v streljanju z zračno puško.

ZAKLJUČKI

Zelo koristna stvar je bilo opazovanje otrok, ki je poka-zalo, da so mnogi otroci padlih borcev potrebni posebne nege in vzgoje. Vodniki so na pri-mer opazili, da le redki otroci kažejo zanimanje za prirodne lepote, večina pa jih ne zna opazovati okolico. Očitovalo se je tudi pomanjkanje želje, da bi se karkoli koristnega na-učili. Kolektivni čut in odnos do imovine, bodisi skupne, bo-disi zasebne, sta bila dokaj slaba. Iz tega lahko zaključimo, da je trajno vzgojno delo s temi otroci nujno.

*

Glede na to, da je bila ma-riborska kolonija na morju, nismo mogli prikazati neome-jenih možnosti za izlete in ob-iske partizanskih krajev v ko-lonijah po Sloveniji. Prav tako v našem sestavku ni podrob-nih navedb dnevnega reda, niti ne vsega tistega drobnega živ-ljenja, ki je značilno za vse kolonije. Skušali smo torej prikazati le površno oceno ta-borišča, ki ga tako po pripra-vah, tabornem življenju in pestrem dnevnem redu po pra-vici lahko štejemo med naj-boljše.

KRATKE NOVICE

Spomenik 35 padlim borcem in talcem iz tovarne Titan v Kamniku (spomenik je bil odkrit 27. nov. 1955)

● **DUNAJ** — Po dolgi in hudi bolezni je 25. marca letos na Dunaju umrl Franz Schulz, predsednik Zveze vojnih žrtev Avstrije, ki je bil obenem član Sveta Svetovne federacije bivših borcev. Franz Schulz je bil znana osebnost v povojnem političnem življenju Avstrije. Kot socialist je bil dalj časa senator avstrijskega parlamenta.

● **PARIZ** — Na minulem zasedanju Izvršnega odbora Svetovne federacije bivših borcev marca me-

seca v Parizu so sklenili, da bodo priporočili skupščini, naj sprejme v članstvo bojovniške organizacije iz Burme, Južnega Vietnama in Južne Koreje. V zvezi s tem predlogom je podpredsednik Federacije Miloje Milojević naglasil, da je za člane treba sprejeti tudi severni državni Vietnama in Koreje. Ker se za članstvo v SFBB potegujejo tudi nekatere vzhodnoevropske države, je Izvršni odbor sklenil poslati jim povabilo za udeležbo na Generalni skupščini v Bruslju.

● **BEOGRAD** — Zvezna ljudska skupščina je sprejela proračunski predlog izdatkov za otroke padlih borcev v letu 1956. Sredstva za izplačilo invalidnine in invalidskih dodatkov za okrog 34.000 otrok znašajo 340 milijonov din, za otroške dodatke za 20 tisoč otrok pa okrog 600 milijonov din. Vrh tega bo iz dohodkov jugoslovanske loterije štipendiranih 2500 otrok padlih borcev in žrtev fašizma. V celoti pa je za otroke padlih federacija namenila letos 1.100.000.000 din.

● **SKOPLJE** — V Skoplju bodo v kratkem odprli center za izvenarmadno vojaško vzgojo, ki bo imel sodobno urejen inženirski kabinet in kabineta za oborožitev ter kemijsko zaščito. V okviru centra bo poskrbljeno tudi za šport in zabavo. Nedavno je bila izročena svojemu namenu dvorana za namizni tenis. Skopski center bo opremljen tudi z zvočno postajo, ki bo ozvočila vse prostore.

● **PARIZ** — Konec leta 1955 je bilo iz Nemčije in Avstrije prepeljanih v Francijo 125.722 posmrtnih ostankov bivših internirancev. Letos pa bodo Francozi identificirali še okrog 5786 trupel oziroma posmrtnih ostankov žrtev nacističnih taborišč, ki so večinoma pokopani v

skupnih grobiščih koncentracijskih taborišč.

● **BRUSELJ** — Od 26. maja do 3. junija, v času zasedanja skupščine SFBB, je bila v Bruslju razstava predmetov, ki so jih izdelali bivši vojni ujetniki v taboriščih. Razstavo je pripravil Izvršni biro Mednarodne konfederacije vojnih ujetnikov.

● **BRUSELJ** — Neki belgijski ortoped je izdelal protetično nogo iz plastičnega tkiva, ki se je baže izredno dobro obnesla. Kaže, da bodo po uspelem poskusu v Belgiji začeli kmalu serijsko izdelovati

umetne noge iz plastične mase.

● **SARAJEVO** — Za letošnjo 11-letnico osvoboditve Sarajeva, glavnega mesta Bosne in Hercegovine, je okrajni ljudski odbor nagradil več umetnikov, ki so napisali, naslikali ozir. zložili dela, posvečena Sarajevu in njegovi preteklosti. Umetniki so bili nagradjeni z nagradami od 100.000 do 500.000 din.

● **BEOGRAD** — Ob udeležbi 400 delegatov je bil konec aprila v Beogradu III. kongres Zveze borcev Srbije. Udeležil se ga je tudi predsednik Svetovne federacije bivših borcev g. Albert Morel, ki se je tedaj mudil kot gost v naši državi. O delu Zveze borcev NOV Srbije je poročal predsednik GO Dušan Petrović, ki je ugotovil, da je v LR Srbiji 65.000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. Več kot polovica od teh je že usposobljena za samostojno življenje. Razne šole je obiskovalo 23.000 otrok, medtem ko je štipendije prejemale 6200 otrok. V Srbiji so doslej ustanovili 29 muzejev NOB ter odkrili nad 360 spomenikov, 1436 dopravnih kipov in 86 spominskih plošč. Organizacija Zveze borcev Srbije zajema 450 tisoč članov.

● **BEOGRAD** — Za petnajsto obletnico Dneva vstaje, 7. julija in za Dan borcev je Glavni odbor Zveze borcev NOV Srbije za študente filozofske in pravne fakultete na beograjski univerzi razpisal pet nagradnih tem. Teme so naslednje: 4. julij — Dan borcev, Partizanski odredi v Srbiji leta 1941, Partizani in četniki leta 1941, Partizanske pesmi in Ivo-Lola Ribar.

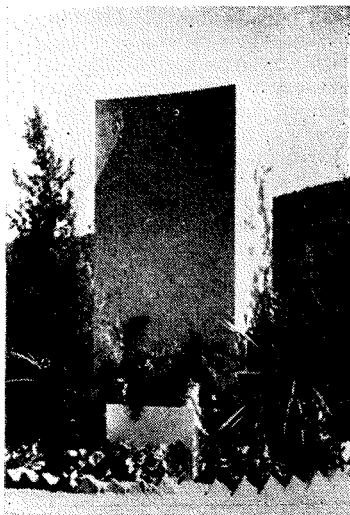
Begunje — projektant arh. Edo Ravnikar

Napisi na spomenikih NOB

V letošnjem letu bo Občinski odbor Zveze borcev NOV v Tržiču vzdal na spomeniku pod Ljubeljem še spominsko ploščo z vklesanim slovenskim in francoskim besedilom. Le-tega je napisal francoski pisatelj Maurice Lahneider, ki je obiskal Slovenijo, med drugim tudi nekdanje taborišče francoskih internirancev pod Ljubeljem.

*Bili smo meso in kri,
duh in žvrljenje.
Ljubezen do domovine
in svobode
nas je spremenila v kamenje
sredi tega kamenja.
A vendar smo bolj živi
kot mnogo živih ljudi!
Tisti, ki so nas ubili,
niso mogli ubiti
svobode
in duha,
ki sta živela
v nas...*

*Nous étions chair et sang,
esprit et vie.
L'amour de la patrie
et de la liberté
nous a faits pierres
parmi ces pierres.
Mais plus vivants
que bien des vivants!
Ceux qui nous ont tués,
n'ont pu tuer
la liberté
et l'esprit
qui vivaient
en nous...*

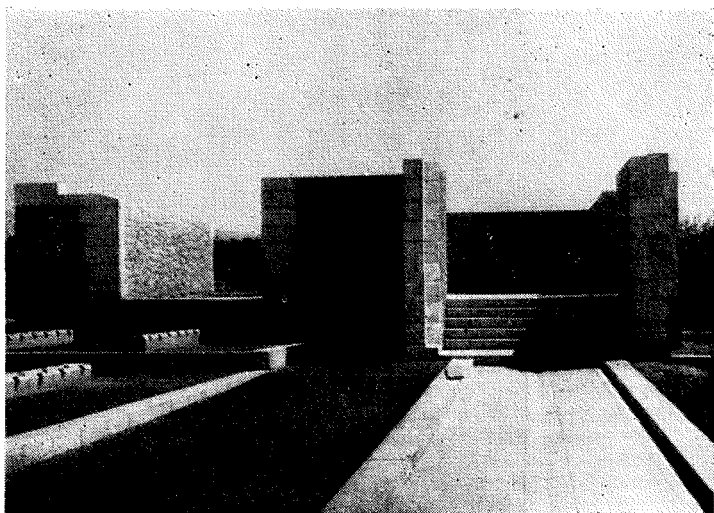
Stari log — Cesta — projek-
tant inž. Peter Terpin

*Vsejano zlato seme
zlati sad rodi.
Iz mrtvih živim svoboda
je zablestela.
Deset stražarjev
v spomin nam govori:
umrli smo, da domovina
večno bo živela!*

(GRIŽE PRI CELJU)

*Brez Vas, tovariši,
gremo naprej!
A žrtev Vaša
pot nam razsvetljuje.
Zato živite!
Nihče ne umre,
kdor za svobodo
se žrtvuje!*

(STIČNA)

*Padli ste z grozo v očeh,
ubiti za temi zidovi.
Padli ste z vero v naš rod,
naj ne zamre vaš spomin.*

(MARIBOR)

Rab — projektant prof. arh. Edo Ravnikar

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Danske oborožene sile

Kakor so naši bralci gotovo že zasledili, večkrat objavljamo sestavke o armadah držav, ki so članice FMAC, Svetovne federacije bivših borcev, ene izmed pomembnih organizacij, ki se v svetovnem merilu bore za mir in pravičnejšo ureditev sveta. Tokrat objavljamo sestavek o Danskem oziroma o njenih oboroženih silah ter o različnih konceptih obrambe danskega državnega ozemlja.

Potem ko so v vojni proti Prusom in Avstrijem leta 1864 doživeli poraz, so bili Danci prepričani, da majhni državi, geografsko izolirani od zanesljivih zaveznikov, ne kaže držati lastne armade. Prav tako so bili mnenja, da bi bil neuspešen kakršenkoli odpor proti agresiji. Kljub takšnim nazorom je Danska v prvi svetovni vojni mobilizirala svoje kopenske sile in mornarico, kar ji je, poleg drugih činiteljev, omogočilo, da je ostala izven spopada. Vpliv zagovornikov »antimilitarizma« pa je bil tolikšen, da je bil na Danskem leta 1922 izglasovan zakon, s katerim so namesto vojske in mornarice upostavili le maloštevilno milico, ki ob nemškem napadu 9. aprila 1940 ni mogla nuditi kdo ve kakšnega odpora. Šele izkušnje iz pretekle vojne, posledice petletne nemške okupacije, so Dancem izmodrovale, tako da so spremenili svoje prejšnje nazore in začeli razmišljati o organizaciji obrambe s krepkejšimi osnovami.

Posvetovanja med skandinavskimi državami o morebitni ustanovitvi skandinavske obrambne zveze so bila brezplodna. Danska in Norveška sta pomladi leta 1949 pristopili k Atlantskemu paktu, po katerem je zlasti vloga Danske v okviru skupne strategije odredena z njenim geografskim položajem. Ta država ima namreč spričo geografske in hidrografske lege posebno vlogo v zapiranju prehoda med Baltskim morjem in Severnim Atlantikom, kar je zelo pomembno za varnost severnoatlantskih morskih poti. Prav tako Danska s svojim položajem veže osrednje področje (Zahodno Nemčijo in Francijo) s severnim področjem (Norveško in Švedsko) atlantske obrambne fronte. Dan-

ska pa ni pomembna samo kot odskočna deska za operacije iz Baltskega morja proti Severnemu Atlantiku in narobe, temveč utegne odigrati prav tako odločilno vlogo v vodenju zračnih operacij širšega obsega, operacij na kopnem in kombiniranih operacij. V okviru zračnih operacij je Danska zelo primerna tudi za nameščanje radarskih in drugih naprav, kakor tudi za upostavljanje oporišč za letala, katerih naloga je prestrezati sovražne zračne napade.

Po sklepih konference v Lizboni naj bi bil delež Danske v okviru obrambnih sil NATO odrejen z eno samo pehotno divizijo. Toda Danci krepijo svojo armado tudi brez pomoči od zunaj, saj so za narodno obrambo leta 1953/54 namenili 29,5 % vseh proračunskih sredstev, trikrat več kot v letih 1938/39, ko je bila proračunska vsota za narodno obrambo najvišja v razdobju med dvema vojnama. Poleg nalog, odrejenih z obrambnim načrtom NATO, so odgovorni politični in vojaški voditelji Danske sprejeli tudi dolžnost, sprožiti daljnosežne propagandne akcije, katerih namen naj bi bil s psihološko »revolucijo« prepričati državljane, da

je aktivna obramba države ne samo možna, marveč tudi potrebna. Ko so sprejeli obveznosti v okviru obrambnega programa NATO, so Danci računali ne le na tujo pomoč v denarju in orožju, ampak tudi na svoj vpliv v ostvarjanju skupnih koncepcij in izdelavi obrambnih načrtov. Toda podoba je, da njihova pričakovanja niso bila v celoti izpolnjena, ker je znano, da se Danci zlasti glede koncepcije o obrambi Zahodne Evrope ne strinjajo s svojimi zavezniki.

Mirnodobna sestava operativne vojske predvideva 36.000 mož, ki sestavljajo dve pehotni diviziji, kombinirano brigado za okupacijsko službo v Nemčiji, »Bornholmski odred« in nekaj manjših pomožnih enot. Rok službe v vojski so lani znižali na 16 mesecev. Enote so opremljene večidel z orožjem in opremo ameriške izdelave. Enote tako imenovane lokalne obrambe so sestavljene iz manjših pehotnih bataljonov. Namenjene so za obrambo važnejših točk v zaledju in zaščito prometa, kakor tudi za borbo proti manjšim sovražnim akcijam iz zraka. Milica oziroma domobranstvo pa je razvrščeno v lahko oborožene pehotne čete na strogo lokalni osnovi (vod ali četa na vas). Milico sestavljajo v mirnem času prostovoljci, z mobilizacijskim pozivom pa jo spopolnijo z najstarejšimi letniki vojnih obveznikov. Milica šteje v mirnem času kakih 60.000 mož, v vojni pa okrog 100.000 mož. Glede na to, da je milica raztresena po vsej državi, so ji namenili nalogo, spremljati aktivnost sovražnika, varovati važne naprave, nuditi odpor proti poskusom zračnega in pomorskega izkrcavanja, kakor tudi preprečiti aktivnost pete kolone. Miličniki oziroma domobranci so oboroženi s puškami, avtomati, lahкими strojniciami, lahkim protitankovskim orožjem in razstrelivom. Vsak miličnik hrani svoje orožje in opremo doma, tako da je moč domobranske enote mobilizirati v picilih dveh urah.

Enotam pehotne vojske pomagajo razne organizacije, ki opravljajo pomožno službo, kot na primer znana ženska organizacija »Lottako«, ki po številčnosti članov, kakor tudi po vzorni disciplini zavzema eno izmed pomembnih mest v obrambi svoje domovine.

Pripadnik britanske vojaško-transportne službe se spoznava z vojaško potapljaško obleko

Lahki ali težki tanki?

Presenetljivi uspehi nemških tankovskih divizij v začetku minule vojne so napovedali novo dobo vojskovanja — dobo oklopnikov. Poleg mnogih drugih činiteljev je te prodorne uspehe pripisati predvsem slabo razvitemu protitankovskemu orožju, ki je povzročilo, da so se posadke nemških tankov počutile povsem varne za debelimi oklepi svojih vozil.

Po izbruhu nemško-sovjetske vojne je uporaba tankov, zlasti težkih oklopnih vozil na Vzhodni fronti, dosegla svoj vzpon. Tako je za pehoto nastal resen problem, kako zaščititi vojaka s sredstvi, ki bi bila kos tudi najdebelejšemu oklepu. Rezultat teh prizadevanj na obeh straneh je bil začetek uporabe ročnega protitankovskega orožja s kumulativnim polnjenjem, ki je, vsaj v borbah iz bližine, uspešno prebijalo oklepe najtežjih tankov. Zlasti Nemci so naglo začeli uporabljati znana protitankovska orožja, »panzerschreck« in »panzerfaust«, ker so jih k temu silile težke izgube lastnih oklopnih vozil. Omenjeni orožji so Nemci tako izpopolnili, da sta zlahka prebijali 200 mm debele oklepe, medtem ko so imeli sovjetski tanki KV 1 »Stalin« le oklepe 100 mm. Počeniši z letom 1943 so tudi zavezniški začeli uporabljati kumulativna protitankovska sredstva, tako imenovane bazuke. S tem se je pojavil tudi v pehotnem vojaku nevaren nasprotnik tankov.

Sčasoma se je vojaku pridružil še nov sovražnik za tanke — letalstvo. Pred zavezniškimi jurišnimi letali, oboroženimi s protitankovskimi raketami, so namreč morali kloniti tudi oklepi slovitih nemških tankov »Tigra« in »Pantera«. Tudi izkušnje iz korejske vojne so bile podobne: zavezniška letala so ob prodoru severnokorejskih tankov popolnoma paralizirala njihovo moč in jih drugega za drugim uničevala. V Koreji je tudi uporaba pehotnih protitankovskih sredstev, zlasti bazuk in »brzotrajnih« topov, postala tako vsestranska, da so bile tudi akcije večjih tankovskih enot popolnoma brezuspešne. Tako sta se sčasoma iz temeljev menjali vlogi tankov in pehote. Medtem ko se je v drugi svetovni vojni pehota pomikala za tanki, je bilo v Koreji narobe: pehota je šla naprej, nad sovražne protitankovske lovce in

Šola britanskega vojnega letalstva, kjer se gojenci uče ravnati z lahkimi helikopterji

ko je očistila prehod, so se šele pognali za njo tanki.

Dandanašnji nihče več ne dvomi, da je spričo omenjenih izkušenj možnost uporabe težkih tankov le še utvara. Debeli tankovski oklep, kot rečeno, tudi pešaku ne dela več preglavic. Vrh tega so težki tanki izredno neekonomični in neznansko dragi, saj veljajo okrog 200.000 dolarjev, medtem ko bazuka, ta zanesljivi uničevalec tankov, ne stane več kot 50 dolarjev. Z denarjem, kolikor stane težki tank, je potemtakem moč oborožiti 4000 protitankovskih lovcev.

Po mnenju francoskega vojnega teoretika Camilla Rugerona je upanje, da oklep nudi zaščito in varnost, nič drugega kot zabloda, ki jo je treba zanikati. Rugeron meni, da bi vsak poskus, proizvajati debelejšje oklepe, povzročil iznajdbo orožja, ki bi jim bilo kos. Po njegovem bo sodobni tank zelo lahek, z oklepom 10 do 20 mm, ki bo varen pred mitraljeznimi zrni, koščki atomske radiacije in zračnimi napadi. Posadka bo štela le enega ali dva človeka. Takšne tanke z majhnimi, slabimi motorji, bi na položaje lahko prepeljali z džipi, po opravljeni akciji pa jih spet spravili v zaledje. Po mnenju znanega vojnega pisca Harta pa bi v bodočih vojnah odločali hitri, lahki tanki s tanjšimi oklepi, toda z močno oborožitvijo, ki bi jih

uporabile vojujoče se stranke v velikem številu. Zadnje mnenje je bržda najprikladnejše, ker bo v pogojih atomske vojne nedvomno odločilna uporaba hitrih enot za bliskovite napade na področja, napadena z atomsko bombo.

Skok s padalom tik nad zemljo

Doslej je bilo skakanje s padalom tik nad zemljo nedosegljivi sen pilotov, ki so obstreljevali cilje iz zelo nizkega leta. Dandanes, tako vsaj poročajo Angleži, pa so te sanje uresničene. Letos so namreč na nekem opuščnem letališču v Oxfordshireu preskusili nov lahki angleški sedež za odmetavanje pilotov. Za to svojevrstno operacijo so izbrali hitro reaktivno letalo s hitrostjo 950 km na uro. Sedež z lutko, ki naj bi zamenjala živega človeka, so namestili v zadnjem delu pilotske kabine. Nato je poskusni pilot tovarne padal in sedežev za odmetavanje pilotov sedel v kabino in pognal letalo po zemlji. Ko je letalo prevozilo 900 m z največjo hitrostjo, se je iz letala pognala v zrak zelena raketa, hkrati z njo pa še sedež, nad katerim se je hipoma odprlo padalo. Sedež je pognala v zrak eksplozija, ki jo je označil oblak dima. Sedež se je nato ločil od lutke, le-ta pa se

je začela počasi in varno spuščati na zemljo. Očividci, ki so ta prizor opazovali, so bili prepričani, da gre za pravi poskus in so mnemnja, da bi tudi človek nepoškodovan prispel na tla, če bi se poslužil sedeža tipa Martin-Baker. Kmalu za opisanim poskusom je sledilo resnično skakanje iz letala z višine komaj 12 m nad zemljo. Tokrat sta si na ta način »rešila« življenje dva oficirja francoskega vojnega letalstva v Bretignju. Če upoštevamo, da je bilo do nedavnega tvegano celo skakanje s padalom iz višine 300 m, je treba

priznati, da pomeni novi angleški izum velik prispevek k ohranitvi pilotovega življenja in k izpopolnitvi padalske tehnike.

Tehnika skakanja tik nad zemljo je preprosta: pilot si mora naglo nataktniti zaščitno masko, za ostalo poskrbi mehanizem sedeža. Pilota s sedežem vred vrže v zrak eksplozivni naboj, ki odpre vrsto padalc. Le-ta so namenjena za zadrževanje padanja in za uravnavanje položaja sedeža. Drugi temperirani naboj razveže jermene, s katerimi je pilot privezan k sedežu, nato pa se odpre padalo. Seveda se vse opisane operacije dogode v hipu, v nekaj sekundah, dokler padalo pilota ne dvigne iz sedeža, ki ga več ne potrebuje. Angleži so tudi izdali, da so z opisanimi sedeži opremljena vsa nova reaktivna letala-lovci tipa Hawker, Javelin in Gloster. Najavljene pa so še popolnejše priprave za odskok iz majhnih višin, pri katerih je pilotom treba napraviti namesto dveh en sam gib pred odskokom. Z enim samim pritiskom na gumb se bo hkrati dvignil krov kabine in pilot bo odletel v zrak.

Parne ali plinske turbine?

Da bi se prepričali o lastnostih plinskih turbin, so Angleži pred kratkim spremenili neko manjšo vojno ladjo v poskusno postajo. Topnjačo »Grey Goose« so opremili s poskusnimi pomorskimi plinskimi turbinami in jo priključili eskadri matične ladje »Hornet« v bazi obalnih ladij v Hantsu. Tako so dognali, da sta dve plinski turbini povečali energijo ladje za 35%, medtem ko se je teža ladje znatno zmanjšala. Plinske turbine so namreč za polovico lažje in mnogo manjše od parnih, zaradi česar zahtevajo tudi manj ladijskega prostora. Zanimivo je, da so se s tovrstnimi eksperimenti začeli ukvarjati tudi Američani, ki so prav tako v Angliji nabavili nekaj Rolls-Roycevih plinskih turbin. Napovedujejo, da se bodo plinske turbine uveljavile ne samo na obalnih, temveč tudi na oceanskih ladjah. Če pa se bo to v resnici zgodilo, še ne vemo. Vsekakor pa bi ta revolucionarna novost do kraja spremenila način gradnje in uporabe ladij v vojni strategiji.

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Odločnost, smelost in vztrajnost — vrline planincev

Med obširna področja izvenarmadne vzgoje sodijo tudi orientacijski pohodi, množični pohodi po poteh ofenziv iz NOB in ne nazadnje Titova štafeta, ki jo vsako leto pripravlja za svoje člane Planinska zveza Slovenije. Ker menimo, da tako po njenem programu, kakor tudi po ciljih, Planinsko zvezo Slovenije lahko prištevamo med pomembne organizacije, ki pri svojih članih vzgajajo domoljubni, narodno-obrambni čut in druge podobne vrline, smo naprosili predsednika PZS, Fedorja Koširja, naj za našo rubriko »Področja izvenarmadne vzgoje« napiše nekaj misli.

SLOVENSKA planinska organizacija je bila formalno ustanovljena leta 1893, čeprav je znano, da so že pred tem datumom obstajale manjše, organizirane skupine, ki so odkrивale tedaj še neznani slovenski alpski svet. Glavni vzrok za ustanovitev je bila obramba pred vsiljivim tujcem s severa, ki je intenzivno prodiral v naše gore z jasnimi cilji, da bi si osvojil slovensko ozemlje in preko njega prodrl do Jadranskega morja. To osnovno gibalno planinske or-

ganizacije, da mora braniti našo zemljo, posebno pa naše gore pred tujimi vplivi, je dajalo organizaciji moči in poleta, da je prebrodila vse težave in šikane oblasti pred prvo in drugo svetovno vojno in da se ni nikdar prodala ali udinjala kaki bivši politični stranki.

Po zmagi ljudske revolucije je tudi slovensko planinstvo zaživelo v polnem razmahu. Število članstva se je iz leta v leto večalo in je kmalu preseglo predvojne številke. Po začetnih iskanjih organizacij-

Predaja štafetne palice na Kredarici (Titova štafeta planincev)

Reševanje ponesrečencev v strmih stenah terja obilo poguma in drznosti!

skih oblik se je končno osnovala Planinska zveza Slovenije, ki vključuje danes 86 društev s približno 35.000 člani. Mladina je pri tem zastopana z nekako 35 odstotki, pri tem pa je vredno omeniti, da je ravno v minulem letu, po letih upadanja članstva, naraslo število za 500 oseb, ki so vsi mladinci.

Po vojni je tudi planinska organizacija dobila nove, široke možnosti dela. Vključila se je v splošne napore naše skupnosti pri izgradnji socialistične družbe, s svojimi vzgojnimi sredstvi in metodami pa skuša tudi ona prispevati svoj delež k preobrazbi naših ljudi v nove, socialistične borce za boljše življenje naših narodov.

Planinstva v ožjem pomenu tega pojma ne moremo sicer prištevati k klasičnim športnim panogam, je pa po svojem bistvu vendar telesnovzgojni činitelj prvega reda. V odnosu do izvenarmadne vzgoje svojega članstva ima prav planinstvo v vseh svojih oblikah delovanja izrazite elemente izvenarmadne vzgoje. S tem seveda ne trdim, da je planinska organizacija neka vojaška organizacija, kar ne bi bilo niti pravilno niti potrebno.

Hoja v gore nujno razvija v ljudeh veliko ljubezen do do-

movine. Spoznavanje krasot našega gorskega sveta močno vpliva na domovinski čut gornikov, ki v gorah zelo intenzivno občutijo lepoto svobodnih planin, občutijo pa tudi, da je to njihova domovina, ki jo je treba braniti proti vsem nasilnim osvajalcem.

Vzponi na razne vrhove pomenijo dejansko borbo z lastno voljo in s prirodnimi težavami, ki so posebno v visokih gorah mnogokrat zelo velike. Te komponente razvijajo v gorniku odločnost, smelost in vztrajnost, a predvsem

osebno disciplino. Alpinisti, ki premagujejo težke stene, morajo imeti vse te lastnosti še posebno razvite. Pri članih Gorske reševalne službe pa je poleg teh lastnosti potreben še posebno razvit čut tovarištva. Pomagati ponesrečencem brez ozira na lastno varnost in lastne težave, to so odlike naših gorskih reševalcev. Pri tem se mi nehotе vsiljuje primerjava z junaškimi bolničarji in bolničarkami iz NOB, ki so pod točo krogel reševali soborce, le z razliko, da naši reševalci rešujejo pod točo

Planinci pred spomenikom v NOB padlih planincev v Vratih

Radiotelegrafist-planinec z reševalnega tečaja na Kriških podih

padajočega kamenja ali pa snežnih plazov.

To so karakteristične lastnosti planinstva, ki nedvoumno vsebujejo bistvene elemente izvenarmadne vzgoje in ki so osnova za programsko platformo planinske organizacije v socialistični Jugoslaviji.

Mnogo je še stičnih točk, ki so skupne planinski in izvenarmadni vzgoji. Med temi bi omenil orientacijske pohode, v katerih se gibljejo patrole planincev po neznanem terenu le s pomočjo kompasa in karte in morajo na določenem pohodu obiskati razne kontrolne

točke, ki jih morajo najti po zemljevidu. Pri takih pohodih je nujno potrebno znanje čitanja zemljevidov in ravnanja s kompasom. Pri vsakoletnih medrepubliških tekmovanjih v teh pohodih je bila prav JLA tista, ki je z vsem potrebnim materialom priskočila na pomoč pri organizaciji teh tekmovanj.

Tudi množični pohodi po poteh ofenziv iz NOB, posebno pa planinska Titova štafeta, ki je prehodila nad 11 tisoč kilometrov po najtežav-

nejšem terenu, skupni zvezni planinski zlet, vse je pomoč k vzgoji našega članstva, kakor tudi pri utrjevanju kondicije in s tem seveda obrambne sposobnosti vsega članstva.

Planinska zveza Slovenije, pa tudi celotna jugoslovanska planinska organizacija, si prizadevata, da bi svoje članstvo v čimvečji meri aktivizirali in ga množično navajali k pohodom v gorski svet, pri tem pa sta naša največja pozornost in skrb posvečeni prav naši mladini.

Fedor Košir

BOREC IZ VSEBINE 5.-6. ŠTEVILKE

Se na mnoga leta, ljubljani tovariš Tito	193
Mnogo gradiva imamo za pouk zgodovine NOB	194
To je mož starešina in ne podrejeni	195
Tito med borci	197
V partizanskem taborišču na Pogledu (I. Ferlež)	198
Partizani-letalci (F. Jež)	200
Večer (Miha Klinar)	201
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	202
Borba za izvajanje italijanske ustave v ospredju (tov. Ivan Maček-Matija o kongresu A. N. P. I. v Milanu)	204
Prijateljske vezi z Norveško	205
Ilegalno stanovanje (Stefanija Ravnikar)	206
Mati in sin (Pavla Rovanova)	208
Košarica jabolk (F. Sušteršič)	209
Hitler — slika tiranije (F. B.)	211
Z minometi nad Pokuplje (M. Mohar)	212
Albert Morel v Jugoslaviji	213
Utrinki iz Muzeja NOB v Beogradu	214
Tanča gora leta 1942 (Branko Žutič)	217
Jama (Odlomek iz 10. speva)	218
Jerihovi (Alojz Ravbar)	223
V Dobrnič na kongres (P. Štukelj)	226
Tvoj najstarejši in edini sin	226
Sarlovo premišljevanje na straži (H. Vilfan)	229
Slovo . . . (France Filipič)	231
Zatišje pred viharjem (J. Bartol)	235
Borba pri Blatnem klancu (Ivan Ferlež)	237
Na Vranji peči (Vinko Možina)	240

NASA MNENJA IN STALIŠČA:

Ni prepozno za pomlad (N. Ž.)	242
Izrečeno in zapisano	243
Ali ne znajo drugih koračnic	244

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV: Nekaj smernic za pi-

sanje življenjepisov žrtev NOB in kronik	245
Sestanek v Varšavi	247
Iz izkušenj mariborske kolonije	248

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA: Danske oborožene sile

Lahki ali težki tanki	253
Skok s padalom tik nad zemljo	253
Parne ali plinske turbine	254

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE: Odločnost, sme-

lost in vztrajnost — vrline planincev (F. Košir)	254
--	-----

Obvestilo

Vsem našim naročnikom in bralcem sporočamo, da imamo na razpolago nekaj izvodov vezanega letnika 1955 po ceni 900 din za komad. Letnik je vezan v polusnje in bo lep okras vsake knjižnice. Tudi nekaj izvodov letnika 1954 je še na zalogi.

Harmonikarji pa lahko dobe pesmarico »Partizanske koračnice za harmoniko«.

Končno pa se obračamo na vse naročnike s prošnjo, naj čimprej poravnajo zaostalo naročnino in letno naročnino za prvo polletje 1956. Knjige naročajte pri upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16.